

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІГІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ

Фінансові дослідження

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№ 1 (2)

Чернігів 2017

УДК 336:339.7
Ф59

Друкується за рішенням вченої ради Чернігівського національного технологічного університету (протокол № 8 від 31.08.2017).

Журнал «Фінансові дослідження» включено до нового переліку електронних наукових фахових видань України, затвердженого наказом МОНУ від 11 липня 2017 р. № 996.

Фінансові дослідження : електронний науковий журнал / Чернігів. нац. технол. ун-т. – Ф59 Чернігів : ЧНТУ, 2017. – № 1 (2). – 196 с.

У цьому випуску журналу «Фінансові дослідження» вміщено статті, присвячені теоретико-історичним основам розвитку фінансів; розвитку державного фінансового господарства; фінансово-економічній безпеці держави та суб'єктів підприємництва; теоретико-методологічним засадам розвитку фінансового ринку; розвитку фінансового посередництва; фінансам суб'єктів господарювання.

Журнал «Фінансові дослідження» буде корисним для науковців, аспірантів, магістрантів та студентів вищих навчальних закладів.

УДК 336:339.7

Головний редактор:

Шкарлет С. М., доктор економічних наук, професор.

Заступники головного редактора:

Гонта О. І., доктор економічних наук, професор;
Абакуменко О. В., доктор економічних наук, професор;
Льчук В. П., доктор економічних наук, професор;

Члени редакційної колегії:

Дерій Ж. В., доктор економічних наук, професор;
Кичко І. І., доктор економічних наук, професор;
Кульпінський С. В., доктор економічних наук, професор;
Левківський В. М., доктор економічних наук, професор;
Маргасова В. Г., доктор економічних наук, професор;
Прокопенко В. Ю., доктор економічних наук, професор;
Савченко В. Ф., доктор економічних наук, професор;
Величко А. Й., доктор економічних наук, професор, Господарська академія ім. Д.А. Ценова (м. Свіщов, Болгарія);
Петрова Т. Д., доктор економічних наук, професор, Господарська академія ім. Д.А. Ценова (м. Свіщов, Болгарія).

Виконавчий секретар:

Дубина М. В., кандидат економічних наук, доцент.

**MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
CHERNIHIV NATIONAL UNIVERSITY OF TECHNOLOGY**

Financial Researches

ELECTRONIC SCIENTIFIC JOURNAL

ISSUE № 1 (2)

Chernihiv 2017

UDC 336:339.7

Published by the decision of the Academic Council of the Chernihiv National University of Technology (protocol № 8 dated 31.08.2017).

The journal “Financial Researches” is included in the List of electronic scientific professional editions of Ukraine dated 11.07.2017 № 996.

Financial Researches : electronic scientific journal / Chernihiv National University of Technology. – Chernihiv : Chernihiv National University of Technology, 2017. – № 1 (2). – 196 p.

The articles on the theoretical and historical foundations of finance, the development of public financial management, the financial and economic security of the state and business entities; theoretical and methodological basis of financial market, development of financial intermediation, finance of business entities have been published in this issue of the Scientific journal “Financial Research”.

“Financial Research” will be helpful for researchers, postgraduate and undergraduate students and students of higher educational institutions.

UDC 336:339.7

Chief Editor:

Shkarlet S.M., Doctor of Economics, Professor.

Deputy Editors in Chief:

Olena Honta, Doctor of Economics, Professor.

Olha Abakumenko, Doctor of Economics, Professor;

Valerii Ilchuk, Doctor of Economics, Professor.

Members of the Editorial Board:

Abakumenko O.V., Doctor of Economics, Professor;

Zhanna Derii, Doctor of Economics, Professor;

Iryna Kychko, Doctor of Economics, Professor;

Serhiy Kulpynskyi, Doctor of Economics, Professor;

Vasyl Levkivskyi, Doctor of Economics, Professor;

Viktoriiia Marhasova, Doctor of Economics, Professor;

Valeriiia Prokopenko, Doctor of Economics, Professor;

Volodymyr Savchenko, Doctor of Economics, Professor;

Velychko A., Doctor of Economics, Professor; Tsenov Academy of Economics (Svishchov, Bulgaria);

Petrova T., Doctor of Economics, Professor; Tsenov Academy of Economics (Svishchov, Bulgaria).

Executive Secretary:

Maksym Dubyna, PhD in Economics, Associate Professor

ЗМІСТ

ТЕОРЕТИКО-ІСТОРИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ФІНАНСІВ

Дерій Ж. В. Заощадження домашніх господарств: світовий досвід та українські реалії	6
Дубина М. В. Наукові підходи до систематизації та класифікації кредитів	12
Кальченко О. М. Наукові концепції трактування сутності планування	21
Кравчук А. О. Купівельна спроможність заробітної плати як основа фінансової стабільності держави	29

РОЗВИТОК ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО ГОСПОДАРСТВА

Забаштанський М. М., Роговий А. В., Забаштанська Т. В. Інноваційні підходи до фінансування концесійної діяльності	38
Хоменко І.О., Середюк І.О., Козловська С. В. Перспективи впровадження і фінансування проектів державно-приватного партнерства у сфері транспортної інфраструктури.....	47
Зеленська О.О., Краснянська Ю. В. Проблеми сучасного ринку праці та їх вплив на фінансовий стан пенсійного фонду України	54
Мошак О.В., Лиходій О. В., Олашин Р. А. Фінансове регулювання сфери аграрного розвитку	71
Польовська В. В., Журавель В. С., Руцак І. Б. Фінансові аспекти забезпечення розвитку гірських територіальних систем.....	78
Холявко Н. І. Фінансові аспекти впливу сектору вищої освіти на процеси формування інформаційної економіки.....	84
Verbytska A. Mechanisms of higher education funding: the European experience.....	91

ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ ТА СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦТВА

Sadchykova I., Shtyrkhun Kh. Scientific approaches to the systematization and classification of the threats of financial and economic security.....	97
---	----

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОГО РИНКУ

Мініна О. В., Шадура-Никипорець Н. Т. Капіталізація заощаджень домашніх господарств України як фактор модернізації національної економіки	105
Пілевич Д. С. Інформаційна інфраструктура кредитного ринку	113
Тарасенко О. О. Основні тенденції розвитку депозитного ринку України.....	121
Tulchynska S., Pohrebniak A. Analysis of the banking system of Ukraine.....	130
Kostogryz V., Sokolenko V. Modern approaches to the mention and peculiarities of banking competition in the financial services market	138

РОЗВИТОК ФІНАНСОВОГО ПОСЕРЕДНИЦТВА

Жежерун Ю. В., Бартош О. М. Перспективи відновлення банківського кредитування реального сектору економіки	144
Хуторна М. Е. Обґрунтування визначальних ознак процесу забезпечення фінансової стабільності кредитних установ	153
Жаворонок А. В. Концептуальні засади ідентифікації типів нетрадиційних банківських послуг	164

ФІНАНСИ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Індус К. П., Рябець М. Ф., Гарагонич В. Г. Окремі аспекти формування фінансового потенціалу підприємства	174
Русан В. М., Ніколюк О. В., Лівінський А. І. Фінансове забезпечення інноваційного розвитку пріоритетних галузей аграрного виробництва	180
Шишкіна О. В., Баранець А. А. Дослідження сутності фінансової діяльності суб'єктів підприємницької діяльності.....	186

ТЕОРЕТИКО-ІСТОРИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ФІНАНСІВ

УДК 330.567.25(100+477)

Ж. В. Дерій, д-р екон. наук, професор

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

СУЧАСНИЙ СТАН ЗАОЩАДЖЕНЬ СЕКТОРУ ДОМАШНІХ ГОСПОДАРСТВ

Ж. В. Дерей, д-р экон. наук, профессор

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ СБЕРЕЖЕНИЙ СЕКТОРА ДОМАШНИХ ХОЗЯЙСТВ

Zhanna Derii, Doctor of Economics, Professor

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

MODERN CONDITION OF SAVINGS OF THE HOUSEHOLDS

Розвиток економіки на засадах сталості дозволяє реалізувати надлишковий ресурс домашніх господарств, при цьому сучасне домогосподарство забезпечує необхідний рівень споживчого попиту, без якого неможливе функціонування господарської системи як регіональної, так і національної, а заощадження домашніх господарств розглядаються як потенційне джерело накопичення та інвестицій. Одна з проблем, яка притаманна українській економіці сьогодні, – високий ступінь недовіри населення до банківського сектору, це у свою чергу спонукає домашні господарства до неформальних заощаджень, які мають на меті забезпечення відкладеного попиту, тому одним із системних завдань сьогодення є трансформація заощаджень домашніх господарств у інвестиції. Аналіз динаміки та величини заощаджень у країнах світу дає змогу стверджувати, що в секторі домашніх господарств акумульовано можливості для становлення та розвитку саме через трансформацію заощаджень у інвестиційні ресурси, які в подальшому стають витратами фірм та впливають на величину доходу та прибутку.

Ключові слова: домашнє господарство; заощадження; ресурси; споживання.

Развитие экономики на принципах устойчивости позволяет реализовать избыточный ресурс домашних хозяйств, при этом современное домохозяйство обеспечивает необходимый уровень потребительского спроса, без которого невозможно функционирование хозяйственной системы как регионального, так и национального уровня, а сбережения домашних хозяйств рассматриваются как потенциальный источник накопления и инвестиций.

Одна из проблем, которая присуща украинской экономике сегодня, – высокая степень недоверия населения к банковскому сектору, это в свою очередь побуждает домашние хозяйства к неформальным сбережениям, цель которых обеспечение отложенного спроса, поэтому одной из системных задач сегодня является трансформация сбережений домашних хозяйств в инвестиции. Анализ динамики и величины сбережений в странах мира позволяет утверждать, что в секторе домашних хозяйств аккумулируются возможности для развития именно через трансформацию сбережений в инвестиционные ресурсы, которые в дальнейшем становятся затратами фирм и влияют на величину дохода и прибыли.

Ключевые слова: домашнее хозяйство; сбережения; ресурсы; потребление.

The development of the economy on the principles of sustainability makes it possible to realize the surplus resource of households, while the modern household provides the necessary level of consumer demand, without which it is impossible to operate the economic system at both regional and national levels, and household savings are viewed as a potential source of accumulation and investment.

One of the problems that is inherent in today Ukrainian economy – is the high degree of distrust of the population towards the banking sector, which in its turn encourages households to informal savings, the purpose of which is to ensure deferred demand, so one of the system tasks today is the transformation of household savings into investment. Analysis of the dynamics and amount of savings in the countries of the world makes it possible to assert that in the household sector, the opportunities for development are accumulated through the transformation of savings into investment resources, which subsequently become the costs of firms and affect the amount of income and profit.

Key words: household; savings; resources; consumption.

Постановка проблеми. Сучасні суспільні трансформації мають за мету якісну зміну умов життєдіяльності конкретної території та зростання добробуту населення. В той же час населення, як представник сектору домашніх господарств, виступає рівноправним суб'єктом та агентом змін. Формуючи пропозицію ресурсів, споживаючи блага, заощаджуючи кошти, домашні господарства стають задіяними у системі національного кругообігу та стають потужним суб'єктом розвитку окремих територій.

Розвиток економіки на засадах сталості дозволяє реалізувати надлишковий ресурс домашніх господарств, при цьому сучасне домогосподарство забезпечує необхідний рівень споживчого попиту, без якого неможливе функціонування господарської системи як регіональної, так і національної, а заощадження домашніх господарств розглядаються

як потенційне джерело накопичення та інвестицій. Саме аналітичні дослідження стану та динаміки заощаджень домашніх господарств в Україні та країнах світу дає змогу сформулювати висновки про рівень добробуту домашніх господарств, їх роль та місце в економічному розвитку країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні наукові дослідження у сфері поведінки домашніх господарств, рівня їх споживання та заощаджень, вивчення впливу заощаджень на розвиток економіки та трансформації їх в інвестиційний ресурс є сферою наукових інтересів багатьох як закордонних, так і вітчизняних авторів. Так, значний доробок у розвиток цієї проблеми внесли Дж. Кейнс [1], К. Макконелл [2], А. Маршал, П. Самуельсон, М. Фрідман та ін.

Серед українських науковців проблематика трансформації заощаджень в інвестиції є сферою наукових інтересів А. Дуки, Т. Кізими [3; 4], І. Кічко, А. Рамського та багатьох інших.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Сучасна наука пропонує багато наробок з економіки домашніх господарств, їх функціональних особливостей, поведінки суб'єктів при прийнятті рішень щодо споживання та заощаджень. Однак наразі аналітичні дослідження, які присвячені ролі заощаджень домашніх господарств у розвитку економіки з урахуванням усталеної світової практики.

Мета статті. Головною метою роботи є аналіз та вияв особливостей заощаджень сектору домашніх господарств у світі та Україні.

Виклад основного матеріалу. Одна з проблем, яка притаманна українській економіці сьогодні, – високий ступінь недовіри населення до банківського сектору. Це у свою чергу спонукає домашні господарства до неформальних заощаджень, які мають на меті забезпечення відкладеного попиту, а грошові кошти при цьому вилучаються на деякий час з обігу і не працюють на економіку. Тому одним із системних завдань сьогодні є створення умов та стимулів для трансформації заощаджень домашніх господарств у інвестиції. Дослідження поведінки домогосподарств показують, що існують розбіжності в поглядах представників різних напрямів економічної теорії щодо його ролі, місця та функцій у системі суспільного виробництва.

За поглядами представників неокласичної школи (А. Менгер, У. Джевонс, Л. Вальрас, В. Парето, А. Маршал та ін.), сучасне домогосподарство функціонує відповідно до принципу раціональної максимізації добробуту. Але ринкова економіка змішаного типу має певні недоліки, які виходять за межі цього постулату. Зокрема ринкова економіка характеризується неповнотою ринків, частковою зайнятістю, лагами економічної політики, кон'юнктурним циклом, недостатністю інформації, зовнішніми екстерналіями. Крім того, поведінка домогосподарства перебуває під впливом соціального середовища, моральних цінностей суспільства. Тому для кожного суспільства мета функціонування домогосподарства буде своєрідною, на це впливають соціальний статус, релігійні канони і т. ін.

Головна роль у неокласиків належить ринкам факторів виробництва. На ринку праці завжди досягається рівновага за рахунок гнучкої ставки заробітної плати. За діючої ставки відсотка в результаті взаємодії попиту і пропозиції встановлюється така ставка, за якої домашні господарства повністю реалізують свої плани щодо продажу ресурсу «робоча сила», а підприємці по його купівлі. Домашні господарства самі визначають, якою буде величина їхнього доходу шляхом розподілу часу на робочий і вільний виходячи з критерію максимізації корисності.

У концепції неокласичної школи обсяг споживання домашніх господарств є спадною функцією від ставки відсотка. Тобто домашні господарства розподіляють свої доходи між споживанням і заощадженням залежно від величини ставки відсотка: чим більше ставка відсотка, тим більшим є обсяг заощаджень і менше поточне споживання домашніх господарств.

У теорії Дж. Кейнса домогосподарства вивчаються з позицій їх подвійної ролі в економіці – як основного постачальника всіх ресурсів, так і основної групи, яка витрачає кошти в національному господарстві. Домогосподарства намагаються мати якомога більше товарів, при цьому при їх купівлі головна проблема полягає не у наявності товарів, а у відсутності грошей. Тому члени домогосподарств хочуть збільшити доходи. Це можна здійснити за рахунок кар'єрного зросту, і вільний час вже розглядається не як самоціль, а як спосіб відтворення робочої сили.

У кейнсіанській моделі центральним елементом є ринок благ, відповідно головна роль належить ефективному попиту, що формується на ринках благ і грошей.

На ринку благ домінує попит домашніх господарств. На частку домогосподарств припадає більше половини сукупного попиту. До факторів, які визначають поведінку домашніх господарств на ринку благ, можна віднести:

- доходи від участі у виробництві;
- податки та трансфертні платежі;
- розмір майна;
- доходи з майна;
- ступінь диференціації населення за рівнем доходів та майна;
- чисельність населення та статеві-вікова структура.

Модель формування сукупного попиту у Дж. Кейнса має особливість завдяки оберненому зв'язку. З одного боку, обсяг сукупного попиту визначається обсягом споживання домашніх господарств та чистим експортом, а з іншого – ці дві складові залежать від обсягу національного доходу, який у свою чергу залежить від сукупного попиту. На відміну від неокласиків, які вирішальним фактором бачать пропозицію, кейнсіанці вбачають головним сукупний попит.

Під заощадженнями домашніх господарств будемо вважати частину ресурсів, що використовується для задоволення потреб суб'єктів домогосподарства та отримання майбутнього доходу. Взагалі заощадження домогосподарств як вид економічної активності, характеризують відносини та взаємозв'язки з іншими суб'єктами економічної системи – підприємницьким сектором, фінансовим, державним та сектором закордону.

Для домашніх господарств зміна співвідношення споживання – заощадження породжує так званий «парадокс ощадливості», сформульований Дж. М. Кейнсом: на величину заощаджень зменшується величина споживання, тобто консервується частина доходу, що в кінцевому розрахунку призводить до скорочення сукупного попиту та ВВП.

Аналіз динаміки та величини заощаджень у країнах світу дає змогу стверджувати, що в секторі домашніх господарств акумульовано можливості для становлення та розвитку саме через трансформацію заощаджень у інвестиційні ресурси, які в подальшому стають витратами фірм та впливають на величину доходу та прибутку.

Світова тенденція свідчить, що країни зі стабільними темпами зростання мають відповідно й вищу норму заощаджень. Так, у 2015 р. за даними Світового банку найвища норма заощаджень була притаманна таким країнам, як Китай (48,32 % від валового національного доходу), Сінгапур – 47,26 %, Таїланд – 33,8 %, Індія – 32,72 %. Тобто сьогодні у світі відбувається зміщення центрів ділової активності до Азійського регіону, де країни демонструють стабільне зростання та економічний розвиток.

Щодо європейських країн та країн американського континенту можна відмітити, що рівень заощаджень, наприклад у Німеччині, в цей період становив 27 %, у Мексиці – 22 %, Чилі – 20,8 %, у Франції – 20,38 % при цьому середній світовий показник заощаджень становить 26,41 %, в Україні він становив лише 15,11 % [5].

В Україні з розвитком ринкових відносин домогосподарство опинилося в нових умовах функціонування. По-перше, задоволення потреб домогосподарства у матеріальних та нематеріальних благах виступає природною метою виробництва. Попит домогосподарств є одним з найвагоміших компонентів сукупного попиту на кінцеві блага.

По-друге, домогосподарства як власники виробничих факторів передають їх діловим одиницям, які мають здійснювати їхнє ефективне поєднання. По-третє, частина доходу, що не використовується домогосподарством протягом поточного періоду, перетворюється на заощадження і може за певних обставин стати потужним джерелом економічного зростання країни. Можна констатувати, що домогосподарство виконує в економіці три основні функції: споживання, постачання факторів виробництва та заощадження.

Сектор домогосподарств – це один із суб'єктів макроекономіки, який проявляє різні види економічної активності на різних ринках. Так, на ринку праці домогосподарства формують пропозицію робочої сили, на ринку капіталу розміщують заощадження, на ринку ресурсів пропонують землю, приміщення тощо, тобто домогосподарства на ринках ресурсів пропонують фактори виробництва. На ринку благ домогосподарства формують попит на блага і споживають певну частину доходу, отриманого за фактори виробництва, інша частина отриманого доходу заощаджується і перебуває в секторі майна [6].

Активність сучасного домогосподарства відображає економічні наслідки розвитку національної економіки, всі досягнення та негаразди. Так, зростання ВВП впливає на величину доходів, відповідно зростання доходу впливає на співвідношення споживання та заощаджень.

За останнє десятиліття у структурі валових заощаджень національної економічної системи відбулись зміни. Так, у 2015р. частка заощаджень домашніх господарств була однією з найнижчою і становила 14,61 %, тоді як у 2013 – 96,1 %, тобто нині заощадження мають страхову основу й обмежуються поточними доходами (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка частки домашніх господарств у валових заощадженнях національної економіки України в 2006–2015 рр., %

Рік	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Заощадження	35,18	27,37	27,08	54,16	83,31	60,69	88,24	96,1	32,67	14,61

Джерело: за даними Державної служби статистики України [7].

Також відбувались зміни у розподілі наявних доходів домашніх господарств в частині заощаджень (табл. 2).

Таблиця 2

Чисті заощадження в обсязі наявних доходів домогосподарств в Україні, %

Рік	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Частка заощаджень	8,20	12,11	19,09	12,45	12,82	9,57	2,67	0,98

Джерело: за даними [5; 8].

У 2015 р. частка чистих заощаджень у доходах українських домогосподарств становила 0,98 %, тоді як у Німеччині – 9,7 %, Австрії – 6,9 %, Франції – 15,6 %. Для порівняння у 2010 р. цей показник в Україні становив 19,09 %, випереджаючи такі країни, як Канада, Фінляндія, Польща.

Домогосподарство постійно постає, як і кожен макроекономічний суб'єкт, перед проблемою вибору. Цей вибір розглядається у трьох аспектах: вибір між зайнятістю та відпочинком; вибір між поточним та майбутнім споживанням; вибір форми заощаджень: готівка чи інвестування, напрямки інвестування. Стосовно вибору форми заощаджень представники домашніх господарств обирають формальні та неформальні форми. Формальна форма передбачає концентрацію заощаджень в установах банківської системи, небанківських установах. Неформальна форма заощаджень сьогодні домінує і являє собою збереження ресурсів у вигляді готівки як у національній, так і в іноземній валютах, часто при цьому мотиви щодо заощаджень є ірраціональними.

Безперечно, створення сприятливих економічних, соціальних та політичних умов стане каталізатором трансформації заощаджень домашніх господарств у інвестиції, але для цього треба проводити системні зміни інституційного характеру, зокрема розвивати інститут довіри, інститут фінансового посередництва, інститут фінансового консульту-

вання, стимулювати фінансову грамотність населення. Світова практика напрацювала різні види взаємодій сектору домашніх господарств з фінансовим сектором з метою залучення заощаджень у виробництво та обіг, та виробила напрями вкладення коштів, а саме внесення на депозитні банківські рахунки, придбання корпоративних прав, купівля валюти та цінних паперів, інвестиційна участь у будівництві житла, участь у кредитних спілках та союзах, внесення коштів до статутного фонду підприємства та ін. [3].

Висновки і пропозиції. Проведене дослідження дозволило зробити такі висновки. Сучасне домогосподарство є невід’ємною складовою національної економіки, яке має схильність до постійних заощаджень частини доходів. На сьогодні інвестиційний потенціал сектору домашніх господарств залишається значним і частково за рахунок накопичень у пасивній формі.

На жаль, нині заощадження приймають більше неформальні види і не приносять дохідності своїм власникам, а виступають своєрідним амортизатором шоків впливів економіки та суспільно-політичних подій. Накопичені заощадження можуть приносити зиски своїм власникам, якщо почнуть працювати в економічній системі, в цьому контексті актуальною є розробка дієвих механізмів залучення заощаджень домашніх господарств до економічних процесів. Оптимально варто поєднати декілька напрямів такого залучення, а саме економічний, правовий, інституційний, адміністративний, методологічний, освітній. Використання різноманітних інструментів сприятиме перетворенню заощаджень з неформальної форми у формальну та дозволить збільшити надходження до бюджетів, впливатиме на економічний добробут та якість життя населення.

Список використаних джерел

1. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег / Дж. М. Кейнс. – М. : Гелиос АРБ, 2002. – 352 с.
2. Макконелл К. Р. Экономикс: Принципы, проблемы и политика : пер. с 14-го англ. изд. / К. Р. Макконелл, С. Л. Брю. – М. : ИНФРА-М, 2003. – XXXVI, 972 с.
3. Кізіма Т. О. Заощадження домогосподарств: світовий досвід і вітчизняні реалії / Т. О. Кізіма // Інноваційна економіка. – 2013. – № 7 (45). – С. 171–176.
4. Кізіма Т. О. Фінанси домогосподарств: сучасна парадигма та доміанти розвитку : [монографія] / Т. О. Кізіма. – К. : Знання, 2010. – 431 с.
5. *World Development Indicators (WDI) & Global Development Finance (GDF)* [Електронний ресурс] // The World Bank. – Режим доступу : <http://www.vsemirnyjbank.org>.
6. Дерій Ж. В. Аналіз поведінки домашніх господарств в різних типах економічних систем. / Ж. В. Дерій // Економіка домашніх господарств : колективна монографія. – К. : Корпорація, 2011. – С. 237–253.
7. *Статистичний випуск* [Електронний ресурс] // Офіційний сайт НБУ. – Режим доступу : <https://bank.gov.ua/control/uk/index>.
8. *Доходи та витрати населення України* [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Державної служби статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

References

1. Keynes, J.M. (2002). *Obshchaia teoriia zaniatosti, protsenta i deneg* [General theory of employment, interest and money]. (Trans.). Moscow: Gelios ARB (in Russian).
2. Makkonell, K.R. (2003). *Ekonomiks: Printsipy, problemy i politika* [Economics: Principles, Problems and Policies]. (Trans. from 14th ed.). Moscow: INFRA-M (in Russian).
3. Kizima, T.O. (2013). *Zaoschadzhennia domohospodarstv: svitovyi dosvid i vitchyzniani reaii* [Household savings: world experience and domestic realities]. *Innovatsiina ekonomika – Innovative economy*. no. 7 (45), pp. 171–176 (in Ukrainian).
4. Kizima, T.O. (2010). *Finansi domohospodarstv: suchasna paradyhma ta dominanty rozvytku* [Household Finance: Modern Paradigm and Developmental Trends]. Kyiv: Znannia (in Ukrainian).
5. *World Development Indicators (WDI) & Global Development Finance (GDF)*. *The World Bank*. Retrieved from <http://www.vsemirnyjbank.org>.

6. Derii, Zh.V. (2011). Analiz povedinky domashnikh hospodarstv v riznykh typakh ekonomichnykh system [Analysis of household behavior in the different types of economic systems]. *Ekonomika domashnikh hospodarstv – Household economy*. Kyiv: Korporatsiia, pp. 237–253 (in Ukrainian).

7. Statistichniy vipusk [Statistical issue]. *Ofitsiyni sait NBU [Official site of NBU]*. www.bank.gov.ua. Retrieved from <https://bank.gov.ua/control/uk/index>

8. Dokhody ta vytraty naselennia Ukrainy [Income and expenditure of the population of Ukraine]. *Ofitsiyni sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Official site of State Statistics Service of Ukraine]*. www.ukrstat.gov.ua. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Дерій Жанна Володимирівна – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри теоретичної та прикладної економіки, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Дерей Жанна Владимировна – доктор экономических наук, профессор, заведующая кафедрой теоретической и прикладной экономики, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

Derii Zhanna – Doctor of Economics, Professor, Head of Department of Theoretical and Applied Economics, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: jannet_d@ukr.net

УДК 336.77.01-048.44

М. В. Дубина, канд. екон. наук, доцент

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

**НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО СИСТЕМАТИЗАЦІЇ
ТА КЛАСИФІКАЦІЇ КРЕДИТІВ****М. В. Дубина**, канд. екон. наук, доцент

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

**НАУЧНЫЕ ПОДХОДЫ К СИСТЕМАТИЗАЦИИ
И КЛАССИФИКАЦИИ КРЕДИТОВ****Maksym Dubyna**, PhD in Economics

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

**SCIENTIFIC APPROACHES TO CREDITS SYSTEMATIZATION
AND CLASSIFICATION**

У межах статті проаналізовано основні види кредитів, що на сьогодні можна виділити, аналізуючи особливості функціонування та розвитку кредитних відносин. Класифікація всіх типів кредитів була реалізована за рахунок ідентифікації основних ознак, до яких було віднесено такі: за порядком надання позики, за характером кредитора, за характером позичальників, за термінами кредитування, залежно від об'єкта кредитування, за видом процентної ставки, за способом видачі коштів, за галузеву спрямованістю кредиту, за рівнем ризику, за методами погашення та сплати позики, за наявністю застави. У сукупності всі вказані ознаки та відповідні їм види позик утворюють єдину систему класифікації кредитів, яка на сьогодні містить найбільш відомі та розповсюджені їх типи.

Ключові слова: кредит; класифікація; банк; кредитна установа; кредитна компанія; фінансовий посередник; фінансова установа; позичальник, кредитор.

В статье проанализированы основные виды кредитов, что на сегодня можно выделить, анализируя особенности функционирования и развития кредитных отношений. Классификация всех типов кредитов была реализована за счет идентификации основных признаков, к которым были отнесены следующие: по порядку предоставления кредита, по характеру кредитора, по характеру заемщиков, по срокам кредита, в зависимости от объекта кредитования, по виду процентной ставки, по способу выдачи средств, по отраслевой направленности кредита, по уровню риска, по методам погашения и уплаты займа, при наличии залога по кредиту. В совокупности все указанные признаки и соответствующие им виды займов образуют единую систему классификации кредитов, которая на сегодня содержит наиболее известные и распространенные их типы.

Ключевые слова: кредит; классификация; банк; кредитное учреждение; кредитная компания; финансовый посредник; финансовое учреждение; заемщик; кредитор.

Within the article, main credit types were analyzed, which can be pointed out as of today by analyzing the features of functioning and development of credit relations. Classification of all credits types was implemented on account of main peculiarities identification to which the following should be related: by order of issue, by the creditor type, by the borrowers types, by the terms, depending of the credit object, by type of interest rate, by means of funds issue, by branch direction of the credit, by risk level, by means of reimbursement and loans payment back, if deposit money is available. In general, all mentioned above peculiarities and relevant to them loans types create an integrated system of credits classification that presently actually comprises the most outstanding and distributed their types.

Key words: credit; classification; bank; credit institution; credit company; financial intermediary; financial institution; borrower; creditor.

Постановка проблеми. Кредит за своєю природою є класичною економічною категорією, яка детально вже розглянута у значній кількості наукових праць. Проте багатоглибкість кредиту та загалом кредитних відносин, їх трансформація у суспільстві постійно приводять до підвищеного інтересу до пізнання цієї дефініції вченими. Кредитні відносини, як і грошові, вже на сьогодні пронизують все суспільство та його економічну сферу. Фактично кредит є однією з рушійних сил економічного розвитку країни. Загальновідомим є факт, що наявність доступних кредитних ресурсів у межах національної економіки активізує господарські процеси, сприяє відновленню темпів економічного зростання та дозволяє створити міцний фінансовий фундамент подальшого стабільного функціонування національного господарства будь-якої країни. Об'єктивним є той факт, що власних коштів завжди не вистачає всім економічним суб'єктам і саме існування кредитних відносин сприяє зниженню рівня дефіциту фінансових ресурсів у межах економічної системи суспільства.

Важливість грошово-кредитних відносин у межах економічної системи держави для її подальшого функціонування зумовлює зростання наукового інтересу до вивчення особливостей виникнення та розвитку кредиту як економічної категорії. Наявність різних типів кредитів у межах економіки будь-якої країни є цілком логічним та об'єктивним явищем, оскільки кредитні відносини виникають між різними суб'єктами, а причини їх виникнення також є відмінними. Саме об'єктивна плюралістичність видів кредиту обумовлює необхідність їх систематизації та класифікації для формування на цій основі єдиної системи видів кредитів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження кредиту як об'єкта дослідження є актуальним напрямком наукового пізнання у сучасних роботах вітчизняних та зарубіжних учених. Помітний внесок у вивчення закономірностей та особливостей формування і розвитку кредитних відносин зробили Н. І. Версаль, О. Д. Вовчак, А. В. Демківський, О. М. Колодізев, Ф. Мишків, А. М. Мороз, М. І. Савлук, А. І. Щетинін та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. На сьогодні вже сформований значний масив наукових праць, у межах яких розглядаються питання класифікації кредитів як окремих об'єктів пізнання. Однак, враховуючи, що класифікація кредитів як цілісний об'єкт пізнання постійно змінюється, розширюється новими видами позик та класифікуючими ознаками, то така ситуація обумовлена як постійними трансформаційними процесами, що відбуваються у межах економічної системи суспільства, так і змінами механізмів надання позик. Саме динамічність кредитної системи країни та постійний активний розвиток кредитних відносин зумовлюють необхідність проведення наукових досліджень у сфері систематизації та класифікації основних видів кредитів.

Мета статті. Основною метою статті є визначення видів кредитів, їх систематизація та класифікація за певними ознаками.

Виклад основного матеріалу. Дослідження кредиту як економічної категорії дозволяє систематизувати певні ознаки і системоутворюючі чинники, на основі яких виділити групи кредитів і надати їм характеристику. Складність систематизації та класифікації кредитів полягає у тому, що протягом тривалого історичного періоду розвитку кредитних відносин у суспільстві було створено та запроваджено значну кількість різних видів кредитів. Такий процес відбувався на тлі постійних економічних та політичних трансформацій, які і впливали на еволюційний процес виникнення нових видів кредитів, кредитних установ.

Процес систематизації та класифікації видів позик також ускладнений тим, що в ринковій економіці різні суб'єкти можуть бути і позичальниками, і кредиторами, а інколи виконувати обидві функції одночасно. Наприклад, банківські установи, ломбарди, фінансові компанії одночасно виступають і кредиторами, і позичальниками, оскільки мають право залучати фінансові ресурси від інших фінансових установ. Така ситуація ускладнює проведення класифікації кредитів за ознакою характеру позичальника та кредитора.

Проведення класифікації видів кредитів вимагає усвідомлення того, що окремі класифікаційні ознаки є універсальними і характерними для будь-яких позик, інші ж можуть бути виділені лише для певних окремих типів кредитів. Наприклад, критерій строковості є універсальним, а розподіл кредитів за видом наданої валюти є специфічним критерієм, притаманним банківським кредитам, оскільки інші кредитні установи, що функціонують в Україні (кредитні спілки, фінансові компанії, ломбарди тощо), можуть видавати позики лише у національній валюті.

На рисунку наведено типову схему систематизації та класифікації основних видів кредитів. Варто одразу додати, що така система може бути доповнена новими класифікаційними ознаками і відповідними їм видами позик. Розглянемо зазначені види кредитів більш детально.

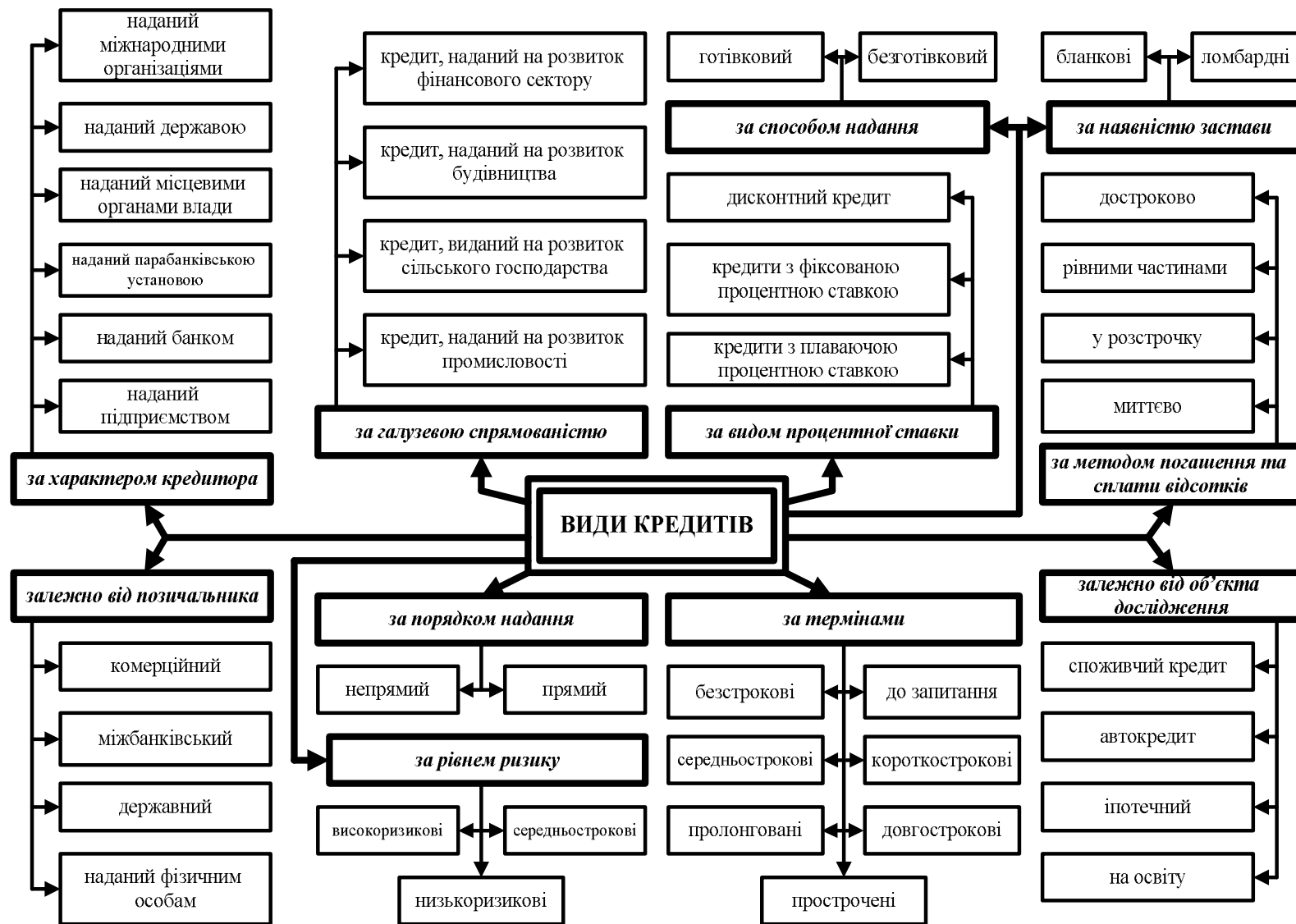

Рис. 1. Система класифікації видів кредитів

Джерело: складено автором з урахуванням [1–9; 13].

1. За порядком надання можна виділити такі види кредиту:

– *прямий* – за якого рух позикового капіталу відбувається від кредитора до позичальника, у ролі яких виступають різні економічні суб'єкти (фізичні особи, підприємства, державні та центральні органи влади); у зазначеному процесі не беруть участь фінансові посередники, проте, позики, які надаються однією фінансовою установою іншій, також є непрямими, оскільки безпосередньо відбуваються між двома окремими економічними одиницями;

– *непрямий* – згідно з яким у межах кредитних відносин беруть участь фінансові установи, що видають позики економічним суб'єктам, які мають у них потребу; у цьому випадку фінансові установи виступають кредиторами, а кошти для надання позик залучають на фінансовому ринку шляхом залучення нових позик, розміщення цінних паперів або використання власних ресурсів засновників таких фінансових установ.

2. За характером (специфікою) кредитора виділяють кредити, надані:

– *підприємством* (комерційний кредит) – підприємство надає іншому суб'єкту господарювання кредит без участі фінансової установи;

– *банківською установою* – кредит надається комерційним банком; відповідно таку позику називають у науковій літературі банківським кредитом;

– *небанківською фінансовою установою (парабанківськими фінансовими посередниками)* – кредити, що видані іншими фінансовими посередниками, крім банків (кредитними спілками, фінансовими компаніями, ломбардами і т. ін.); до парабанківських посередників також прийнято відносити лізингові, факторингові компанії, кредитні компанії, які активно розвиваються на сьогодні в Україні, однак, окреслені установи відповідно до чинного українського законодавства прийнято відносити до фінансових компаній;

– *державною* – кредити, що видані центральними органами влади насамперед юридичним особам, у т. ч. державним підприємствам різних сфер господарювання;

– *місцевими органами влади* – кредити, що видані на регіональному рівні місцевими органами влади окремим підприємствам для реалізації різних проектів; в Україні такі позики не набули великої популярності, оскільки фінансові можливості місцевих громад не є потужними для реалізації власної кредитної діяльності. У переважній більшості випадків зазначені органи влади виступають у ролі позичальників та залучають кошти передусім для реалізації інфраструктурних об'єктів;

– *міжнародними установами* – вид позики, яка надається міжнародними фінансовими організаціями; до таких позик можна віднести як кредити, що надаються урядам (позики МВФ), так і позики, що видаються окремим підприємствам – приватним юридичним особам (надають Світовий банк, Європейський банк реконструкції та розвитку).

Такі позики можуть бути направлені на фінансування не лише центральних органів влади, але й можуть надаватися юридичним особам, у т. ч. державним підприємствам.

3. За характером позичальників:

– *комерційний* – у таких кредитах позичальником виступає будь-який суб'єкт господарювання, крім банківських установ;

– *міжбанківський* – кредит, який надається одним банком іншому;

– *державний* – кредит, що надається державі в особі центральних органів влади або місцевим органам влади різними економічними суб'єктами, міжнародними організаціями;

– *споживчий* – кредит, що надається фізичним особам, громадянам на поточні потреби. Проте не варто до споживчих кредитів відносити, наприклад, іпотечні позики та автокредити, хоча вони і надаються фізичним особам, але не є споживчими за своєю сутністю, хоча в межах їх надання і відбувається процес споживання товарами. Також позики, що беруться громадянами на навчання, лікування, також не прийнято відносити до споживчих, незважаючи на те, що у науковій літературі та статистичних даних можна зустріти й інші концептуальні підходи до розгляду сутності цього виду кредиту. Особливістю споживчих кредитів є їх коротко- та середньостроковий характер (1-2 роки).

4. За термінами надання виділяють такі позики:

– до запитання – кредити, які надаються фінансовими установами на вимогу клієнта, коли у нього виникає необхідність у позикових коштах; у переважній більшості випадків за таку можливість клієнти, особливо юридичні особи, сплачують додаткову плату;

– *короткострокові* – позики терміном до 1 року;

– *середньострокові* – позики терміном від 1 до 5 років;

– *довгострокові* – позики понад 5 років;

– *безстрокові (онкольні)* – позики, які оформлюються без зазначення терміну користування, але повертаються на вимогу кредитора; такі кредити видаються найбільш надійним позичальникам;

– *продлонговані* – кредити, термін погашення за якими був продовжений через підписання додаткової угоди до кредитного договору між кредитором та позичальником; часто це реалізується через виникнення фінансових труднощів у позичальника з поверненням позики. Пролонгація кредитів у довгостроковій перспективі вигідна у разі виникнення скрутного становища не лише позичальнику, але частково і кредитору, оскільки при підписанні нової угоди підвищується ймовірність виплати кредиту, фінансовій установі не потрібно формувати резерви під таку позику і таким чином через механізми пролонгації, наприклад, комерційний банк може покращити якість власного кредитного портфеля;

– *прострочені* – кредити, термін погашення за якими минув, але клієнт не виконав взяті на себе зобов'язання щодо сплати. Ця група позик також може бути розподілена на окремі групи залежно від кількості днів прострочення кредитів. У багатьох фінансових установах внутрішніми документами регламентується структура прострочених позик (наприклад, до 30 днів, від 30 до 60 днів, від 60 до 90 днів, від 90 до 120 днів, від 120 до 150 днів, від 150 до 180 днів). Кінцевим висновком по кредиту, який не виплачується досить довго, є віднесення його до категорії безнадійних.

5. Залежно від об'єкта кредитування:

– *споживчий кредит* – видається громадянам на споживчі потреби;

– *іпотечний кредит* – є особливим видом економічних відносин з приводу надання кредитів під заставу нерухомого майна. Кредиторами з іпотеки можуть бути іпотечні банки або спеціальні іпотечні компанії, а також комерційні банки. Позичальниками можуть бути юридичні та фізичні особи, що є власниками об'єктів іпотеки, або мають поручителів, які надають під заставу об'єкти іпотеки на користь позичальника;

– *автокредит* – кредит, що видається на придбання автомобільного транспорту;

– *освітній кредит* – кредит, що видається на здобуття освіти.

Зазначені види характерні для процесу кредитування фізичних осіб, їх перелік можна продовжити. Відповідно, для суб'єктів господарювання об'єктами кредитування можуть бути такі:

– *кредит на формування оборотних активів* (виробничих запасів, готової продукції тощо);

– *кредити на покриття тимчасових розривів у платежах* і т. ін.;

– *кредити на закупівлю нового обладнання*;

– *кредити на придбання сировини та напівфабрикатів* тощо.

6. За видом процентної ставки виділяють такі кредити:

– з *фіксованою відсотковою ставкою* (характерні для стабільної економіки) – властиві кредитам, які надаються на дуже короткий термін (не більше 2–3 місяців);

– з *плаваючою відсотковою ставкою* – переважно використовуються за наявності значних темпів інфляції з метою зменшення ризику недоотримання прибутку або уникнення збитків у майбутньому; при цьому в кредитних угодах зазначаються умови зміни розмірів таких відсоткових ставок;

– *дисконтні* – за такої схеми виплата відсотків здійснюється одразу в момент надання позики, а потім клієнт поступово виплачує саме тіло кредиту протягом встановленого у кредитному договорі періоду.

7. За способом видачі коштів:

– *готівкові кредити* – які надаються у вигляді готівки, насамперед, фізичним особам;
– *безготівкові кредити* – за яких кошти перераховуються на відповідні рахунки для сплати товарів або послуг, що купуються або споживаються клієнтом-позичальником. У такому випадку клієнт отримує кредитну угоду і рахунок перерахування коштів на необхідний рахунок.

Кредитні спілки, ломбарди і кредитні компанії видають переважно позики готівкою у своїх відділеннях. Комерційні банки використовують як готівкові, так і безготівкові кредити. Готівкові надаються завдяки випуску кредитних карток, за якими клієнт може отримати готівку в банкоматах відповідної банківської установи. Безготівкові кредити реалізуються через перерахування коштів на рахунки позичальників або інших контрагентів за дорученням позичальників.

8. За галузевою спрямованістю кредиту – залежно від галузей та сфер національної економіки, підприємствам яких надаються кредити, розрізняють такі позики:

- *позики для промисловості;*
- *кредити для сільського господарства;*
- *позики для торгівлі;*
- *кредити для будівництва;*
- *кредити фінансовому сектору;*
- *позики для інших галузей та секторів економіки.*

Такий поділ позик має більш макроекономічну необхідність, оскільки дозволяє обчислювати обсяги кредитних ресурсів, що були залучені окремими сферами та галузями національного господарства. Це дозволяє проводити аналітичні дослідження всієї економіки країни та її грошово-кредитної системи.

9. За рівнем ризику:

- *високоризикові;*
- *середньоризикові;*
- *низькоризикові.*

Рівень ризику за кредитом встановлюється кожною фінансовою установою згідно з нормами чинного законодавства та внутрішніх розроблених методик таких установ.

У «Положенні про порядок формування і використання резерву для відшкодування можливих втрат за позиками комерційних банків» (1997) пропонувалося класифікувати всі кредити, що видані банком, на такі групи: стандартні, кредити під контролем, субстандартні, сумнівні та безнадійні [10]. Проте у 2012 році було змінено механізм обчислення ризику за активними операціями банківських установ і прийнято «Положенні про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями» [11]. Відповідно до норм цього Положення пропонувалося всі кредити фізичних та юридичних осіб поділяти за станом обслуговування боргу: високий, добрий, задовільний, слабкий та незадовільний. У 2016 році було прийнято нову Постанову НБУ «Про затвердження Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями» [12], в якій змінилися підходи до оцінки кредитного ризику і запропоновано класифікувати вже не самі позики, а позичальника залежно від виконуваних ним зобов'язань.

10. За методами погашення та сплати позики:

– *миттєво* – однією сумою сплачується тіло кредиту та нараховані відсотки;
– *у розстрочку* – погашення кредиту відбувається поступово згідно із затвердженою у договорі кредитною схемою;

– *достроково* – погашення позики відбувається раніше обумовленого в договорі терміну, що дозволяє клієнту зменшити суми нарахованих відсотків (у разі їх нарахування) та залишок тіла кредиту;

– *рівними частинами* – погашення кредиту відбувається протягом всього періоду кредитування рівними частинами; у таких кредитах на початку процесу кредитування у структурі платежу більшу частку становить оплата відсотків. З поступовим зменшенням тіла кредиту обсяг відсотків до сплати також зменшується, але у структурі платежу зростає частка тіла кредиту.

11. За наявністю застави розрізнять такі кредити:

– *ломбардні* – кредити, які видаються виключно за наявності застави. Довгострокові та середньострокові позики надаються клієнтам під заставу. Наприклад, ломбарди як кредитні установи всі позики надають своїм клієнтам під заставу. Іпотечні та автокредити також здійснюються при наданні застави. У зазначених кредитах заставою виступають самі об'єкти позики – житло та авто, на придбання яких береться кредит;

– *бланкові* – кредити, які надаються клієнтам без застави. Такі кредити видають банки та кредитні компанії. Відсоток за такими позиками завжди є більшим, оскільки ризик неповернення позик також є суттєвішим для кредитних установ. Готівкові кредити є завжди бланковими, оскільки механізм їх надання не передбачає тривалого етапу оцінювання та врахування застави. Зазначені кредити видаються миттєво за наявності потреби у клієнтів. Банківські установи можуть надавати овердрафти своїм клієнтам, тобто кредити «до зарплати». Такі позики є бланковими, проте, погашаються одразу надходженням коштів на рахунок клієнта при виплаті йому заробітної плати.

Висновки. У межах статті проаналізовано основні види кредитів, що на сьогодні можна виділити, аналізуючи особливості функціонування та розвитку кредитних відносин. Класифікація всіх типів кредитів була реалізована за рахунок ідентифікації основних ознак, до яких було віднесено такі: за порядком надання, за характером кредитора, за характером позичальників, за термінами, залежно від об'єкта кредитування, за видом процентної ставки, за способом видачі коштів, за галузевою спрямованістю кредиту, за рівнем ризику, за методами погашення та сплати позики, за наявністю застави. У сукупності всі окреслені ознаки та відповідні їм види позик утворюють єдину систему класифікації кредитів, яка на сьогодні фактично вміщує найбільш відомі та розповсюджені їх типи.

Як будь-який об'єкт, система видів позик постійно перебуває у своєму динамічному розвитку. Трансформація економічного стану держави, зміна політичної конфігурації розвитку суспільства та інші екзогенні чинники зумовлюють також як постійну зміну самої кредитної системи, так і пошук та створення нових механізмів надання позик, запровадження інноваційних кредитних послуг різними типами кредитних установ тощо. Як показує досвід розвитку кредитного ринку України, він завжди знаходиться у постійному динамічному розвитку і виникнення складнощів у розвитку одних фінансових установ замінюється активізацією та швидким розвитком інших кредитних установ. Таким чином, система класифікації видів кредитів постійно поповнюється новими типами позик та відповідними ознаками, за якими вони можуть бути виокремлені та розглянуті як окрема група.

Список використаних джерел

1. *Банківські операції* : підручник / за ред. А. М. Мороза. – К. : КНЕУ, 2008. – 384 с.
2. *Версаль Н. І.* Теорія кредиту : навч. посіб. / Н. І. Версаль, Т. В. Дорошенко. – К.: Києво-Могилянська академія, 2007. – 483 с.
3. *Гроші та кредит* / М. І. Савлук, А. М. Мороз, М. Ф. Пуховкіна. – К. : КНЕУ, 2001. – 602 с.
4. *Демківський А. В.* Гроші та кредит : навч. посіб. / А. В. Демківський. – К. : Дакор, 2005. – 528 с.
5. *Колодізев О. М.* Гроші і кредит: підручник / О. М. Колодізев, В. Ф. Колесніченко. – К. : Знання, 2010. – 615 с.

6. Дубина М. В. Поліваріантність трактувань змісту дефініцій «банківська операція», «банківська послуга», «банківський продукт» / М. В. Дубина // Наукові основи економічного розвитку України та світу : кол. моногр. / за заг. ред. О. В. Царенко, С. В. Коляденко, В. П. Ільчука. – Д. : НГУ, 2014. – С. 235–267.
7. Дубина М. В. Стан та перспективи розвитку колекторських компаній в Україні / М. В. Дубина, Я. В. Жарій, Ю. В. Лях // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія «Економічні науки». – 2012. – № 3 (60). – С. 267–278.
8. Мишкін Ф. Економіка грошей, банківської справи і фінансових ринків / Ф. Мишкін. – К. : Основи, 1998. – 963 с.
9. Щетинін А. І. Гроші та кредит : підручник / А. І. Щетинін. – К. : ЦНЛ, 2006. – 432 с.
10. Положення про порядок формування і використання резерву для відшкодування можливих втрат за позиками комерційних банків [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0538500-98>.
11. Положенні про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної ради України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0231-12>.
12. Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної ради України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16>.
13. Шишкіна О. В. Гроші та кредит : навч. посіб. / О. В. Шишкіна, М. В. Дубина. – Чернігів : Видавець Брагинець О. В., 2016. – 692 с.

References

1. Moroz, A.M. (ed.) (2008). *Bankivski operatsii [Bank operations]*. Kyiv: KNEU (in Ukrainian).
2. Versal, N.I., Doroshenko, T.V. (2007). *Teoriia kredytu [Theory of credit]*. Kyiv: Kyievo-Mohylianska akademiia (in Ukrainian).
3. Savluk, M.I., Moroz, A.M., Pukhovkina, M.F. (2001). *Hroshi ta kredyt [Money and credit]*. Kyiv: KNEU (in Ukrainian).
4. Demkivskiy, A.B. (2005). *Hroshi ta kredyt [Money and credit]*. Kyiv: Dakor (in Ukrainian).
5. Kolodiziev, O.M., Kolesnichenko, V.F. (2010). *Hroshi ta kredyt [Money and credit]*. Kyiv: Znannia (in Ukrainian).
6. Dubyna, M.V. (2014). Polivariantnist traktuvan zmistu defynitsii «bankivska operatsiia», «bankivska posluha», «bankivskiy produkt» [Poly variance of the of the terms determination “banking”, “banking service”, “banking product”]. Tsarenko, O.V., Koliadenko, S.V., Ilchuk, V.P. (eds.). *Naukovi osnovy ekonomichnoho rozvytku Ukrainy ta svitu – Scientific fundamentals of economic development of Ukraine and the world*. Donetsk: NHU, pp. 235-267 (in Ukrainian).
7. Dubyna, M.V., Zharii, Ya.V., Liakh, Yu.V. (2012). Stan ta perspektyvy rozvytku kolektorskykh kompanii v Ukraini [Status and prospects of the collection companies in Ukraine]. *Visnyk Chernihivskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Serii „Ekonomicni nauky” – Visnyk of Chernihiv State Technological University. Series „Economics”, no. 3 (60), pp. 267–278 (in Ukrainian).*
8. Myshkin, F. (1998). *Ekonomika hroshei, bankivskoi spravy i finansovykh rynkiv [Economics of money, banking and financial markets]*. Kyiv: Osnovy (in Ukrainian).
9. Shchetynin, A.I. (2006). *Hroshi ta kredyt [Money and credit]*. Kyiv: TsNL (in Ukrainian).
10. Polozhennia pro poriadok formuvannia i vykorystannia rezervu dlia vidshkoduvannia mozhyvykh vtrat za pozykamy komertsiinykh bankiv [Regulation on the procedure for the formation and use of a reserve to compensate for possible losses on loans from commercial banks]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0538500-98>.
11. Polozhenni pro poriadok formuvannia ta vykorystannia bankamy Ukrainy rezerviv dlia vidshkoduvannia mozhyvykh vtrat za aktyvnymy bankivskymy operatsiiamy [Provisions on the procedure for the formation and use by banks of Ukraine of the reserves for reimbursement of possible losses through actual banking operations]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0231-12>.
12. Polozhennia pro vyznachennia bankamy Ukrainy rozmiru kredytnoho ryzyku za aktyvnymy bankivskymy operatsiiamy [Regulation on the determination by banks of Ukraine of the amount of credit risk under active banking operations]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16>.

13. Shyshkina, O.V., Dubyna, M.V. (2016). *Hroshi ta kredyt [Money and credit]*. Chernihiv: Vydavets Brahynets O. V. (in Ukrainian).

Дубина Максим Вікторович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, Чернігів, 14027, Україна).

Дубина Максим Вікторович – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, Чернигов, 14027, Украина).

Dubyna Maksym – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: maksim-32@ukr.net; mvdubyna@gmail.com

УДК 658.512.6-047.82

О. М. Кальченко, канд. екон. наук, доцент

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

НАУКОВІ КОНЦЕПЦІЇ ТРАКТУВАННЯ СУТНОСТІ ПЛАНУВАННЯ**О. Н. Кальченко**, канд. екон. наук, доцент

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

НАУЧНЫЕ КОНЦЕПЦИИ ТРАКТОВКИ СУЩНОСТИ ПЛАНИРОВАНИЯ**Olga Kalchenko**, PhD in Economics, Associate Professor

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

SCIENTIFIC CONCEPTS OF PLANNING ESSENCE INTERPRETATION

У статті проаналізовано та систематизовано наукові підходи до трактування сутності планування на загальнонауковому та мікрорівні, його характерні риси, роль та значення для сучасних підприємств у контексті адаптації до ринкових умов. Досліджено та систематизовано функції планування, передумови використання системи планування на сучасних підприємствах. Сформульовано та теоретично обґрунтовано переваги і недоліки системи планування для суб'єктів господарювання та обмеження щодо її застосування. Виявлено вплив планування на фінансово-господарську діяльність підприємств. Окреслено передумови організації планування на якісно новому рівні та впровадження сучасних технологій планування вітчизняним підприємствами реального сектору економіки.

Ключові слова: планування; план; система планування; мета планування; функції планування; переваги і недоліки планування; значення планування; ефективність діяльності.

В статье проанализированы и систематизированы научные подходы к трактовке сущности планирования на общенаучном и микроуровне, его характерные черты, роль и значение для современных предприятий в контексте адаптации к рыночным условиям. Исследованы и систематизированы функции планирования, предпосылки использования системы планирования на современных предприятиях. Сформулированы и теоретически обоснованы преимущества и недостатки системы планирования для субъектов хозяйствования и ограничения по ее применению. Выявлено влияние планирование на финансово-хозяйственную деятельность предприятий. Определены предпосылки организации планирования на качественно новом уровне и внедрение современных технологий планирования отечественными предприятиями реального сектора экономики.

Ключевые слова: планирование; план; система планирования; цель планирования; функции планирования; преимущества и недостатки планирования; значение планирования; эффективность деятельности.

The article analyzes and systematizes the scientific approaches to the interpretation of the essence of planning on the general scientific and micro level, its characteristic, role and significance for modern enterprises in the context of adaptation to market conditions. The planning functions, prerequisites for using the planning system in modern enterprises have been studied and systematized. The advantages and disadvantages of the planning system for business entities and restrictions on its application are formulated and theoretically substantiated. The influence of planning on the financial and economic activities of enterprises is revealed. The prerequisites for the organization of planning at a qualitatively new level and introduction of modern technologies for planning by the domestic enterprises of the real sector of the economy are determined.

Key words: planning; plan; planning system; the purpose of planning; planning functions; Advantages and disadvantages of planning; the importance of planning; activity efficiency.

Постановка проблеми. Стійка та ефективна робота підприємств у сучасних умовах неможлива без дієвої системи менеджменту, що ґрунтується на використанні новітніх методів та прийомів управління. Важливу роль у системі управління підприємством відіграє планування його фінансово-господарської діяльності. Перехід вітчизняної економіки від командно-адміністративної системи до ринкових відносин призвів до того, що планування багато в чому втратило своє значення на всіх рівнях управління. Разом з тим накопичений за останні десятиліття досвід функціонування суб'єктів господарювання в ринкових умовах доводить, що недооцінка ролі планування в діяльності підприємств є стратегічною помилкою.

Існує думка, що планувати діяльність підприємств в умовах мінливої ринкової ситуації – марно витратити сили та час. Проте, як свідчить досвід ефективно працюючих підприємств, існує прямий зв'язок між успіхом підприємств і плануванням їхньої діяльності [18]. Адже саме рішення, прийняті в секторі планування, є основою для рішень, що приймаються в рамках виконання інших управлінських функцій, таких як організація, мотивація та контроль. Тому ефективне планування є важливим фактором успіху суб'єктів господарювання у сучасній економічній діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У працях вітчизняних та зарубіжних учених, таких як Р. Акофф, М. В. Афанасьєв, А. Є. Ачкасов, Г. Н. Бутов, Г. С. Драпкіна, В. М. Дякон, Е. А. Зінь, Л. А. Лаврів, М. Мескон, В. Є. Москалюк, Г. В. Тарасюк, Л. І. Шваб, О. М. Ястремська та ін., приділяється достатньо уваги питанням теоретич-

ного та методичного обґрунтування розробки та впровадження ефективної системи планування на підприємствах.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проте функціонування суб'єктів господарювання в умовах загострення конкурентної боротьби, високого рівня невизначеності та динамізму зовнішнього середовища не тільки суттєво підвищує роль та значення планування, а й вимагає його застосування в комплексі з ринковими методами управління. Це потребує подальших наукових теоретичних обґрунтувань та досліджень системи планування підприємств у контексті її якісних змін та адаптації до ринкових умов.

Метою статті є систематизація й узагальнення наукових положень щодо визначення сутності, мети, завдань, функцій, обмежень і передумов застосування планування на підприємствах та формування цілісного бачення процесу планування як економічної категорії.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні планування як найважливіша функція управління розглядається в ролі дієвого інструментарію для аналізу, регулювання і вдосконалення роботи суб'єктів господарювання та стабілізації їхньої діяльності в мінливих умовах зовнішнього та внутрішнього середовища. Тому на сучасних підприємствах необхідно забезпечувати можливість розробки та впровадження ефективної системи планування, що спрямована на досягнення бажаного стану підприємства у майбутньому з урахуванням невизначеності та ризику.

Загальний зміст планування як процесу людської діяльності полягає у проектуванні бажаного майбутнього стану [4]. У сучасній науковій літературі єдиного, універсального і загально визнаного визначення поняття «планування» на сьогодні немає. Планування розглядається з різних поглядів: як наука, функція управління, вид діяльності, форма наукового передбачення майбутнього, процес розробки планів тощо (табл. 1).

Таблиця 1

Наукові підходи до визначення сутності категорії «планування»

Джерело/автор	Сутність економічної категорії «планування»
Акофф Р. [2]	Планування – це проектування майбутнього і бажаних шляхів його досягнення
Абросимов І. Д., Медведєв В. П. [1]	Планування – це функція, за допомогою якої менеджер визначає курс своїх дій і діяльність з оволодіння майбутнім, що завершується складанням плану
Бутов Г. Н. [5]	Планування – особлива форма діяльності людей щодо вибору оптимального варіанту, який забезпечує адаптацію або опір соціальної чи економічної системи до впливу зовнішнього середовища
Герчикова І.Н. [7]	Планування – це початковий етап управління. Планування є не єдиною дією, а процесом, що продовжується до завершення планованого комплексу операцій
Джонсон Р., Каст Ф., Розенцвейг Д. [6]	Планування – процес, за допомогою якого система пристосовує свої ресурси до змін зовнішніх і внутрішніх умов
Ковальов В.В. [12]	Планування – процес розробки та прийняття цільових установок і визначення шляхів найбільш ефективного їх досягнення
Кузик Б. Н., Кушлин В. І., Яковец Ю. В. [13]	Планування – процес наукового та емпіричного обґрунтування цілей та пріоритетів соціально-економічного розвитку із визначенням шляхів та засобів їх досягнення
Кураков Л. П., Кураков В. Л., Кураков А.Л. [14]	Планування – складова частина управління, розробка і практична реалізація планів, що визначають майбутній стан економічної системи, шляхів, способів і засобів його досягнення
Мескон М. [16]	Планування – це процес вибору цілей і рішень, необхідних для їх досягнення.
Москалюк В. С. [19]	Планування – це наука, що охоплює сукупність систематизованих знань про закономірності формування й функціонування різних господарських систем
Тарасюк Г. М., Шваб Л. І. [21]	Планування – полягає в розробці та обґрунтуванні цілей, визначенні найкращих методів і способів їх досягнення при ефективному використанні всіх видів ресурсів, необхідних для виконання поставлених завдань і встановленні їх взаємодії

На сьогодні планування є наукою, що охоплює сукупність систематизованих знань про закономірності формування і функціонування різних господарських систем. Наука планування – це система упорядкованих знань про суть, методологію, методику й організацію планування. Мета науки планування як складової економічної науки – описати, обґрунтувати та передбачити процес і явища дійсності (теоретичне відображення дійсності). Роль цієї науки і потреба в ній з боку суспільства постійно зростають [4].

Деякі автори [6; 22] розглядають планування як процес, за допомогою якого система пристосовує свої ресурси до змін зовнішніх і внутрішніх умов. Інші автори, наприклад,

Р. Акофф представляють планування як форму наукового передбачення та проектування майбутнього.

Одні дослідники визначають планування з позиції методології [13], інші – як спосіб свідомого цілеспрямованого управління та регулювання соціально-економічного розвитку [1; 7].

Слід зазначити, що погляди зарубіжних і вітчизняних авторів з приводу трактування сутності планування досить різноманітні, але вони не суперечать один одному. Відмінності, головним чином, обумовлені тим, з яких позицій розглядається планування, який з його аспектів є пріоритетним у конкретному науковому дослідженні. Оскільки кількість таких аспектів досить велика, то відобразити їх усіх в одному визначенні дуже важко. Але більшість авторів сходяться на думці, що в цілому планування виступає інструментом постановки цілей та визначення шляхів і засобів їх досягнення.

В економічній літературі сутність планування прийнято розглядати залежно від макро- та мікроекономічних умов діяльності. На макрорівні планування є важливим елементом системи управління суспільством і засобом реалізації соціально-економічної політики держави. На мікрорівні планування виступає як внутрішньофірмове планування виробничо-господарської діяльності підприємства.

У наукових працях виділяють два основні підходи до визначення планування на мікрорівні – загальноекономічний, який розглядає планування як самостійний процес, що має свої цілі й завдання, та управлінський, відповідно до якого планування є однією з функцій управління [15]. Обидва аспекти планування тісно взаємопов'язані між собою, але необхідно зазначити, що в економічній літературі все більшого поширення отримав саме управлінський підхід, що пояснюється вирішальною позицією менеджменту в умовах ринкової економіки (табл. 2).

Таблиця 2

Визначення сутності дефініції «планування» на мікрорівні

Джерело/автор	Сутність
Алексеева М. М. [3]	Планування – це передбачення цілей організації
Ачкасов А. Є. [4]	Планування – це процес підготовки рішень про організацію раціональної діяльності підприємства шляхом порівняльної оцінки різних альтернативних варіантів дії у передбачуваних умовах
Бляхман Л. С. [6]	Планування – одна з чотирьох функцій менеджменту, яка визначає цілі організації, основні напрямки і засоби їх досягнення
Ворст І., Ревентлоу П. [6]	Планування – це процес опису очікуваних результатів економічної діяльності на майбутній період, що має місце при складанні планів фірми
Драпкіна Г. С. [8]	Планування – це вміння передбачати цілі організації на перспективу, способи їх реалізації, ресурсне забезпечення та контроль за досягненням поставлених цілей
Зиміна Л. Ю. [9]	Планування – це практична діяльність з розроблення перспектив розвитку підприємства, що ґрунтується на передбаченні змін в його роботі
Зінь Е. А. [10]	Планування – це процес виконання цілей і шляхів їхнього досягнення. Воно охоплює всі рівні ієрархії підприємством
Льїн А. І. [11]	Планування являє собою управлінську діяльність, яка передбачає розробку стратегії і тактики ведення виробничо-господарської діяльності, а також визначення шляхів досягнення стратегічних та тактичних цілей підприємства
Новіков Б. В. [17]	Планування – процес формування місії та цілей організації, вибору специфічних стратегій для визначення та отримання необхідних ресурсів з метою забезпечення ефективної роботи організації у майбутньому
Селівестров А. А. [20]	Планування – це упорядкований, заснований на обробці інформації процес щодо розробки комплексу планів підприємства, які визначають показники для досягнення цілей у майбутньому. У загальному вигляді – це процес формування образу майбутнього та прийняття рішень для успішного функціонування підприємства

Таким чином, планування на підприємстві являє собою процес формування й обґрунтування економічних цілей суб'єкта господарювання, вибір оптимальних напрямів їх досягнення відповідно до наявних ресурсів шляхом розробки та прогнозування системи якісних і кількісних показників розвитку підприємства, що є основою для його ефективної діяльності (рис. 1, 2).

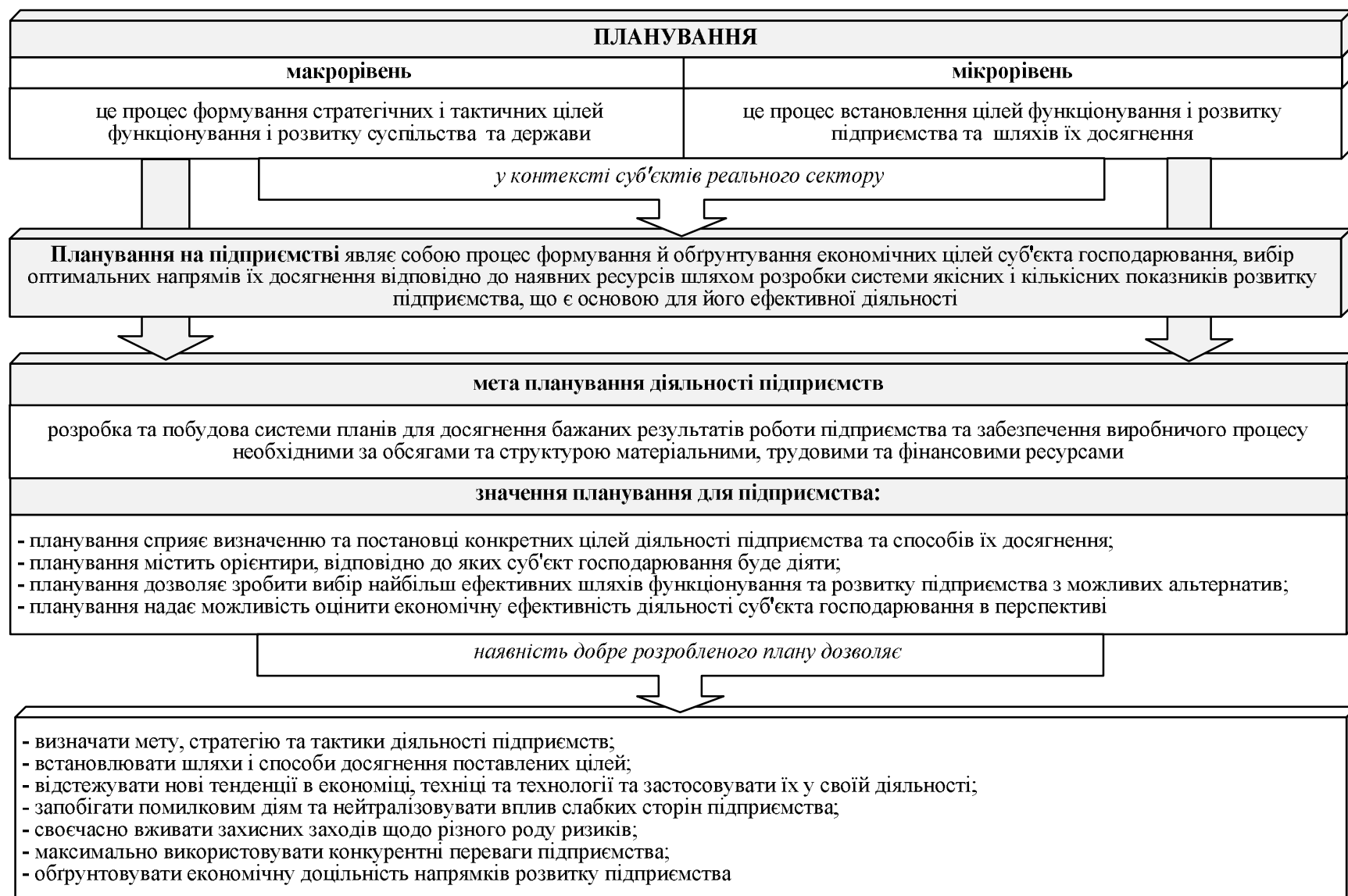

Рис. 1. Сутність, мета та значення планування діяльності підприємств

Рис. 2. Теоретичні засади дослідження планування діяльності підприємств як наукової категорії

Головною метою планування діяльності підприємства є розробка та побудова системи планів для досягнення бажаних результатів діяльності підприємства та забезпечення виробничого процесу необхідними за обсягами та структурою матеріальними, трудовими та фінансовими ресурсами.

Функціонування системи планування на підприємстві повинно забезпечувати швидке реагування на зміну умов зовнішнього середовища; продуктивну взаємодію між усіма підрозділами діагностику ймовірних загроз та їх мінімізацію; передбачення перспектив розвитку на конкретний період; забезпечення максимальної ефективності та оптимального використання ресурсів; досягнення і підтримання конкурентоспроможності продукції та підприємства; покращення фінансово-господарського стану та підвищення стійкості функціонування підприємства; успіх на ринку, високі та стійкі темпи розвитку; забезпечення пропорційного та збалансованого розвитку суб'єкта господарювання згідно з вимогами і потребами ринку.

Висновки і пропозиції. Об'єктивна можливість і необхідність планування на підприємстві обумовлюється тим, що з його допомогою забезпечується тісний взаємозв'язок всіх напрямків роботи суб'єкта господарювання, починаючи з виробництва та закінчуючи збутом готової продукції. Ефективність застосування системи планування виявляється в найбільш раціональному і найменш ризикованому використанні матеріальних, фінансових та трудових ресурсів підприємства, підвищенні рівня його конкурентоспроможності і створенні сприятливих довгострокових перспектив.

Складність та високий динамізм сучасних економічних процесів у нашій країні створюють нові передумови для застосування науково обґрунтованої системи планування діяльності вітчизняних підприємств. Необхідно використовувати принципово нові підходи до планування, адже зміни тільки у сфері технології планових розрахунків дозволять лише незначно підвищити ефективність планової роботи. Для організації планування на якісно новому рівні та впровадження сучасних технологій планування вітчизняним підприємствам реального сектору економіки потрібно створити певні передумови: удосконалити організаційну структуру управління, ефективно використовувати широкі інформаційні ресурси, підвищувати кваліфікацію працівників, що займаються плануванням, впроваджувати програмне забезпечення для оперативного управління та комп'ютеризацію процесів виробництва, бюджетування і щоденного планування.

Список використаних джерел

1. *Абросимов Д. А.* Менеджмент как система управления хозяйственной деятельностью : учебное пособие / Д. А. Абросимов, В. П. Медведев. – М. : Знание, 1992. – 80 с.
2. *Акофф Р.* Планирование будущего корпорации / Р. Акофф ; пер. с англ. В. А. Бирюков, М. М. Крейсберг. – М. : Прогресс, 1985. – 328 с.
3. *Алексеева М. М.* Планирование деятельности фирмы : учеб.-метод. пособие / М. М. Алексеева. – М. : Финансы и статистика, 2003. – 176 с.
4. *Ачкасов А. Є.* Планування і контроль на підприємстві : навч. посіб. / А. Є. Ачкасов, В. М. Охріменко, І. В. Мількін ; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. – Х. : ХНУМГ, 2014. – 277 с.
5. *Бутов Г. Н.* Планирование на предприятии [Электронный ресурс] : учеб. пособие / Г. Н. Бутов. – Казань, 2010. – 86 с. – Режим доступа : http://kpfu.ru/docs/F1152119138/30_Butov.pdf.
6. *Гаталяк З. П.* Система планування виробничо-господарської діяльності підприємства [Електронний ресурс] / З. П. Гаталяк. – Режим доступа : ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/8482/1/03.pdf.
7. *Герчигова Н. И.* Менеджмент : учебник / Н. И. Герчигова. – 4-е изд., перераб. и доп. – М., 2010. – 512 с.
8. *Драпкина Г. С.* Планирование на предприятии [Электронный ресурс] : учебное пособие / Г. С. Драпкина, В. Н. Дикарёв ; Кемеровский технологический институт пищевой промышленности. – Кемерово, 2006. – 132 с. – Режим доступа : <http://e-lib.kemtip.ru/uploads/36/eiy098.pdf>.
9. *Зими́на Л. Ю.* Методологические основы внутрифирменного планирования : учебное пособие / Л. Ю. Зими́на. – Ульяновск : УлГУ, 2007. – 115 с.

10. Зінь Е. А. Планування діяльності підприємства : навч. посіб. / Е. А. Зінь, М. О. Турченко. – 2-ге вид., перероб. і доп. – Рівне : НУВГП, 2011. – 248 с.
11. Ильин А. И. Планирование на предприятии / А. И. Ильин. – 5-е изд., стереотип. – Минск : ООО «Новое знание», 2004. – 635 с.
12. Ковалев В. В. Финансовый менеджмент: теория и практика / В. В. Ковалев. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Проспект, 2011. – 1024 с.
13. Кузык Б. Н. Прогнозирование, стратегическое планирование и национальное программирование : учебник / Б. Н. Кузык, В. И. Кушлин, Ю. В. Яковец. – М. : Экономика, 2011. – 604 с.
14. Кураков Л. П. Экономика и право : словарь-справочник / Л. П. Кураков, А. Л. Кураков, В. Л. Кураков. – Москва, Чебоксары: Вуз и школа, 2004. – 1024 с.
15. Маркова В. Д. Внутрифирменное планирование / В. Д. Маркова. – Новосибирск : Экоркнига, 2004. – 320 с.
16. Мескон М. Основы менеджмента / М. Мескон, М. Алберт, Ф. Хедоури ; пер. с англ. общ. ред. Л. И. Евенко. – М. : Дело, 1992. – 702 с.
17. Новіков Б. В. Основы адміністративного менеджменту : навч. посіб. / Б. В. Новіков, Г. Ф. Сініок, П. В. Круш. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 560 с.
18. Олійник В. Роль стратегічного планування для підприємств споживчої кооперації / В. Олійник // Вісті ДВ. – 2005. – № 3. – С. 11–16.
19. Планування діяльності підприємств : навч. посіб. / за заг. ред. В. Є. Москалюка. – К. : КНЕУ, 2005. – 384 с.
20. Селиверстов А. А. Планирование на предприятии (в городском хозяйстве) : учебное пособие / А. А. Селиверстов, В. А. Кудяков, Н. Р. Шадейко. – Томск : Изд-во Том. гос. архит.-строит. ун-та, 2013. – 272 с.
21. Тарасюк Г. М. Планування діяльності підприємства : навч. посіб. / Г. М. Тарасюк, Л. І. Шваб. – 2-ге вид. – К. : Каравела, 2005. – 312 с.
22. Шкарлет С. М. Розвиток системи контролінгу в управлінні страховими компаніями на ринку фінансових послуг України : монографія / С. М. Шкарлет, М. В. Дубина, М. В. Тунік. – Чернігів : Черніг. нац. технол. ун-т, 2016. – 320 с.

References

1. Abrosimov, D.A., Medvedev, V.P. (1992). *Menedzhment kak sistema upravleniia khoziaistvennoi deiatelnosti* [Management as an economic management system]. Moscow: Znanie (in Russian).
2. Akoff, R. (1985). *Planirovanie budushchego korporatsii* [Planning for the future of the corporation]. (V.A. Biriukov, M.M. Kreisberg, Trans). Moscow: Progress (in Russian).
3. Alekseeva, M. M. (2003). *Planirovanie deiatelnosti firmy* [Business planning]. Moscow: Finansy i statistika (in Russian).
4. Achkasov, A.Ye., Okhrimenko, V.M., Milkin, I.V. (2014). *Planuvannia i kontrol na pidpriemstvi* [Planning and control at the enterprise]. Kharkiv: KhNUMH (in Ukrainian).
5. Butov, G.N. (2010). *Planirovanie na predpriatii* [Enterprise planning]. Kazan. Retrieved from http://kpfu.ru/docs/F1152119138/30_Butov.pdf.
6. Hataliak, Z.P. (2001). *Systema planuvannia vyrobnycho-hospodarskoi diialnosti pidpriemstva* [System of planning of industrial and economic activity of the enterprise]. Retrieved from ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/8482/1/03.pdf.
7. Gerchikova, N.I. (2010). *Menedzhment* [Management] (4th ed., rev., enl.). Moscow (in Russian).
8. Drapkina, G.S., Dikarev V.N. (2006). *Planirovanie na predpriatii* [Enterprise planning]. Kemerovo. Retrieved from <http://e-lib.kemtip.ru/uploads/36/eiy098.pdf>.
9. Zimina, L.Iu. (2007). *Metodologicheskie osnovy vnutfirmennogo planirovaniia* [Methodological bases of intrafirm planning]. Ulianovsk: UIGU (in Russian).
10. Zin, E.A., Turcheniuk, M.O. (2011). *Planuvannia diialnosti pidpriemstva* [Planning of enterprise activity] (2nd ed., rev.). Rivne: NUVHP (in Ukrainian).
11. Ilin, A.I. (2004). *Planirovanie na predpriatii* [Enterprise planning] (5th ed., repr.). Minsk: ООО Новое знание (in Russian).
12. Kovalev, V.V. (2011). *Finansovyi menedzhment: teoriia i praktika* [Financial Management: Theory and Practice] (2th ed., rev., enl.). Moscow: Prospekt (in Russian).

13. Kuzyk, B.N., Kushlin V.I., Iakovets Iu.V. (2011). *Prognozirovanie, strategicheskoe planirovanie i natsionalnoe programmirovaniye* [Forecasting, strategic planning and national programming]. Moscow: Ekonomika (in Russian).
14. Kurakov, L.P., Kurakov, A.L., Kurakov, V.L. (2004). *Ekonomika i pravo: slovar-spravochnik* [Economics and Law: Dictionary-Directory]. Moscow, Cheboksary: Vuz i shkola (in Russian).
15. Markova, V.D. (2004). *Vnutrifirmennoye planirovaniye* [Intrafirm planning]. Novosibirsk: Ekor-kniga (in Russian).
16. Meskon, M., Albert, M., KHedouri, F. (1992). *Osnovy menedzhmenta* [Fundamentals of Management]. (L.I. Evenko, Trans & Ed.). Moscow: Delo (in Russian).
17. Novikov, B.V., Siniok, H.F., Krush, P.V. (2004). *Osnovy administratyvnoho menedzhmentu* [Fundamentals of administrative management]. Kyiv: Tsentр navchalnoi literatury (in Ukrainian).
18. Oliinyk, V. (2005). Rol stratehichnoho planuvannia dlia pidpryiemstv spozhyvchoi kooperatsii [The Role of Strategic Planning for Consumer Cooperatives]. *Visti DV – DW news*, no. 3, pp. 11–16 (in Ukrainian).
19. Moskaliuk, V.Ye. (ed.) (2005). *Planuvannia diialnosti pidpryiemstv* [Planning of enterprise activity]. Kyiv: KNEU (in Ukrainian).
20. Seliverstov, A.A., Kudiakov, V.A., Shadeiko, N.R. (2013). *Planirovaniye na predpriiatii (v gorodskom khoziaistve)* [Planning at the enterprise (in a city economy)]. Tomsk: Izd-vo Tom gos arkhitekt-stroitelstva (in Russian).
21. Tarasiuk, H.M., Shvab, L.I. (2005). *Planuvannia diialnosti pidpryiemstva* [Planning of enterprise activity] (2nd ed.). Kyiv: Karavela (in Ukrainian).
22. Shkarlet, S.M., Dubyna, M.V., Tunik, M.V. (2016). *Rozvytok systemy kontrolihu v upravlinni strakhovymy kompaniiamy na rynku finansovykh posluh Ukrainy* [Development of a controlling system in the management of insurance companies in the Ukrainian financial services market]. Chernihiv: ChNTU (in Ukrainian).

Кальченко Ольга Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, Чернігів, 14027, Україна).

Кальченко Ольга Николаевна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, Чернигов, 14027, Украина).

Kalchenko Olga – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: onkalchenko.2014@gmail.com

УДК 331.2

А. О. Кравчук, канд. екон. наук, доцент
Одеський державний аграрний університет, м. Одеса, Україна

КУПІВЕЛЬНА СПРОМОЖНІСТЬ ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ ЯК ОСНОВА ФІНАНСОВОЇ СТАБІЛЬНОСТІ ДЕРЖАВИ

А. О. Кравчук, канд. екон. наук, доцент
Одесский государственный аграрный университет, г. Одесса, Украина

ПОКУПАТЕЛЬНАЯ СПОСОБНОСТЬ ОПЛАТЫ ТРУДА КАК ОСНОВА ФИНАНСОВОЙ СТАБИЛЬНОСТИ ГОСУДАРСТВА

Alla Kravchuk, PhD in Economics, Associate Professor
Odessa State Agrarian University, Odessa, Ukraine

PURCHASING POWER OF WAGE AS THE BASIS OF THE FINANCIAL STABILITY OF THE STATE

У статті проведено дослідження тенденцій рівня заробітної плати в Україні за 2000–2017 роки, розкривається взаємозв'язок темпів зростання оплати праці зі зростанням купівельної спроможності населення як основи фінансової стабільності держави. Розглянуто співвідношення заробітної плати і прожиткового мінімуму працездатного населення, досліджено рівень індексу Кейтца в Україні. Для поглибленої оцінки можливостей задоволення потреб людського потенціалу досліджено темпи зростання номінальної та реальної заробітної плати. Проведено аналіз показника індексу споживчих цін в Україні та визначено його вплив на купівельну спроможність населення. Доведено, що темпи зростання індексу інфляції значно перевищують темпи зростання заробітної плати. Тому її кількісне зростання не відповідає якісному спрямуванню, що призводить до незадоволення потреб людського потенціалу та зниженню фінансової стабільності держави. Сформульовано пріоритетні напрями політики у сфері підвищення реальних купівельних можливостей населення.

Ключові слова: заробітна плата; прожитковий мінімум; мінімальна заробітна плата; купівельна спроможність; індекс споживчих цін.

В статье проведено исследование тенденций уровня заработной платы в Украине за 2000–2017 годы, раскрыта взаимосвязь темпов роста оплаты труда с ростом покупательной способности населения как основы финансовой стабильности государства. Рассмотрено соотношение заработной платы и прожиточного минимума трудоспособного населения, исследован уровень индекса Кейтца в Украине. Для углубленной оценки возможностей удовлетворения потребностей человеческого потенциала исследованы темпы роста номинальной и реальной заработной платы. Проведен анализ показателя индекса потребительских цен в Украине и определено его влияние на покупательную способность населения. Доказано, что темпы роста индекса инфляции значительно превышают темпы роста заработной платы. Поэтому ее количественный рост не соответствует качественному направлению, что приводит к неудовлетворенности потребностей человеческого потенциала и снижению финансовой стабильности государства. Сформулированы приоритетные направления политики в области повышения реальных покупательских возможностей населения.

Ключевые слова: заработная плата; прожиточный минимум; минимальная заработная плата; покупательная способность; индекс потребительских цен.

The article deals with the study of the trends of wages in Ukraine in 2000–2017, discloses the relationship of the growth rate of wages with the growth of purchasing power of the population as the basis of financial stability of the state. We consider the relation between wages and living wage of the able-bodied population, the level of the Keith index in Ukraine, the growth rates of nominal and real wages. We conducted an analysis of the consumer price index in Ukraine, and its impact on the purchasing power of the population was determined. We have proved that the rate of growth of the inflation index far exceeds the growth rate of wages. Therefore, its quantitative growth does not correspond to the qualitative direction, which leads to dissatisfaction with the needs of human potential and the reduction of financial stability of the state. The priority directions of increasing the real purchasing power of the population are determined.

Key words: wages; living wage; minimum wage; purchasing power; consumer price index.

Постановка проблеми. Багате суспільство породжується під впливом ефективного державного управління. Роль держави у становленні фінансового зростання населення полягає у наданні першочергових гарантій, що забезпечать мінімальні потреби громадян для проживання в сучасних умовах. Розвиток ринкової економіки створив передумови для нарощення підприємницької діяльності, проте основним видом доходів громадян залишається заробітна плата. Рівень оплати праці вважають одним із найважливіших факторів економічного зростання, він є індикатором рівня матеріальної забезпеченості населення та каталізатором розвитку внутрішнього ринку. Обсяг заробітної плати формує матеріальні спроможності задоволення потреб основної частини населення, зміцнення його здоров'я, підвищення освітнього рівня, задоволення духовних та інших складових. Таким чином, заробітна плата є базисом формування людського потенціалу кожного регіону.

© А. О. Кравчук, 2017

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальним питанням дослідження рівня заробітної плати населення, дослідженню рівня купівельної спроможності присвячені праці О. І. Амоші, В. П. Антонюка, В. В. Близнюк, В. М. Гейця, І. Ю. Гришової, Т. М. Гнатєвої, О. М. Галицького, Б. М. Данилишина, С. І. Дорогунцова, О. П. Дяченка, Т. А. Заяць, А. М. Колота, В. І. Куценко, О. В. Митяй, О. Б. Наумова, І. М. Новак, О. В. Ніколюк, А. М. Ревко, М. П. Соколик, С. С. Стоянової-Коваль, В. В. Онікієнка, В. П. Удовиченка, Л. Г. Чернюк, Т. С. Шабатури та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Протягом років незалежності нашої країни і досі актуальним залишається питання виплати заробітної плати «у конвертах». Зазвичай, підприємці, які виплачують таким способом заробітну плату, свої доходи також отримали з джерел, що оминули норми оподаткування. Насправді, це створює відчутні проблеми, пов'язані з обсягами готівки у населення, яка не підлягала оподаткуванню та не підвладна контролю держави. За 2017 рік держава посилила контроль за дотриманням законодавства у сфері заробітної плати, що мало б зменшити кількість «конвертів» та порушень у працевлаштуванні. Чимало експертів вивчають результати таких нововведень та розробляють подальші важелі впливу на зменшення неправомірних дій з порушення трудових норм.

Одним із найважливіших завдань соціально-економічного розвитку країни та її фінансової стабільності є забезпечення купівельної спроможності заробітної плати. Нині актуальним є питання дослідження змін доходів населення України та з'ясування їх якісного зростання, з урахуванням сучасних змін державної політики.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження тенденцій рівня заробітної плати в Україні, її взаємозв'язок темпів зростання зі зростанням купівельної спроможності населення як економічного базису фінансової стабільності держави.

Виклад основного матеріалу. Розмір заробітної плати у приватному секторі економіки регулюється державою лише в межах її мінімальних ставок. Враховуючи те, що більшість населення зайнята саме у приватному секторі, державі не завжди вдається відслідкувати правильність її нарахування та виплати, що породжує численні порушення законодавства.

Загалом потрібно зробити чіткий аналіз становлення соціальних гарантій населення за останні 17 років, беручи до уваги, що до 2000 року економіка української держави переживала часи зародження.

Таблиця 1

Мінімальна заробітна плата в Україні

Період	Сума МЗП у гривнях	Період	Сума МЗП у гривнях
1	2	3	4
01.04.2000 - 30.06.2000	90	01.11.2009 - 31.12.2009	744
01.07.2000 - 31.12.2001	118	01.01.2010 - 31.03.2010	869
01.01.2002 - 30.06.2002	140	01.04.2010 - 30.06.2010	884
01.07.2002 - 31.12.2002	165	01.07.2010 - 30.09.2010	888
01.01.2003 - 30.11.2003	185	01.10.2010 - 30.11.2010	907
01.12.2003 - 31.08.2004	205	01.12.2010 - 31.12.2010	922
01.09.2004 - 31.12.2004	237	01.01.2011 - 31.03.2011	941
01.01.2005 - 31.03.2005	262	01.04.2011 - 30.09.2011	960
01.04.2005 - 30.06.2005	290	01.10.2011 - 30.11.2011	985
01.07.2005 - 31.08.2005	310	01.12.2011 - 31.12.2011	1004
01.09.2005 - 31.12.2005	332	01.01.2012 - 31.03.2012	1073
01.01.2006 - 30.06.2006	350	01.04.2012 - 30.06.2012	1094
01.07.2006 - 30.11.2006	375	01.07.2012 - 30.09.2012	1102
01.12.2006 - 31.03.2007	400	01.10.2012 - 30.11.2012	1118
01.04.2007 - 30.06.2007	420	01.12.2012 - 31.12.2012	1134
01.07.2007 - 30.09.2007	440	01.01.2013 - 30.11.2013	1147
01.10.2007 - 31.12.2007	460	01.12.2013 - 31.12.2013	1218
01.01.2008 - 31.03.2008	515	01.01.2014 - 31.12.2014	1218
01.04.2008 - 30.09.2008	525	01.01.2015 - 31.08.2015	1218

Закінчення табл. 1

1	2	3	4
01.10.2008 - 30.11.2008	545	01.09.2015 - 31.12.2015	1378
01.12.2008 - 31.03.2009	605	01.01.2016 - 30.04.2016	1378
01.04.2009 - 30.06.2009	625	01.05.2016 - 30.11.2016	1450
01.07.2009 - 30.09.2009	630	01.12.2016 - 31.12.2016	1600
01.10.2009 - 31.10.2009	650	01.01.2017 - 31.12.2017	3200

За досліджений період розвитку незалежності та демократичного суспільства відбулися значні зміни й у мінімальних гарантіях держави з оплати праці. Так, дійсно, споглядаючи офіційні дані, з 2000 до 2017 роки зарплатний мінімум зріс на 3110 грн, тобто майже в 36 разів. Кількісні зміни мають позитивний результат у зростанні грошової маси серед населення. Проте стоїть важливе питання, чи є вона достатньою для задоволення мінімальних потреб людини.

На початку XXI ст. у світі сформувались два підходи до визначення мінімальної заробітної плати. Перший ґрунтується на мінімальних потребах, які треба задовольняти для збереження життя (так званий споживчий кошик життєво важливих товарів і послуг у вартісному вираженні). У цьому випадку мінімальна зарплата дорівнює прожитковому мінімуму. Саме такий підхід практикують в Україні. Однак в економічно розвинутих країнах вважають за можливе використовувати його лише у військовий час. Другий підхід передбачає, що мінімальні гарантії мають поширюватись не лише на фізичні, а й соціальні та культурні потреби людини [1, с. 8].

Зростання мінімальної заробітної плати в Україні в розрізі періодів графічно розглянемо на рис. 1.

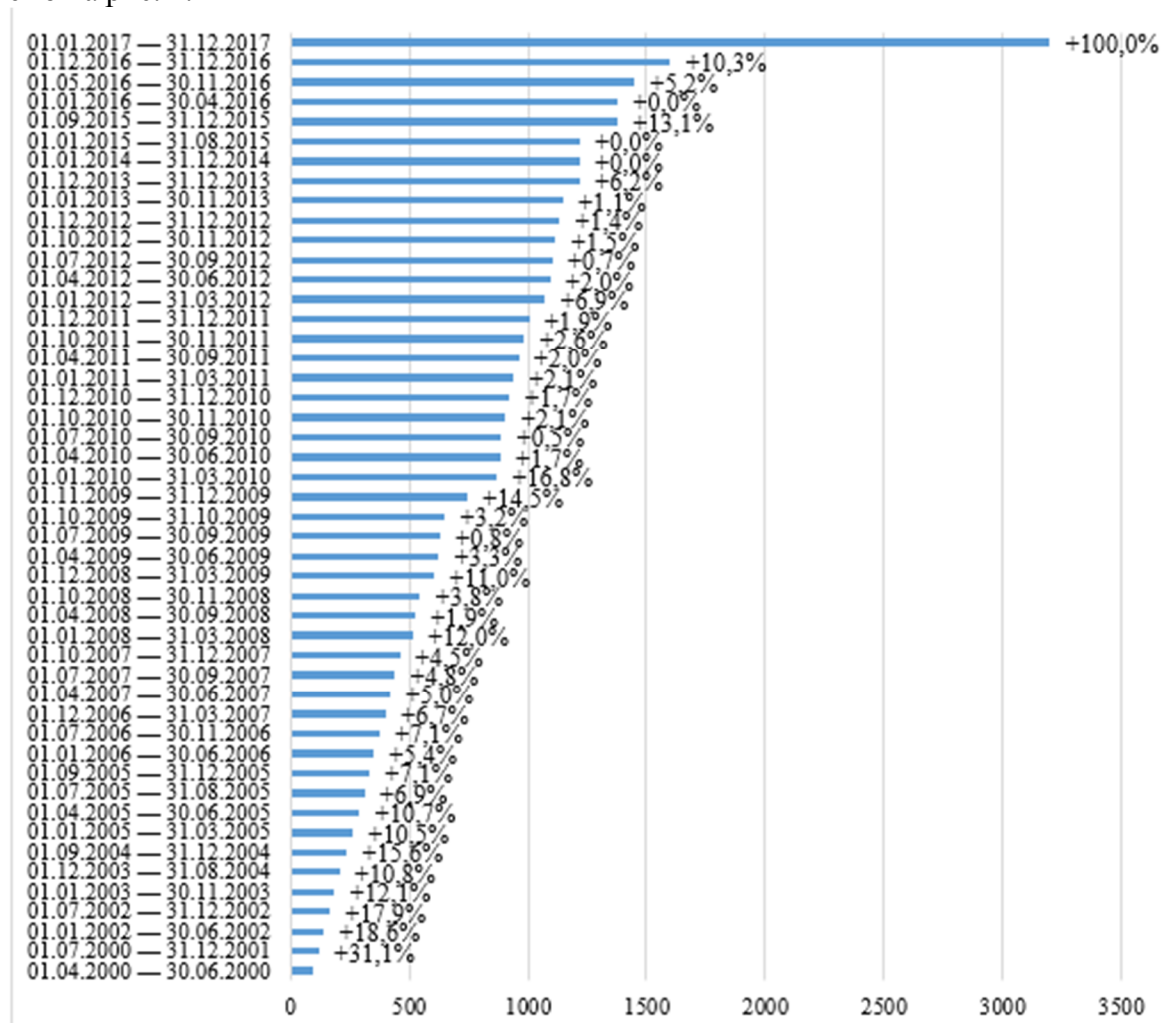

Рис. 1. Динаміка змін у розмірі мінімальної заробітної плати в Україні

До 2017 року в щорічні бюджети країни закладалися незначні надбавки до мінімального розміру заробітної плати і лише у звітному році стався значний провиг у вигляді стовідсоткового збільшення. Отже, необхідно оцінити якість таких зрушень. Відповідно до вимог Європейської соціальної хартії мінімальна заробітна плата має становити понад 2,5 розмірів прожиткового рівня.

Важливим показником ефективності застосування мінімальної заробітної плати є її співвідношення до прожиткового мінімуму. Мінімальна заробітна плата в нашій країні тривалий час була нижча, ніж прожитковий мінімум. Лише в 2009 році зрівнялась з прожитковим мінімумом і в 2017 його перевищила (табл. 2). На сьогодні мінімальна заробітна плата України перевищує прожитковому мінімуму для працездатних осіб на 1519 грн. Проте наголошувати, що такий рівень мінімальної заробітної плати уможливує задоволення найнеобхідніших потреб для функціонування й відтворення людського потенціалу в умовах сьогодення не можна.

Таблиця 2

Динаміка мінімальної заробітної плати та прожиткового мінімуму в Україні, 2000–2017 рр.

Показник	Рік														
	2000	2002	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017 серпень
Розмір мінімальної заробітної плати (МЗП), (грудень відповідного року, грн за місяць)	118	165	332	400	460	605	744	922	1004	1134	1218	1218	1378	1600	3200
Прожитковий мінімум для працездатних осіб (ПМП) (грудень відповідного року, грн за місяць)	287,63	365	453	505	568	669	744	922	1004	1134	1218	1218	1378	1600	1684
Різниця між розміром МЗП та ПМП (грн за місяць)	-169,63	-200	-121	-105	-108	-64	0	0	0	0	0	0	0	0	1516
Розмір середньомісячної заробітної плати (СЗП), грн за місяць	230	376	806	1041	1351	1806	1906	2250	2648	3041	3282	3480	4195	5183	6784
Співвідношення між МЗП і ПМП, %	41,02	45,21	73,29	79,21	80,99	90,43	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	190,02
Співвідношення між МЗП і СЗП (Індекс Кейтца), %	51,30	43,88	41,19	38,42	34,05	33,50	39,03	40,98	37,92	37,29	37,11	35,00	32,85	30,87	47,17

Протягом 2000–2017 рр. у обох показниках – середньомісячної заробітної плати та мінімальної заробітної плати – спостерігається тенденція до збільшення, що свідчить про неухильне зростання їх значень.

Ще одним важливим показником ролі МЗП є співвідношення мінімальної і середньомісячної зарплати. У розвинутих країнах це співвідношення іноді називають індексом Кейтца (Kaitzindex). Чим більший цей індекс, тим сильнішим є вплив МЗП на розподіл доходів у країні.

У країнах Західної Європи цей індекс використовують як один з показників ефективності боротьби з бідністю. Міжнародна організація праці (МОП) рекомендує підтримувати індекс не нижче 50 %, а Євросоюз – не нижче 60 %. Умовно кажучи, якщо середній рівень зарплат у країні становить 2000 одиниць, то мінімальна зарплата не повинна бути менше 1000 одиниць, на думку МОП.

Україна не відповідає цим стандартам. Якщо з 2000 по 2005 роки індекс Кейтца для України перевищував 40 %, то в передкризовий 2008 року він впав нижче 35 %. Пік зростання був у кінці 2010 року, але не за рахунок зростання достатнього рівня мінімальної зарплати, а за рахунок зниження темпів росту середньої зарплати, тобто не бідна частина населення збагатилась, а багата – збідніла (рис. 2).

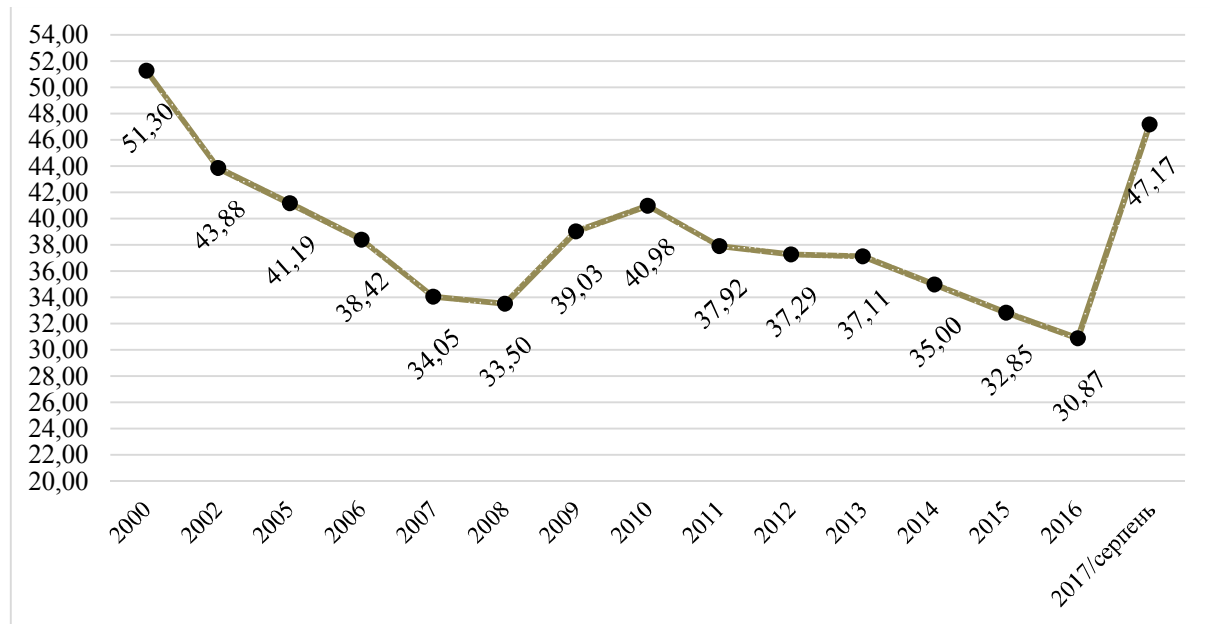

Рис. 2. Індекс Кейтца по Україні, %

Та починаючи з 2011 року відбулося стрімке падіння цього показника до найнижчого рівня за досліджувані 17 років. Рішучий крок був зроблений зі збільшенням на законодавчому рівні розмір мінімальної заробітної плати, що підвищило Індекс Кейтца до 47 % і все його рівень не відповідає ні вимогам МОП, ні Євросоюзу.

Відобразимо результати дослідження темпів зростання номінальної заробітної плати та реальної заробітної плати, що дозволить нам глибше оцінити можливість задоволення потреб людського потенціалу від розміру їхніх доходів (рис. 3).

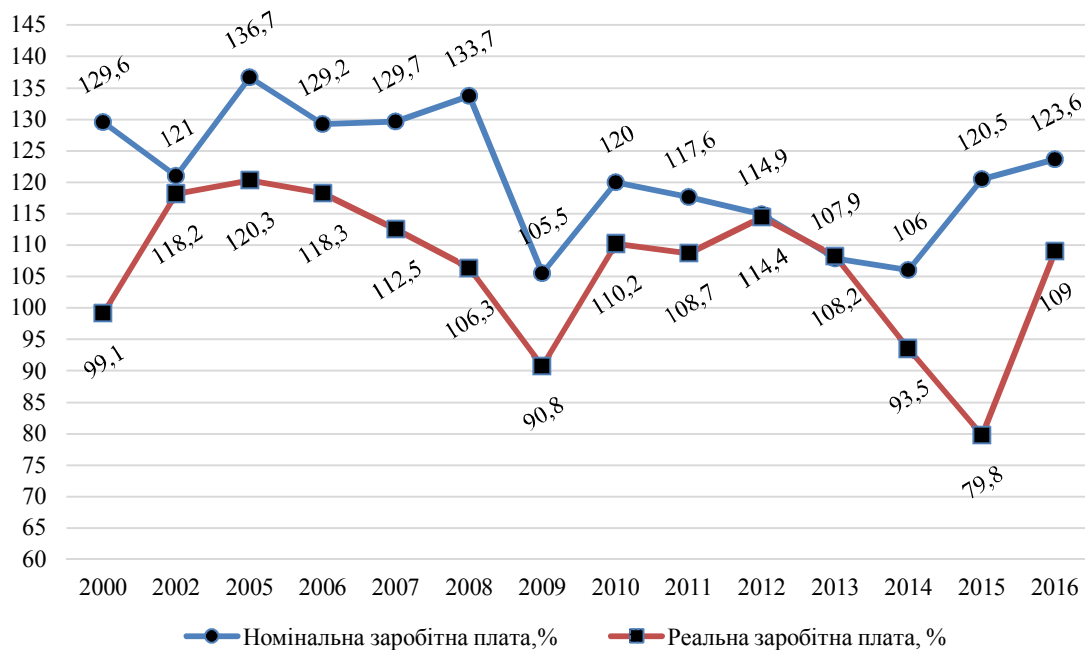

Рис. 3. Темпи зростання/зниження номінальної та реальної заробітної плати до попереднього року в 2000–2016 рр., %

За визначенням номінальна заробітна плата нараховується працівникам у грошовій та натуральній формі за відпрацьований час або виконану роботу, премії, доплати, надбавки, а також інші види оплати за невідпрацьований час. А реальна заробітна плата – це обсяг товарів та послуг, які можна придбати на заробітну плату в поточному періоді, виходячи з цін у базисному періоді.

Розмір реальної заробітної плати залежить від розміру номінальної заробітної плати, зміни цін на споживчі товари та послуги, розміру податків, що стягуються.

Саме реальна заробітна плата, характеризує купівельну спроможність номінальної заробітної плати під впливом змін споживчих цін на товари та послуги і рівня податків й обов'язкових платежів.

З наведених даних визначили, що темпи зростання номінальної заробітної в Україні плати завжди перевищують темпи зростання реальної заробітної плати. У кризові періоди спостерігаємо значні розриви між номінальною та реальною заробітними платами. Таке кількісне зростання оплати праці не відповідає її якісному спрямуванню, що призводить до незадоволення потреб людського потенціалу.

Головну роль у цих відхиленнях відіграє індекс споживчих цін, який характеризує зміни загального рівня цін на товари і послуги, які купуються населенням для невиробничого споживання (рис. 4).

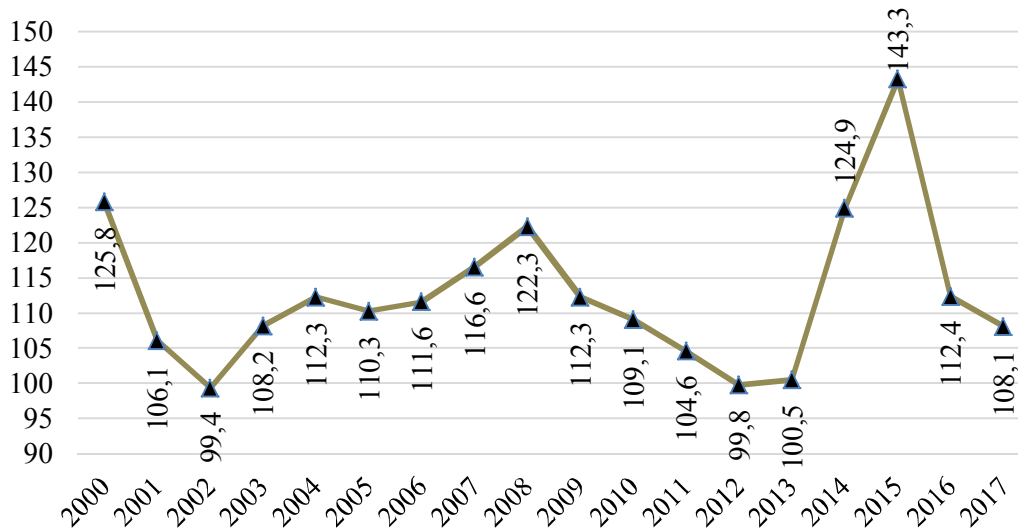

Рис. 4. Індекс споживчих цін в Україні в 2000–2017 рр., %

Пікового значення індекс інфляції набув у 2015 році та становив 143,3 %, що негативно вплинуло на купівельну спроможність населення. Отже, на фоні зростання мінімальної за середньої заробітної плати людський персонал втрачав свою здатність у забезпеченні власних потреб. З 2016 року ситуація почала змінюватись у бік покращення, проте все ще лишається в незадовільному стані.

Інституціоналізація політики низького рівня мінімальної заробітної плати є потужним чинником зростання несправедливої нерівності добробуту населення і гальмування людського розвитку [2, с. 42].

Головна лінія розмежування між розвинутими країнами та Україною проходить через специфіку розрахунку мінімальної заробітної плати. Наприклад, якщо в США в основі розміру мінімальної заробітної плати покладено дані офіційної статистики про вартість життя для сім'ї з 4 людей (2 дорослих і 2 дітей), то в Україні – прожитковий мінімум на одну працездатну особу. В нашій державі мінімальна заробітна плата виконує функцію простого відтворення робочої сили одного індивіда. Тоді як у США та Європі йдеться про відтворення людського потенціалу країни загалом [1, с. 8].

Отже, можна зробити висновок, що 2015 рік показав найменшу купівельну спроможність населення за останні 17 років. Темпи зростання індексу інфляції значно перевищують темпи зростання заробітної плати. Це стало причиною зростання зловживань у сфері трудового законодавства, приховування доходів населення з метою оминати податковий тягар.

Враховуючи вищезазначені розрахунки, у 2017 році відповідно до європейського рівня Індексу Кейнса заробітна плата повинна бути на рівні не нижчому 4100 грн за врахування податків та зборів.

Висновки і пропозиції. Таким чином, за результатами проведеного дослідження можна зробити висновок, що пріоритетним завданням для держави має стати збільшення заробітної плати і підвищення її купівельної спроможності, оскільки низька оплата праці обмежує матеріальне відтворення працівника та його сім'ї, скорочує можливості формування бюджету, соціальних фондів та розвитку людського потенціалу, знижує рівень фінансової стабільності держави. Визначальними факторами збереження і розвитку людського потенціалу має стати поліпшення добробуту населення України, досягнення європейських стандартів рівня життя. На нашу думку, важливим є формування умов, спрямованих на підвищення реальних купівельних можливостей заробітної плати як економічної основи розвитку людського потенціалу в Україні, а саме:

- підняття мінімальної заробітної плати у 2017 році на рівень 4100 грн, що дасть змогу задовольнити найнеобхідніші потреби для функціонування й розвитку людського потенціалу;
- запровадження регулярного перегляду наборів продуктів харчування, непродовольчих товарів і послуг, на базі яких формується прожитковий мінімум;
- реалізація якісно нових підходів до модернізації людського потенціалу як визначального чинника інноваційно-інвестиційного розвитку держави та її регіонів;
- реформування оплати праці на основі системної модернізації економіки;
- зростання ВВП країни як основного важеля нарощення цінності грошей;
- збільшення інвестицій в інноваційні технології. Очевидно, що в умовах кризи в першу чергу страждають саме такі статті витрат підприємств, як покупка нових технологій і капіталовкладення в основний капітал. У результаті такої економії відбувається скорочення виробничих інвестицій і застій. Економія на інноваціях і капіталовкладеннях призводить до скорочення якості персоналу. При цьому велику роль належить віддати державній політиці протекціонізму, яка забезпечить належні умови для розвитку виробництва.

Список використаних джерел

1. *Мінімальна зарплата : світові стандарти й українські реалії* // Юридичний вісник України. – 2011. – № 29. – С. 8.
2. *Ревко А. М.* Купівельна спроможність заробітної плати як базис розвитку людського потенціалу / А. М. Ревко // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Економіка. – 2014. – № 1. – С. 287-294.
3. *Лагодієнко Н. В.* Фінансово-економічний механізм управління ризиками підприємств аграрної сфери / Н. В. Лагодієнко, О. В. Ніколюк, О. О. Давидюк // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Економіка та менеджмент». – 2015. – № 12 (66). – С. 25–28.
4. *Ніколюк О. В.* Організаційно-інституційні імперативи політики регулювання агробізнесу в контексті забезпечення його соціально-економічного захисту / О. В. Ніколюк // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Економіка та менеджмент». – 2016. – № 8 (69). – С. 124–130.
5. *Кушнір С. О.* Методологічні засади розвитку кредитних продуктів для аграрних підприємств України / С. О. Кушнір, Т. І. Батракова // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Економіка та менеджмент». – 2016. – № 12 (70). – С. 97–100.
6. *Жиляєв І. Б.* Інституційні детермінанти й стратегічні напрями економічного розвитку національного господарства / І. Б. Жиляєв, О. Б. Наумов, Л. М. Наумова // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2016. – № 5. – С. 89–95.

7. Наумов О. Б. Стратегічні вектори державного регулювання агропромислового виробництва: інструменти та методи консолідації ресурсів розвитку / О. Б. Наумов, Л. М. Наумова // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2017. – № 4. – С. 93–100.
8. Strielkowski W. Ukrainian labour migration in the Czech Republic / W. Strielkowski I. Yu. Gryshova // Науковий вісник Полісся. – 2016. – № 4 (8). – С. 224–231.
9. Глушко О. В. Визначення рівня економічної стійкості підприємств на основі показників ефективності / О. В. Глушко, І. Ю. Гришова, М. Ю. Щербата // Економічний часопис-XXI. – 2015. – № 155 (11-12). – С. 82–86.
10. Кравчук А. О. Стан банківського кредитування підприємств аграрного сектору / А. О. Кравчук, О. О. Давидюк // Збірник тез доповідей II Міжнародної науко-практичної конференції «Ukraine- EU. Modern Technology, Business and Law». Ч. 1. Сучасні пріоритети економіки. Інженерія та технології (April 19-23, 2016. Slovak Republic). – Chernihiv: CNUT, 2016. – Pp. 161–163.

References

1. Minimalna zarplata: svitovi standarty u ukrajynski realiyi [Minimum wage: world standards and Ukrainian realities] (2011). *Yurydychnyi visnyk Ukrayiny – Legal Bulletin of Ukraine*, no. 29, p. 8 (in Ukrainian).
2. Revko, A.M. (2014). Kupivelnna spromozhnist zarobitnoi platy yak bazys rozvytku lyudskoho potentsialu [Purchasing power of wages as a basis for the development of human potential]. *Naukovyy visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriya: Ekonomika – Scientific herald of Uzhgorod University. Series: Economics*, no. 1 pp. 287–294 (in Ukrainian).
3. Lahodiienko, N.V., Nikolyuk, O.V., Davydyuk, O.O. (2015). Finansovo-ekonomichnyi mekhanizm upravlinnia ryzykamy pidpryemstv ahrarnoi sfery [Financial and economic mechanism of risk management of agrarian enterprises]. *Visnyk Sumskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu. Seriya “Ekonomika ta menedzhment” – Bulletin of the Sumy National Agrarian University series “Economics and Management”*, no. 12 (66), pp. 25–28 (in Ukrainian).
4. Nikolyuk, O.V. (2016). Orhanizatsiino-instytutsiini imperatyvy polityky rehuliuвання ahrobiznesu v konteksti zabezpechennia yoho sotsialno-ekonomichnoho zakhystu [Organizational and institutional imperatives of the agribusiness regulation policy in the context of providing its socioeconomic protection]. *Visnyk Sumskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu. Seriya “Ekonomika ta menedzhment” – Bulletin of the Sumy National Agrarian University series “Economics and Management”*, no. 8 (69), pp. 124–130 (in Ukrainian).
5. Kushnir S.O. Batrakova T.I. (2016). Metodolohichni zasady rozvytku kredytnykh produktiv dlya ahrarnykh pidpryemstv Ukrayiny [Methodological principles of development of credit products for agrarian enterprises of Ukraine]. *Visnyk Sumskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu. Seriya “Ekonomika ta menedzhment” – Bulletin of the Sumy National Agrarian University series “Economics and Management”*, no. 12 (70), pp. 97–100 (in Ukrainian).
6. Zhylyayev, I.B., Naumov, O.B., Naumova, L.M. (2016). Instytutsiini determinanty i stratehichni napriamy ekonomichnoho rozvytku natsionalnoho gospodarstva [Institutional determinants and strategic directions of economic development of the national economy]. *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoyi Rady Ukrayiny – Scientific notes of the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine*, no. 5, pp. 89–95 (in Ukrainian).
7. Naumov, O.B., Naumova, L.M. (2017). Stratehichni vektory derzhavnogo rehuliuвання ahropromysloвого vyrobnytstva: instrumenty ta metody konsolidatsii resursiv rozvytku [Strategic vectors of state regulation of agro-industrial production: tools and methods of consolidation of development resources]. *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoyi Rady Ukrayiny – Scientific notes of the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine*, no. 4, pp. 93-100 (in Ukrainian).
8. Strielkowski, W., Gryshova, I.Yu. (2016). Ukrainian labour migration in the Czech Republic. *Naukovyy visnyk Polissya – Scientific bulletin Polesie*, no. 4 (8). pp. 224–231.
9. Hlushko, O.V., Hryshova, I.Yu., Shcherbata, M.Yu. (2015). Vyznachennia rivnia ekonomichnoi stiykosti pidpryemstv na osnovi pokaznykiv efektyvnosti [Determining the level of economic sustainability of enterprises based on performance indicators] *Ekonomichnyy chasopys- XXI – Economic Newsletter-XXI*, no. 155 (11-12), pp. 82–86 (in Ukrainian).
10. Kravchuk, A.O., Davydyuk, O.O. (2016). Stan bankivskoho kredyтування pidpryemstv ahrarnoho sektoru [The status of bank lending to enterprises in the agrarian sector.] Proceeding from «Ukraine- EU. Modern Technology, Business and Law». Part 1: Modern Economic Priorities. Engineering and Technology (April 19-23, Slovak Republic). Chernihiv: CNUT, pp. 161–163 (in Ukrainian).

Кравчук Алла Олексіївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і оподаткування, Одеський державний аграрний університет (вул. Пантелеймонівська, 13, м. Одеса, 65012, Україна).

Кравчук Алла Алексеевна - кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры учета и налогообложения, Одесский государственный аграрный университет (ул. Пантелеймоновская, 13, г. Одесса, 65012, Украина).

Kravchuk Alla – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the department of accounting and taxation, Odessa State Agrarian University (13 Panteleimonovska Str., 65012 Odessa, Ukraine).

E-mail: alla_capital@ukr.net

РОЗВИТОК ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО ГОСПОДАРСТВА

УДК 33.025.3:336

М. М. Забаштанський, д-р екон. наук

А. В. Роговий, канд. екон. наук,

Т. В. Забаштанська, канд. екон. наук

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ФІНАНСУВАННЯ КОНЦЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

М. Н. Забаштанский, д-р экон. наук

А. В. Роговой, канд. экон. наук

Т. В. Забаштанская, канд. экон. наук

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

ИННОВАЦИОННЫЕ ПОДХОДЫ К ФИНАНСИРОВАНИЮ КОНЦЕССИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Maksym Zabashtanskyi, Doctor of Economics

Andrii Rogovyi, PhD in Economics

Tetiana Zabashtanska, PhD in Economics

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

INNOVATIVE APPROACHES TO FINANCING CONCESSION ACTIVITY

Обґрунтовано, що забезпечення належного рівня фінансування концесійної діяльності в сучасних умовах потребує впровадження інноваційних підходів до його формування, спрямованих на диверсифікацію його джерел, зменшення загальної вартості капіталу, мінімізації ризиків використання. Надано авторський підхід до фінансового забезпечення організації концесійних відносин на основі створення концесійної холдингової компанії. Запропоновано схематичне відображення фінансової технології організації змішаних концесійних холдингів. Наведено аргументи на користь того, що формування належного рівня фінансового забезпечення концесійних відносин безпосередньо пов'язано зі спроможністю концесіонера здійснити процеси інноваційної технологічної модернізації виробничих процесів, ефективністю його функціонування, формуванням базових умов результативного розвитку національної економіки.

Ключові слова: концесія; концесійні відносини; концесійна діяльність; фінансування; фінансові ресурси; фінансове забезпечення.

Обосновано, что обеспечение надлежащего уровня финансирования концессионной деятельности в современных условиях требует внедрения инновационных подходов к его формированию, направленных на диверсификацию его источников, уменьшение общей стоимости капитала, минимизации рисков использования. Предоставлено авторский подход к финансовому обеспечению организации концессионных отношений на основе создания концессионной холдинговой компании. Предложено схематическое отображение финансовой технологии организации смешанных концессионных холдингов. Приведены аргументы в пользу того, что формирование надлежащего уровня финансового обеспечения концессионных отношений непосредственно связано со способностью концессионера осуществить процессы инновационной модернизации производственных процессов, эффективностью его функционирования, формированием базовых условий результативного развития национальной экономики.

Ключевые слова: концессия; концессионные отношения; концессионная деятельность; финансирование; финансовые ресурсы; финансовое обеспечение.

It is substantiated that ensuring the proper level of financing of concession activity in modern conditions requires the introduction of innovative approaches to its formation, aimed at diversifying its sources, reducing the total cost of capital, minimizing the risks of use. The author's approach to providing financial support for the organization of concession relations based on the establishment of a concession holding company is provided. A schematic representation of the financial technologies of the organization of mixed concession holdings is offered. The arguments in favour of the fact that the formation of the appropriate level of financial provision of concession relations is directly related to the ability of the concessionaire to implement the processes of innovative technological modernization of production processes, the efficiency of its functioning, the formation of the basic conditions for the effective development of the national economy.

Key words: concession; concession relations; concession activity; financing; financial resources; financial support.

Постановка проблеми. Економічні перетворення в Україні потребують радикальних змін у системі управління економікою, державним та комунальним секторами економіки, які формують основу стійкого розвитку національної економіки. Сутність змін полягає у трансформації організаційної структури управління діяльністю підприємств,

створенні промислово-фінансових груп, холдингових компаній. Необхідність створення і розвитку в Україні нових форм управління суб'єктами державного та комунального секторів об'єктивно зумовлена потребою у більш гнучких організаційних структурах, спроможних адаптуватися до швидких змін, серед яких чільне місце посідає саме концесія. Подальший поступ економіки України в напрямку ринкових перетворень, перехід до нових прогресивних технологічних процесів вимагають залучення значних обсягів інвестицій, що особливо актуалізується у суб'єктів господарювання, які перебувають у державній та комунальній власності. Вирішення зазначеної проблеми нині можливо здійснити саме за рахунок організації та розвитку концесійних відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теоретичних, методичних і методологічних основ фінансового забезпечення функціонування суб'єктів господарювання, установ та організацій державної та комунальної форм власності присвячені роботи таких вітчизняних учених-економістів, як: О. І. Барановський, В. Г. Боронос, З. С. Варналій, О. Д. Василик, І. М. Вахович, В. М. Геєць, Н. Б. Демчишак, А. О. Спіфанов, О. П. Кириленко, В. Г. Маргасова, С. В. Онишко, В. М. Опарин, Н. В. Ткаченко та ін. Серед зарубіжних науковців, у працях яких висвітлені питання фінансового забезпечення, можна виділити таких: В. В. Бочаров, А. Кейн, Л. Крушвіц, А. Дж. Маркус та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Віддаючи належне науковим напрацюванням учених, зауважимо, що результати проведених досліджень не можуть повною мірою задовольнити потреби теорії і практики фінансового забезпечення розвитку концесійної діяльності, що обумовлює необхідність дослідження інноваційних підходів до фінансування концесійної діяльності з метою забезпечення результативності функціонування національної економіки.

Мета статті. Метою цієї статті є дослідження і системне осмислення доцільності створення концесійних холдингових компаній з метою підвищення рівня організації їх фінансового забезпечення та диверсифікації можливих фінансових та виробничих ризиків у процесі функціонування, забезпечення результативності розвитку концесійних відносин в Україні.

Виклад основного матеріалу. Застосування концесійної форми управління в комунальному та державному секторах економіки ускладнюється потребою наявності у потенційних концесіонерів значних обсягів фінансових ресурсів, а також диверсифікації ризиків їх використання. Втім, внутрішні та зовнішні можливості інвестування нині обмежені, оскільки залежать від загальноекономічної ситуації в Україні, стан якої негативно позначається на всіх інвестиційних процесах. Тому актуальним залишається питання використання концесійної форми управління з метою забезпечення інфраструктурного розвитку національної економіки. Взяття в довгострокову оренду українських підприємств чи їхньої частки закордонні інвестори розглядають як привабливий для себе спосіб інвестування, оскільки зменшується ризик неефективного менеджменту. З огляду на це економіка України потребує дієвих механізмів поліпшення інвестиційного клімату та залучення іноземних інвестицій. Саме цій меті слугує подальший розвиток концесійних холдингових компаній.

Холдингова компанія – це інтегроване товариство, яке безпосередньо не бере участь у виробничій діяльності, а використовує свої кошти для придбання контрольних активів, акцій інших підприємств, які є учасниками концерну або іншого добровільного об'єднання. Завдяки цьому холдингова компанія здійснює контроль за діяльністю таких підприємств. Холдинг (від англ. to hold – тримати) – це компанія, яка володіє контрольними пакетами акцій інших підприємств з метою здійснення щодо них функцій контролю й управління.

Концесійна холдингова компанія – це суб'єкт господарювання, в розпорядженні якого перебуває контрольний пакет акцій учасників, діяльність якого спрямована на об'єднання ресурсів (фінансових, матеріальних, трудових) концесіонерів з метою реалізації масштабних концесійних проєктів, забезпечення інфраструктурного розвитку.

Серед найбільш вагомих мотивів створення холдингових компаній у країнах з розвинутою економікою є такі:

- 1) придбання контролю над підприємствами;
- 2) можливість концентрації капіталів, більш вільне їх перетікання і на цій основі оптимізація інвестиційного процесу;
- 3) консолідація діяльності групи підприємств з метою зменшення податкових платежів. Це досягається шляхом укладення угод між підприємствами, відповідно до яких їхні прибутки чи збитки переводяться безпосередньо до холдингової компанії, що дає змогу холдингу враховувати збитки одного підприємства та прибутки іншого для сплати податку з решти частини прибутку;
- 4) залучення додаткових виробничих потужностей у результаті поглинання підприємств;
- 5) можливість диверсифікації виробництва, зниження ризику при виході на ринок;
- 6) розподіл господарських ризиків між різноманітними дочірніми фірмами;
- 7) проникнення через холдинг в інші сфери виробництва і збуту товарів;
- 8) проведення загальної технічної, економічної, кадрової політики та здійснення контролю за дотриманням спільних інтересів підприємств [6].

В Україні історія формування холдингових компаній почалася з 1994 року. Дозвіл на створення холдингових компаній та об'єднань підприємств, що мали ознаки холдингової системи, з перших днів їх становлення надавав Антимонопольний комітет України. Інтенсивність процесу формування холдингів спиралася на державне регулювання підприємницької діяльності та на розроблення і впровадження у практику інструментів управління, адекватних сучасним холдингам. Важливими елементами менеджменту організацій постають механізм інвестиційної взаємодії холдингу і дочірніх компаній, методи планування надходження інвестицій, організаційного забезпечення інвестиційної діяльності та розподілу прибутків.

Потрібно наголосити, що на рівні європейського законодавства здійснювалися спроби правового регулювання створення і функціонування холдингових структур. Було розроблено проект спеціальної дев'ятої директиви ЄС «Про групи підприємств», який так і не набув чинності через відмінності між національними системами законодавства країн – членів ЄС [2]. Європейське законодавство обмежується регулюванням окремих аспектів захисту груп підприємств. У країнах Центральної та Східної Європи з перехідною економікою також немає спеціальних законів про холдинги. Досвід таких країн, як Польща та Угорщина, свідчить, що створення холдингових компаній у пост-соціалістичному періоді – це результат проведених економічних реформ. Основу розвитку холдингових компаній становить акціонерна організаційно-правова форма господарювання з притаманною їй колективною власністю, тому створення і розвиток цих компаній тісно пов'язані з такими процесами, як приватизація, корпоратизація, формування ринкової інфраструктури.

Життєздатність та кількість холдингових компаній у країнах з розвинутою ринковою економікою пояснюється насамперед певними перевагами цієї форми організації бізнесу, які істотно знижують ступінь ризику діяльності холдингів порівняно з окремими унітарними компаніями.

У період реформування економіки країн колишнього соціалістичного табору створення холдингів сприяло вирішенню не тільки внутрішньоорганізаційних, а й певних загальнодержавних завдань, характерних для цих країн:

- концентрація науково-технічного потенціалу;
- розвиток технологічних зв'язків і кооперації;
- підвищення координації діяльності різних галузей економіки і їх фінансової стійкості;
- інтеграція національної економіки у світову систему [6].

Механізм утворення холдингових груп в Україні має особливості, притаманні багатом постсоціалістичним європейським країнам, хоча дещо відрізняється від практики країн із розвинутою ринковою економікою. Формування холдингів в Україні та інших країнах СНД розпочалося через реорганізацію колишніх промислових гігантів. У процесі акціонування підприємств відбувалось об'єднання контрольних пакетів і передача їх центру – материнській компанії. Це об'єднання здійснювалося, зазвичай, адміністративними методами, зберігаючи і закріплюючи підлеглий статус акціонерних товариств.

Узагальнення наявних підходів вітчизняних та іноземних видань дозволяє запропонувати класифікацію холдингових структур (таблиця).

Таблиця

Класифікація холдингових структур

Класифікаційна ознака	Види холдингів
За ступенем участі в господарській діяльності дочірніх компаній	Фінансовий
	Управлінський
За ступенем делегування повноважень	Фінансовий
	Стратегічний архітектор
	Стратегічний контролер
	Оператор
За ступенем диверсифікації	Монохолдинги
	Пов'язано-диверсифіковані
	Диверсифіковані
За галузевою ознакою	Банківські
	Машинобудівельні
	Холдинги паливно-енергетичного комплексу
	Харчові
	Фармацевтичні
	Приладобудівні
За напрямом інтеграції	Вертикально інтегровані
	Горизонтально інтегровані

Джерело: систематизовано автором.

Залежно від специфіки діяльності виділяють такі види холдингів:

- холдингові компанії, власники яких схильні до вертикальної інтеграції. Їх створення супроводжується концентрацією під егідою материнської фірми підприємств однієї галузі;
- диверсифіковані холдинги, які утримують у своїх корпоративних портфелях права на підприємства різних галузей, зокрема таких, що не стосуються виробничої спеціалізації материнської компанії або інших дочірніх підприємств;
- спеціалізовані холдингові компанії, основу яких утворює центральне підприємство, що випускає на ринок значну частку певної продукції.

У цьому разі корпоративний вплив поширюється на традиційних партнерів з міжфірмовою кооперації.

Залежно від участі держави у формуванні статутного капіталу холдингової компанії розрізняють державні та недержавні холдинги.

В. Парсяк виділяє такі види холдингових структур з огляду на їх внутрішню побудову:

- «чисті» холдинги, які утримують корпоративні права лише своїх дочірніх підприємств. Вони можуть мати обмежений за кількістю штат, що виконує винятково функції управління дочірніми структурами, використовуючи при цьому надані законом права; не відмежовуються від господарської діяльності, тому відповідно зростає і кількість співробітників підприємства;
- інтегровані холдинги, які мають акції або частки інших холдингових компаній [6].

Ю. Б. Вінслав у своєму проекті рекомендаційного закону про холдинги для країн СНД наводить такі види холдингових об'єднань:

- майновий холдинг – об'єднання юридичних осіб, холдингові відносини між якими ґрунтуються на переважній участі основної компанії у капіталі дочірніх компаній;

- договірний холдинг – об'єднання юридичних осіб, холдингові відносини між якими ґрунтуються на відповідних договорах між основною компанією та акціонерами інших учасників холдингу;
- майново-договірний холдинг – об'єднання юридичних осіб, холдингові відносини між якими базуються одночасно на майновій та договірній основі;
- державний холдинг – холдинг, основна та дочірні компанії якого є державними підприємствами або господарськими товариствами з переважною участю державної власності у статутному капіталі основної компанії;
- міждержавний холдинг – транснаціональний холдинг, який створений та здійснює свою діяльність у країнах СНД на підставі міжурядових угод (міжнародних договорів);
- стратегічний холдинг – холдинг, який відповідно до рішень уряду або на підставі законодавства здійснює діяльність в особливо значущих сферах національної економіки (передусім у тих, що безпосередньо стосуються життєзабезпечення, оборонної, енергетичної та технологічної безпеки) та щодо яких може бути встановлений особливий порядок державної реєстрації та/або державного регулювання;
- фінансовий холдинг – холдинг, основна компанія якого виконує щодо дочірніх винятково фінансові (фінансово-інвестиційні та фінансово контрольні) управлінські функції;
- транснаціональний холдинг – холдинг, основна компанія якого має дочірні структури на території інших країн СНД;
- управлінський холдинг – холдинг, що характеризується винятковою спеціалізацією основної компанії на виконанні функцій корпоративного управління стосовно учасників, включаючи стратегічне планування, координацію, стимулювання та контроль за їхньою діяльністю;
- змішаний холдинг – холдинг, основна компанія якого, виконуючи функції корпоративного управління щодо учасників, безпосередньо здійснює також виробничу (виробничо-торговельну, виробничо-посередницьку) діяльність;
- субхолдинг (проміжний холдинг) – безпосередньо підпорядкована основній компанії дочірня компанія, якій надано (через майнові та/або договірні відносини) особливі права щодо регулювання діяльності інших дочірніх компаній, що входять до складу холдингу [5].

Основні переваги холдингових компаній: автономія та децентралізація управління в дочірніх компаніях; створення умов для вертикальної і горизонтальної інтеграції підприємств; об'єднання ризиків дочірніх компаній у межах холдингу, що має диверсифіковану структуру, у результаті чого знижується ціна капіталу; можливість досягнення економії від масштабу використання кваліфікованих управлінських кадрів, здійснення певних видів діяльності (експорту) тощо.

Вітчизняний досвід щодо створення холдингових компаній у державному та комунальних секторах на сьогодні майже відсутній, проте їх створення доцільно здійснювати з метою реалізації таких цілей:

1. Сприяння встановленню контролю над державними підприємствами, оскільки міністерства зазвичай не здатні безпосередньо контролювати значну кількість фірм з державною участю у капіталі.

2. Підвищення самостійності менеджерів державних підприємств та їх більша захищеність від втручання з боку співробітників міністерств, які мають різні, іноді взаємовиключні, цілі. Державні холдингові компанії можуть стати, так би мовити, буфером між державою, з одного боку, та підприємствами і компаніями змішаної форми власності – з другого.

3. Удосконалення кадрової політики. Холдинги зазвичай призначають на керівні посади дочірніх підприємств менеджерів–професіоналів, що більш кваліфіковані, ніж державні чиновники, в управлінні підприємствами.

4. Моніторинг діяльності дочірніх підприємств. У межах холдингової компанії є можливість вирішити проблему стимулювання працівників, які проводять моніторинг. Можливості ж стимулювання чиновників, які представляють інтереси держави в органах управління підприємств, обмежені законодавством.

5. Реструктуризація збиткових підприємств, які не можуть бути приватизовані через фінансову непривабливість або ліквідовані з причин соціального характеру [5; 7].

Діяльність з формування конкурентоспроможних холдингових структур має ініціювати передусім власник. Держава – це власник, найбільш зацікавлений у вирішенні пріоритетних проблем життєзабезпечення та соціально-економічного розвитку підприємств. Нині можливе створення таких типів холдингових структур за участю держави:

1. Програмно-цільові холдинги – виконавча влада створює їх як організаційно-економічний інструмент управління цільовими програмами загальнодержавного, регіонального або місцевого рівня.

Для того щоб холдинги програмно-цільового типу стали справді діючим важелем підвищення ефективності виконання цільових програм, необхідно, щоб:

- результати виконання програмних заходів мали суспільне та комерційне значення. Програмовані продукти мають бути конкурентоспроможними та забезпечені попитом на момент їх появи на ринку;

- критерії ґрунтувались на основі визначених акцій, рішення щодо фінансування конкретних пріоритетних програм. Підприємство, яке претендує на роль генерального підрядника, повинно гарантувати (у разі його офіційного включення до складу учасників програми) проведення потрібних заходів щодо свого перетворення на холдингову компанію;

- під час організації конкурсу на участь у цільовій програмі холдинговим компаніям (особливо тим, у яких державі належить великий пакет акцій) віддавався безумовний пріоритет; це стосується також інтегрованих структур, що здатні надавати банківські гарантії повернення централізованих коштів або гарантії спільної відповідальності за зобов'язаннями;

- невіддільним елементом попереднього обґрунтування цільової програми була наявність організаційних передумов для надання функцій генерального підрядника інтегрованої господарській структурі, що фактично або потенційно є холдингом. Установлення холдингових відносин серед підприємств учасників має передбачатися у забезпечувальних розділах програми;

- до моменту прийняття рішення щодо фінансування програми були встановлені холдингові відносини.

Можливе використання модифікованих організаційних структур програмно-цільових холдингів, у яких усі дочірні структури жорстко орієнтовані на головне підприємство.

2. «Експортноорієнтовані» холдинги – актуальні під час реформування (реструктурування) багату галузей.

3. Проблемні (науково-технічні) холдинги. Їх створюють з метою консолідації діяльності перспективних науково-дослідних інститутів (НДІ) та конструкторських бюро, що здатні вирішувати значущі науково-технічні чи інші стратегічні проблеми загальнодержавного або регіонального значення.

4. Транснаціональні холдинги. Їх можуть ініціювати держави – країн СНД з метою керованої реалізації прийнятих довгострокових міждержавних економічних програм або спільних промислових пріоритетів [6].

На сьогодні в Україні необхідність управління об'єктами державної та комунальної власності за допомогою сучасних форм управління є одним із найбільш реальних шляхів забезпечення результативності їх функціонування, а також інфраструктурної модернізації економіки. Власний досвід використання концесійної форми управління об'єктами державної та комунальної форм власності нині у країні відсутній, проте саме ця форма управління дасть змогу генерувати достатні обсяги фінансових ресурсів, необхідних для запровадження передових світових інноваційних розробок та рішень [1].

Проте наявність значної потреби у фінансових ресурсах, необхідних для впровадження концесійних відносин та забезпечення їх результативності на початкових етапах, на тлі значного переліку ризиків організації концесійних відносин ускладнює за-

лучення потенційних концесіонерів. Найбільш вдалою формою організації концесійних холдингів є формування змішаних концесійних холдингів, основна компанія якого, виконуючи функції корпоративного управління щодо учасників, безпосередньо здійснює також виробничу (виробничо-торговельну, виробничо-посередницьку) діяльність, що сприятиме активізації розвитку концесійних відносин.

Перевага застосування змішаних концесійних холдингових структур пов'язана із можливістю спільного управління майном та фінансами концесіонерів, у тому числі зі зниженням ризиків інвестицій і взаємних поставок, економією витрат, збільшенням кількості можливостей фінансового маневрування тощо. Змішані концесійні холдинги характеризуються високим рівнем організації фінансового забезпечення. Через них налагоджується функціональна взаємодія капіталів, що належать різним за профілем діяльності підприємствам. У складі холдингу концесіонери мають можливість вирішувати проблеми фінансового забезпечення, які можуть бути не під силу окремому концесіонеру: розроблення і створення складних технічних процесів, освоєння високих технологій, створення нових виробничих потужностей тощо (рисунок).

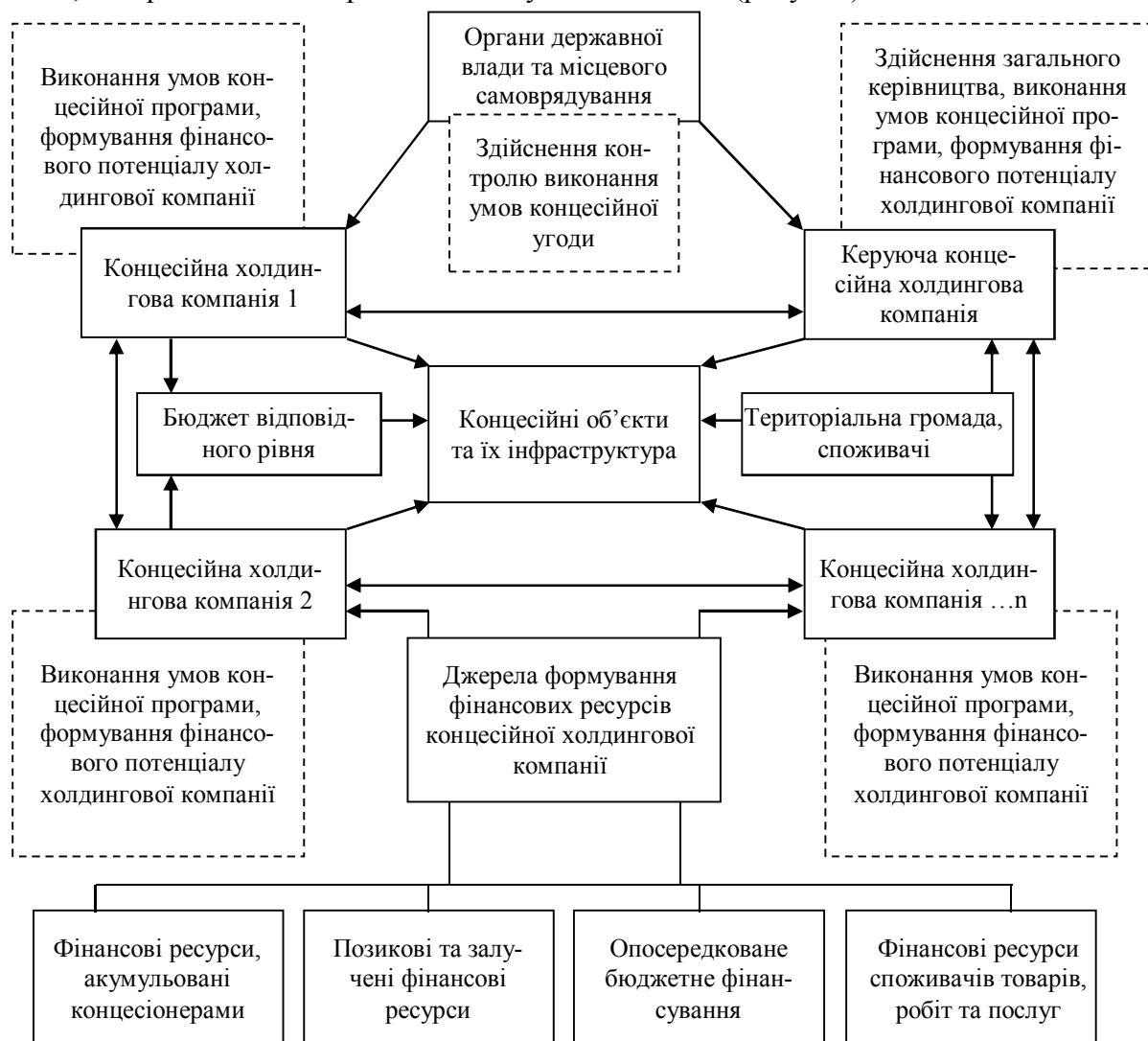

Рис. Фінансова технологія організації змішаних концесійних холдингів

Джерело: розроблено автором.

Важливою складовою функціонування змішаних концесійних холдингів є можливість перерозподілу ризику організації концесійних відносин, що автоматично робить їх більш привабливими та економічно безпечними.

Враховуючи те, що суб'єкти холдингу створюються переважно у формі акціонерних товариств, вони також матимуть можливість використовувати як джерело фінансового забезпечення вільні кошти споживачів їх товарів, робіт та послуг.

Доцільність використання зазначеного джерела фінансування обумовлена дуалістичним характером цих відносин. З одного боку, концесіонери матимуть можливість залучати фінансові ресурси за меншою вартістю порівняно з вартістю позикових фінансових ресурсів фінансово-кредитних установ. З іншого боку, споживачі товарів, робіт та послуг концесіонерів за рахунок розміщення тимчасово вільних коштів отримують декілька економічних вигід: відсотки за тимчасове розміщення вільних коштів, оновлену та розвинуту інфраструктуру, нижчу вартість товарів, робіт та послуг у зв'язку з відмовою (частковою) від позикових фінансових ресурсів фінансово-кредитних установ тощо.

На сьогодні у світі успішно функціонують близько 60 тис. міжнародних холдингів, які мають у власності 710 тис. закордонних дочірніх підрозділів. Ці компанії відіграють усе більшу роль у розвитку світової економіки. Більше як 500 міжнародних холдингів мають річний обсяг збуту понад 1 млрд дол. США. Створення змішаних концесійних холдингів або злиття з існуючими міжнародними холдингами стає невід'ємною частиною розвитку концесійних відносин, формування механізму їх фінансового забезпечення.

Це сприяє і залученню капіталу інвесторів, і зменшенню ризиків від можливих корпоративних конфліктів, і зниженню податкової бази. Чітке розуміння всіх тонкощів міжнародного законодавства та інформація про останні законодавчі новації у зарубіжних країнах дають змогу уникнути зайвих ризиків.

Висновки і пропозиції. Розвиток концесійних відносин залишається одним з найбільш реальних інструментів подолання інфраструктурного занепаду економіки країни, саме тому використання можливих інноваційних форм і методів фінансування концесійної діяльності, які сприятимуть її розвитку, є актуальним та необхідним. Реалізація концесійних відносин дає змогу здійснити трансформацію руху фінансових ресурсів, отримати значний економічний ефект для національної економіки, задовольнити інтереси всіх учасників концесійної угоди. Концесіодавець, передаючи об'єкт в управління, має можливість спрямувати вивільнені кошти на реалізацію інших проектів чи завдань, які стоять перед ним чи органами державної та місцевої влади. Це дає можливість додатково вирішити соціальні, економічні чи інші проблеми, які виникають у суспільстві. Суспільство у свою чергу отримує задоволення своїх соціальних та економічних потреб відповідної якості за оптимальну ціну, яку встановлює концесіонер за погодженням з органами державної влади.

Список використаних джерел

1. *Актуальні проблеми формування та розвитку інформаційної економіки в Україні* : [колективна монографія]. – Чернігів : Видавець Брагінець О. В, 2017. – 292 с.
2. *Варнавский В. Г.* Государственно-частное партнерство: теория и практика / В. Г. Варнавский, А. В. Клименко, В. А. Королев. – М. : Изд. дом Гос. ун-та – Высшей школы экономики – 2010. – 287 с.
3. *Забаштанський М. М.* Концесійні відносини: фінансові детермінанти розвитку в Україні : [монографія] / М. М. Забаштанський. – К. : Кондор-видавництво, 2016. – 382 с.
4. *Забаштанський М. М.* Роль економічної діагностики у забезпеченні ефективності концесійної діяльності / М. М. Забаштанський, Т. В. Забаштанська, А. В. Роговий // Проблеми і перспективи економіки та управління : науковий журнал. – 2015. – № 3 (3). – С. 259–264.
5. *Развитие интегрированных корпоративных структур в России* / Ю. Б. Винслав, В. Е. Дементьев, А. Ю. Мелентьев, Ю. В. Якушин // Российский экономический журнал. – 1998. – № 11-12. – С. 27–41.
6. *Парсяк В. Н.* Малий бізнес в системі корпоративних відносин : монографія / В. Н. Парсяк. – Херсон : Олді-плюс, 2003. – 456 с.
7. *Роговий А. В.* Економічна безпека: детермінанти забезпечення в умовах циклічності економіки : [монографія] / А. В. Роговий. – К. : Кондор-видавництво, 2017. – 374 с.

References

1. *Aktualni problemy formuvannia ta rozvytku informatsiinoi ekonomiky v Ukraini [Actual problems of formation and development of information economy in Ukraine]* (2017). Chernihiv: Publisher Braginets O. V. (in Ukrainian).
2. Varnavskii, V.G., Klimenko, A.V., Korolev, V.A. (2010). *Gosudarstvenno-chastnoe partnerstvo teoriia i praktika [Public Private Partnership: Theory and Practice]*. Moscow: Izd. dom Gos. un-ta Vysshei shkoly ekonomiki (in Russian).
3. Zabashtanskyi, M.M. (2016). *Kontsesiini vidnosyny: finansovi determinanty rozvytku v Ukraini [Concessional relations: financial determinants of development in Ukraine]*. Kyiv: Kondor-vidavnytstvo (in Ukrainian).
4. Zabashtanskyi, M.M., Zabashtanska, T.V., Rohovyi, A.V. (2015). Rol ekonomichnoi diahnostryky u zabezpechenni efektyvnosti kontsesiinoi diialnosti [The role of economic diagnostics in ensuring the effectiveness of concession activities]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, no. 3(3), pp. 259–264 (in Ukrainian).
5. Vinslav, Iu.B., Dementev, V.E., Melentev, A.Iu., Iakushin, Iu.V. (1998). Razvitie integrirovannykh korporativnykh struktur v Rossii [Development of integrated corporate structures in Russia]. *Rossiiskii ekonomicheskii zhurnal – Russian economic journal*, no. 11–12, pp. 27–41 (in Russian).
6. Parsiak, V.N. (2003). *Malyi biznes v systemi korporatyvnykh vidnosyn [Small business in the system of corporate relations]*. Kherson: Oldi-plus (in Ukrainian).
7. Rohovyi, A.V. (2017). *Ekonomichna bezpeka: determinanty zabezpechennya v umovax cyklichnosti ekonomiky [Economic security: the determinants of security in a cyclical economy]*. Kyiv: Kondor-vidavnytstvo (in Ukrainian).

Забаштанський Максим Миколайович – доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри управління персоналом та економіки праці, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, Чернігів, 14027, Україна).

Забаштанский Максим Николаевич – доктор экономических наук, доцент, доцент кафедры управления персоналом и экономики труда, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, Чернигов, 14027, Украина).

Zabashtanskyi Maksym – Doctor of Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Human resources management and labor economics, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: mazani@ukr.net

Роговий Андрій Віталійович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри туризму, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, Чернігів, 14027, Україна).

Роговой Андрей Витальевич – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры туризма, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, Чернигов, 14027, Украина).

Rogovyi Andrii – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of tourism, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: rogovoy1976@ukr.net

Забаштанська Тетяна Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри маркетингу, PR-технологій та логістики, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, Чернігів, 14027, Україна).

Забаштанская Татьяна Владимировна – кандидат экономических наук, доцент кафедры маркетинга, PR-технологий и логистики, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, Чернигов, 14027, Украина).

Zabashtanska Tetiana – PhD in Economics, Associate Professor of Department of Marketing of PR-Technologies and Logistics, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: tamza.cn@gmail.com

УДК 388.1

І. О. Хоменко, д-р екон. наук, доцент

І. О. Середюк, студентка

С. М. Козловська, студентка

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ І ФІНАНСУВАННЯ ПРОЄКТІВ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА У СФЕРІ ТРАНСПОРТНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

И. А. Хоменко, д-р экон. наук, доцент

И. А. Середюк, студентка

С. М. Козловская, студентка

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

ПЕРСПЕКТИВЫ ВНЕДРЕНИЯ И ФИНАНСИРОВАНИЕ ПРОЕКТОВ ГОСУДАРСТВЕННО-ЧАСТНОГО ПАРТНЁРСТВА В СФЕРЕ ТРАНСПОРТНОЙ ИНФРАСТРУКТУРЫ

Inna Khomenko, Doctor of Economics, Associate Professor

Iryna Sereduyk, student

Svitlana Kozlovskaya, student

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

PERSPECTIVES OF IMPLEMENTATION AND FINANCING OF PUBLIC- PRIVATE PARTNERSHIP PROJECTS IN THE FIELD OF TRANSPORT INFRASTRUCTURE

Визначено пріоритетні напрямки інвестування в основні сектори транспортної інфраструктури України. Представлено аналіз бюджетних програм транспортної галузі за останні роки. Визначено, що спостерігається недостатній вплив бізнесу на досліджуваній сектор економіки. Охарактеризовано особливості залізничної, авіаційної, портової та дорожньої інфраструктури. Було проаналізовано основні проблеми державно-приватного партнерства (ДПП). Наведено порівняння країн західної Європи з Україною щодо фінансування. У статті досліджено особливості державного та приватного партнерства, фінансування окремих сфер транспортної інфраструктури. Представлено окремі проекти уряду, які пов'язані з будівництвом доріг в Україні до 2020 року.

Ключові слова: інфраструктура; держава; приватний сектор; уряд; бюджетні програми; інвестиції; державно-приватне партнерство.

Определены приоритетные направления инвестирования в основные сектора транспортной инфраструктуры Украины. Представленный анализ бюджетных программ транспортной отрасли за последние годы. Установлено, что наблюдается недостаточное влияние бизнеса на исследуемый сектор экономики. Охарактеризованы особенности железнодорожной, авиационной, портовой и дорожной инфраструктуры. Были проанализированы основные проблемы государственно-частного партнерства (ГЧП). Приведено сравнение стран Западной Европы с Украиной по финансированию. В статье исследованы особенности государственного и частного партнерства, финансирования отдельных сфер транспортной инфраструктуры. Представлены отдельные проекты правительства, связанные со строительством дорог в Украине до 2020 года.

Ключевые слова: инфраструктура; государство; частный сектор; правительство; бюджетные программы; инвестиции; государственно-частное партнерство.

The article defines the priority directions of investment in the main sectors of Ukraine's transport infrastructure. The analysis of budget programs of the transport industry for the last years presented. The authors state that there is an insufficient influence of business on the investigated sector of the economy. Characterized features of railway, aviation and road infrastructure. The main problems of public-private partnership (PPP) analyzed. The comparison of Western European countries and Ukraine with financing. The article deals with the features of public and private partnership, financing of certain spheres of transport infrastructure. Some government projects related to the construction of roads in Ukraine until 2020.

Key words: infrastructure; state; private sector; government; budget programs; investments; public-private partnership.

Постанова проблеми. У сучасних умовах господарювання набувають актуальності дослідження інтеграції держави і бізнесу, спрямовані на національний розвиток. Державно-приватне партнерство (ДПП) дає можливість реалізувати раціональний тип державно-управлінських відносин, що можуть впливати на економічний, політичний, соціальний, інвестиційний, інноваційний прогрес сучасної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За останні роки в наукових працях все частіше обговорюються питання об'єднання державно-приватного партнерства. До того ж це стосується не лише багатьох зарубіжних (Д. Аудріц, Ф. Басанес, Р. Болл, С. Греве,

Е. Ескамб, Д. Кінг, С. Осборн, С. Харріс та багато інших), а й окремих українських дослідників (В. Геєць, І. Запатріна, П. Захарченко, В. Ільчук, В. Концева, Т. Лебеда, А. Сосновський, О. Пильтяй, О. Шіба, С. Шкарлет та ін.).

Судячи з наукових публікацій останнього десятиліття, під державно-приватним партнерством, що виникає і поступово набуває поширення в розвинутих країнах світу, мається на увазі система відносин між державою (виконавча влада, органи місцевого самоврядування) та приватними партнерами (бізнесові та інші структури), які дозволяють об'єднувати ресурси партнерів з відповідним розподілом ризиків, відповідальності та винагород (відшкодувань), взаємовигідно співпрацювати на довгостроковій основі у створенні нових або модернізації (відновленні, реконструкції) діючих об'єктів, які потребують залучення значних коштів (інвестицій), з подальшим користуванням (експлуатацією) цими об'єктами на договірній основі [2; 4].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Важливість участі суб'єктів бізнесу в діяльності інфраструктури в цілому та окремих її секторів є незаперечною, але на сьогодні комплексні дослідження цієї проблеми відсутні.

Мета статті. Метою цієї роботи є розкриття сутності співробітництва держави та приватного сектору та виявлення причин, через які важливим є те, щоб представники бізнесу допомагали державі.

Виклад основного матеріалу. Законом України «Про державно-приватне партнерство» є можливість реалізації підтримки інтеграції державно-приватного партнерства за допомогою надання державних гарантій, фінансування (співфінансування) та в інших формах, передбачених законом. Механізми надання таких форм державної фінансової підтримки для інвестиційних проектів уже врегульовані чинним законодавством України. З метою постановки дій міністерств, інших центральних і місцевих виконавчої влади під час реалізації інвестиційних, інноваційних, інфраструктурних та інших проектів розвитку Кабінетом Міністрів України створено відповідну Комісію (Постанова Кабінету Міністрів України від 17.05.2010 № 415).

Ефективне функціонування транспортної інфраструктури України є важливою умовою стабілізації, зростання та структурної перебудови економіки, забезпечення цілісності, безпеки та обороноздатності держави, покращення рівня та умов життя її громадян. Транспортна політика держави має декілька напрямків: організація будівництва транспортних шляхів, перевезення, забезпечення безпеки перевезень та ін. Транспорт має суттєвий вплив на діяльність різних сфер галузі, оскільки допомагає в їх діяльності. Розвиток транспортної інфраструктури безпосередньо залежить від національної транспортної політики. Ключовим фактором функціонування та розвитку транспортної інфраструктури є стан транспортних шляхів країни.

Транспортна мережа України на початок 2017 року складається з:

- 22 тис. км залізничних шляхів;
- 170 тис. км автомобільних доріг;
- 2,2 тис. км внутрішніх судноплавних водних шляхів;
- 13 морських портів, 4 рибальських порти та 11 річкових терміналів;
- 21 аеропорт (2 – державна власність, 14 – комунальна власність, 5 – інші форми власності) [3].

Особливості сучасної транспортної інфраструктури України:

- дорожня інфраструктура має такі переваги: розгалужена мережа автомобільних доріг, пріоритетна політика держави щодо відновлення дорожнього фонду та залучення інвестицій у галузь до 2020 року, автомобільна галузь забезпечує до 40 % пасажирських та до 25 % вантажних перевезень та існує міжнародний досвід побудови доріг [1]. До негативних сторін можна віднести: висока вартість автомобільних перевезень, дороге технічне обслуговування, багато невирішених питань з функціонуванням платних доріг та недостатнє дорожнє міжрегіональне сполучення;

- портова інфраструктура України має такі позитивні сторони: наявність трьох судноплавних річок, впроваджені вільні тарифи в морських портах, розвинена мережа морських портів, вихід до Чорного й Азовського морів та кваліфікована робоча сила з багаторічним досвідом. У свою чергу, до мінусів можна віднести такі: малі глибини для проходу великих суден по річках, існують договори з приватними партнерами, які не дозволяють здійснювати масштабні інвестиції, дефіцит річкового флоту, дуже велика кількість зношених суден та не обґрунтовано високі ставки портових зборів;

- залізнична інфраструктура має такі позитивні риси: велика пропускна спроможність, порівняно стабільний пасажиропотік, забезпечує близько 80 % вантажних і 50 % пасажирських перевезень, прибутковість вантажоперевезень, незалежність від погодних умов, розвинута залізнична мережа на 22 тис. км, 45 % з яких електрифіковані [1]. До недоліків відносять такі: відсутність сучасного приватного партнерства у побудові залізничної інфраструктури, невідповідність розвитку мережі прикордонних пунктів та заборона на концесію магістральних колій;

- авіаційна інфраструктура також має свої переваги, такі як: наявність висококваліфікованих спеціалістів, наявність спектра сервісних послуг у міжнародних аеропортах та привабливе географічне розташування. До недоліків відносяться: недорозвиненість внутрішніх авіаційних перевезень, повільне проходження процедур проходження державного кордону, застарілість технічного оснащення аеропортів, висока собівартість послуг та низький рівень пасажиропотоку.

На цьому етапі розвитку в Україні забезпеченість автомобільними дорогами з твердим покриттям у декілька разів нижча у порівнянні з Європейськими країнами (у 6,5 разів нижче, ніж у Німеччині, у 3,3 разу нижче, ніж у Польщі), необхідність ремонту 90 % існуючих автомобільних доріг [5].

Україна має вигідне географічне та геополітичне розташування, знаходиться на перехресті найважливіших напрямів світової торгівлі та найкоротших транспортних маршрутів у Євразійському регіоні, і за протяжністю транспортних коридорів є найбільшою європейською країною з великими транзитним потенціалом.

За останні роки кількість сполучень у нашій країні майже не змінилась, у той час як розвинені країни ЄС постійно нарощують свій потенціал. Зокрема, майже рівна за площею Франція має у 14,5 разів більше транспортних шляхів, ніж наша держава.

Пріоритетні напрямки інвестування в основні сектори транспортної інфраструктури України:

- залізничний сектор:
  - створення мережі взаємопов'язаних логістичних центрів у найбільших транспортних вузлах, пунктах пропуску через державний кордон України та країн ЄС;
  - проектування, фінансування, відновлення, експлуатація при будівництві нових та реконструкції існуючих залізничних колій, вокзалів, пішохідних мостів і тунелів, пасажирських платформ та інших об'єктів залізничного транспорту, пов'язаних з обслуговуванням пасажирів на умовах державно-приватного партнерства;
  - будівництво швидкісних залізничних коридорів для збільшення економічної ефективності пасажирських перевезень;
  - закупівля вантажних вагонів та експлуатація вантажного рухомого складу;
- автодорожній сектор:
  - будівництво нових автомобільних доріг на умовах концесії та механізму державно-приватного партнерства;
  - розроблення, впровадження та застосування національної транспортної моделі під час планування та реалізації стратегії розвитку транспортної інфраструктури;
  - управління автомобільними дорогами на основі геоінформаційних технологій;
- морський та річковий сектори:

- будівництво нових і поглиблення існуючих водних шляхів та акваторій морських портів для безперешкодного проходження суден великого дедвейту;
- будівництво та використання річкових причалів, шлюзів, проведення днопоглиблювальних робіт;
- модернізації та створення об'єктів портової інфраструктури на підставі договорів довгострокової оренди, концесії, державно-приватного партнерства, договорів про спільну діяльність, інших інвестиційних договорів;
- створення та впровадження енергозберігаючих технологій на морському транспорті, впровадження установок для виготовлення альтернативних видів палива;
- навігаційне забезпечення судноплавства на внутрішніх водних шляхах та оперативного технологічного зв'язку;
  - авіаційний сектор:
  - розбудова системи існуючих аеропортів, злітно-посадових смуг на аеродромах та їх інфраструктурі;
  - передача прав володіння та користування майном аеропорту в концесію;
  - оновлення парку повітряних суден.

Основні стратегічні цілі розвитку інфраструктури України:

- формування позитивного інвестиційного клімату України шляхом створення сприятливих умов для забезпечення привабливості галузі транспорту для залучення інвестицій;
- забезпечення розвитку та ефективного функціонування державно-приватного партнерства у транспортній інфраструктурі України;
- залучення інвестицій на умовах довгострокової оренди, концесії та приватизації;
- прозорий та відкритий доступ усіх суб'єктів господарювання у недискримінаційний спосіб до об'єктів транспортної інфраструктури;
- модернізація та оновлення рухомого складу транспорту шляхом використання механізмів лізингу та кредитно-експортного фінансування;
- розвиток конкуренції на транспорті;
- запровадження ефективного управління державними активами транспортної інфраструктури.

Транспортні магістралі України є невід'ємною складовою міжнародних транспортних коридорів, що проходять територією нашої країни, з'єднуючи її із загальноєвропейською мережею, і є ще одним ресурсом зростання економічного потенціалу держави. Зокрема, Єврокомісією визначено та затверджено п'ять основних, пріоритетних напрямів європейських транспортних осей: північна, центральна, південно-східна, південно-західна та водні магістралі між європейськими портами. Територією України проходить центральна вісь, у межах якої визначено основні маршрути: Катовіце – Львів – Київ, Будапешт – Львів, Мінськ – Київ, Київ – Харків, Москва – Київ – Одеса, а також водна вісь, яка з'єднує зону Чорного моря з Атлантикою (Середземним, Балтійським, Баренцовим, Червоним морями та Суецьким каналом) і включає внутрішні водні шляхи: Білорусь – Київ (по Дніпру) з виходом до Одеського та Іллічівського портів.

За динамікою фінансування бюджетних програм, спостерігається тенденція до зростання вкладання коштів в інфраструктурний сектор економіки (таблиця).

Таблиця

Бюджетні програми, тис. грн

Показник	2015	2016	2017
Загальне керівництво та управління у сфері інфраструктури	37 148,1	44 055,5	64 123,2
Підтримка експлуатаційно-безпечного стану судноплавних шлюзів, внутрішніх водних шляхів, в тому числі на проведення днопоглиблювальних робіт	39039,7	39 039,7	39 039,7
Здійснення заходів щодо підтримки впровадження транспортної стратегії України	-	294 422,6	287 334,5
Забезпечення діяльності Державної спеціальної служби транспорту	325 130,7	406 342,0	491 744,3
Організаційне забезпечення реалізації інфраструктурних проектів	-	-	2 014,8
Керівництво та управління у сфері авіаційного транспорту	59 395,5	99 997,0	190 040,0
Здійснення державного контролю з питань безпеки на транспорті	65 248,8	710383,6	122 614,8
Видатки для Державної спеціальної служби транспорту України на реалізацію заходів щодо підвищення обороноздатності і безпеки держави	-	50 000,0	-
Виконання боргових зобов'язань за кредитами, залученими під державні гарантії, що використовуються для реалізації завдань та здійснення заходів, передбачених Державною цільовою програмою підготовки та проведення в Україні фінальної частини чемпіонату Європи 2012 року з футболу	3 454 391,6	-	-
Організаційне забезпечення підготовки та проведення в Україні фінальної частини чемпіонату Європи 2012 року з футболу та реалізації інфраструктурних проектів	496,7	484,1	-

Але нині фінансування через механізм ДПП залишається нерозвинутим. Основні проблеми, які обмежують розвиток ДПП в Україні:

- недостатнє нормативне й інституційне забезпечення;
- брак політичної волі;
- нестача прозорих процедур проведення інфраструктурної політики для проектів ДПП, а також визначення пріоритетних сфер для їх реалізації;
- незавершеність процесу оформлення власності на землю і їх розмежування;
- нестабільне законодавство щодо залучення прямих іноземних інвестицій;
- адміністративні бар'єри і відсутність податкових стимулів, особливо для упровадження малодоходних проектів соціальної сфери.

Міністерство інфраструктури продовжує плідну роботу із міжнародними фінансовими організаціями стосовно залучення коштів для фінансування проектів із розвитку міського пасажирського транспорту. Наразі Мінінфраструктури спільно з Європейським інвестиційним банком відібрано проекти по 10 містах України. Сума фінансування проектів становить близько 160 млн євро.

Уряд планує не тільки дати старт будівництву концесійних доріг, але й пов'язати їх з проектами з розвитку європейських транспортних коридорів. Планується, що перші платні дороги Київ – Умань та Львів – Краковець у перспективі стануть частиною транс'європейського автобану Гданськ – Одеса, що з'єднує Балтійське і Чорне моря. Для цього заплановано будівництво нової автомагістралі Львів – Тернопіль – Вінниця – Одеса – Миколаїв. Роботи з будівництва першої платної дороги Київ – Біла Церква почнуться вже в 2018 році. Також у 2018 році планується дати старт будівництву дороги Львів-Краковець, з перспективою її продовження до Рівного. Цікавими для інвесторів можуть стати окремі ділянки нової кільцевої дороги навколо Києва і нової автодороги Київ – Одеса.

Висновки і пропозиції. Можна стверджувати, що зі збільшенням інвестиційних вкладень в транспортну інфраструктуру є закономірність зміцнення зв'язків міжсекторальної взаємодії транспортної галузі та економічного зростання країни. З огляду на те, що будівництво й утримання транспортної інфраструктури є дуже дорогим, і держава не

може повноцінно виконувати свої зобов'язання у цій сфері, адже постійно не вистачає бюджетних коштів, реформування дорожньої галузі України не можливе без удосконалення механізму фінансування дорожнього господарства та адаптації його до ринкових умов господарювання, а саме використання державно-приватного партнерства.

Список використаних джерел

1. *Державна служба статистики України* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.
2. *Запатріна І. В.* Проблеми розвитку державно-приватного партнерства в Україні як фактору макроекономічного зростання / І. В. Запатріна, Т. Б. Лебеда [Електронний ресурс] // Український центр сприяння розвитку публічно-приватного партнерства. – Режим доступу : <http://ukrppp.com/uk>.
3. *Міністерство інфраструктури України* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://mtu.gov.ua>.
4. *Пильтяй О. В.* Фінансові механізми державно-приватного партнерства / О. В. Пильтяй [Електронний ресурс] // Український центр сприяння розвитку публічно-приватного партнерства. – Режим доступу : <http://ukrppp.com/uk>.
5. *Про державно-приватне партнерство* : Закон України від 01.07.2010 р. №2404-VI [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>.
6. *Проекти в галузі інфраструктури: партнерство державного та приватного секторів* : підручник / [П. В. Захарченко, А. О. Сосновський, О. М. Гавриш, С. А. Ушацький]. – К. : КНУБА, СПД Павленко, 2009. – 256 с.
7. *Хоменко І. О.* Гармонізаційно-структурна модель до управління фінансовими ресурсами підприємств дорожньої галузі на основі державно-приватного партнерства / І. О. Хоменко, Л. В. Бабаченко // Молодий вчений. – 2015. – № 5 (20). – С. 109–112.
8. *Хоменко І. О.* Методологічні основи кластеризації транспортної галузі : монографія / І. О. Хоменко. – К. : Кондор-Видавництво, 2015. – 300 с.
9. *Хоменко І. О.* Особливості становлення мережевих структур у транспортній галузі / І. О. Хоменко // Управління проектами, системний аналіз і логістика. – 2015. – Вип. 15 (4). Серія «Економічні науки». – С. 104–111.
10. *Хоменко І. О.* Світовий досвід формування мережевих структур у реальному секторі економіки / І. О. Хоменко // Збірник наукових праць Державного економіко-технологічного університету транспорту: Серія «Економіка і управління». – 2015. – Вип. 34. – С. 439–453.
11. *Шкарлет С. М.* Державно-приватне партнерство як один з механізмів ефективного фінансування пріоритетних проектів дорожньої галузі / С. М. Шкарлет, В. П. Ільчук, І. О. Хоменко // Економічний простір : зб. наук. праць. – 2014. – № 89. – С. 93–103.
12. *Shkarlet S. M.* Actual problems of formation and funding of the state road funds / S. M. Shkarlet, I. O. Khomenko, V. V. Kontseva // Науковий вісник Полісся. – 2017. – № 3 (11), ч. 1. – С. 16–20.

References

1. *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy* [State Statistics Service of Ukraine]. Retrieved from www.ukrstat.gov.ua.
2. *Zapatrina, I.V., Lebeda, T.B.* Problemy rozvytku derzhavno-pryvatnoho partnerstva v Ukraini yak faktory makroekonomichnoho zrostannia [Problems of development of public-private partnership in Ukraine as a factor of macroeconomic growth]. Retrieved from <http://ukrppp.com/uk>.
3. *Ministerstvo infrastruktury Ukrainy* [Ministry of Infrastructure of Ukraine]. Retrieved from <https://mtu.gov.ua>.
2. *Piltiai, O.V.* Finansovi mehanizmy derzhavno-pryvatnoho partnerstva. *Ukrainskiy tsentr spriiannia rozvytku publichno-pryvatnoho partnerstva*. Retrieved from <http://ukrppp.com/uk>.
5. *Pro derzhavno-pryvatne partnerstvo: Zakon Ukrainy vid 01.07.2010 r. № 2404-VI* [On State-Private Partnership: Law of Ukraine on 01.07.2010 № 2404-VI]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua>.

6. Zaharchenko, P.V., Sosnovskiy, A.O., Gavrish, O.M., Ushatskiy, S.A. (2009). *Proekty v haluzi infrastruktury: partnerstvo derzhavnoho ta pryvatnoho sektoriv [Infrastructure projects: public-private partnerships]*. Kyiv: KNUBA, SPD Pavlenko (in Ukrainian).
7. Khomenko, I.O., Babachenko, L.V. (2015). Harmonizatsiino-strukturna model do upravlinnia finansovymy resursamy pidpriemstv dorozhnoi haluzi na osnovi derzhavno-pryvatnoho partnerstva [Harmonization-structural model for managing financial resources of road sector enterprises on the basis of public-private partnership]. *Molodyi vchenyi – Young scientist*, № 5 (20), pp. 109–112 (in Ukrainian).
8. Khomenko, I.O. (2015). *Metodolohichni osnovy klasteryzatsii transportnoi haluzi [Methodological basis of clusterization of transport industry]*. Kyiv: Kondor-Vidavnytstvo (in Ukrainian).
9. Khomenko, I.O. (2015). Osoblyvosti stanovlennia merezhevykh struktur u transportnii haluzi [Features of formation of network structures in the transport industry]. *Upravlinnia proektami, systemnyi analiz i lohistyka – Project Management, System Analysis and Logistics*, issue 15(4). Seriya «Economics», pp. 104–111 (in Ukrainian).
10. Khomenko, I.O. (2015). Svitovyi dosvid formuvannia merezhevykh struktur u realnomu sektori ekonomiky [World experience in forming network structures in the real economy]. *Zbirnyk naukovykh prats Derzhavnoho ekonomiko-tehnolohichnoho universytetu transportu: Seriya «Ekonomika i upravlinnia» – Collection of scientific works of the State Economic-Technological University of Transport: Series “Economics and Management”*, issue 34, pp. 439–453 (in Ukrainian).
11. Shkarlet, S.M., Ilchuk, V.P., Khomenko, I.O. (2014). Derzhavno-pryvatne partnerstvo yak odyin z mehanizmv efektyvnoho finansuvannia priorytetnykh proektiv dorozhnoi haluzi [Public-private partnership as one of the mechanisms for efficient financing of priority road projects]. *Ekonomichnyi prostir – Economic space*, № 89, pp. 93–103 (in Ukrainian).
12. Shkarlet, S.M., Khomenko, I.O., Kontseva, V.V. (2017). Actual problems of formation and funding of the state road funds. *Naukoviy vIsnik Polissya – Scientific Bulletin of Polissia*, № 3 (11), ch. 1, pp. 16–20.

Хоменко Інна Олександрівна – доктор економічних наук, доцент, професор кафедри теоретичної та прикладної економіки, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, Чернігів, 14027, Україна).

Хоменко Инна Александровна - доктор экономических наук, доцент, профессор кафедры теоретической и прикладной экономики, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, Чернигов, 14027, Украина).

Khomenko Inna – Doctor of Economics, Associate Professor, Professor of the Department of Theoretical and Applied Economics, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: innakhomenko28@gmail.com

Середюк Ірина Олександрівна – студентка, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, Чернігів, 14027, Україна).

Середюк Ирина Александровна – студентка, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, Чернигов, 14027, Украина).

Seredyuk Iryna – student, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: i.seredyuk36@gmail.com

Козловська Світлана Михайлівна – студентка, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, Чернігів, 14027, Україна).

Козловская Светлана Михайловна – студентка, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, Чернигов, 14027, Украина).

Kozlovskaya Svitlana – student, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: svetlanka.kozlovskaya@gmail.com

УДК 331.5

О. О. Зеленська, канд. екон. наук

Ю. В. Краснянська, студентка

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО РИНКУ ПРАЦІ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ФІНАНСОВИЙ СТАН ПЕНСІЙНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ

Е. А. Зеленская, канд. экон. наук

Ю. В. Краснянская, студентка

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

ПРОБЛЕМЫ СОВРЕМЕННОГО РЫНКА ТРУДА И ИХ ВЛИЯНИЕ НА ФИНАНСОВОЕ СОСТОЯНИЕ ПЕНСИОННОГО ФОНДА УКРАИНЫ

Olena Zelenska, PhD in Economics

Yuliia Krasnianska, student

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

PROBLEMS OF THE MODERN LABOR MARKET AND THEIR INFLUENCE ON THE FINANCIAL STATE OF THE PENSION FUND OF UKRAINE

У статті продіагностовано сучасний стан ринку праці України в розрізі окремих індикативних показників, здійснено їх порівняння з аналогічними статистичними даними держав-членів ЄС як еталонними в період інтеграційних процесів, виявлено найгостріші проблеми функціонування сучасного ринку праці в Україні та їх вплив на фінансовий стан Пенсійного фонду України. Вивчено досвід провідних держав ЄС щодо реформування ринку праці з метою розроблення рекомендацій, адаптованих до сучасних українських реалій, визначено систему пріоритетних заходів, практичне втілення яких дозволить через реформування вітчизняного ринку праці стимулювати розвиток інтеграційно-глобалізаційних процесів нашої держави в європейський та світовий соціально-економічний простір, а також вирішити гостре питання подолання хронічного дефіциту Пенсійного фонду України.

Ключові слова: ринок праці; зайнятість; безробіття; дефіцит Пенсійного фонду; економічно активне населення; продуктивність праці; заробітна плата; трудові міграції; мотивація праці; освітній рівень працівників; реформування ринку праці.

В статье продиагностировано современное состояние рынка труда Украины в разрезе отдельных индикативных показателей, осуществлено их сравнение с аналогичными статистическими данными государств-членов ЕС как эталонными в период интеграционных процессов, выявлены наиболее острые проблемы функционирования современного рынка труда в Украине и их влияние на финансовое состояние Пенсионного фонда Украины. Изучен опыт ведущих государств ЕС по реформированию рынка труда с целью разработки рекомендаций, адаптированных к современным украинским реалиям, определена система приоритетных мероприятий, практическое воплощение которых позволит посредством реформы отечественного рынка труда стимулировать развитие интеграционно-глобализационных процессов нашего государства в европейское и мировое социально-экономическое пространство, а также решить острый вопрос преодоления хронического дефицита Пенсионного фонда Украины.

Ключевые слова: рынок труда; занятость; безработица; дефицит Пенсионного фонда; экономически активное население; производительность труда; заработная плата; трудовые миграции; мотивация труда; образовательный уровень работников; реформирование рынка труда.

The article analyzes the current state of the labor market of Ukraine in the context of individual indicative indicators, compares them with similar statistical data of EU countries as benchmarks in the period of integration processes, identifies the most acute problems of functioning of the modern labor market in Ukraine and investigates their influence on the financial state of the Pension Fund Of Ukraine. The article also examines the experience of leading EU countries in reforming the labor market, aimed at developing recommendations, adapted to the current Ukrainian realities, determines a system of priority measures, the practical implementation of which will allow through reforming of the domestic labor market to stimulate the development of integration and globalization processes of our country towards European and global socio-economic environment as well as to resolve the urgent issue of overcoming the chronic deficiency of the Pension Fund of Ukraine.

Key words: labor market; employment, unemployment; deficit of the Pension Fund; economically active population; labor productivity, wages; labor migration; motivation of labor; educational level of employees; reform of the labor market.

Постановка проблеми. Активізація інтеграційних процесів України до Європейського Союзу (ЄС) зумовила гостру необхідність покращення соціально-економічного добробуту нації як індикатора ефективності розвитку держави в цілому. Одним із визначальних факторів благополуччя громадян і задовільного фінансового стану фондів централізованих коштів держави, зокрема Пенсійного фонду України, є особливості функціонування ринку праці у країні, оцінювані за відповідними аналітичними даними: рівнями економічної активності населення, зайнятості та безробіття, неформальною

зайнятстю, відповідністю попиту та пропозиції в розрізі окремих професійних груп, міграційним рухом робочої сили, розміром заробітної плати та заборгованості з її виплати, рівнем задоволеності населення трудовими відносинами тощо.

Детальний аналіз зазначених показників свідчить про незадовільний рівень розвитку ринку праці України, який нині, в епоху поживлення глобалізаційних та інтеграційних процесів, не відповідає потребам економіки і спричиняє дефіцитність бюджетних і позабюджетних фондів держави. Крім того, протягом останніх років стан вітчизняного ринку праці погіршився через певні чинники. Воєнні дії на Сході держави спричинили вимушене безробіття на даній території, масову міграцію економічно активного населення поза межі проведення АТО. На українському ринку праці, який виявився невідповідним до таких трансформацій, з'явилися певні проблеми: різке порушення рівноваги, зокрема в розрізі професійних груп, частина яких виявилася взагалі незатребуваною в інших регіонах держави; територіальна концентрація внутрішньо переміщеного населення, що зумовило регіональний дисбаланс на ринку праці; нестача фінансових ресурсів для виплати соціальної допомоги, надання хоча б тимчасового житла таким мігрантам тощо.

За таких умов унеможлиблюється успішне проведення реформ у країні в цілому та подолання фінансової неспроможності бюджетних та державних цільових фондів в Україні. Вирішенням цих проблем може стати науково обґрунтоване трансформування ринку праці нашої держави як базису забезпечення добробуту нації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі питання стосовно особливостей функціонування ринку праці різних рівнів (від світового до внутрішньофірмового), аспекти його розвитку, зокрема щодо впливу на діяльність складових фінансового сектору тощо в Україні вивчали вітчизняні й зарубіжні науковці. Еволюція та сучасний стан українського ринку праці висвітлений у наукових роботах О. Є. Барішнікової [1], Т. І. Балановської, О. П. Гогулі, Н. І. Драгневої [2], Н. П. Танасієнко [3], Л. А. Шимченко [4] та інших. Дослідженню модернізації ринку праці в умовах глобалізації та інтеграції економіки нашої держави приділяли увагу В. В. Онікієнко [5], В. І. Сідоров [6], М. С. Слободчук [7] тощо. Теоретичне підґрунтя для розроблення ефективних напрямків реформування ринку праці України заклали вчені держав-членів ЄС, детально висвітливши шляхи модернізації у країнах-учасниках цієї спільноти. Серед таких науковців Ритзен, М. М. Йозеф, Циммерман, Ф. Клаус [8], Скарпетта Стефано [9] та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значну кількість наукових праць, присвячених вивченню особливостей розвитку ринку праці України, виявленню нагальних проблем, пошуку шляхів їх вирішення, стан вітчизняного ринку праці залишається незадовільним. До того ж проблеми його розвитку загострюють і без того складну ситуацію з достатнім формуванням централізованих фондів грошових ресурсів держави, особливо Пенсійного фонду України. Поглиблення кризових явищ у політичній та економічній сферах потребує якісно нового підходу до ситуації з урахуванням усіх аспектів, багато з яких є недостатньо висвітленими на сьогодні. Доцільним є комплексне діагностування сучасного стану ринку праці в Україні, порівняння ключових показників з країнами-членами ЄС з метою виявлення основних проблем та пошуку шляхів перспективного розвитку ринку праці з урахуванням впливу параметрів його функціонування на фінансовий стан держави, зокрема Пенсійного фонду України. Актуальною є систематизація досвіду провідних держав цієї спільноти, які успішно здійснили трансформування ринку праці, особливо в напрямку прискорення інтеграційних процесів і вирішення проблем наповнюваності загальнодержавних фондів фінансових ресурсів.

Мета статті. Метою статті є всебічне дослідження ринку праці України в розрізі окремих економічних показників, порівняння їх із аналогічними статистичними даними держав-членів ЄС, виділення проблем для нашої країни, у т. ч. тих, що безпосередньо

впливають на ефективність формування централізованих фондів грошових ресурсів держави, зокрема Пенсійного фонду України, та розроблення практичних рекомендацій щодо їх вирішення з використанням досвіду держав-членів ЄС.

Виклад основного матеріалу. Починаючи з 2014 року в Україні прослідковується чітка тенденція до зниження частки економічно активного населення (рис. 1). Аналіз абсолютних показників також дає змогу зробити висновок про негативну динаміку цього параметра: економічно активне населення у віці 15–70 років у 2013 році становило 20 824,6 тис. осіб, у 2014 – 19 920,9 тис. осіб, у 2016 – скоротилося до 17 955,1 тис. осіб; економічно активне населення у працездатному віці у 2013 році становило 19 399,7 тис. осіб, у 2014 – 19 035,2 тис. осіб, у 2016 – 17 303,6 тис. осіб [10].

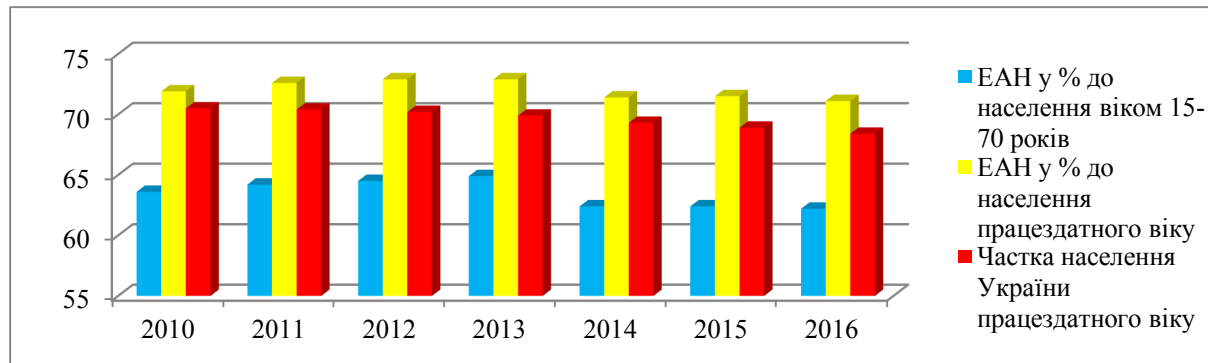

Рис. 1. Динаміка питомої ваги ЕАН України та частки населення працездатного віку протягом 2010–2016 років, %

Джерело: складено автором на основі [10; 11].

Така ситуація свідчить про високе значення коефіцієнта навантаження на економічно активне населення, який поступово зростає, що є катастрофічним для держави в цілому. Коштів працюючих у вигляді єдиного соціального внеску замало для покриття потреб Пенсійного фонду держави, на що вказує постійний дефіцит його фінансових ресурсів.

Основною причиною такого явища є кризова демографічна ситуація. Так, питома вага працездатного населення в Україні (15-64 роки) скоротилася від 70,5 % у 2010 році до 68,4 % у 2016 (рис. 1). За підсумками 2016 року жінки працездатного віку становлять 65,4 % їх загальної кількості, чоловіки – 77,0 %. У міських поселеннях 72,3% населення є економічно активним, у сільській місцевості – 68,5 % [10].

Нині, в період інтеграції України до ЄС, актуальним є порівняння частки економічно активного населення в нашій державі та в країнах-учасницях цієї спільноти. Проведення аналізу, здійснене за показниками Міжнародної організації праці з єдиною методологією розрахунку, свідчить, що частка робочої сили в Україні перебуває практично на рівні середнього значення держав-членів ЄС (рис. 2), що також пов'язане з демографічними особливостями розвитку кожної з них, кризою народжуваності, неоптимальною статеві-віковою структурою тощо. Країни ЄС вирішують цю проблему шляхом максимізації продуктивності праці зайнятого населення, мінімізацією рівня безробіття, проведенням відповідної соціально орієнтованої політики, спрямованої на покращення демографічної ситуації.

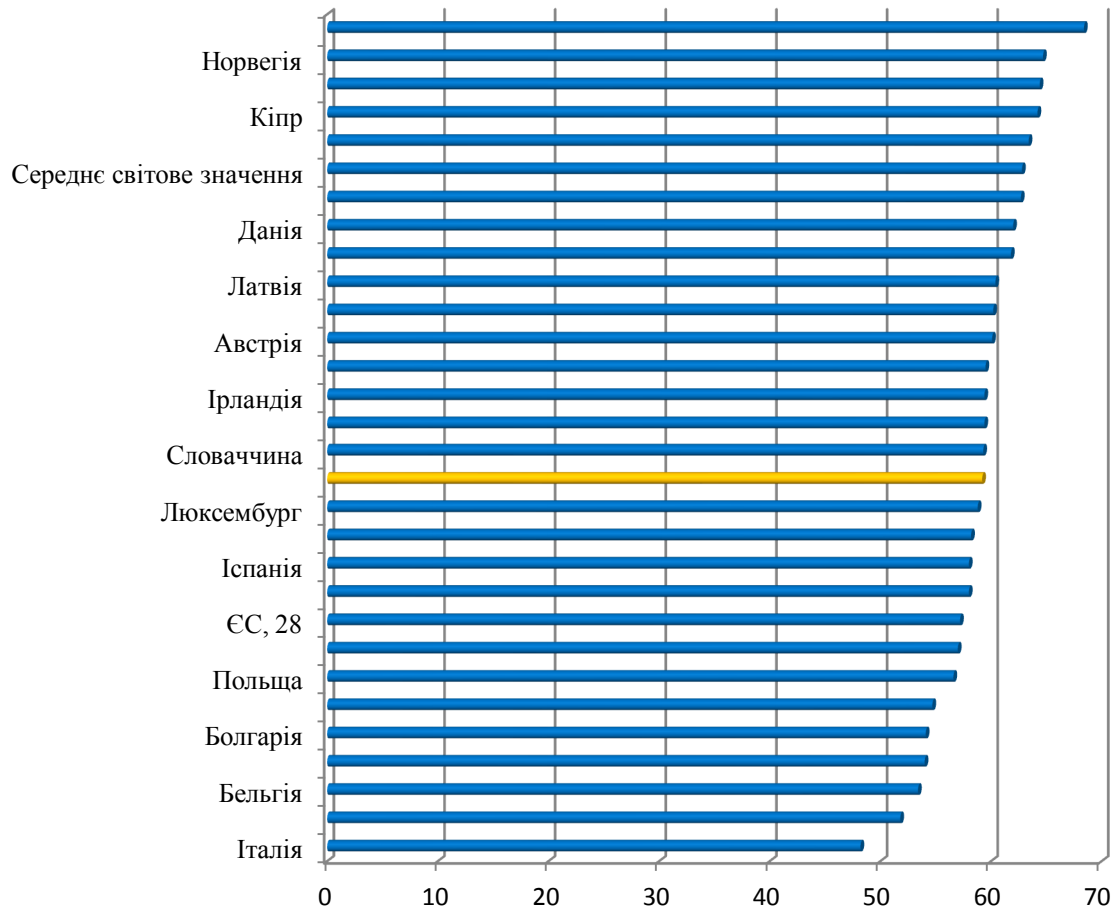

Рис. 2. Частка робочої сили в Україні та державах-членах ЄС у 2017 році, %
Джерело: складено автором на основі [12].

В Україні такі заходи є фактично безрезультатними, що підтверджується аналітичними даними. Незважаючи на високі показники середньорічного фактично відпрацьованого часу (на діаграмі представлено лише офіційні дані Державної служби статистики України, тоді як за експертними оцінками, врахування часу нелегальної роботи виведе нашу державу в першу десятку країн з максимальним значенням досліджуваного показника), ефективність праці в Україні є значно нижча, ніж в усіх державах-членах ЄС (рис. 3) [13].

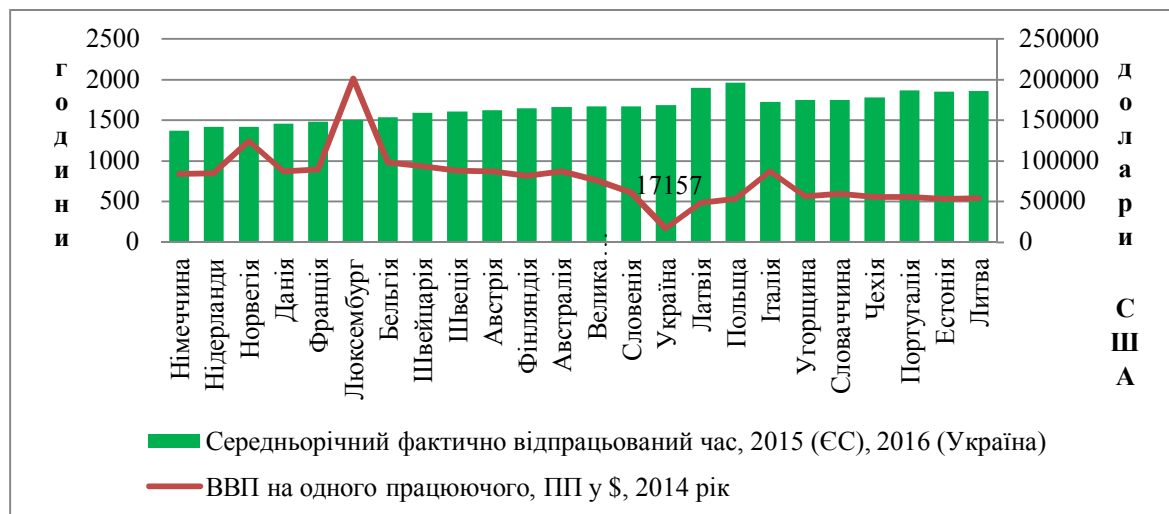

Рис. 3. Порівняння середньорічного фактично відпрацьованого часу (год.) та показника продуктивності праці (\$) України та держав-членів ЄС

Джерело: складено автором на основі [13].

Незадовільні значення показника продуктивності праці в нашій державі пояснюються існуючими тривалий час проблемами. Актуальним є вирішення питань, пов'язаних безпосередньо з конкурентоспроможністю національного господарства: модернізація та оптимізація виробництва, створення ефективної мережі внутрішніх та зовнішніх фірмових зв'язків, формування на підприємствах та на рівні держави наукових підрозділів, постійне практичне втілення розробок, забезпечення сприятливих політичних та економічних передумов для розвитку виробничої та невиробничої сфер, покращення якості менеджменту, модернізація інфраструктури як необхідної умови успішного функціонування національної економіки загалом тощо.

Вирішення кожної з вказаних проблем вимагає детального комплексного вивчення її сутності та розробки обґрунтованого стратегічного плану. Проте, крім зазначених негативних аспектів, є нагальні питання, які стосуються саме ситуації на ринку праці, пов'язаної зі стимулюванням економічно активного населення держави (рис. 4).

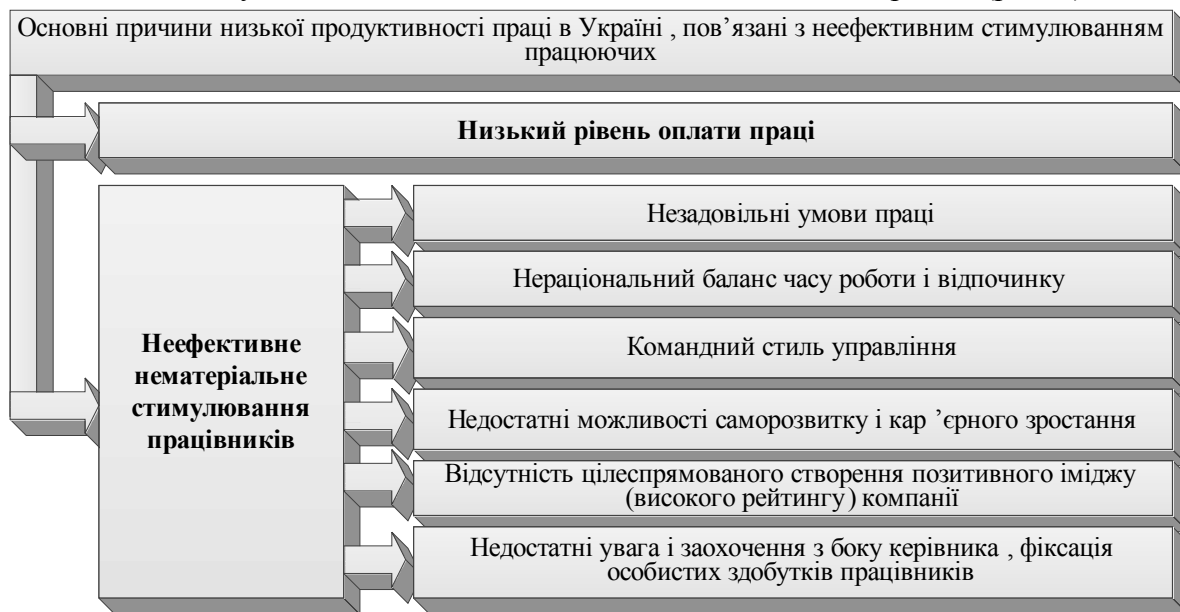

Рис. 4. Основні причини низької продуктивності праці в Україні, пов'язані з неефективним стимулюванням працівників

Джерело: складено автором.

Заробітна плата – основне джерело доходів населення в Україні (рис. 5). Для більшості осіб працездатного віку це фактично єдина можливість задоволення життєвих потреб. За достатньої кількості фінансових ресурсів, громадяни активно беруть участь в операціях на ринку грошей та ринку капіталу, поповнюють бюджет держави податковими та іншими платежами, створюючи передумови для розвитку національної економіки.

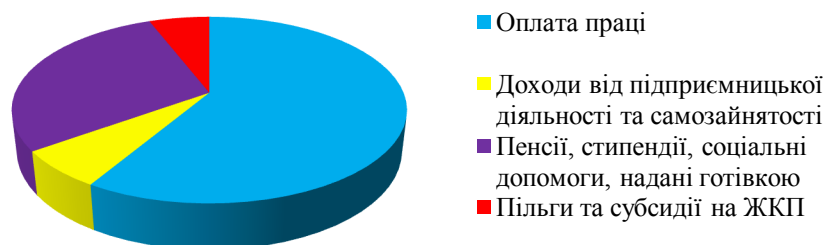

Рис. 5. Структура сукупних ресурсів домогосподарств за підсумками 2016 року

Джерело: складено автором на основі [14].

Мінімальний розмір оплати праці в нашій державі є значно меншим порівняно з країнами-членами ЄС (рис. 6) [15; 16]. Так, значення цього показника в Болгарії – державі з найменшою мінімальною заробітною платою серед країн спільноти – більше ніж вдвічі перевищує досліджуваний стандарт в Україні. Аналогічна ситуація прослідковується і для середньомісячної заробітної плати в нашій державі і країнах цієї спільноти [17].

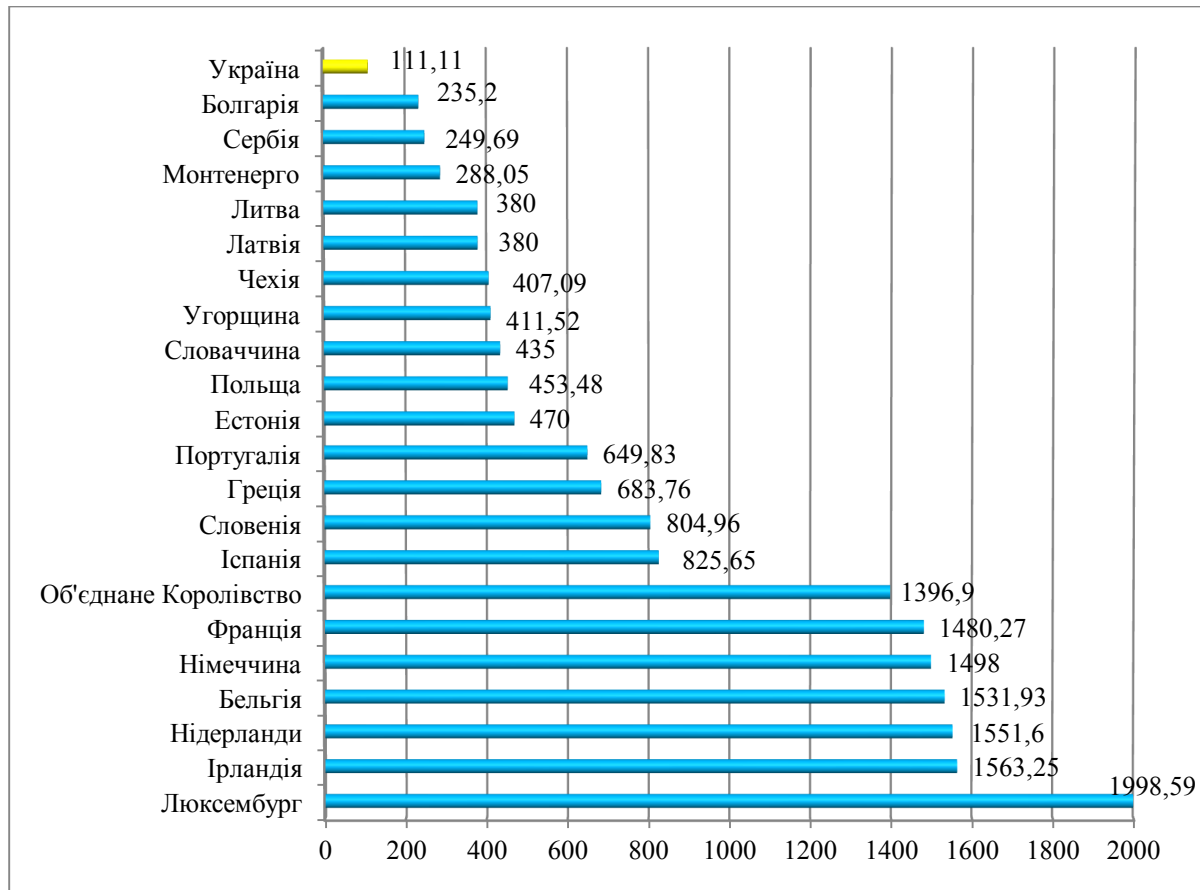

Рис. 6. Порівняння розміру мінімальної заробітної плати у країнах-членах ЄС та Україні за підсумками 2016 року, євро

Джерело: складено автором на основі [15; 16].

Між рівнем оплати праці у країні та її продуктивністю, оцінюваною за ВВП на душу населення, існує взаємозв'язок: якщо збільшується заробітна плата, продуктивність праці, як правило, зростає до можливого рівня, і навпаки – чим більше заробляє держава, тим більше може отримати кожен її працюючий. Така закономірність підтверджується аналітичними даними (рис. 7). Тобто обґрунтованим є підвищення оплати праці в Україні до значення, граничного для максимізації її ефективності даним фактором. Такі дії в поєднанні з вищезапропонованим комплексом заходів дозволять стимулювати зростання ВВП у нашій державі.

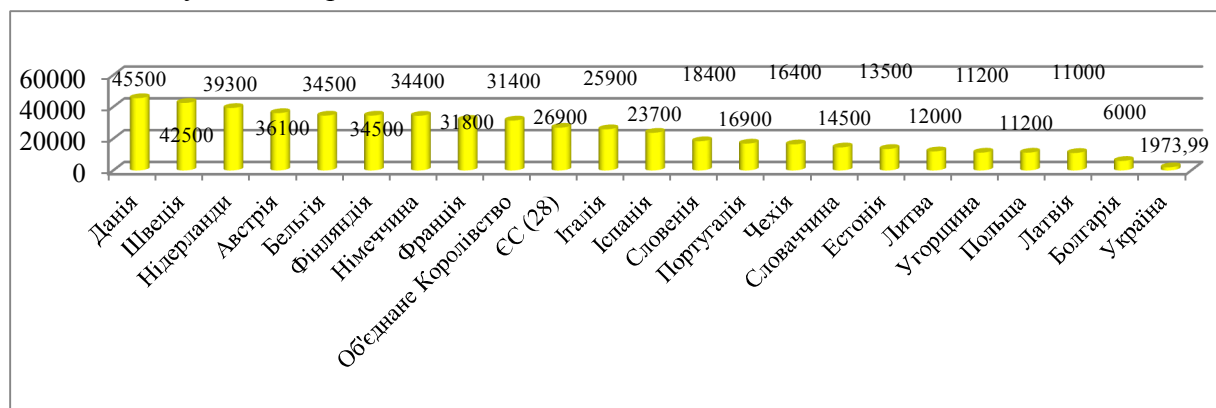

Рис. 7. Порівняння ВВП на душу населення у країнах-членах ЄС та Україні за підсумками 2016 року, євро

Джерело: складено автором на основі [16; 18; 19].

Не більш ефективним в Україні є і нематеріальне стимулювання праці. За офіційними даними компанії Nielsen, яка проводила дослідження щодо задоволеності громадян різних країн своєю роботою, 31 % українців незадоволені умовами праці, 43 % – балансом часу роботи і відпочинку, 20 % – колективом (однією з причин чого часто є недостатній рівень демократизації управління) [20].

Із метою більш детального вивчення локальної ситуації в місті Чернігові ми провели анкетне експрес-опитування, участь в якому взяли 100 респондентів. З них 31 % зазначили, що нематеріальне стимулювання праці фактично взагалі не використовується на їхній роботі, у 46 % випадків носить епізодичний характер, і лише у 23 % – постійний. Така ситуація, перш за все, демонструє неефективність менеджменту, адже більшість респондентів вважають, що належне нематеріальне стимулювання здатне підвищити продуктивність їхньої праці, тоді як нині близько у 40 % випадків проведені мотиваційні заходи є недієвими.

Відсутність нематеріального стимулювання працівників в Україні спричинила акцентування уваги переважно на грошову винагороду при виборі майбутньої професії та місця роботи. За офіційними даними Державної служби статистики України, протягом досліджуваних років сферами з найнижчим рівнем оплати праці залишалися охорона здоров'я, сільське господарство, діяльність у сфері допоміжного та адміністративного обслуговування, освіта; з найвищим – фінансова та страхова діяльність, інформація та телекомунікації, наукова та технічна діяльність (рис. 8).

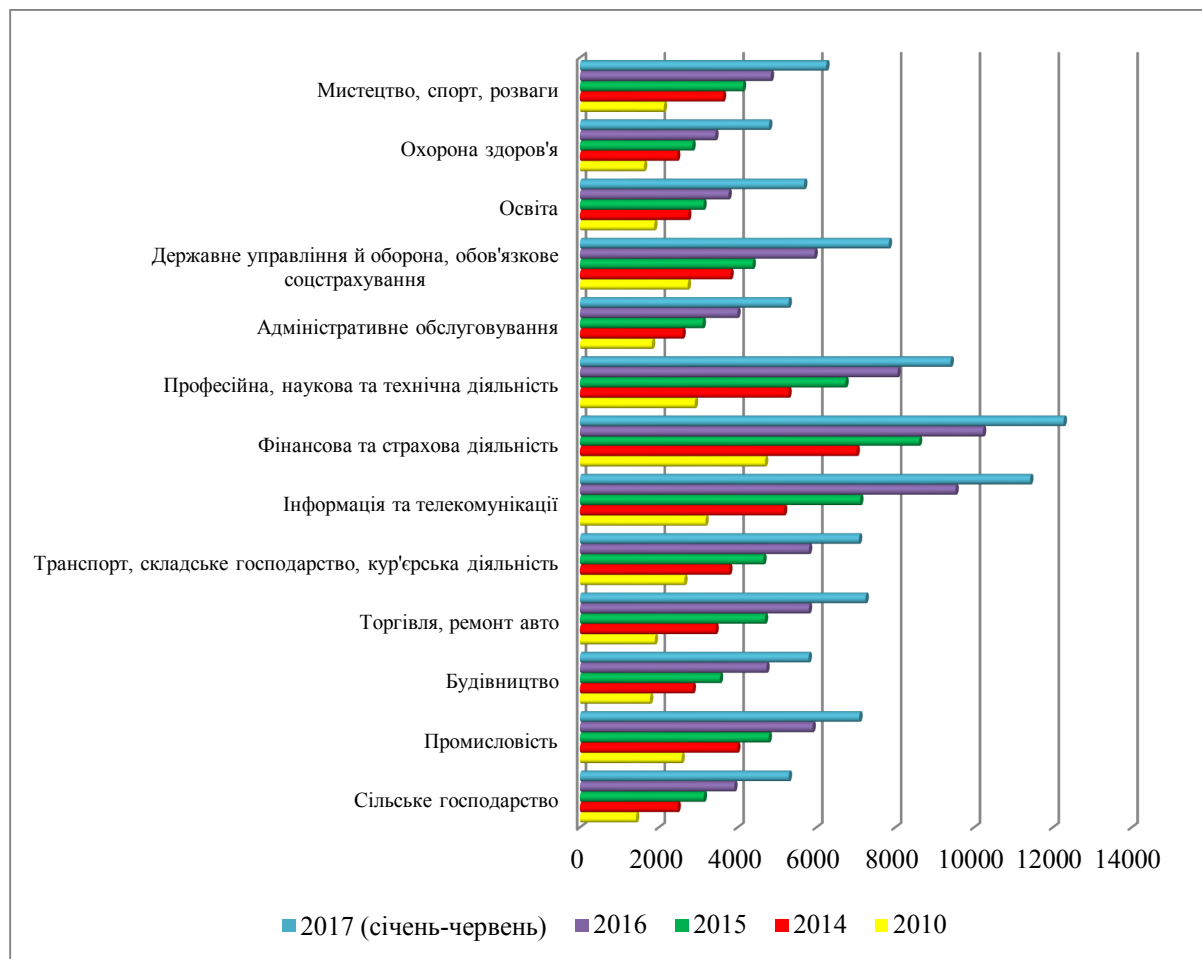

Рис. 8. Середньомісячна заробітна плата за найпоширенішими видами економічної діяльності, грн
Джерело: складено автором на основі [21].

Підтвердженням пріоритетності грошового фактора для працездатного населення України є дані дослідження компанії Nielsen, відповідно до яких найбільше респондентів-українців мріють працювати у сфері інформаційних технологій, фінансів, а також виробництва, торгівлі, туризму, що вважаються найприбутковішими для працівників з точки зору пристойної заробітної плати. Тоді як населення держав – членів ЄС часто віддає перевагу адмініструванню, сфері освіти, мистецтву, комунікаціям, соціальній сфері, роботі в уряді та адміністраціях, які здатні задовольнити аспекти гармонійного, всебічного розвитку працівника як особистості [13].

Така закономірність спричиняє масовий вступ абітурієнтів України на «вигідні» спеціальності, зокрема фінансового характеру. За індикаторний показник пропозиції робочої сили випускників різних освітніх рівнів доцільно обрати кількість «бакалаврів», більшість яких не продовжують навчання, на відміну від учнів, студентів коледжів, технікумів, училищ, а кількість випускників магістратури та її еквівалентів практично наближається до кількості бакалаврів, що здобуватимуть вищий освітній рівень. В університетах, академіях та інститутах напрямок підготовки «Економіка та підприємництво», за даними на початок 2016/17 навчального року, налічує 90 184 студенти, освітній рівень «бакалавр» отримали 45 094 особи, тоді як потреба роботодавців у працівниках сфери «Фінансова діяльність та страхування» станом на кінець червня 2016 року становила 400 осіб [24]. Навіть якщо врахувати попит на таких фахівців в інших галузях, більшість випускників зазначених спеціальностей залишаться без профільної роботи.

Загалом у 2016/17 навчальному році випущено з університетів, академій та інститутів – 318 639 осіб (за всіма освітніми рівнями) [22], тоді як сумарна потреба у працівниках становила 40 800 осіб. Тобто лише 12,8 % матимуть можливість працевлаштування, не говорячи про випускників коледжів, технікумів, училищ, загальноосвітніх закладів.

За офіційними даними, у 2016 році частка випускників різних освітньо-кваліфікаційних рівнів, які отримали направлення на роботу, знизилася на 4,3 процентних пункти, порівняно з 2015 роком, і становила 17,6 % [22]. Якщо врахувати кумулятивне значення вакантних місць в Україні [26], то термін працевлаштування випускників університетів, академій та інститутів становитиме більше, ніж півроку, за умови нехтування іншими безробітними. На практиці ж перевага, звісно, надається працівникам з досвідом роботи. На жаль, рівень зайнятості нещодавніх випускників в Україні не досліджується, проте враховуючи частку випускників ЗОШ та ВНЗ у структурі безробітних за підсумками 2016 року (15,6 %), розрахуємо кількість таких безробітних – 261,69 тис. осіб. Тобто рівень зайнятості нещодавніх випускників в Україні значно нижчий, ніж у державах-членах ЄС (від 49,2 % у Греції до 96,6 % у Мальті) [23].

Комплексне врахування більшості цих аспектів можливе лише у процесі дослідження довгострокових загальних тенденцій розвитку національної економіки. Нині, в період активізації інтеграційних процесів України до ЄС, влада спрямовує зусилля на розвиток визначеного згідно з Законом України «Про пріоритетні напрямки інноваційної діяльності в Україні» від 05.12.2012 року [25] переліку стратегічних для нашої держави напрямків до 2021 року. Логічним є припущення про перспективну потребу фахівців у цих сферах (рис. 8), праця яких очікувано буде високооплачуваною, а попит на робочу силу – досить значним.

Проте поки що незначна кількість ВНЗ України мають відповідні напрями підготовки, або ж пропонують навчання за рахунок коштів фізичних осіб (переважно значна сума для пересічного українця), на відміну від освітніх закладів країн-членів ЄС. Отримуємо парадоксальну ситуацію: наша держава стимулює вступ абітурієнтів на «непотрібні» їй з огляду на попит спеціальності, тоді як для розвитку визначених стратегічних інноваційних напрямів просто немає фахівців.

Це загострює проблему безробіття в Україні. Так, за підсумками 2016 року безробітне населення працездатного віку становило 1677,5 тис. осіб, що дещо нижче, ніж у кризовому 2014 році (рис. 9).

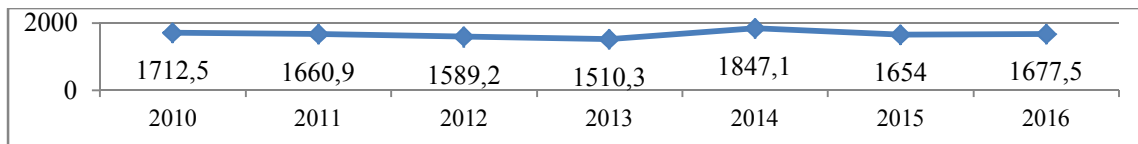

Рис. 9. Динаміка безробітного населення працездатного віку протягом 2010–2016 років, осіб
Джерело: складено автором на основі [10].

За методологією МОП, рівень безробіття в Україні на 3,2 процентних пункти (п.п.) перевищує середнє світове значення і на 0,3 п.п. – середнє значення серед держав-членів ЄС (28) (рис. 10).

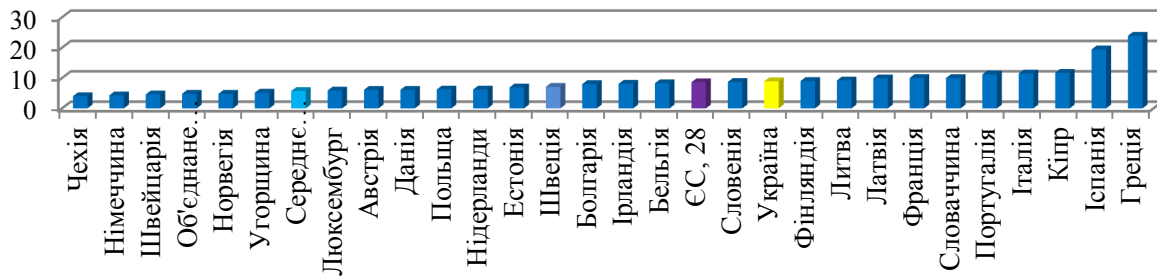

Рис. 10. Порівняння рівня безробіття в Україні та в державах-членах ЄС
Джерело: складено автором на основі [27].

Доцільно акцентувати увагу, що найбільша негативна амплітуда між кількістю зареєстрованих та працевлаштованих безробітних притаманна «бажаним» для українців галузям (рис. 11): фінансам та страхуванню, інформації та телекомунікаціям, професійній та науково-технічній діяльності. Останні дві сфери демонструють такі результати через зростання вимог до фахівців у зв'язку з технологічним розвитком, а не відсутністю попиту на них. Нині немає потреби й у державних управліннях та працівниках сфери соціального страхування, адміністративного обслуговування.

Рис. 11. Пропозиція та працевлаштування робочої сили в Україні за видами економічної діяльності
Джерело: складено автором на основі [28].

Натомість вакантні місця пропонують сфери охорони здоров'я та соціальної допомоги, тимчасового розміщення та організації харчування, транспорту, будівництва, переробної та добувної промисловості, сільського, лісового та рибного господарства.

За підсумками 2016 року 8 % середньооблікової кількості працівників знаходилися в умовах вимушеної неповної зайнятості: 2,1 % перебували у відпустках без збереження заробітної плати, 5,9 % – переведені з економічних причин на неповний робочий день [28]. Крім того, значною проблемою була заборгованість з виплати заробітної плати, яка становила 11 570 грн у середньому на одного працівника.

Незадовільний рівень оплати праці, відсутність нематеріального стимулювання робітників, невдалі пошуки роботи, заборгованість з виплати грошової винагороди змушують економічно активне населення України працювати нелегально або ж шукати кращих умов життя за кордоном. За даними 2016 року 15,1 % працюючих за наймом були зайняті неформально, серед працюючих не за наймом – 74,3 % [28].

Таке явище, крім позитивних моментів, містить негативні аспекти як для працівника (не нараховується трудовий та страховий стаж, відсутні гарантована відпустка та оплата лікарняного за рахунок підприємства при роботі за наймом тощо), так і для держави (тінізація податкових надходжень до бюджету, «несправедлива» виплата допомоги по безробіттю, тінізація бізнесу тощо).

Більшу частку неформально зайнятих становлять сільські мешканці, які часто не мають іншого виходу працевлаштуватись. Вони займаються переважно сільським, рибним та лісовим господарством, частка якого в загальній структурі неформальної зайнятості за видами економічної діяльності є найбільшою і становить 40,8 %. Нелегально працюють переважно особи з професійно-технічною освітою, представники найпростіших професій (наприклад, у сфері будівництва – 15,5 %, оптової та роздрібною торгівлі, ремонту автотранспортних засобів та мотоциклів – 20,9 %).

Загалом станом на червень 2012 року працювали чи шукали роботу за кордоном 1,2 млн осіб. Особливо гостро постало питання зовнішньої трудової міграції населення у 2014 році у зв'язку з загостренням політичної та економічної ситуації в Україні.

За даними ООН, лише у країнах – сусідах нашої держави 388,8 тис. українців до серпня 2015 року звернулися з проханням надати їм статус біженців. Комплексного діагностування проблеми трудової міграції українців протягом останніх років не проводилося. На сьогодні можна констатувати активізацію міграційних потоків працівників-громадян України до Польщі та інших держав-членів ЄС, зменшення частки пошуку місця роботи в Росії.

Більшість зовнішніх міграцій, пов'язаних з роботою, є коротко- та середньостроковими, значна частка таких осіб працює за кордоном нелегально [29]. Особливою проблемою для України є трудова міграція висококваліфікованих громадян, які, не маючи можливості реалізувати свій потенціал на Батьківщині, не отримуючи достойної заробітної плати, працюватимуть на добробут іншої держави, в той час як Україна «наймати-ме» закордонних фахівців за шалені кошти.

Виявлені під час дослідження проблеми функціонування ринку праці в Україні спричиняють порушення нормальної діяльності складових фінансового сектору держави. Зокрема, нагальним є питання дефіциту Пенсійного фонду, який протягом 2014–2016 років має тенденцію до зростання (рис. 12).

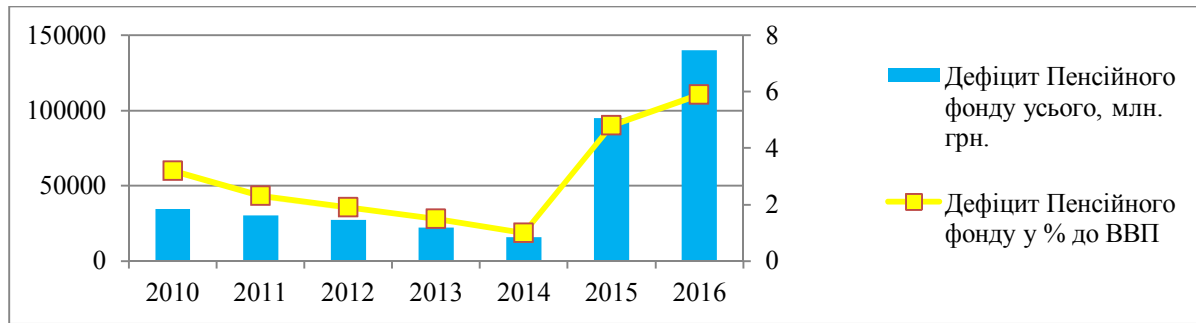

Рис. 12. Динаміка дефіциту Пенсійного фонду України усього у млн грн та у % до ВВП
Джерело: складено автором на основі [31].

За підсумками 2016 року дефіцит Пенсійного фонду України становив 140236 млн грн (5,9 % ВВП країни), причому значення цього показника на одного працюючого становило 8616 грн при середній заробітній платі 4482,35 грн за аналізований період [32]. Така ситуація є неприпустимою для розвинених держав, адже сприяє поглибленню кризових явищ в соціальній сфері та економіці країни.

Переважна частка дефіциту Пенсійного фонду України покривається за рахунок коштів Державного бюджету. Різке зростання обсягів таких видатків відбулося у 2015 році (у 6,46 разу більше порівняно з 2014 роком) (рис. 13). У 2016 році значення показника зросло ще в 1,5 разу. За підсумками 2016 року, сума коштів на покриття становила 142 586 млн грн при загальному обсязі видатків 684 743,4 млн грн, тобто 20,82 % [33].

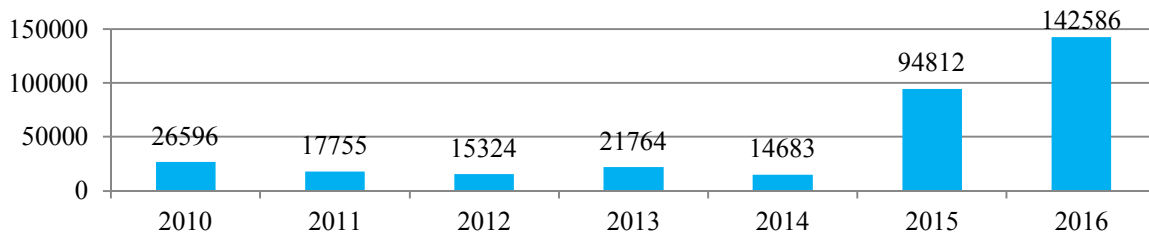

Рис. 13. Динаміка дефіциту Пенсійного фонду України, що покривається за рахунок коштів Державного бюджету, млн грн

Джерело: складено автором на основі [31].

Для порівняння обсяги видатків на оборону в 2016 році становили 59 348,9 млн грн, на освіту – 34 824,5 млн грн, на охорону здоров'я – 12 456,3 млн грн, на житлово-комунальне господарство – 12,5 млн грн (рис. 14). Тобто кошти Державного бюджету України, які могли б бути використані на виробництво сучасної військової техніки, підтримку підприємництва та розвиток інноваційних технологій у країні, модернізацію сфери охорони здоров'я, реалізацію програми енергозбереження, побудову системи сміттєпереробних заводів чи інші проблемні напрямки, нині спрямовуються на покриття дефіциту Пенсійного фонду України.

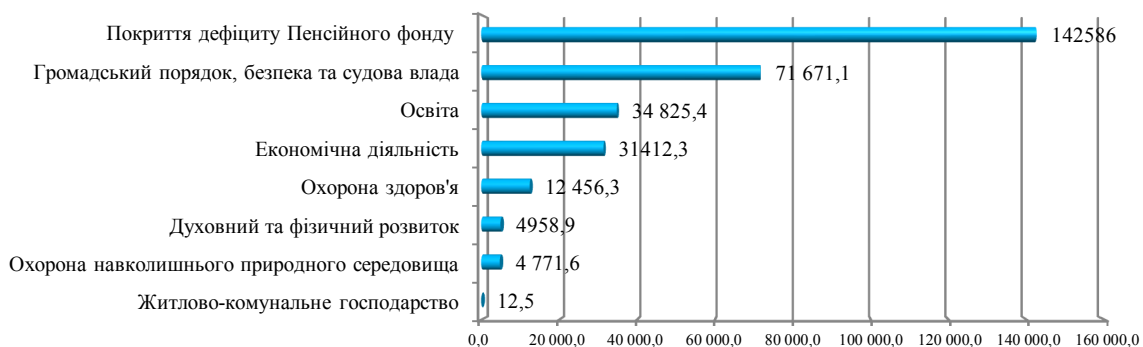

Рис. 14. Обсяги видатків Державного бюджету України в розрізі окремих статей за підсумками 2016 року, млн грн

Джерело: складено автором на основі [31; 33].

Висновки. Комплексне діагностування ринку праці в Україні дозволило виділити загальні проблеми, у тому числі ті, що спричиняють дефіцит Пенсійного фонду України:

- негативна динаміка економічно активного населення держави;
- зростання коефіцієнта навантаження на економічно активне населення;
- низький рівень продуктивності праці;
- незадовільне матеріальне стимулювання працівників;
- неефективне нематеріальне стимулювання;
- випуск перспективно безробітних осіб різних освітніх рівнів унаслідок популярності «вигідних» спеціальностей;
- необґрунтована політика держави щодо стимулювання вступу абітурієнтів на затребувані та інноваційні напрямки;
- вищий за нормальний для ринкової економіки (5–7 %) рівень безробіття;
- вимушена неповна зайнятість;
- неформальне працевлаштування;
- проблеми внутрішньої трудової міграції, пов'язаної з анексією АР Крим та проведенням АТО на Сході країни;
- зовнішня трудова міграція, зокрема «відтік мізків» тощо.

Ігнорування даних проблем стане гострою перешкодою інтеграції України до ЄС. З метою реформування та модернізації ринку праці доцільним є проведення відповідних заходів:

- розроблення нових та удосконалення існуючих планів розвитку національної економіки в контексті створення нових робочих місць [30]; підтримка державою приватних ініціатив, що сприятимуть реалізації таких програм;
- державне стимулювання підвищення рівня народжуваності в Україні з метою подолання демографічної кризи – основної причини зниження кількості ЕАН та зростання коефіцієнта навантаження на працездатних громадян;
- заохочення пенсіонерів до праці матеріальними та нематеріальними методами, зокрема в «непопулярних» серед молоді сферах;
- створення техніко-технологічного та правового базису зростання продуктивності праці;
- забезпечення належного рівня грошової винагороди;
- створення «справедливої» системи оплати праці з врахуванням кваліфікаційного рівня/розряду, продуктивності праці, стажу роботи, мобільності тощо;
- ефективне нематеріальне стимулювання: демократизація управління (позитивно для працівника в плані розвитку самостійності, можливості прояву ініціативи, відчуття власної значущості; для керівника – як метод оперативного вирішення питань фахівцями з глибоким розумінням їх сутності), збалансування часу роботи й відпочинку (з врахуванням індивідуальних фізіологічно-психологічних особливостей працівників), забезпечення саморозвитку колективу, покращення умов праці шляхом врахування практичних рекомендацій ергономіки, періодична фіксація власних здобутків працівників тощо [13];
- проведення обґрунтованої державної політики щодо стимулювання вступу абітурієнтів: обмеження бюджетних місць для спеціальностей, випускники яких ймовірно не знайдуть профільної роботи, підвищення плати для фізичних осіб за навчання на таких напрямках; зворотні заходи – для інноваційних стратегічних професій, що прогнозно визначені в статті, популяризація «професій майбутнього»; формування дієвого механізму професійної орієнтації;
- активізація програм перепідготовки безробітних, зокрема безкоштовних;
- правова відповідальність за неформальну зайнятість;

- надання пільг та допомоги у фермерській діяльності сільських мешканців, стимулювання розміщення виробництв у сільських поселеннях;
- розроблення обґрунтованого практичного плану виведення ринку праці не за наймом «з тіні»;
- надання допомоги внутрішньо переміщеним особам з АР Крим та зони проведення АТО, зокрема їх першочергове працевлаштування;
- стримування вище зазначеними заходами зовнішньої трудової міграції, зокрема «відтоку мізків» тощо.

Актуальним є використання методів держав-членів ЄС [8; 9], які функціонують за принципом «Стимулюємо інновації для забезпечення зайнятості населення»:

- реалізація програм зі зменшення бюрократії щодо відкриття інноваційних підприємств;
- втілення наукових розробок, заохочення патентування;
- зниження витрат та дії загрозливих факторів в інтелектуальній діяльності;
- створення центрів науково-технологічних розробок;
- підвищення позиції в рейтингу «Легкості ведення бізнесу»;
- підвищення підприємницької освіченості громадян;
- стимулювання подвійного навчання;
- підтримка при започаткуванні нового бізнесу;
- доступність кредиту;
- вдосконалення іноземних мовних навичок тощо.

Практичне втілення означених заходів у комплексі із забезпеченням детінізації ринку праці, зростанням частки економічно активного населення держави, проведенням ефективної політики з працевлаштування безробітних, сприянням створенню нових робочих місць, забезпеченням належних умов праці та достойної заробітної плати тощо, дозволило б збільшити надходження до Пенсійного фонду України за рахунок зростання обсягів внесків працюючих.

Список використаних джерел

1. *Баришнікова О. Є.* Ринок праці України: тенденції та особливості розвитку [Електронний ресурс] / О. Є. Баришнікова // Ефективна економіка. – 2015. – № 12. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4668>.
2. *Балановська Т. І.* Ринок праці: реалії і перспективи / Т. І. Балановська, О. П. Гоголя, Н. І. Драгнєва. – К. : Національний університет біоресурсів і природокористування України, 2012. – С. 17–23.
3. *Танасієнко Н. П.* Ринок праці в Україні: стан, тенденції та проблеми розвитку / Н. П. Танасієнко // Вісник Хмельницького національного університету. – 2011. – № 6 (1). – С. 118–122.
4. *Шимченко Л. А.* Ринок праці в Україні: проблеми та складнощі реформування / Л. А. Шимченко // Економічний випуск університету. – 2011. – № 17/1. – С. 180–184.
5. *Онікієнко В. В.* Пріоритети соціалізації ринку праці в умовах ринкової стабілізації та глобалізації національної економіки України / В. В. Онікієнко // Демографія та соціальна економіка. – 2006. – № 2. – С. 101–114.
6. *Сідоров В. І.* Функціонування та розвиток світового ринку праці в умовах глобалізації / В. І. Сідоров, А. В. Медова // Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова. – 2014. – № 19 (1.1). – С. 61–65.
7. *Слободчук М. С.* Вплив інтеграційних процесів на ринок праці України / М. С. Слободчук // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «Економіка». – 2014. – № 14. – С. 78–86.
8. *Ritzen, Jozef M. M.; Zimmermann, Klaus F.* A vibrant European labor market with full employment // IZA Journal of European Labor Studies, ISSN 2193-9012, Springer, Heidelberg. – 2014. – Vol. 3, Iss. 10. – Pp. 1–24.

9. *Scarpetta, Stefano et al. (2012). Challenges facing European labour markets: Is a skill upgrade the appropriate instrument? // Intereconomics, ISSN 1613-964X, Springer, Heidelberg. – 2012. – Vol. 47, Iss. 1. – Pp. 4–30.*

10. *Демографічна та соціальна статистика. Ринок праці. Зайнятість та безробіття. Основні показники ринку праці [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.*

11. *Демографічна та соціальна статистика. Населення та міграція. Розподіл постійного населення України за статтю та віком [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.*

12. *Labour force participation rate – ILO modelled estimates / ILO [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ilo.org/ilostat/faces/oracle/webcenter/portalapp/pagehierarchy/Page3.jspx?MBI_ID=15&_afLoop=2287693730935019&_afWindowMode=0&_afWindowId=154sqx1beg_1#!%40%40%3F_afWindowId%3D154sqx1beg_1%26_afLoop%3D2287693730935019%26MBI_ID%3D15%26_afWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3D3nogosnwc_31.*

13. *Краснянська Ю. В. Вплив нематеріального стимулювання на ефективність праці / Ю. В. Краснянська // Юність науки – 2017: соціально-економічні та гуманітарні аспекти розвитку суспільства : збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених (м. Чернігів, 26-27 квітня 2017 р.). – Чернігів : ЧНТУ, 2017. – С. 239–241.*

14. *Демографічна та соціальна статистика. Доходи та умови життя. Структура сукупних ресурсів [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.*

15. *Monthly minimum wages - bi-annual data / Eurostat [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=earn_mw_cur&lang=en.*

16. *Показники валютного ринку [Електронний ресурс] / НБУ. – Режим доступу : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=7693080.*

17. *Earnings/ILO [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ilo.org/ilostat/faces/oracle/webcenter/portalapp/pagehierarchy/Page3.jspx?MBI_ID=435&_afLoop=2108385950426&_afWindowMode=0&_afWindowId=1151gnsywr_18#!%40%40%3F_afWindowId%3D1151gnsywr_18%26_afLoop%3D2108385950426%26MBI_ID%3D435%26_afWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3Dazm6yxosy_4.*

18. *ВВП у 2016 році / Експрес-випуск [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.*

19. *Real GDP per capita, growth rate and totals / Eurostat [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=tsdec100&language=en>.*

20. *Nielsen Global Generation Lifestyle Report, 2015 / Nielsen [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nielsen.com/eu/en.html>.*

21. *Заробітна плата. Демографічна та соціальна статистика. Ринок праці. Оплата праці та соціально-трудова відносина [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.*

22. *Статистичний бюлетень «Основні показники діяльності ВНЗ України». Освіта [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.*

23. *Employment rates of recent graduates / Eurostat [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tps00053&plugin=1>.*

24. *Потреба роботодавців у працівниках за видами економічної діяльності у 2016 році. Ринок праці. Основні показники ринку праці [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.*

25. *Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні [Електронний ресурс] : Закон України від 05.12.2012 року. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3715-17>.*

26. *Попит та пропозиція робочої сили у 2016 році. Ринок праці. Основні показники ринку праці [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.*

27. *Unemployment rate / ILO [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ilo.org/ilostat/faces/oracle/webcenter/portalapp/pagehierarchy/Page3.jspx?MBI_ID=2&_adf.ctrl-state=26kciptdk_33&_afLoop=865159883879383&_afWindowMode=0&_afWindowId=26kciptdk_30#!%40%40%3F_afWindowId%3D26kciptdk_30%26_afLoop%3D865159883879383%26MBI_ID%3D2%26_afWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3D1bi5ce49n8_4.*

28. *Доповідь «Ринок праці 2016»*. Ринок праці [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
29. *Internal Displacement Map* / The UN Refugee Agency [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://unhcr.org.ua/en/2011-08-26-06-58-56/news-archive/1244-internal-displacement-map>.
30. *Бутко М. П.* Проблеми регулювання регіональних ринків праці в Україні / М. П. Бутко, О. О. Зеленська // *Зайнятість та ринок праці*. – К. : РВПС України НАН України, 2008. – С. 15–21.
31. *Дефіцит Пенсійного фонду*. Ціна держави [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://cost.ua/budget/deficit/pension>.
32. *Затверджено* показник середньої заробітної плати [Електронний ресурс] / Пенсійний фонд України. – Режим доступу : http://www.pfu.gov.ua/pfu/control/uk/publish/article?art_id=276275&cat_id=95535.
33. *Показники виконання бюджету України 2015/2016 рік* [Електронний ресурс] / Міністерство фінансів України. – Режим доступу : <https://www.minfin.gov.ua/news/view/pokaznyky-vikonannia-biudzhetu-ukrainy--rik?category=bjudzhet&subcategory=bjudzhet-potochnogo-roku>.

References

1. Baryshnikova, O.Ye. (2015). Rynok pratsi Ukrainy: tendentsii ta osoblyvosti rozvytku [The labor market: the trends and particularities of development]. *Efektivna ekonomika – Effective economy*, № 12. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4668>.
2. Balanovska, T.I., Hohulia, O.P., Drahnieva, N.I. (2012). *Rynok pratsi: realii i perspektyvy* [The labor market: realities and perspectives]. Kyiv: Natsionalnyi universytet bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy, pp. 17–23 (in Ukrainian).
3. Tanasiienko, N.P. (2011). Rynok pratsi v Ukraini: stan, tendentsii ta problemy rozvytku [Labor market in Ukraine: state, trends and development problems]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu – Herald of Khmelnytskyi national university*, № 6 (1), pp. 118–122 (in Ukrainian).
4. Shymchenko, L.A. (2011). Rynok pratsi v Ukraini: problemy ta skladnoshchi reformuvannia [Labor market in Ukraine: the problems and difficulties of reform]. *Ekonomichnyi vypusk universytetu – Economic release of the university*, № 17/1, pp. 180–184 (in Ukrainian).
5. Onikienko, V.V. (2006). Priorytety sotsializatsii rynku pratsi v umovakh rynkovoї stabilizatsii ta hlobalizatsii natsionalnoi ekonomiky Ukrainy [Priorities of the socialization of the labor market in the conditions of market stabilization and globalization of the national economy of Ukraine]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika – Demography and social economy*, № 2, pp. 101–114 (in Ukrainian).
6. Sidorov, V.I., Medova, A.V. (2014). Funktsionuvannia ta rozvytok svitovoho rynku pratsi v umovakh hlobalizatsii [Operation and development of the world labor market in the context of globalization]. *Visnyk ONU im. I. I. Mechnykova – Odesa National University Herald*, № 19 (1.1), pp. 61–65 (in Ukrainian).
7. Slobodchuk, M.S. (2014). Vplyv intehratsiinykh protsesiv na rynek pratsi Ukrainy [Influence of integration processes in Ukraine labor market]. *Zbirnyk naukovykh prats Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni H. S. Skovorody «Ekonomika» – Proceedings of Kharkiv National Pedagogical University GS Pans: Economy*, № 14, pp. 78–86 (in Ukrainian).
8. Ritzen, Jozef M. M.; Zimmermann, Klaus F. (2014). A vibrant European labor market with full employment. *IZA Journal of European Labor Studies*, ISSN 2193-9012, Springer, Heidelberg, Vol. 3, Iss. 10, pp. 1–24.
9. Scarpetta, Stefano et al. (2012). Challenges facing European labour markets: Is a skill upgrade the appropriate instrument? *Intereconomics*, ISSN 1613-964X, Springer, Heidelberg, Vol. 47, Iss. 1, pp. 4–30.
10. Demohrafichna ta sotsialna statystyka. Rynek pratsi. Zainiatist ta bezrobittia. Osnovni pokaznyky rynku pratsi [Demographic and social statistics. Labor market. Employment and unemployment. The main indicators of the labor market]. *State Statistics Service of Ukraine*. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>.
11. Demohrafichna ta sotsialna statystyka. Naseleння ta mihratsiia. Rozpodil postoinoho naseleння Ukrainy za stattiю ta vikom [Demographic and social statistics. Population and migration. Distribution of permanent population of Ukraine by sex and age]. *State Statistics Service of Ukraine*. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>.
12. Labour force participation rate – ILO modelled estimates / ILO. Retrieved from http://www.ilo.org/ilostat/faces/oracle/webcenter/portalapp/pagehierarchy/Page3.jsp?MBI_ID=15&_afLoop=2287693730935019&_afWindowMode=0&_afWindowId=154sqx1beg_1#%40%40%3F_afWindowId%3D154sqx1beg_1%26_afLoop%3D2287693730935019%26MBI_ID%3D15%26_afWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3D3nogosnwc_31.

13. Krasnianska, Yu.V. (2017). Vplyv nematerialnoho stymuliuвання na efektyvnist pratsi [Impact of non-material incentives on labor efficiency]. Proceedings from *Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia studentiv, aspirantiv i molodykh vchenykh "Yunist nauky – 2017: sotsialno-ekonomichni ta humanitarni aspekty rozvytku suspilstva"* – International scientific and practical conference of students, postgraduates and young scientists "Youth of science - 2017: socio-economic and humanitarian aspects of society development" (Chernihiv, April 26-27, 2017). Chernihiv: ChNTU, pp. 239–241 (in Ukrainian).
14. Demografichna ta sotsialna statystyka. Dokhody ta umovy zhyttia. Struktura sukupnykh resursiv [Demographic and social statistics. Revenues and living conditions. Structure of aggregate resources]. *State Statistics Service of Ukraine*. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>.
15. Monthly minimum wages – bi-annual data / Eurostat. Retrieved from http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=earn_mw_cur&lang=en.
16. Pokaznyky valiutnoho rynku [Indicators of the currency market]. *The National Bank of Ukraine*. Retrieved from https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=7693080.
17. Earnings/ILO. Retrieved from http://www.ilo.org/ilostat/faces/oracle/webcenter/portalapp/pagehierarchy/Page3.jsp?MBI_ID=435&_afLoop=2108385950426&_afWindowMode=0&_afWindowId=1151gnsywr_18#!%40%40%3F_afWindowId%3D1151gnsywr_18%26_afLoop%3D2108385950426%26MBI_ID%3D435%26_afWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3Dazm6yxosy_4.
18. *VVP u 2016 rotsi [GDP in 2016]*. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>.
19. *Real GDP per capita, growth rate and totals / Eurostat*. Retrieved from <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=tsdec100&language=en>.
20. *Nielsen Global Generation Lifestyle Report, 2015 / Nielsen*. Retrieved from <http://www.nielsen.com/eu/en.html>.
21. Zarobitna plata. Demografichna ta sotsialna statystyka. Rynok pratsi. Oplata pratsi ta sotsialno-trudovi vidnosyny [Salary. Demographic and social statistics. Labor market. Payment of labor and social-labor relations]. *State Statistics Service of Ukraine*. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>.
22. Statystychnyi biuletен «Osnovni pokaznyky diialnosti VNZ Ukrainy». Osvita [Statistical bulletin "Main indicators of activity of higher educational institutions of Ukraine". Education]. *State Statistics Service of Ukraine*. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>.
23. Employment rates of recent graduates / Eurostat. Retrieved from <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tps00053&plugin=1>.
24. Potreba robotodavtsiv u pratsivnykakh za vydamy ekonomichnoi diialnosti u 2016 rotsi. Rynok pratsi. Osnovni pokaznyky rynku pratsi [The need for employers in workers by type of economic activity in 2016. Labor market. The main indicators of the labor market]. *State Statistics Service of Ukraine*. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>.
25. *Pro priorytetni napriamky innovatsiinoi diialnosti v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 05.12.2012 roku [On the Priority Directions of Innovation Activity in Ukraine: Law of Ukraine on 05.12.2012]*. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3715-17>.
26. Popyt ta propozytsiia robochoi syly u 2016 rotsi. Rynok pratsi. Osnovni pokaznyky rynku pratsi [Demand and labor supply in 2016. Labor market. The main indicators of the labor market]. *State Statistics Service of Ukraine*. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>.
27. *Unemployment rate / ILO*. Retrieved from http://www.ilo.org/ilostat/faces/oracle/webcenter/portalapp/pagehierarchy/Page3.jsp?MBI_ID=2&_adf.ctrl-state=26kciptdk_33&_afLoop=865159883879383&_afWindowMode=0&_afWindowId=26kciptdk_30#!%40%40%3F_afWindowId%3D26kciptdk_30%26_afLoop%3D865159883879383%26MBI_ID%3D2%26_afWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3D1bi5ce49n8_4.
28. *Dopovid «Rynok pratsi 2016». Rynok pratsi [Report "Labor Market 2016". Labor market]*. *State Statistics Service of Ukraine*. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>.
29. *Internal Displacement Map / The UN Refugee Agency*. Retrieved from <http://unhcr.org.ua/en/2011-08-26-06-58-56/news-archive/1244-internal-displacement-map>.
30. Butko, M.P., Zelenska, O.O. (2008). Problemy rehuliuвання rehionalnykh rynkiv pratsi v Ukraini [Problems of regulation of regional labor markets in Ukraine]. *Zainiatist ta rynok pratsi – Employment and labor market*. Kyiv: RVPS Ukrainy NAN Ukrainy, pp. 15–21 (in Ukrainian).

31. *Defitsyt Pensiinoho fondu. Tsina derzhavy [Pension Fund deficit. Price of the state]*. Retrieved from <http://cost.ua/budget/deficit/pension>.

32. *Zatverdzheno pokaznyk serednoi zarobitnoi platy [Approved average salary]. Pension Fund of Ukraine*. Retrieved from http://www.pfu.gov.ua/pfu/control/uk/publish/article?art_id=276275&cat_id=95535.

33. *Pokaznyky vykonannia biudzhetu Ukrainy 2015/2016 rik [Indicators for the implementation of the budget of Ukraine 2015/2016 year]. Ministry of Finance of Ukraine*. Retrieved from <https://www.minfin.gov.ua/news/view/pokaznyky-vykonannia-biudzhetu-ukrainy--rik?category=bjudzhet&subcategory=bjudzhet-potochnogo-roku>.

Зеленська Олена Олександрівна – кандидат економічних наук, професор кафедри фінансів і фінансово-економічної безпеки, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Зеленская Елена Александровна – кандидат экономических наук, профессор кафедры финансов и финансово-экономической безопасности, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

Zelenska Olena – PhD in Economics, Professor of the Department of Finance and Financial and Economic Security, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

Краснянська Юлія Валеріївна – студентка, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Краснянская Юлия Валерьевна – студентка, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

Krasnianska Yuliia – student, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: krasnyanskaya.yulia@gmail.com

УДК 336.02.331:338.43

О. В. Мошак, канд. екон. наук**О. В. Лиходій**, магістр**Р. А. Олашин**, магістр

ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород, Україна

ФІНАНСОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СФЕРИ АГРАРНОГО РОЗВИТКУ**О. В. Мошак**, канд. экон. наук**О. В. Лиходий**, магистр**Р. А. Олашин**, магистр

ДВНЗ «Ужгородский национальный университет», г. Ужгород, Украина

ФИНАНСОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ СФЕРЫ АГРАРНОГО РАЗВИТИЯ**Olha Moshak**, PhD in Economics**Olha Lykholdij**, Master**Regina Olashyn**, Master

State Higher Educational Establishment «Uzhhorod National University», Uzhhorod, Ukraine

FINANCIAL REGULATION OF AN AGRARIAN DEVELOPMENT

У статті висвітлено особливості фінансового забезпечення ефективності управління у сфері аграрного виробництва. Обґрунтовано необхідність сприяння з боку державних і регіональних органів влади, передусім у напрямі фінансового регулювання та фінансової підтримки для забезпечення оптимального розвитку аграрного сектора. Відзначено, що фінансове забезпечення розвитку аграрної сфери набуває вагомого значення через її специфічні властивості, де виникає необхідність виявлення проблемних питань розвитку і забезпечення керованості всієї системи регулювання від найнижчого і до найвищого керівництва господарюючим суб'єктом і аграрним виробництвом в цілому.

Проведено SWOT-аналіз, що сприяло систематизації факторів впливу на розвиток аграрної сфери, окресленню зовнішніх та внутрішніх чинників, виявленню загроз та ризиків, обґрунтуванню пріоритетів перспективного розвитку та окресленню підходів до фінансового регулювання досліджуваної сфери.

Ключові слова: фінансове регулювання; фінансове забезпечення; регіональний менеджмент; аграрна сфера; аграрне виробництво; регіональний аграрний ринок; ефективність; територіальний розвиток; фінансова підтримка.

В статье освещены особенности финансового обеспечения эффективности управления в сфере аграрного производства. Обоснована необходимость содействия со стороны государственных и региональных органов власти, прежде всего в направлении финансового регулирования и финансовой поддержки для обеспечения оптимального развития аграрного сектора. Отмечено, что финансовое обеспечение развития аграрной сферы приобретает большое значение из-за ее специфических свойств, где возникает необходимость выявления проблемных вопросов развития и обеспечения управляемости всей системы регулирования от самого низкого и до самого высокого руководства хозяйствующим субъектом и аграрным производством в целом.

Проведен SWOT-анализ, что способствовало систематизации факторов влияния на развитие аграрной сферы, обобщению внешних и внутренних факторов, выявлению угроз и рисков, обоснованию приоритетов перспективного развития и обрисовке подходов к финансовому регулированию исследуемой сферы.

Ключевые слова: финансовое регулирование; финансовое обеспечение; региональный менеджмент; аграрная сфера; аграрное производство; региональный аграрный рынок; эффективность; территориальное развитие; финансовая поддержка.

The article deals with the features of the financial provision of the efficiency of management in the field of agrarian production. The factors influencing the functioning and development of the agrarian sphere of the region have been summarized. The SWOT analysis has been conducted, which facilitated the systematization of factors influencing the development of the agrarian sphere, outlining external and internal factors, identifying threats and risks, substantiating the priorities of the prospective development and outlining approaches to financial regulation of the investigated sphere. It has been noted that the financial provision of the development of the agrarian sector is becoming more and more significant due to its specific features. Therefore, it is necessary to identify the problems of the development and provision of the manageability of the entire management system from the lowest and to the highest management of the economic entity, and agrarian production as a whole. The relevance of the research outlines design of the scenarios for development and formation of the mechanism for regional management concerning support, coordination, and elimination negative externalities in relation to the agrarian sector.

Key words: regional management; agrarian sphere; agrarian production; regional agrarian market; efficiency; territorial development.

Постановка проблеми. Сфера аграрного розвитку є вагомою складовою процесу формування продовольчої безпеки країни, забезпечуючи потреби населення у сільськогосподарській продукції, формуючи ринок якісних, безпечних і доступних продовольчих товарів для споживачів. Однак в умовах сучасного господарювання і значної залежності від природно-кліматичних умов, сезонності виробництва, постійних змін і нестабільності економічного характеру зумовлюється певними проблемними питаннями розвитку.

Для забезпечення оптимального розвитку аграрного сектору важливою є підтримка з боку державних і регіональних органів влади, передусім у напрямі фінансового регулювання та фінансової підтримки. Результативність зазначеної підтримки залежатиме від аналізу факторів впливу на функціонування досліджуваної сфери, врахування яких сприятиме обґрунтуванню і прийняттю виважених управлінських рішень, що дасть можливість забезпечити ефективність господарювання у сфері аграрного виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні підходи до формування ефективного управлінського середовища обґрунтовані у працях А. Файоля [11], М. Мескона, М. Альберта, Ф. Хедоури [8]. Наукові основи та прикладні аспекти фінансових відносин, зокрема регуляторного характеру, а також забезпечення ефективного функціонування аграрного сектору, діяльності суб'єктів аграрного господарювання передусім у межах сільських територій висвітлено в публікаціях М. Газуди [2], С. Кваші [4], М. Лендела [6], Ю. Лупенка і В. Месель-Веселяка [10], М. Маліка [7] та ін.

Метою дослідження є виявлення окремих підходів щодо фінансового регулювання сфери аграрного розвитку через призму факторів впливу та характерних особливостей функціонування досліджуваного сектору економіки.

Виклад основного матеріалу. Нині, в умовах ринкового господарювання і при значній нестачі фінансових ресурсів, виникає необхідність регулювання процесів розвитку господарського комплексу країни, передусім з боку держави. Крім цього, вагомою складовою є формування і реалізація результативної фінансової політики як на державному, так і регіональному рівнях.

Фінансове регулювання економіки країни в цілому зумовлюється окремими інструментами впливу через бюджетно-податкову, грошово-кредитну, цінову, митну, інвестиційну політику. Для реалізації успішного функціонування підприємств аграрної сфери й ефективної організації їхньої діяльності вагомим значення набуває окреслення факторів впливу на забезпечення цієї діяльності та формування управлінських підходів з метою досягнення поставленої мети зростання. При цьому управлінський процес базується на виокремленні функцій менеджменту, класифікацію яких вперше було обґрунтовано французьким вченим Анрі Файолем, який окреслив основні з них, зокрема [1, с. 35]: планування, організацію, розпорядництво, координування і контроль. При централізованій економіці виокремлювали шість функцій управління, зокрема планування, організацію, координування, стимулювання, регулювання та контроль. Чотири функції у сфері управління – планування, організацію, мотивацію і контроль – запропонували розглядати Мескон, Альберт і Хедоурі. Зазначені функції зумовлюються узагальненістю характеру, оскільки безпосередньо впливають на процес управління. Науково обґрунтовано поділ функцій за стадіями процесу управління (менеджменту), де формуються основні (загальні) і конкретні (спеціальні) функції. Керованість усередині виробничої системи і на відповідних управлінських рівнях забезпечується саме основними функціями.

Фінансове забезпечення розвитку аграрної сфери, як було вже зазначено, набуває вагомим значення через специфічні властивості досліджуваної сфери. Тут виникає необхідність виявлення проблемних питань розвитку та забезпечення керованості всієї системи регулювання від найнижчого і до найвищого керівництва господарюючим суб'єктом й аграрним виробництвом загалом. Доцільним у процесі управління, є акцентування уваги на забезпеченні планування як окремого виду управлінської діяльності та обліку й аналізу витрат виробництва аграрної продукції. Планування як основна функція управління сприяє пошуку потенційних ресурсів, активізації людського потенціалу, окресленню перспектив розвитку, прийняттю обґрунтованих управлінських рішень, визначає цілі і напрями діяльності господарюючого суб'єкта і сприяє, в кінцевому результаті, окресленню потреби у фінансовій підтримці розвитку аграрного сектору.

Водночас із процесом планування вагомим значенням набуває прогнозування, здійснення якого [9, с. 7]: окреслює сфери і можливості поставлених реальних завдань і цілей, виявляє напрям розробки і прийняття управлінських рішень, розглядає оптимальні варіанти активного впливу на об'єктивні чинники перспективного розвитку. При цьому формування прогноз-плану є основною стадією розроблення управлінської програми, де визначаються загальні стратегічні завдання і міститься інформаційний матеріал, потрібний для визначення конкретних завдань.

У складній регіональній системі передумовами розвитку аграрної сфери є врахування ринкових умов господарювання та забезпечення ефективного державного і регіонального регулювання, вагомими елементами якого є ефективність роботи самого ринкового механізму, передусім на основі цінового регулювання, формування конкурентного середовища тощо; ефективність регулювання через призму інституційного й інформаційного забезпечення, фінансової та бюджетної підтримки, підвищення інвестиційно-інноваційної привабливості; забезпечення ефективності розвитку аграрного сектора, де задіяні земельні, природні, погодні, трудові ресурси тощо, у системі регіонального господарювання. У процесі дослідження ми узагальнили фактори впливу на забезпечення функціонування і розвиток аграрної сфери регіону (рис.).

Рис. Фактори впливу на забезпечення ефективності функціонування і розвитку аграрної сфери регіону

Фактори впливу за структурними ознаками пов'язані з необхідністю формування ефективних економічних пропорцій між галузями, ринком ресурсів та збутом продукції аграрного виробництва залежно від потреб регіону, країни та світових ринків. Водночас пріоритетною метою є формування структури, що забезпечить збалансування пропозиції товарів сільськогосподарського виробництва із суспільним сукупним попитом на ці товари.

Ваговою складовою у забезпеченні результативності регіонального менеджменту є розроблення регіональними інституціями місії та стратегії територіального розвитку на довгострокову перспективу, в тому числі й функціонування та формування перспектив розвитку аграрної сфери, з окресленням напрямів її зростання.

Враховуючи, що продукція аграрної сфери передусім спрямована на задоволення харчовий потреб людини, можна стверджувати, що досліджуваний сектор є соціально орієнтованим, і тому повинен бути в центрі управління ним. При цьому суспільні потреби необхідно враховувати як першочергові у процесі здійснення регіонального менеджменту, для більш повного їх задоволення за всіма рівнями.

Єдність та комплексність зростання економічної системи регіону, наявність міжгалузевих зв'язків зумовлюють необхідність врахування розвитку інших сфер та галузей, які тим чи іншим чином економічно пов'язані з господарюванням в аграрній сфері й умовно поділяються на ті, що забезпечують функціонування, та ті, що є споживачами виробленої аграрною сферою продукції.

Використання резервів виробництва забезпечує значну економію суспільної праці, підвищення її продуктивності, здешевлення виробництва продукції, збільшення внутрішньовиробничих накопичень. Крім того, мобілізація резервів виробництва найбільш економічне джерело зростання ефективності виробництва [5, с. 540].

З метою оцінювання можливостей задіяння резервів існує окрема методика їх виявлення, вимірювання, аналізу і мобілізації, що зумовлюється окресленням заходів та виокремленням напрямів їх пошуку, вибору методів і способів їх вимірювання, оцінки загального розміру тощо. Врахування зазначених підходів сприятиме підвищенню ефективності реалізації регіонального менеджменту передусім у досліджуваній сфері.

Регіональні особливості функціонування аграрного сектору значною мірою стосуються міжзональних та територіальних диспропорцій у соціально-економічному розвитку сільських територій, що проявляється диференціацією умов для ведення сільського господарства в розрізі гірської, передгірної та низинної природно-економічних зон. Для виявлення найбільш впливових чинників розвитку аграрної сфери, на основі соціально-економічного аналізу, використано метод SWOT-аналізу й визначено сильні й слабкі чинники (сторони) та можливі зовнішні впливи (можливості та загрози) на подальший розвиток досліджуваної сфери (табл.).

Таблиця

SWOT-аналіз регіонального розвитку аграрної сфери (АС)

Сильні сторони	Слабкі сторони
1	2
1. Вигідність розташування регіону. Сусідство з чотирма країнами – членами ЄС на заході та двома регіонами України на сході, транзитний потенціал. Аграрне спрямування прикордонних районів суміжних країн	1. Низький рівень розвитку соціальної та виробничої інфраструктури у сільській місцевості, передусім гірських та передгірних районах
2. Надлишок трудових ресурсів у сільській місцевості	2. Низька родючість ґрунтів їх деградація, малоземелля регіону
3. Сприятлива екологічна ситуація в регіоні, зокрема для ведення органічного сільського господарства та переробної галузі	3. Несприятливі погодно-кліматичні умови для ведення сільського господарства, зокрема рослинництва, в гірських та меншою мірою передгірних районах
4. Багаті культурні та історичні традиції господарювання у сільській місцевості	4. Практична відсутність державної підтримки розвитку аграрної сфери
5. Перспективи інвестиційної привабливості аграрної сфери	5. Низький рівень рентабельності сільськогосподарського виробництва, диспаритет цін
6. Науковий потенціал з підготовки фахівців та наукових досліджень в аграрній сфері. Наявність навчальних закладів різних рівнів акредитації та науково-дослідні установи	6. Відсутність ринку землі сільськогосподарського призначення Стримує формування ринкових відносин та відносин власності в сільському господарстві
7. Розвиток рекреаційно-туристичної сфери, що сприятиме підвищенню попиту на виробництво органічної продукції	7. Старіння сільського населення, міграція молоді в міста та за кордон
8. Забезпеченість водними ресурсами	8. Міжзональні та територіальні диспропорції у межах регіону
Можливості	Загрози
1. Формування інвестиційно-інноваційної моделі розвитку АС	1. Складна політична ситуація в Україні
2. Виробництво екологічно чистої продовольчої продукції	2. Перманентна економічна криза
3. Відновлення традиційних видів сільськогосподарської діяльності	3. Деградація селянства як суспільного класу

Закінчення табл.

1	2
4. Впровадження європейських стандартів якості продукції та ведення сільського господарства	4. Ввезення контрабандної сільськогосподарської продукції дешевої та низької якості
5. Розвиток транскордонного співробітництва у аграрній сфері	5. Подальше зниження інвестиційної привабливості аграрного сектора
6. Формування потужного науково-інноваційного потенціалу аграрної сфери регіону	6. Зростання цін на енергоносії та ресурси
7. Розвиток альтернативної енергетики в сільськогосподарському виробництві	7. Подальша централізація державної влади
8. Розвиток сільського та зеленого туризму	8. Збільшення еміграційних процесів
9. Підвищення конкурентоспроможності та зниження собівартості товарів сільського господарства	9. Відсутність політики протекціонізму вітчизняного сільськогосподарського виробника з метою імпортозаміщення

Проведення SWOT-аналізу дає можливість систематизувати сукупність факторів впливу на розвиток аграрної сфери, визначити зовнішні та внутрішні чинники, виявити загрози та ризики, обґрунтувати пріоритети перспективного розвитку та окреслити підходи до фінансового регулювання досліджуваної сфери. Актуальністю відмічається розроблення сценаріїв розвитку та формування механізму регіонального менеджменту з підтримки, координації та усунення негативних екстерналій, щодо аграрної сфери. Пріоритетними завданнями регіонального менеджменту у сфері аграрного розвитку, як свідчить SWOT-аналіз, є:

- активізація проведення наукових досліджень та підготовки фахівців для забезпечення інноваційного розвитку аграрної сфери;
- сприяння зростанню інвестиційної привабливості аграрної сфери з метою залучення вітчизняного та іноземного капіталу;
- збереження та покращення екологічної ситуації в регіоні, усунення екологічно негативних явищ;
- формування конкурентоспроможного сільськогосподарського виробництва за рахунок реалізації конкурентних переваг регіону;
- узгодження та підтримка розвитку аграрної та рекреаційної сфер як взаємопов'язаних, взаємозалежних та взаємодоповнюючих;
- протидія еміграції населення регіону;
- популяризація аграрної сфери з метою збереження історичних традицій, етнічної самобутності селян;
- сприяння позитивній динаміці демографічного відтворення на сільських територіях.

Сучасні процеси регіонального розвитку, їх складність та непередбачуваність, об'єктивно свідчать про необхідність застосування в управлінській діяльності наукових підходів системно-комплексного аналізу у процесі проведення діагностики соціально-економічного рівня та оцінювання перспектив територіального розвитку. Загалом це сприятиме забезпеченню і підвищенню ефективності регуляторного впливу держави, зокрема й фінансового у сфері аграрного виробництва.

Окремі науковці стверджують (з їх думкою ми погоджуємося), що [3, с. 30–31]: під фінансовим регулюванням аграрного сектору економіки слід розуміти процес цілеспрямованого впливу на потенціал аграрних суб'єктів, що передбачає використання спеціалізованого регулюючого механізму з метою підвищення прибутковості сільськогосподарських підприємств, збільшення доходів державного бюджету та забезпечення конкурентоспроможності аграрної продукції на вітчизняних і зовнішніх ринках. За ринкових умов господарювання відповідальність за фінансові результати діяльності підприємств і організацій несуть їх власники. Але у разі необхідності держава може надавати фінансову допомогу тим суб'єктам, в ефективній роботі яких вона зацікавлена насамперед.

Дослідження підтвердило, що, володіючи інформацією про чинники і фактори впливу на забезпечення ефективного функціонування аграрної сфери, можна окреслити потребу у фінансових ресурсах з метою підвищення результативності зазначеного процесу.

Висновки і пропозиції. Фінансове забезпечення результативності і підвищення ефективності регулювання у сфері аграрного господарювання зумовлюється окресленням факторів впливу і їх урахуванням у процесі формування підходів до управління цією сферою. Оцінювання стану та тенденцій розвитку аграрної сфери на основі SWOT-аналізу дало можливість обґрунтувати сильні та слабкі сторони й визначити можливості та загрози функціонування аграрного сектору Закарпатської області. Врахування результатів SWOT-аналізу сприятиме удосконаленню регуляторних підходів щодо державної фінансової підтримки сфери аграрного розвитку у процесі формування управлінських підходів щодо підвищення ефективності його функціонування. Таким чином, пріоритетність сфери аграрного розвитку зумовлює необхідність особливої підтримки з боку держави, передусім фінансової, для забезпечення ефективності її функціонування.

Список використаних джерел

1. Андрушків Б. М. Основи менеджменту / Б. М. Андрушків, О. Є. Кузьмін. – Львів : Світ, 1995. – 296 с.
2. Газуда М. В. Ефективність використання відновлюваних природних ресурсів у сільському господарстві: теорія, методологія, практика : монографія / М. В. Газуда. – Ужгород : Вид-во ФОП Брежа А. Е., 2014. – 418 с.
3. Зеленський А. В. Фінансове регулювання аграрного сектору економіки України [Електронний ресурс] : дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / Зеленський Андрій Вікторович ; ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана». – К., 2016. – 224 с. – Режим доступу : https://kneu.edu.ua/userfiles/d-26.006.04/2016/Zelenskiy_dis_26_05_16.pdf.
4. Кваша С. М. Заходи єдиної аграрної політики на сільськогосподарських ринках країн ЄС / С. М. Кваша // Економіка АПК. – 2008. – № 11. – С. 144–147.
5. Купалова Г. І. Теорія економічного аналізу : навч. посіб. / Г. І. Купалова. – К. : Знання, 2008. – 639 с.
6. Лендел М. А. Аграрні відносини на Закарпатті: уроки минулого і сучасність / М. А. Лендел. – Ужгород : Патент, 1999. – 275 с.
7. Малік М. Й. Мотивація виробничої діяльності в аграрній сфері економіки: методологія і організація / М. Й. Малік. – К.: Інститут аграрної економіки УААН, 1996. – 177 с.
8. Мескон М. Х. Основы менеджмента / М. Х. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури ; пер. с англ. – М. : Дело, 1992. – 702 с.
9. Стеченко Д. М. Управління регіональним розвитком : [навч. посіб.] / Д. М. Стеченко. – К. : Вища УК., 2000. – 223 с.
10. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / за ред. Ю. О. Лупенка, В. Я. Месель-Веселяка. – К. : ННЦ „ІАЕ”, 2012. – 182 с.
11. Файоль А. Общее и промышленное управление / А. Файоль. – М. : Экономика, 1992. – 128 с.

References

1. Andrushkiv, B.M., Kuzmin O.Ye. (1995). *Osnovy menedzhmentu [Fundamentals of Management]*. Lviv: Svit (in Ukrainian).
2. Hazuda, M.V. (2014). *Efektivnist vykorystannia vidnovliuvanykh pryrodnykh resursiv u silskomu hospodarstvi: teoriia, metodolohiia, praktyka [Efficiency of the use of renewable natural resources in agriculture: theory, methodology, practice]*. Uzhhorod: Vyd-vo FOP Breza A.E. (in Ukrainian).
3. Zelenskiy, A.V. (2016). *Finansove rehuliuвання ahrarnoho sektoru ekonomiky Ukrainy [Financial regulation of the agrarian sector of Ukraine's economy]*. *Candidate's thesis*. Kyiv: DVNZ «Kyivskiy natsionalnyi ekonomichnyi universytet imeni Vadyma Hetmana» (in Ukrainian). Retrieved from https://kneu.edu.ua/userfiles/d-26.006.04/2016/Zelenskiy_dis_26_05_16.pdf.

4. Kvasha, S.M. (2008). Zakhody yedynoi ahrarnoi polityky na silskohospodarskykh rynkakh krain YeS [Measures of a united agrarian policy in agricultural markets of EU countries]. *Ekonomika APK – Economy of agroindustrial complex*, no. 11, pp. 144–147 (in Ukrainian).
5. Kupalova, H.I. (2008). *Teoriia ekonomichnoho analizu [The theory of economic analysis]*. Kyiv: Znannia (in Ukrainian).
6. Lendiel, M.A. (1999). *Aghrarni vidnosyny na Zakarpatti: uroky mynuloho i suchasnist [Agrarian relations in Transcarpathia: lessons of the past and present]*. Uzhghorod: Patent (in Ukrainian).
7. Malik, M.I. (1996). *Motyvatsiia vyrobnychoi diialnosti v aghrarnii sferi ekonomiky: metodolohiia i orhanizatsiia [Motivation of production activity in the agrarian sector of the economy: methodology and organization]*. Kyiv: Instytut aghrarnoi ekonomiky UAAN (in Ukrainian).
8. Meskon, M.Kh., Albert, M., Khedouri, F. (1992). *Osnovy menedzhmenta [Fundamentals of Management]*. Moscow: Delo (in Russian).
9. Stechenko, D.M. (2000). *Upravlinnia rehionalnym rozvytkom [Regional development management]*. Kyiv: Vyshha UK. (in Ukrainian).
10. Lupenko, Yu.O., Mesel-Veseliaka, V.Ya. (2012). *Stratehichni napriamy rozvytku silskoho gospodarstva Ukrainy na period do 2020 roku [Strategic directions of development of agriculture of Ukraine for the period till 2020]*. Kyiv: NNC „IAE” (in Ukrainian).
11. Faiol, A. (1992). *Obshchee i promyshlennoe upravlenie [General and industrial management]*. Moscow: Ekonomika (in Russian).

Мошак Ольга Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки підприємства, ДВНЗ «Ужгородський національний університет» (пл. Народна, 3, м. Ужгород, 88000, Україна).

Мошак Ольга Вікторівна – кандидат экономических наук, доцент кафедры экономики предприятия, ДВНЗ «Ужгородский национальный университет» (пл. Народная, 3, г. Ужгород, 88000, Украина).

Moshak Olha – PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Enterprise Economics, State Higher Educational Establishment “Uzhhorod National University” (3 Narodna Square, 88000 Uzhhorod, Ukraine).

Лиходій Ольга Вікторівна – магістр, ДВНЗ «Ужгородський національний університет» (пл. Народна, 3, м. Ужгород, 88000, Україна).

Лиходій Ольга Вікторівна – магістр, ДВНЗ «Ужгородский национальный университет» (пл. Народная, 3, г. Ужгород, 88000, Украина).

Lykhodij Olha – Master, State Higher Educational Establishment “Uzhhorod National University” (3 Narodna Square, 88000 Uzhhorod, Ukraine).

Олашин Регіна Атільївна – магістр, ДВНЗ «Ужгородський національний університет» (пл. Народна, 3, м. Ужгород, 88000, Україна).

Олашин Регіна Атільївна – магістр, ДВНЗ «Ужгородский национальный университет» (пл. Народная, 3, г. Ужгород, 88000, Украина).

Olashyn Regina – Master, State Higher Educational Establishment “Uzhhorod National University” (3 Narodna Square, 88000 Uzhhorod, Ukraine).

E-mail: lesyagazuda@gmail.com

УДК 336.1:352(23)

В. В. Польовська, канд. екон. наук

Карпатський університет імені Августина Волошина, м. Ужгород, Україна

В. С. Журавель, магістр

І. Б. Рушак, магістр

ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород, Україна

ФІНАНСОВІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ГІРСЬКИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ СИСТЕМ

В. В. Полевская, канд. экон. наук

Карпатский университет имени Августина Волошина, г. Ужгород, Украина

В. С. Журавель, магистр

И. Б. Рушак, магистр

ДВНЗ «Ужгородский национальный университет», г. Ужгород, Украина

ФИНАНСОВЫЕ АСПЕКТЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ РАЗВИТИЯ ГОРНЫХ ТЕРРИТОРИАЛЬНЫХ СИСТЕМ

Vasylyna Polovska, PhD in Economics

Augustine Voloshin Carpathian University, Uzhhorod, Ukraine

Vladislav Zhuravel, master

Ivanna Ruschak, master

State Higher Educational Establishment “Uzhhorod National University”, Uzhhorod, Ukraine

FINANCIAL ASPECTS OF PROVISION OF THE DEVELOPMENT OF MOUNTAIN TERRITORIAL SYSTEMS

У статті висвітлено окремі фінансові аспекти забезпечення розвитку гірських територіальних систем. Наголошено на необхідності задіяння значних фінансових коштів, активізації і підтримки з боку владних структур, органів місцевого самоврядування та формуванні відповідного правового поля для реалізації програм зростання територій гірської місцевості. Важливим при цьому є поєднання інтересів владних структур на всіх рівнях у сприянні розвитку гірських територій, що уможливить збереження, відновлення і їх перспективний розвиток. З метою формування державної фінансової гірської політики вагомим складовим є проведення моніторингових досліджень, які базуватимуться на вивченні особливостей і врахуванні проблемних питань, зокрема й фінансових. З метою активізації фінансової підтримки з різних джерел фінансування необхідним є долучення гірських територій для надання їм фінансової допомоги, що спрямовується на розвиток депресивних територій у межах прикордонного і транскордонного співробітництва з Євросоюзом.

Ключові слова: фінансове забезпечення; фінансова підтримка; фінансова гірська політика; територіальні системи; реалізації фінансових проектів.

В статье освещены отдельные финансовые аспекты обеспечения развития горных территориальных систем. Отмечена необходимость задействования значительных финансовых средств, активизации и поддержки со стороны властных структур, органов местного самоуправления и формировании соответствующего правового поля для реализации программ роста территорий горной местности. Важным при этом является сочетание интересов властных структур на всех уровнях в содействии развитию горных территорий, что будет способствовать сохранению, восстановлению и перспективному их развитию. С целью формирования государственной финансовой горной политики весомой составляющей является проведение мониторинговых исследований, которые будут базироваться на изучении особенностей и учете проблемных вопросов, в том числе и финансовых. С целью активизации финансовой поддержки из различных источников финансирования необходимо приобщить горные территории для предоставления им финансовой помощи, направляемой на развитие депрессивных территорий в пределах приграничного и трансграничного сотрудничества с Евросоюзом.

Ключевые слова: финансовое обеспечение; финансовая поддержка; финансовая горная политика; территориальные системы; реализации финансовых проектов.

The article deals with certain financial aspects of provision of the development of mountain territorial systems. It is necessary to involve significant financial resources, intensification, and support by authorities, local government and to form an appropriate legal framework for the implementation of the programs for regions growth of mountainous areas. It is important to combine interests of power structures, at all levels, for promoting the development of mountainous areas that will enable preservation, restoration, and their prospective development. Conduction of monitoring studies is an important component of the formation of a state financial mountain policy, which will be based on studying the features and taking into account problematic issues, including financial ones. The results of evaluation of the noted socio-economic level of the development of mountain territorial systems should be a base for allocation of funds to secure a sustainable development of mountainous areas to increase welfare of mountain inhabitants. The article focuses on the legislative provision of financial support of mountain territorial systems, primarily target use of financial resources, which will facilitate an adequate and reasonable use of them to achieve defined goals and performance of the prospects of territorial development of mountainous areas. In order to intensify financial support from various funding sources, it is necessary to involve mountainous areas for providing them with financial support aimed at the development of depressed areas within the border and cross-border cooperation with the EU.

Key words: financial provision; financial support; financial mountain policy; territorial systems; implementation of financial projects.

Постановка проблеми. Забезпечення розвитку і перспективного зростання гірських територіальних систем потребує значних фінансових коштів і підтримки з боку владних структур, органів місцевого самоврядування та формування відповідного правового поля. Посадження інтересів зазначених чинників у сприянні розвитку гірських територій уможливить збереження, відновлення і зростання досліджуваних систем. При цьому зумовлюється необхідність формування державної фінансової гірської політики, яка базуватиметься на вивченні особливостей і врахуванні проблемних питань, зокрема й фінансових, розвитку гірської місцевості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Комплексному теоретико-практичному дослідженню проблем фінансового забезпечення розвитку країни та її регіонів, зокрема гірських територіальних систем, присвячені наукові праці українських учених-економістів М. Газуди [1; 2], П. Жука [7], В. Кравціва [8], М. Лендела [9], В. Мікловди [10] та інших.

Сучасна державна фінансова політика, як зазначають окремі науковці [3, с. 190–191], що здійснюється у площині надання міжбюджетних трансфертів, тобто фактично держава проводить фінансування витрат органів влади на місцях за рахунок надання різного роду дотацій, трансфертів, субвенцій тощо, а повинна кардинально змінити об'єкти інвестування, ними повинні бути суб'єкти господарювання та населення, що здійснюють власну діяльність і проживають у гірській місцевості.

Науковці наголошують на тому, що вагомою складовою є усунення механізму посередництва, на стадії якого залишається значна частка фінансових ресурсів, призначених для забезпечення розвитку гірської місцевості. Крім цього, державна регіональна та бюджетна політика через систему трансфертів не повинна «замикатися» на вирівнюванні соціально-економічного розвитку окремих територій, а спрямовуватися на підтримку їх точок зростання, оскільки обмеження бюджетної спроможності держави може призвести лише до «вирівнювання державою всіх у бідності», а доцільним є саме створення сприятливого інвестиційного клімату на гірських територіях. Стосовно дотацій, вони також не сприяють результативності у забезпеченні перспектив зростання гірських територій, оскільки спрямовані на подолання диспропорцій лише у фінансуванні поточних потреб. У зазначеній ситуації доцільним є надання цільових субвенцій з метою реалізації інвестиційно-інноваційних програм їх розвитку.

Метою дослідження є виявлення окремих аспектів фінансового забезпечення розвитку гірських територіальних систем.

Виклад основного матеріалу. Нині сучасні умови життєзабезпечення територіальних систем гірського краю зумовлюються посиленою увагою світового співтовариства. З огляду на їх важливе значення виникає необхідність особливої уваги і підтримки, формування сприятливого середовища з метою забезпечення гармонійного розвитку гірської місцевості будь-якого з гірських регіонів на основі врахування всіх важливих його складових.

Законодавче забезпечення фінансової підтримки гірських територіальних систем закріплено статтею 12 «Фінансування стимулювання розвитку регіонів та подолання депресивності територій» Закону України «Про стимулювання розвитку регіонів» [12]. Зокрема, акцентована увага на тому, що обсяги фінансування реалізації угод щодо регіонального розвитку та виконання програм подолання стану депресивності територій щорічно передбачаються у проектах Державного бюджету України та рішеннях про місцеві бюджети відповідними бюджетними програмами; фінансове забезпечення реалізації угод щодо регіонального розвитку та виконання програм подолання депресивності територій за необхідності щорічно уточнюється після набрання чинності Законом України про Державний бюджет України на відповідний рік та затвердження відповідних місцевих бюджетів; сума коштів, що передбачається на фінансування всіх програм подолання депресивності територій протягом одного року з державного бюджету,

не може бути меншою ніж, 0,2 % дохідної частини державного бюджету за відповідний період; під час визначення обсягів коштів, призначених для стимулювання розвитку регіонів та подолання депресивності територій, не враховуються суми дотацій, вирівнювання та субвенцій, що спрямовуються на виконання органами місцевого самоврядування власних та наданих законом повноважень органів виконавчої влади, а також кошти, що спрямовуються згідно із законодавством на ліквідацію наслідків надзвичайних екологічних ситуацій, техногенних катастроф та стихійного лиха.

У Законі України «Про засади державної регіональної політики» (стаття 22) [11] обґрунтовано особливості фінансування за рахунок коштів державного фонду регіонального розвитку, в тому числі гірських територіальних систем, де вони розташовані. Зазначено, що фінансування може здійснюватися на умовах інвестування, за умови надання гарантій, на безповоротній основі у вигляді грантів.

У проекті з регіонального врядування та розвитку зумовлено необхідність державної фінансової підтримки регіонального розвитку [4], де пріоритетним визначено принцип загальнодержавної підтримки і здійснення фінансування передусім за рахунок спеціальних субвенцій, як форми грошової допомоги, тобто міжбюджетного трансферту місцевим бюджетам із державного, яка має цільове спрямування. При цьому завданням місцевої влади повинно бути чітке окреслення цілі призначення такої допомоги.

Стосовно окремо взятого регіону, наприклад Закарпатської області, де майже 80 % території області займають гори [13, с. 19] зі складними природно-кліматичними умовами господарювання і життєзабезпечення. В таких умовах виникає необхідність активізації уваги з боку державних органів влади, органів місцевого самоврядування, передусім у наданні фінансової підтримки.

Результативність спрямування фінансових ресурсів зумовлюється доцільністю визначення пріоритетів з метою адекватності їх використання. Важливим при цьому є врахування властивостей гірських територій Закарпаття, де до пріоритетних видів діяльності відносяться насамперед рекреація, туризм, аграрна сфера, діяльність якої спрямовуватиметься на виробництво органічної продукції, що може надати сфері туристичного бізнесу додаткової привабливості. Це ж стосується і сфери лісового господарства, насамперед у задіянні ресурсів побічного користування лісом, а також відродження і перспективний розвиток традиційних сільських ремесел, у тому числі й давно забутих, що з часом може сприяти підвищенню самозайнятості населення у гірській місцевості [8, с. 148].

Доцільно зазначити, що при формуванні Концепції сталого розвитку гірських територій Закарпаття, як складової Державної програми розвитку Українських Карпат, передусім потрібно звернути увагу на дотримання екологічних принципів зростання, оскільки регіон має унікальні можливості розвитку рекреаційно-туристичного комплексу, надання послуг у санаторно-оздоровчій сфері.

Фінансово-законодавче забезпечення розвитку територіальних систем, зокрема й гірської місцевості, у напрямі визначення механізмів їх фінансування (ст. 20), зазначено у Законі України «Про засади державної регіональної політики» [11]. При цьому формування фінансової політики зазначеного забезпечення здійснюється відповідно до: Бюджетного та Податкового кодексів України; міжбюджетних трансфертів з державного бюджету місцевим бюджетам; об'єднання на договірній основі фінансових ресурсів суб'єктів регіональної політики, державних та приватних партнерів на принципах здійснення державно-приватного партнерства, міжнародних інституцій; капітальних видатків державного бюджету; державних цільових програм, у тому числі програм подолання депресивності територій; угоди щодо регіонального розвитку; програм і заходів, включаючи інвестиційні програми (проекти), що реалізуються за рахунок коштів державного фонду регіонального розвитку.

Разом з тим джерелами фінансування державної регіональної політики, як зазначено у вищевказаному Законі (ст. 21), виступають: кошти Державного бюджету України, зокрема державного фонду регіонального розвитку; кошти місцевих бюджетів; благодійні

внески; кошти міжнародних організацій; кошти з інших джерел, не заборонених законодавством. Щодо регіонального розвитку та виконання програм подолання стану депресивності територій, обсяги фінансування реалізації угод, як вказано у Законі України «Про стимулювання розвитку регіонів» (ст. 12), щорічно передбачається у проектах Державного бюджету України та рішеннях про місцеві бюджети відповідними бюджетними програмами і, якщо необхідно, уточнюється після набрання чинності Законом України про Державний бюджет України на відповідний рік та затвердження відповідних місцевих бюджетів [12]. Так, для розвитку гірських територій Закарпатської області визначено частку до загального обсягу коштів субвенцій у розмірі 33 %, що має на меті допомогу місцевим бюджетам і має цільове призначення, а саме сприяння розвитку гірської місцевості.

Поряд із законодавчо-правовим забезпеченням розвитку гірських територіальних систем, державна фінансова підтримка регіонального розвитку повинна базуватися на проведеному моніторинговому оцінюванні властивостей гірської місцевості з метою виділення необхідних коштів у формуванні перспектив зростання. Фінансове сприяння розвитку гірських територій повинно відбуватися також за рахунок коштів державного фонду регіонального розвитку.

З метою активізації фінансової підтримки з різних джерел фінансування необхідним є долучення гірських територій для надання їм фінансової допомоги, що спрямовується на розвиток депресивних територій в межах прикордонного і транскордонного співробітництва з Євросоюзом. Закарпаття, як прикордонний регіон, що входить до Карпатського єврорегіону має значний досвід у реалізації фінансових проектів у межах програми TACIS CBC, що реалізовувалися у сфері капітального будівництва, охорони навколишнього природного середовища, облаштуванні контрольно-пропускних пунктів на прикордонних територіях України.

В межах Європейського інструменту сусідства і партнерства, дієвою була програма ENPI CBC, розрахована на період 2007-2013 рр., що передбачала зростання фінансової допомоги для її партнерів на 32 % більше ніж попередня програма TACIS [6]. Сутність відміченої програми зумовлювалася сприянням у напрямі забезпечення сталого розвитку територій, зокрема гірських. При цьому фінансова допомога передбачалася для реалізації програм і окремих проектів з метою розвитку територій за видами програм ENPI CBC із відповідним відсотковим розподілом, зокрема [8]: 88 % загальної суми бюджету передбачалося для реалізації державних і міждержавних програм, що відповідають затвердженим планам дій, національним пріоритетам і сприятимуть у подальшому інтеграційним процесам зближення з країнами-членами Євросоюзу; 7,4 % передбачалося на реалізацію тематичних програм, які б вирішували спільні проблеми суміжних територій по обидва боки кордону з ЄС; 4,6 % загальної суми бюджету було виділено на реалізацію програм прикордонного співробітництва між сусідніми регіонами країн-сусідів.

Окремі науковці вважають, і ми погоджуємося з їх думкою [10], що нині виникає необхідність програмно-планового підходу до вирішення проблемних питань розвитку гірських територій, що зумовлено важливістю і множинністю функцій, які вони реалізують, а також їх місцем і роллю в структурі регіонального господарства й економічного розвитку Закарпаття в цілому. Це є відправною точкою у розумінні сутності проблемних питань і перспективних напрямів розвитку гірського села, необхідності збереження його самобутності та самоідентифікації. Виникає гостра потреба аналізу ключових функцій, що їх виконують гірські території в умовах економічної трансформації регіонального господарства. При цьому важливим є формування механізмів фінансової підтримки розвитку економіки гірських сіл, місцевого самоуправління, територіальних громад, ініціативних сільських лідерів через надання державних субсидій для розвитку дрібнотоварного виробництва, формування матеріально-технічної і кормової бази господарств населення, фермерських господарств, сільськогосподарських

кооперативів, а також пріоритетний розвиток у сільській місцевості доріг, комунікацій і засобів зв'язку. Доцільним є запровадження спеціального режиму господарювання та інвестиційної діяльності на гірських територіях шляхом створення сприятливих для цього умов. Важливим є також створення системи грантового заохочення ініціатив сільських громад з метою благоустрою поселень, розвитку фізичної культури і спорту, дитячого і молодіжного дозвілля, народного мистецтва і творчості, збереження місцевої культурної й історичної спадщини, довкілля.

Висновки і пропозиції. Такими чином, фінансування регіонального розвитку, в тому числі й гірських територіальних систем, повинно базуватися на принципах відповідності Державній стратегії регіонального розвитку України, відповідній регіональній стратегії розвитку та планам заходів з їх реалізації; конкурсного відбору програм (проектів) регіонального розвитку; ефективності використання залучених ресурсів; спроможності об'єктів та суб'єктів, на фінансування яких залучаються кошти державного фонду регіонального розвитку, самостійно забезпечувати подальше власне фінансування або утримуватися за рахунок коштів місцевих бюджетів; адекватної фінансової та іншої участі органів місцевого самоврядування, на території юрисдикції чи в інтересах яких реалізуються відповідні заходи, програми чи проекти; неупередженого розподілу коштів державного фонду регіонального розвитку з урахуванням рівня соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць. Результати оцінювання зазначеного соціально-економічного рівня розвитку гірських територіальних систем повинні бути основою виділення фінансових коштів для забезпечення збалансованого розвитку гірської місцевості і підвищення добробуту гірських мешканців.

Список використаних джерел

1. Газуда М. В. Теоретичні аспекти та роль людського фактору в реалізації концепції сталого (стійкого) розвитку Українських Карпат / М. В. Газуда // Науковий вісник УжНУ. Серія «Економіка». – 2010. – № 30. – С. 74–78.
2. Газуда М. В. Активізація розвитку гірських територіальних систем : монографія / М. В. Газуда, В. В. Польовська. – Ужгород : ФОП Сабов А. М., 2017. – 260 с.
3. Гірські території Закарпаття: соціально-економічні трансформації : монографія / за заг. ред. чл.-кор. НАН України, д.е.н., проф. В. П. Мікловди. – Ужгород : ПП «Бреза», 2012. – 262 с.
4. Державна фінансова підтримка регіонального розвитку [Електронний ресурс] : проект з регіонального врядування та розвитку. – Режим доступу : http://www.rgd.org.ua/resources/additional_res/State_Support_for_Regional_Development_report_2007_UKR.pdf.
5. Європейський інструмент сусідства та партнерства (ENPI) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ppngo.org>.
6. Європейський інструмент сусідства та партнерства: Україна. Стратегія ЄС щодо України на період 2007–2013 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : sfs.gov.ua/data/material/000/000/53856/0.pdf.
7. Жук П. В. Методологічні основи та практичні завдання сталого розвитку гірських територій України / П. В. Жук // Регіональна економіка. – 2014. – № 3. – С. 66–75.
8. Кравців В. С. Гірська політика в Україні: проблеми становлення та перспективи розвитку [Електронний ресурс] / В. С. Кравців // Бюлетень Західного наукового центру. – Львів, 2010. – С. 124–136. – Режим доступу : http://znc.com.ua/ukr/publ/periodic/bulletin/2010/buletен_znc_2010.pdf.
9. Лендел М. А. Сільські території в системі сталого соціально-економічного розвитку регіону / М. А. Лендел // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Економіка». – 2016. – Вип. 1 (47), ч. 2. – С. 132–139.
10. Мікловда В. Як нам вивести гірські села з перманентної кризи? [Електронний ресурс] / В. Мікловда, М. Пітюлич // Новини Закарпаття. – 2014. – 18 лютого. – Режим доступу : <http://www.nz.uz.ua/node>.
11. Про засади державної регіональної політики [Електронний ресурс] : Закон України від 05.02.2015 № 156-VIII. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/156-viii>.
12. Про стимулювання розвитку регіонів [Електронний ресурс] : Закон України від 08.09.2005 № 2850-IV. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3924-12>.
13. Статистичний щорічник Закарпаття за 2016 рік / Головне управління статистики у Закарпатській області ; за ред. Г. Д. Гриник. – Ужгород, 2017. – 479 с.

References

1. Hazuda, M.V. (2010). Teoretychni aspekty ta rol liudskoho faktoru v realizatsii kontseptsii staloho (stiikoho) rozvytku Ukrainy Karpats [Theoretical Aspects and the Role of the Human Factor in Realizing the Concept of Sustainable (Sustainable) Development of the Ukrainian Carpathians]. *Naukovyi visnyk UzhNU. Serii «Ekonomika» – Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series «Economics»*, no. 30, pp. 74–78 (in Ukrainian).
2. Hazuda, M.V., Polovska, V.V. (2017). *Aktivizatsiia rozvytku hirskykh terytorialnykh system [Activation of the development of mountain territorial systems]*. Uzhhorod: FOP Sabov A. M. (in Ukrainian).
3. Miklovda, V. P. (ed.) (2012). *Hirski terytorii Zakarpattia: sotsialno-ekonomichni transformatsii [Mountain Zakarpattia: socio-economic transformations]*. Uzhhorod: PP «Breza» (in Ukrainian).
4. *Derzhavna finansova pidtrymka rehionalnoho rozvytku proekt z rehionalnoho vriaduvannia ta rozvytku [State financial support for regional development: a project on regional governance and development]*. Retrieved from http://www.rgd.org.ua/resources/additional_res/State_Support_for_Regional_Development-report_2007_UKR.pdf.
5. *Yevropeyskyi instrument susidstva ta partnerstva (ENPI) [European Neighborhood and Partnership Instrument (ENPI)]*. Retrieved from <http://www.ppngo.org>.
6. *Yevropeyskyi instrument susidstva ta partnerstva: Ukraina. Stratehiia YeS shchodo Ukrainy na period 2007–2013 rr. [European Neighborhood and Partnership Instrument: Ukraine. EU Strategy for Ukraine for the period 2007-2013]*. Retrieved from sfs.gov.ua/data/material/000/000/53856/0.pdf.
7. Zhuk, P.V. (2014). Metodolohichni osnovy ta praktychni zavdannia staloho rozvytku hirskykh terytorii Ukrainy [Methodological basis and practical tasks of mountain territories sustainable development in Ukraine]. *Rehionalna ekonomika – Regional Economy*, no. 3, pp. 66–75 (in Ukrainian).
8. Kravtsiv, V.S. (2010). Hirska polityka v Ukraini: problemy stanovlennia ta perspektyvy rozvytku [Mountain politics in Ukraine: problems of formation and prospects of development]. *Biuleten Zakhidnoho naukovoho tsentru – Bulletin of the Western Scientific Center*, pp. 124–136. Retrieved from http://znc.com.ua/ukr/publ/periodic/bulletin/2010/buleten_znc_2010.pdf.
9. Lendiel, M.A. (2016). Silski terytorii v systemi staloho sotsialno-ekonomichnoho rozvytku rehionu [Rural areas in sustainable social and economic development of the region]. *Naukovyi visnyk UzhNU. Serii «Ekonomika» – Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series «Economics»*, issue 47, part 2, pp. 132–139 (in Ukrainian).
10. Miklovda, V., Pitiulych, M. (2014). Yak nam vyvesty hirske sela z permanentnoi kryzy? [How do we derive mountain villages from a permanent crisis?]. *Novyny Zakarpattia – Transcarpathian news*, February 18. Retrieved from <http://www.nz.uz.ua/node>.
11. *Pro zasady derzhavnoi rehionalnoi polityky: Zakon Ukrainy vid 05.02.2015 № 156-VIII [On the Principles of State Regional Policy: Law of Ukraine on February 5, 2015 № 156-VIII]*. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/156-viii>.
12. *Pro stymuliuvannia rozvytku rehioniv: Zakon Ukrainy vid 08.09.2005 № 2850-IV [On Stimulating the Development of Regions: Law of Ukraine on September 8, 2005 № 2850-IV]*. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3924-12>.
13. Hrynyk, H. D. (ed.) (2017). *Statystychnyi shchorichnyk Zakarpattia za 2016 rik [Statistical Yearbook of Zakarpattia for 2016]*. Uzhhorod (in Ukrainian).

Польовська Василина Василівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів та економіки, Карпатський університет імені Августина Волошина (вул. Гойди, 4, м. Ужгород, 88000, Україна).

Полевская Василиса Васильевна – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів та економіки, Карпатський університет імені Августина Волошина (ул. Гойды, 4, г. Ужгород, 88000, Україна).

Polovska Vasyliina – PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Finance and Economics, Augustine Voloshin Carpathian University (4 Goida Str., 88000 Uzhgorod, Ukraine).

Журавель Владислав Сергійович – магістр, ДВНЗ «Ужгородський національний університет» (пл. Народна, 3, м. Ужгород, 88000, Україна).

Журавль Владислав Сергеевич – магістр, ДВНЗ «Ужгородський національний університет» (пл. Народная, 3, г. Ужгород, 88000, Україна).

Zhuravel Vladislav – master, State Higher Educational Establishment “Uzhhorod National University” (3 Narodna Square, 88000 Uzhhorod, Ukraine).

Рушак Іванна Богданівна – магістр, ДВНЗ «Ужгородський національний університет» (пл. Народна, 3, м. Ужгород, 88000, Україна).

Рушак Іванна Богдановна – магістр, ДВНЗ «Ужгородський національний університет» (пл. Народная, 3, г. Ужгород, 88000, Україна).

Ruschak Ivanna – master, State Higher Educational Establishment “Uzhhorod National University” (3 Narodna Square, 88000 Uzhhorod, Ukraine).

УДК 330.101

Н. І. Холявко, канд. екон. наук

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

ФІНАНСОВІ АСПЕКТИ ВПЛИВУ СЕКТОРУ ВИЩОЇ ОСВІТИ НА ПРОЦЕСИ ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ**Н. И. Холявко**, канд. экон. наук

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

ФИНАНСОВЫЕ АСПЕКТЫ ВЛИЯНИЯ СЕКТОРА ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ НА ПРОЦЕССЫ ФОРМИРОВАНИЯ ИНФОРМАЦИОННОЙ ЭКОНОМИКИ**Nataliya Kholiavko**, PhD in Economics

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

FINANCIAL ASPECTS OF THE HIGHER EDUCATION SECTOR INFLUENCE ON THE PROCESSES OF THE INFORMATIONAL ECONOMY FORMATION

У статті визначено роль суб'єктів сектору вищої освіти у сучасних процесах становлення інформаційної економіки. Проаналізовано актуальні тенденції фінансування вищих навчальних закладів в Україні з наголосом на фінансових аспектах реалізації науково-дослідної діяльності. На основі дослідження типових моделей і схем фінансування сектору вищої освіти в Україні визначено перспективи диверсифікації джерел фінансування в умовах становлення інформаційної економіки та глобалізації й інтернаціоналізації науково-освітнього простору.

Ключові слова: інформаційна економіка; сектор вищої освіти; вищий навчальний заклад; диверсифікація джерел фінансування; фандрейзинг.

В статье определена роль субъектов сектора высшего образования в современных процессах становления информационной экономики. Проанализированы актуальные тенденции финансирования высших учебных заведений в Украине с акцентом на финансовых аспектах реализации научно-исследовательской деятельности. На основе исследования типовых моделей и схем финансирования сектора высшего образования в Украине определены перспективы диверсификации источников финансирования в условиях формирования информационной экономики, глобализации и интернационализации научно-образовательного пространства.

Ключевые слова: информационная экономика; сектор высшего образования; высшее учебное заведение; диверсификация источников финансирования; фандрейзинг.

The article defines the role of higher education sector in modern processes of information economy formation. The author analyzes current tendencies of financing of higher education institutions in Ukraine, with an emphasis on financial aspects of research activity. On the bases of the study of typical models and financing schemes of the higher education sector in Ukraine, the author identifies the prospects of finance sources diversification in conditions of both information economy formation and scientific-educational area globalization and internationalization.

Key words: information economy; higher education sector; higher education institution; diversification of finance sources; fundraising.

Постановка проблеми. Інтеграційні прагнення та орієнтири України обумовлюють доцільність оперативного моніторингу та адекватної реакції на ключові тенденції соціально-економічного розвитку провідних країн. Поступово глобального характеру набуває тренд переходу національних економік на функціонування на засадах інформаційності. Інтенсивність, швидкість процесів і темпи становлення інформаційної економіки у країні визначаються рівнем розвитку та продуктивністю і результативністю функціонування сектору вищої освіти як продуцента знань, трансформатора їх у цінні інформаційні продукти, генератора та постачальника інновацій до реального сектору економіки шляхом трансферу й комерціалізації.

Модернізація освітньої та науково-дослідної діяльності суб'єктів сектору вищої освіти у відповідь на актуальні виклики інформаційної економіки перебуває у значній залежності від фінансових аспектів. Оскільки, по-перше, підготовка висококваліфікованих, конкурентоспроможних на ринку праці фахівців, компетенції, знання і навички яких повністю відповідатимуть запитам сучасних роботодавців, передбачає забезпеченість навчального процесу в університетах належним інструментарієм та обладнанням. По-друге, проведення наукових досліджень, винахідницька діяльність вимагають встановлення та регулярного оновлення спеціалізованого оснащення для дослідницьких лабораторій, придбання засобів та реактивів, відкриття доступу до світових інформаційних ресурсів та репозитаріїв, публікації результатів досліджень у світових рейтингових наукових журналах, участі у закордонних конференціях тощо. По-третє, підвищення

продуктивності праці викладачів, науковців, талановитих студентів потребує забезпечення гідного рівня оплати праці та широкої системи матеріальної мотивації. Таким чином, в умовах ресурсних обмежень, спричинених складною соціально-економічною та геополітичною ситуацією України, актуалізується необхідність дослідження проблем фінансування діяльності суб'єктів сектору вищої освіти країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання становлення і розвитку інформаційної економіки поступово стають актуальним об'єктом наукового пошуку українських та іноземних учених, зокрема: С. С. Гринкевич, Б. М. Данилишина, О. С. Дорошенко, О. І. Іляш, М. Кастельса, В. І. Кушнерець, І. П. Малик, А. О. Маслово, В. В. Микитенко, В. М. Скалецького, С. М. Шкарлета та ін., які розглядають цю проблему з різних ракурсів. Поряд із цим, високо оцінюючи науковий доробок учених, варто відзначити, що питання внеску сектору вищої освіти у процеси становлення інформаційної економіки та фінансові аспекти забезпечення освітньої і науково-дослідної діяльності вищих навчальних закладів в цих умовах потребують поглибленого наукового опрацювання.

Постановка завдання. Метою статті є визначення фінансових аспектів впливу сектору вищої освіти України на процеси формування економіки інформаційного типу.

Виклад основного матеріалу. Традиційно виокремлюють кілька моделей фінансування закладів вищої освіти залежно від переважаючого джерела. Типовою для України є змішана система, що передбачає комбінування державного та приватного фінансування вищих навчальних закладів. Пряме фінансування вищої освіти включає три групи методів:

1) фінансування «за результатами» (Данія, Сполучені Штати Америки, Голландія, Ізраїль, Фінляндія та ін.) – передбачається надання фінансування відповідно до досягнутих установою результатів, що ґрунтується на визначенні якісного рівня підготовки фахівців та якості освітніх послуг, що надаються університетами; ефективне використання цього методу вимагає високоякісного державного моніторингу та регулювання, що априорі не допускає корупції чи будь-яких інших проявів непрофесійної поведінки державних службовців;

2) фінансування «по видатках» (Канада, Великобританія, Франція, Японія, Швеція, Норвегія, Китай та ін.) – виокремлюють три підвиди: лінійний (розподіл бюджету за типами – наприклад, оплата праці, обладнання), програмний (за центрами вартості – наприклад, факультет) і кошторис за видами діяльності (наприклад, на навчання і дослідження);

3) договірне фінансування (Бразилія, Аргентина, Індія) – асоціюється з потужним державним контролем і супроводжується нестабільністю і труднощами у прогнозуванні обсягів фінансування, що сукупно виступає як антистимул для підвищення ефективності і гнучкості в роботі установи [2].

За іншою класифікацією виокремлюють такі групи методів державного фінансування вищої освіти: кошторисне (на основі розрахунку витрат з орієнтацією на минулорічні параметри), нормативне (на основі встановлених нормативів за параметрами функціонування вищих навчальних закладів чи за категоріями витрат), програмне-цільове (на основі затверджених цільових програм з урахуванням оптимізованого і цілеспрямованого збалансування ресурсів, виконавців, заходів і термінів виконання), фінансування за результатами діяльності (на основі оцінки досягнутих закладом результатів у минулому періоді) [3]. Непрямий підхід у державному фінансуванні вищої освіти передбачає певну зміну пріоритетів у виділенні коштів – переорієнтації з безпосереднього переведення коштів на рахунок вищих навчальних закладів на один чи одночасно кілька варіантів: надання податкових пільг, пільгове кредитування, освітнє кредитування, страхування, фінансування через студента (за принципом «гроші йдуть за студентом»); ваучерне фінансування або надання з державного бюджету спеціальної стипендіальної чи цільової грантової підтримки студентам з метою повного чи часткового покриття витрат на навчання [2].

На поточному етапі розвитку чинна модель та механізми фінансування вітчизняних вищих навчальних закладів є недостатньо гнучкими, нерідко виступають чи спричинюють виникнення бар'єрів на шляху модернізації освітньої та науково-дослідної діяльності, а відповідно, потребують перегляду й осучаснення. Наразі, враховуючи ключові макроекономічні тенденції, геополітичну ситуацію та наявні ресурсні обмеження, університети країни постають перед двома альтернативними шляхами розвитку:

а) збереження традиційних схем фінансування і, як наслідок – зорієнтування векторів діяльності на раціоналізацію та підвищення ефективності використання виділених фінансових ресурсів, вимушена практично тотальна економія, скорочення обсягів діяльності, ущільнення штатів і т. ін.;

б) диверсифікація джерел фінансування, активізація фандрейзингової діяльності та впровадження новітніх фінансових схем.

Останній варіант видається найбільш перспективним з огляду на сучасні тенденції: з одного боку, постійно зростаючі потреби навчально-наукових установ у вдосконаленні матеріально-технічної бази, впровадженні сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, модернізації комп'ютерних систем тощо; з іншого боку, обмеженість і недостатність державного фінансування, переважаюча частка якого спрямовується на оплату праці, виплату стипендій студентам та часткове покриття вартості комунальних послуг [4-5]. Одним із головним векторів впливу сектору вищої освіти на процеси становлення інформаційної економіки є реалізація науково-дослідної діяльності та подальший трансфер її результатів у реальний сектор економіки. Проблема полягає в тому, що недостатність фінансування та надмірна залежність вищих навчальних закладів від фінансування з державного бюджету, який характеризується хронічною дефіцитністю, суттєвим чином лімітує можливості вітчизняних університетів у фінансуванні діяльності з виконання ґрунтовних наукових досліджень.

Як свідчать офіційні статистичні дані, обсяги державного фінансування вищої освіти в Україні у гривневому еквіваленті зростають (30 595,9 млн грн у 2016 р. проти 7934,1 млн грн у 2005 р.), що, проте, не дозволяє говорити про наявність стійких позитивних тенденцій з огляду на інфляційні процеси у країні (48,7 % у 2015 р., 12,9 % у 2016 р. [8]). Аналіз відносних параметрів фінансування дозволяє констатувати скорочення питомої ваги видатків на вищу освіту в сукупних видатках зведеного бюджету на освіту: з 6,6 % у 2010 р. до 4,4 % у 2016 р. [7] (табл. 1), що пояснюється ускладненням геополітичної ситуації, військовими конфліктами на Сході країни, хронічною дефіцитністю державного бюджету. Крім того, також спостерігається поступова зміна державних і суспільних поглядів на вищу освіту – не виключно як суспільне благо, що має фінансуватись державою, а розгляд вищих навчальних закладів як економічних суб'єктів і освітніх послуг як товару, що, відповідно, частково знімає зобов'язання з державного сектору.

Таблиця 1

Динаміка видатків зведеного бюджету на вищу освіту в Україні

Видатків зведеного бюджету	Загальні видатки зведеного бюджету, млн грн	Видатки у % до		Загальні видатки зведеного бюджету, млн грн	Видатки у % до	
		загальних видатків	ВВП		загальних видатків	ВВП
<i>Рік</i>	<i>2000</i>			<i>2014</i>		
Усього	48 148,6	100,0	100,0	523 004,8	100,0	100,0
із них на освіту – всього	7085,5	14,7	4,2	100 105,6	19,1	6,4
у т.ч., вищу	2285,5	4,7	1,3	28 340,5	5,4	1,8
<i>Рік</i>	<i>2005</i>			<i>2015</i>		
Усього	141 989,5	100,0	100,0	679 871,4	100,0	100,0
із них на освіту – всього	26 801,8	18,1	6,1	114 193,5	16,8	5,8
у т.ч., вищу	7934,1	5,7	1,8	30 981,8	4,6	1,6
<i>Рік</i>	<i>2010</i>			<i>2016</i>		
Усього	377 842,8	100,0	100,0	701 801,3	100,0	100,0
із них на освіту – всього	79 826,0	21,1	7,4	109 155,2	15,6	6,6
у т.ч., вищу	24 998,4	6,6	2,3	30 595,9	4,4	1,9

Джерело: [7].

Вищі навчальні заклади України протягом останніх більш ніж двох десятиріч регулярно потають перед з проблемою недостатнього фінансування, що пояснюється значною їх прив'язаністю до державного фінансування та порівняно низькою диверсифікованістю фінансових джерел. Нині особливо актуалізувалась необхідність переходу від історично усталених, традиційних підходів до фінансування вищої освіти та науки до сучасних методик і джерел. На загальнодержавному рівні в цьому напрямку робляться певні кроки, що нерідко супроводжуються безсистемністю, недостатньою науковою обґрунтованістю, неузгодженістю з вітчизняними реаліями та непослідовністю. Очевидним також є той факт, що ефекти від практично будь-яких реформаційних змін у системі вищої освіти доцільно оцінювати тільки після проходження певного часового періоду – часовий лаг у таких питаннях пояснюється необхідністю періоду для адаптації та пристосування суб'єктів системи до фінансових новацій і, відповідно, налагодження дієвих механізмів функціонування, прогнозування та планування в змінених умовах.

Роль вищих навчальних закладів у процесах формування інформаційної економіки проявляється двунаправлено: через підготовку інноваційно активних кадрів для національної економіки (шляхом реалізації освітньої діяльності) та генерацію знань, інновацій, винаходів (шляхом реалізації науково-дослідної діяльності). Причому з огляду на вищепроаналізовані тенденції питання фінансування науково-дослідної діяльності (зокрема, сектором вищої освіти) виявляються одними із найболючіших (табл. 2). Нестача фінансових ресурсів обмежує можливості вищих навчальних закладів у фінансуванні діяльності з виконання наукових досліджень. Аналогічно проблемною є картина щодо динаміки показників внутрішніх поточних витрат на наукові та науково-технічні роботи, виконані власними силами наукових організацій: сумарно найменші витрати здійснюють суб'єкти сектору вищої освіти; переважання витрат на прикладні дослідження у загальній структурі внутрішніх витрат [6].

Таблиця 2

Фінансування витрат на виконання наукових та науково-технічних робіт за секторами діяльності в Україні, тис. грн

Сектор діяльності	2005	2010	2013	2014	2015*	2016*
Усього	5 160 399,8	8 995 893,9	11 161 064,4	10 320 327,9	11 001 889,5	11 530 697,5
державний сектор	1 556 935,1	3 274 433,9	4 305 444,3	3 905 861,2	3 728 725,8	36 722 19,4
підприємницький сектор	3 359 716,8	5 156 185,7	6 167 562,5	5 820 171,2	6 682 532,1	7 132 981,8
сектор вищої освіти	243 747,9	565 054,2	688 057,6	594 295,5	590 631,6	725 496,3
приватний неприбутковий сектор	–	220,1	–	–	–	–

*Дані щодо витрат на виконання НДР за 2015–2016 рр. перераховано відповідно до нової методології організації та проведення державного статистичного спостереження «Здійснення наукових досліджень і розробок», яка запроваджена з 2016 року (без урахування витрат на виконання науково-технічних послуг).

Джерело: [6].

Зазначені негативні тенденції у фінансуванні науково-дослідної діяльності у країні особливо гостро виглядають на фоні порівняння українських параметрів із західно-європейськими значеннями: у 2015 р. в Україні витрати на виконання досліджень і розробок становили 0,55 % ВВП, тоді як середнє по ЄС значення становило 2,03 %, а у Швеції дорівнювало 3,26 %, Австрії – 3,07 %, Данії – 3,03 %, Фінляндії – 2,9 %, Німеччині – 2,87 % ВВП [1; 6]. Економічно розвинені країни світу, усвідомлюючи виключну роль наукової, дослідної, винахідницької діяльності у забезпеченні їх глобальної конкурентоспроможності в сучасних умовах становлення економіки інформаційного типу, щорічно намагаються нарощувати або зберігати на задовільному рівні обсяги фінансування наукових і науково-технічних робіт. Причому подібної візії притримуються суб'єкти різних секторів економіки: підприємницького (64 % витрат на виконання наукових досліджень і розробок у загальному обсязі витрат у 2015 р. проти 61,8 % у

2010 р. у середньому по ЄС-28), державного (12 % у 2015 р. проти 12,9 % у 2010 р.), сектору вищої освіти (23,2 % у 2015 р. проти 24,3 % у 2010 р.), приватного неприбуткового сектору (0,8% загального обсягу витрат) [1; 6].

Як показує проведений статистичний аналіз, в Україні переважаюча частка у фінансуванні наукових досліджень і розробок припадає на підприємницький сектор – 61,9 % у 2016 р., що у цілому засвідчує поступове зростання рівня зацікавленості бізнесу питаннями проведення наукових досліджень (щоправда, передусім прикладного характеру) [6]. На загальнодержавному рівні, на нашу думку, доцільно реалізувати комплекс заходів з мотивації й активізації участі вітчизняних підприємств у дослідницькій діяльності, мінімізації контролюючих процедур, недопущення корупційних проявів та уникнення бюрократичної тяганини.

Для порівняння: на державний сектор припадає 31,8 % загального обсягу фінансування наукових досліджень і розробок [6], що порівняно із середньоєвропейським є дещо завищеним рівнем. Окремо при цьому слід відзначити, що на 91,7 % витрати на виконання фундаментальних наукових досліджень у 2016 р. було профінансовано за рахунок коштів державного бюджету [6]. Безперечно, дбаючи про зростання національної економіки у довгостроковому періоді, про досягнення глобальної конкурентоспроможності країни в умовах формування інформаційної економіки, про підтримку інноваційного та науково-технічного розвитку національної економіки, держава має брати на себе вагомі зобов'язання щодо надання організаційної та фінансової підтримки дослідників, навчально-наукових і дослідницьких інституцій. Проте актуальні тренди світового розвитку дозволяють констатувати виключну необхідність впровадження на загальнодержавному рівні дієвих механізмів стимулювання бізнес-сектору до винахідницької, наукової, дослідницької діяльності – не лише прикладного, а й фундаментального характеру, тобто з орієнтацією на досягнення стійких довгострокових ефектів.

Проблема полягає в тому, що станом на 2016 р. тільки 6,3 % обсягу фінансування наукових досліджень і розробок припадало на сектор вищої освіти [6], що, на нашу думку, є невиправдано низьким значенням з огляду на вагомий потенціал вітчизняних вищих навчальних закладів у напрямі посилення їх впливу та збільшення внеску в інноваційний та науково-технічний розвиток національної економіки як базису її переходу на функціонування на інформаційних засадах. На практиці ж потенційно найпотужніший (зокрема, в кадровому, інтелектуальному, науково-технічному, інноваційному плані) сектор демонструє найнижчі параметри внеску у фінансування дослідницької діяльності. Однак саме фінансові проблеми цього сектору є об'єктивним обґрунтуванням порівняно невисоких обсягів фінансування його суб'єктами наукових досліджень і розробок.

Висновки. Таким чином, сектор вищої освіти України демонструє недостатньо повну реалізацію власного потенціалу в активізації процесів становлення інформаційної економіки, що обумовлюється певними проблемами фінансового характеру. Модернізації та подальшого вдосконалення потребують моделі фінансування вищих навчальних закладів в Україні з метою створення сприятливих умов для: 1) повноцінної їх інтеграції в економічне середовище і, відповідно, перетворення на повноправних суб'єктів економічних відносин; 2) більш повної реалізації їх потенціалу в напрямі активізації процесів становлення інформаційної економіки завдяки трансферу й комерціалізації генерованих у секторі вищої освіти знань, інформації та технологій; 3) налагодження ефективної комунікації і тісних ділових контактів у межах спіралі «держава – бізнес – освіта – громадськість»; 4) диверсифікації джерел фінансування (збільшення притоку фінансових ресурсів з підприємницького та іноземного секторів та зниження залежності від державного фінансування з огляду на соціально-економічну, політичну нестабільність у країні та дефіцитність хронічну державного бюджету).

Виключної актуальності набуває необхідність диверсифікації джерел фінансування діяльності суб'єктів сектору вищої освіти України, що передбачає реалізацію вищими навчальними закладами країни фандрейзингової діяльності на якісно вищому рівні.

Формування інформаційної економіки значно розширює можливості залучення інвестицій з бізнес-сектору. Підприємницькі структури з орієнтацією на інноваційний розвиток та збереження стабільної конкурентної позиції у висококонкурентних ринкових умовах поступово нарощують обсяги попиту на інформаційні ресурси, інноваційні розробки, технічні винаходи, інформаційно-комунікаційні технології, створення яких передбачає проведення фахових наукових досліджень, а відповідно, спричинює доцільність налагодження ділових відносин з навчально-науковими та дослідницькими установами (замовлення на підготовку кадрів, на виконання наукових і науково-технічних робіт; господарські договори; експертні та консультаційні послуги; спільна ініціація та впровадження інноваційних проектів; комерціалізація результатів наукових досліджень тощо).

Перспективним джерелом при розширенні джерел фінансування вищих навчальних закладів є сектор «закордон». Глобалізація та інтернаціоналізація науково-освітнього простору супроводжується відкриттям доступу українських науковців до численних грантових програм міжнародних та іноземних організацій і фондів. Крім наповнення університетських бюджетів, це означає включення вітчизняних навчально-наукових закладів до міжнародних консорціумів з реальними можливостями пролонгації взаємовигідного партнерства, підвищенням рівня визнання у світовому науковому співтоваристві та зростання конкурентоспроможності на світовому ринку освітніх і науково-технічних послуг.

Удосконалення моделі та механізмів фінансування сектору вищої освіти України доцільно реалізовувати на кількох рівнях. На макрорівні державою має гарантуватись прозорість, антикорупційність, об'єктивність процесів фінансування при поступовому та виваженому розширенні меж фінансової автономії навчальних установ країни з оптимізацією їх структури, дослідницької тематики, обсягів та структури підготовки кадрів для національної економіки (відповідно до потреб розвитку стратегічно важливих в умовах формування інформаційної економіки галузей). Особливої уваги та необхідності подальшого ґрунтовного наукового опрацювання й обґрунтування, на нашу думку, потребує конкурсно-грантово-проектна схема фінансування вищих навчальних закладів в Україні, що ґрунтується на засадах конкурентності та прагнення до постійного саморозвитку. Впровадження такої схеми фінансування вимагає забезпечення висококваліфікованого освітнього менеджменту та експертної мережі вітчизняних й іноземних оцінювачів, консультантів та інших стейкхолдерів. Посилення потребує роль держави у підтримці (зокрема, і фінансовій) науково-дослідної діяльності з огляду на те, що її результати прямо корелюють з результативністю реалізації стратегічних цілей держави, забезпеченням її конкурентоспроможності та економічної безпеки, активністю інноваційних процесів та рівнем економічного зростання.

Список використаних джерел

1. *European Commission* – Official website [Electronic Recourse]. – Access mode : www.epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database.
2. Варналій З. С. Фінансування державних вищих навчальних закладів України / З. С. Варналій, О. В. Красільник, Л. П. Хмелевська. – К. : Знання України, 2017. – 231 с.
3. Каленюк І. С. Напрями трансформації механізмів фінансування освіти в сучасному світі / І. С. Каленюк // Демографія та соціальна економіка. – 2017. – № 1 (29). – С. 24–36.
4. Малик І. П. Тенденції розвитку інформаційної економіки в Україні / І. П. Малик // Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту. – 2013. – Вип. 1 (14). – С. 25–34.
5. Маслов А. О. Структура інформаційної економіки та її місце в сучасній господарській системі / А. О. Маслов // Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія № 18. Економіка і право : зб. наук. пр. – 2012. – Вип. 20. – С. 3–13.
6. Наукова та інноваційна діяльність в Україні : статистичний збірник. – К.: Державна служба статистики України, 2017. – 141 с.

7. *Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2016/17 навчального року* : статистичний бюлетень / відп. за вип. І. В. Калачова. – К. : Державна служба статистики України, 2017. – 208 с.

8. *Офіційний сайт Державної служби статистики України* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

References

1. *European Commission – Official website*. Retrieved from www.epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database.

2. Varnalii, Z., Krasilnyk, O., Khmelevska, L. (2017). *Finansuvannia derzhavnykh vyshchykh navchalnykh zakladiv Ukrainy [Financing of Higher Education Institutions in Ukraine]*. Kyiv: Znan-nia Ukrainy (in Ukrainian).

3. Kalenyuk, I. (2017). *Napriamy transformatsii mekhanizmiv finansuvannia osvity v suchasnomu sviti [Directions of Transformation of Finance Mechanisms of Education in Modern World]*. *Demohrafi-ia ta socialna ekonomika – Demography and Social Economy*. № 1 (29), pp. 24–36 (in Ukrainian).

4. Malik, I. (2013). *Tendentsii rozvytku informatsiinoi ekonomiky v Ukraini [Tendencies of de-velopment of information economy in Ukraine]*. *Visnyk Skhidnoevropeiskoho universytetu ekonomiky i menedzhmentu – Bulletin of the East European University of Economics and Management*, is-sue 1 (14), pp. 25–34 (in Ukrainian).

5. Maslov, A. (2012). *Struktura informatsiinoi ekonomiky ta yii mistse v suchasni hospodarskii systemi [Information Economy Structure ant its Place in Modern economic System]*. *Naukovyi chasopys NPU imeni M.P. Dragomanova. Seriya № 18. Ekonomika i parvo – Scientific journal of the National Academy of Sciences of Ukraine. MP Drahomanov. Series No. 18. Economics and Law*, № 20, pp. 3–13 (in Ukrainian).

6. *Naukova ta innovatsiina diialnist v Ukrainy: statystychnyi zbirnyk [Scientific and innovative ac-tivity in Ukraine. Statistical Collection]* (2017). Kyiv: Derzhavna sluzhba statytyky Ukrainy (in Ukrainian).

7. Kalachova, I.V. (ed.). *Osnovni pokaznyky diialnosti vyshchykh navchalnykh zakladiv Ukrainy na pochatok 2016/17 navchalnoho roku: statystychnyi biuleten [Basic indicators of activity of higher educational institutions of Ukraine at the beginning of 2016/17 academic year. Statistical bulletin]* (2017). Kyiv: Derzhavna sluzhba statytyky Ukrainy (in Ukrainian).

8. *Ofitsiynyi sait Derzhavnoi sluzhby statytyky Ukrainy [Official website of State Statistical Bu-reau of Ukraine]*. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Холявко Наталія Іванівна – кандидат економічних наук, доцент, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Холявко Наталья Ивановна – кандидат экономических наук, доцент, Черниговский национальный техно-логический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

Kholiavko Nataliya – PhD in Economics, Associate Professor, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: natasha290186@ukr.net

UDC 351:37.014.543:378

Anna Verbytska, PhD in Public Administration
Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

MECHANISMS OF HIGHER EDUCATION FUNDING: THE EUROPEAN EXPERIENCE

А. В. Вербицька, канд. наук з держ. упр.
Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

МЕХАНІЗМИ ФІНАНСУВАННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД

А. В. Вербицкая, канд. наук по гос. упр.
Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

МЕХАНИЗМЫ ФИНАНСИРОВАНИЯ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ: ЕВРОПЕЙСКИЙ ОПЫТ

This article provides an understanding of the national education funding trends across Europe and the possibilities of their usage in Ukrainian public policy in the sphere of higher education. The article highlights such issues as the public funding of higher education institutions based on their performance; public authorities' grants for specific higher educational projects; accountability for the public funding. The following main characteristics of the public funding of higher education institutions in Europe have been identified in this article: funding formulas allocated on public funds; performance indicators based on students' results; public funding in accordance with a performance contract; public funds for research.

Key words: higher education; public policy; public funding; public expenditure; funding models; funding formulas; performance contract.

Стаття дає розуміння національних тенденцій фінансування освіти в Європі та можливостей їх використання в державній політиці у сфері вищої освіти України. У статті підкреслюється таке питання, як державне фінансування вищих навчальних закладів на основі їх ефективності; державні гранти для конкретних проектів в галузі вищої освіти; підвітність за державне фінансування. Визначено такі основні характеристики державного фінансування вищих навчальних закладів Європи: формули фінансування, виділені на державні кошти; показники ефективності, засновані на результатах студентів; державне фінансування відповідно до виконання контракту; державні кошти для досліджень.

Ключові слова: вища освіта; державна політика; державне фінансування; державні витрати; моделі фінансування; формули фінансування; контракт на виконання робіт.

Статья даёт понимание национальных тенденций финансирования образования в Европе и возможностей их использования в государственной политике в сфере высшего образования Украины. В статье подчеркивается такой вопрос, как государственное финансирование высших учебных заведений на основе их эффективности; государственные гранты для конкретных проектов в области высшего образования; подотчетность за государственное финансирование. Определены следующие основные характеристики государственного финансирования высших учебных заведений Европы: формулы финансирования, выделенные на государственные средства; показатели эффективности, основанные на результатах учащихся; государственное финансирование в соответствии с контрактом исполнения; государственные средства для исследований.

Ключевые слова: высшее образование; государственная политика; государственное финансирование; государственные расходы; модели финансирования; формулы финансирования; контракт на выполнение работ.

Problem statement. Educational policy is closely related to the economic and social national policies. Looking for the appropriate education policy model is aimed at the formation of the strategy of countries' development. The issue of the funding is one of the key ones in the developing of educational strategy. It includes three important components: quality (correlation funding-result-quality), access (social justice) and efficiency (balance between profit and expenses). Nowadays Ukrainian sphere of higher education exists in the conditions of a lack of sufficient funding. The experience of European countries in the implementing of the efficiency funding models could be important base for the improvement of the national education policy of Ukraine.

Last research and publications analysis. The scientific works of Ukrainian scholars are devoted to the theoretical and practical analysis of approaches to higher education funding in Ukraine, in particular by V. Andrushchenko, V. Bazylevych, V. Beskyd, T. Bogolib, B. Grishnova, E. Libanova, V. Lugovy, K. Korsak, T. Obolenska and others. Foreign analytical studies conducted by the European Observatory for Public Finances and the Eurydice Network, as well as by J. Salmi and S. Vincent-Lankrina, contribute to the analysis of international experience in higher education funding in the EU.

Allocation of previously unsettled parts of the main issue. Investment in education is a priority area in the context of EU Development Strategy 2020. Investing of education, training and lifelong learning supports the development of human capital by the expanding of employment opportunities and promotes economic growth. The issue of funding is a key one in the development of educational strategies. It combines three important aspects such as quality (ratio of financing result and quality), access (social justice for those who pays for education, and who benefits from it) and effectiveness (balance between income and expenditure). Nowadays governments of EU countries provide higher education institutions with a greater autonomy in budget execution. As educational policy is closely related to the economic national policy looking for the appropriate education policy model is aimed at the formation of the strategy of countries' development. Ukrainian higher education exists in the conditions of a lack of sufficient funding. The experience of European countries in the implementing of the efficiency funding models could be important base for the improvement of the national education policy of Ukraine.

The aim of the article. The main purpose of this work is to provide an understanding of the national education funding trends across Europe and their possibilities of the usage in Ukrainian public policy in the sphere of higher education.

The main part of the article. Modernisation of higher education in Ukraine aimed at its forthcoming to the European standards demands the sufficient investment. Higher education plays the key role in the modernisation of economic because of the potential to provide the human progress by the powerful complex country's development. Development of higher education as the investment in the increasing of the quality of human capital is one of the conditions of economic growth. The state has the decisive role in this process. The possibilities of public impact on the educational sphere are wider and more efficient comparing with the others institutions. Such impact is in the usage of the complex of the mechanisms. One of them is the financial one.

There is a tendency towards deregulation and more autonomy for higher education institutions (HEIs) regarding institutional policies and, in particular, the management of institutional budgets. In the majority of countries HEIs traditionally operate with a high degree of autonomy, including in financial issues. European universities were granted full autonomy in the management of their financial resources. Nowadays the greater institutional autonomy has been resulted in a considerable increase in HEIs' responsibility for institutional policies and closer involvement by students and staff in the institutional governance. Although the majority of European national policies encourage higher education institutions (HEIs) to raise the private sources of funding, direct public funding continues to represent a major part of the higher education budget [1].

Notes by J. Salmi are particularly valuable in the context of our study. He mentioned, that as their direct involvement in the funding and provision of tertiary education diminishes, countries rely less on the traditional state control model to impose reforms. Instead, they bring about change by guiding tertiary education institutions with a coherent policy framework, an enabling regulatory environment, and appropriate financial incentives. While no blueprint exists for all countries, a common prerequisite may be a clear vision for the long-term development of a comprehensive, diversified, and well articulated tertiary education system. The second important dimension of government intervention is the creation of a regulatory environment that encourages innovations at the level of individual institutions as well as private-sector initiatives to expand access to tertiary education. Key dimensions of regulation are the rules for establishment of new institutions (private and virtual), quality assurance mechanisms, financial controls on public institutions, and intellectual property rights legislation. In a lifelong learning perspective, student mobility can be encouraged by open systems based on the recognition of relevant prior experience, degree equivalencies, credit transfer, tuition-exchange schemes, access to national scholarships and student loans, as well as a comprehensive qualifications framework. The

third modality of state intervention involves the funding mechanisms and financial incentives applied to steer tertiary education institutions toward quality, efficiency, and equity goals. These include allocation formulas linking resources to measures of institutional performance, encouragement of resource mobilization by institutions, competitive funds for investments in quality improvement, and student financial aid [2, p. 2–3].

Authorities are highly interested in optimising the balance between the financial resources they invest in higher education and the outcomes of the sphere. They establish funding mechanisms aimed at linking results allocated of the future public funding. This is usually possible through the budget negotiations between HEIs and the relevant Ministry, as well as by using the funding formula that include performance indicators. The peculiarities of such policies in the selected European countries are in the table.

Table

Establishment of the funding policies based on the results

Country	Year of establishment	Policy's scope
Romania	2008	The policy is included in long-term strategy for the development of higher education
France	2006	The law on public finances reinforced the links between higher education funding and results based on objectives and indicators
Finland	the mid of 1990s	Institutional objectives and the resources needed to achieve them are determined in negotiations between the Ministry of Education and each HEI
UK	2008	Funding to support the research infrastructure is distributed selectively, informed by assessment of research quality
Norway	1990	The government's priority is to further refine funding arrangements for HEIs and is geared towards rewarding achievements and results while safeguarding important but vulnerable academic areas and activities

Governments encourage the development of closer relations between HEIs and society. Policy measures in this area are aimed at the promotion of the scientific results. However, the link between research and national economic (including specific regional needs) is a priority. The European authorities promote co-financing and the creation of the partnerships "HEIs-research institutes-regional authorities-business". Moreover, in some countries (Estonia, France, Italy, Portugal, Finland and Sweden) they provide financial and other mechanisms to support such cooperation [3, p. 10].

The block grant is divided between the categories of expenditure of the institution. In Belgium, Ireland, France, Lithuania, Hungary, Poland and Slovenia, institutions receive block grants and they must spend them in compliance with the budget headings submitted to the funding body. In France, HEIs must submit the budget proposal to the authority. HEIs in Poland have to submit their proposed financial activities to the Ministry of Finance but there is no institutionalised authority for their approval. In Hungary, institutions have to send an annual draft budget proposal to the supervisor. The supervisor may initiate amendments, if he considers that the proposal does not allow the institution to achieve its basic goals. The block grants are intended to cover learning process and operational expenditure. In rare cases, staff salaries may be covered. In half of the countries, block grants may fund research expenditure. The block grants do not constitute the only source of public funding. In all countries, HEIs receive public funding for specific purposes, such as national programmes, social purposes, particular research, etc. [4, p. 48].

Funding formulas promote the increasing of the transparency of public funding. It helps to avoid potential political pressures. Almost everywhere, funding formulas rely on input criteria, which refer to the institutional activity [4]. Institutional activities may be estimated according to the resources (number of staff and students, staff salaries, campuses and buildings, etc.) available to HEIs. In many cases, the funding formulas also include performance criteria, which are related to the outputs achieved by an institution over a previous period. In the funding formulas,

the input-related criteria depend on countries. The most commonly used criterion is the number of students registered during the previous or current year. Characteristics other than those relating to the number of students, which may sometimes guarantee certain stability in the allocation model, are considered much less frequently. They include, for example, variables associated with the cost of college (Finland), the area of buildings (France), number of employees (Greece, France, Poland - public institutions – and Portugal) and criteria related to educational provision (France and Slovakia), etc. [4, p. 52].

Approximately half of the countries use performance indicators which focus on student success rates. The most common performance indicators for teaching activities focus on student success rates that are measured through the number of graduates. Indicators in the Czech Republic, Italy and Austria have special importance to compliance with the standard period of time needed to complete courses. Some countries use other indicators related to student success rates (in addition to the number of graduates for some countries). In Denmark, Austria and Liechtenstein, the number of students who pass their exams is considered. The number of credits earned by students is considered in Sweden and Norway. In the United Kingdom, the number of students registered is not considered in the funding formula; only those students who complete their year of study. The number is weighted according to field and type of study. For institutional performance, Italy and the Netherlands consider the failure rate at the end of the first year and the number of students who abandon their studies, respectively [5].

The mechanisms of public funding for higher education in Europe represent levers through which central governments pursue their strategic objectives in the sector. The usage of funding formula is very widespread. Various aspects of these models are discussed. Funding formula based on the number of students may act as a drive to rationalize the usage of resources. According to Salmi and Hauptman, “when the costs per student are based on the average costs at the national level or on the normative costs established by considering various parameters that are used to calculate the cost of research, it should be in an ideal situation, rather than what they really are” [6, p. 60]. The funding formula based on the number of students enrolled makes institutions vulnerable to fluctuations in student enrolment, which inevitably has a direct impact on their revenue. Some basic institutional costs cannot be reduced from one year to the next. In order to deal with this situation, institutions may adapt the types of programme offered to match students’ preferences in order to attract more students [7]. Although this strategy may guarantee that the courses correspond to the short-term needs of society in terms of education, it may also lead to a limited diversity of courses and the disappearance of certain important but less popular academic disciplines. In light of this, funding formulas could include incentives to preserve vulnerable academic disciplines.

According to the signed below there are the recommendations to improve higher education public funding:

- Public authorities, as the universities’ first and main funder, have a special responsibility in ensuring that their higher education system is financially sustainable over the long term. This includes providing a stable regulatory and financial framework for universities to fulfil their missions. It also means taking into consideration the possible long-term impact on universities of changes brought to funding modalities.

- Diversifying income sources is a way for universities to mitigate risks but this cannot replace nor compensate for declining public funding.

- Targeted funding mechanisms should not determine significant parts of the public funding received by universities; it should be preferably used for additional funding made available to institutions.

- Simplification should be a guiding principle for public funding mechanisms. The overall objective should be to strike the right balance between accountability and institutional autonomy and thus keep reporting duties to the necessary minimum in order not to create additional layers of bureaucracy taking up resources from universities.

- The inclusion of a “performance” dimension in funding formulae should be done and designed in full consultation with the sector to ensure the fitness for purpose of the selected criteria.
- The development of performance agreements with specific targets should be a joint process between universities and public authorities. This also applies to the selection of criteria used to measure the progress towards such targets, in order to ensure coherence with the university’s strategy and institutional profile.
- Public authorities are responsible for designing the “public funding mix” suitable for their system; however, a guiding principle should be simplification, in order to avoid overly burdensome and costly processes.
- Limiting the number of indicators may enable universities to focus and deliver better results.
- Attention should be paid to the challenges linked to the measurement of the indicators and the related need for generation of data.
- The extent to which it is in the universities’ capacity to act upon the selected criteria is an important matter to consider, in order to create the appropriate incentives. Where it appears that the universities’ influence is limited, a performance agreement without direct impact on funding might be more appropriate.
- Monitoring processes should be set up in order to fully assess the impact of the funding mechanisms on institutions, including possible unintended consequences and provide the possibility for adaptation.
- Mergers are only one of the concentration and collaboration phenomena occurring in higher education. There is a whole range of concentration measures currently being experimented in Europe, including university consortia and strategic partnerships [8].
- Both mergers and concentration measures can be highly complex processes for which institutions need to receive adequate support.
- Public authorities tend to engineer such processes with a view to restructuring the higher education landscape.
- Although financial reasons are among the important drivers of concentration processes, they should not be the only motivation for such processes. Universities’ strategic objectives linked to their core activities should be the main focus of collaboration and concentration measures.
- Large-scale, system-shaping initiatives focusing on excellence remain the exception, although when resources are available, public authorities quite commonly set up funding schemes fostering the emergence of specific “excellence” clusters.
- When designing these schemes attention should be paid to the overall funding flows and the potential restructuring effects on the system.
- The capacity of universities to act strategically to increase cost efficiency depends at least partly on their degree of institutional autonomy and on their organisational structure.
- Policies aiming at enhancing competition in the sector can undermine collaboration processes seeking to achieve efficiencies.
- Economies of scale created by sector-level approaches should be balanced against the need for keeping a certain amount of flexibility in the system.
- Cost transparency helps to create awareness around the use of resources in the institution and helps to generate data for benchmarking in the sector. Public authorities have many steering levers at their disposal to shape their higher education systems. It should, however, be kept in mind that measures such as performance-based funding, mergers and concentration measures as well as excellence schemes can also have unintended consequences at system as well as institutional level. In the coming months, EUA will release specific reports dedicated to each of the measures considered in the study and further explore their impact on higher education institutions [9, p. 17–18].

Conclusions and recommendations. Nowadays public funding of higher education is the dominative mechanism in majority of countries. There is a wide range of private sources for higher education funding. The task of HEIs is to investigate the potential ways of private

funding. The task of the national policy is to find a balance between the optimisation of the expenditures on higher education sphere and the obtaining of long-term benefits. Autonomy of financial management is a key aspect in higher education governance for Ukraine. Public funds allocated for the specific research projects in connection with the national purposes exist as a form of management by objectives. At European level, there is rarely a strong correlation between a liberal policy in the field of diversification of financing by the private sector and the development of a range of incentives in this area.

References

1. Network, E. (2012). Key data on education in Europe 2012. *Education, Brussels: Audiovisual and Culture Executive Agency-European Commission*. Erişim: http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/key_data_series/134EN.pdf.
2. Salmi, J. (2015). New challenges for tertiary education: The World Bank report. *International Higher Education*, (28).
3. Enders, J., Boer, H., File, J., Jongbloed, B., & Westerheijden, D. (2011). Reform of higher education in Europe. *Reform of higher education in Europe*, 1-10.
4. De Coster, I., Forsthuber, B., Oberheidt, S., Parveva, T., & Glass, A. (2008). *Higher Education Governance in Europe: Policies, Structures, Funding and Academic Staff*. Eurydice. Available from: EU Bookshop.
5. Hillman, N. W., Tandberg, D. A., & Fryar, A. H. (2015). Evaluating the impacts of “new” performance funding in higher education. *Educational Evaluation and Policy Analysis*, 37(4), 501-519.
6. Salmi, J. and A. M. Hauptman (2006). Resource Allocation Mechanisms in Tertiary Education: a Typology and an Assessment”, in *Higher Education in the World 2006: The Financing of Universities*. New York, Palgrave MacMillan, pp. 60-81.
7. Moore, J. (2005). Is higher education ready for transformative learning? A question explored in the study of sustainability. *Journal of transformative education*, 3(1), 76-91.
8. McLendon, M. K., Hearn, J. C., & Mokher, C. G. (2009). Partisans, professionals, and power: The role of political factors in state higher education funding. *The Journal of Higher Education*, 80(6), 686-713.
9. Estermann, T., Pruvot, E. B., & Claeys-Kulik, A. L. (2013). Designing strategies for efficient funding of higher education in Europe. *DEFINE interim report*. Brussels.

Verbytska Anna – PhD in Public Administration, Associate Professor of Social Work Department, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

Вербицька Анна Вікторівна – кандидат наук з державного управління, доцент кафедри соціальної роботи, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, Чернігів, 14027, Україна).

Вербицкая Анна Викторовна – кандидат наук по государственному управлению, доцент кафедры социальной работы, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, Чернигов, 14027, Украина).

E-mail: annaverbytska.che@gmail.com

ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ ТА СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦТВА

UDC 658.336:351.863

Iryna Sadchykova, PhD in Economics

Khrystyna Shtyrkhun, PhD in Economics

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

SCIENTIFIC APPROACHES TO THE SYSTEMATIZATION AND CLASSIFICATION OF THE THREATS OF FINANCIAL AND ECONOMIC SECURITY OF ENTERPRISE

I. V. Садчикова, канд. екон. наук

X. I. Штирхун, канд. екон. наук

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

НАУКОВІ ПІДХОДИ ЩОДО СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ТА КЛАСИФІКАЦІЇ ЗАГРОЗ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ ПІДПРИЄМСТВА

И. В. Садчикова, канд. экон. наук

X. И. Штырхун, канд. экон. наук

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

НАУЧНЫЕ ПОДХОДЫ К СИСТЕМАТИЗАЦИИ И КЛАССИФИКАЦИИ УГРОЗ ФИНАНСОВО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

In the article, the essence of such concepts as "safety", "financial and economic security", "threat" and "risk" have been interpreted. The system of financial and economic security of the enterprise, which includes a management subsystem, subsystems of information and analytical support, control, analysis and planning, as well as the main subjects, resources and tools have been proposed. During the work, the identification, systematization and classification of threats to the financial and economic security of the enterprise have been carried out. The authors suggested the main steps to prevent the occurrence of threats at the enterprise.

Key words: security; financial and economic security; system of financial and economic security; risk; threat; classification of threats; external threats; internal threats.

У межах статті розкрито сутність таких понять, як «безпека», «фінансово-економічна безпека», «загроза» та «ризик». Запропонована система фінансово-економічної безпеки підприємства, яка включає управлінську підсистему, підсистеми інформаційно-аналітичного забезпечення, контролю, аналізу і планування, а також основних суб'єктів, ресурси та інструменти. У процесі роботи здійснено ідентифікацію, систематизацію та класифікацію загроз фінансово-економічній безпеці підприємства. Було запропоновано основні етапи щодо запобігання виникнення загроз на підприємстві.

Ключові слова: безпека; фінансово-економічна безпека; система фінансово-економічної безпеки; ризик; загроза; класифікація загроз; зовнішні загрози; внутрішні загрози.

В рамках статті раскрыта суцність таких понять, як «безопасность», «финансово-экономическая безопасность», «угроза» и «риск». Предложенная система финансово-экономической безопасности предприятия, которая включает управленческую подсистему, подсистемы информационно-аналитического обеспечения, контроля, анализа и планирования, а также основных субъектов, ресурсы и инструменты. В ходе работы осуществлена идентификация, систематизацию и классификацию угроз финансово-экономической безопасности предприятия. Были предложены основные этапы по предотвращению возникновения угроз на предприятии.

Ключевые слова: безопасность; финансово-экономическая безопасность; система финансово-экономической безопасности; риск; угроза; классификация угроз; внешние угрозы; внутренние угрозы.

Urgency of the research. At the current stage of social and economic development of Ukraine, attention should be paid to the level of financial and economic security of the enterprise. Nowadays, the importance of this aspect of the operation of the enterprise is steadily increasing. Ensuring the financial and economic security of the operation of the enterprise is a base for its further development. The level of the financial and economic security characterizes the ability of the enterprise to resist its threats or to eliminate losses from negative influences on various aspects of security.

The foreign experience of developed economies certifies that modern realities in market relations impose a constant struggle between business entities, which ultimately are aimed at the elimination of competitors. Therefore, domestic enterprises, understanding the potential vulnerability of their activities and assets, create separate units the main objective of which is to protect the interests of enterprises in an outside world.

Actual scientific researches and issues analysis. Such well-known economists as A. Halchynskiy, V. Heiets, S. Mochernyi, Ia. Zhalilo, V. Muntiiian, T. Vasylytsiv, I. Aleksandrov, V. Bohomolov, H. Androshchuk, T. Klebanova, H. Pasternak-Taranushchenko, A. Baranovskyi, S. Dovbnia and others, investigated the issues of economic security, both at the level of the national economy and at the level of individual economic entities.

The scientific works of the following scientists Ia.V. Belinska, I.A. Blank, K.S. Horiacheva, L.I. Donets, A.A. Draha, M.M. Yermoshenko, V. Zabrodskiy, L.A. Kostyrko, H.S. Len, V.A. Lipkan, V.P. Ponomarov, A.O. Yepifanov, V.V. Shlykov and others, are devoted to research the issues related to the detection, analysis and minimization of risks and threats in the field of financial and economic security of the enterprise (FESE) in Ukraine.

These scientists were engaged in the problems of the impact of risks and threats on the state of the financial and economic security of the enterprise. However, for today, there is no common opinion in this direction in the world.

Uninvestigated parts of general matters defining. Despite the presence of many scientific works in this field and increasing importance of this problem in the current conditions, the issue of ensuring an adequate level of the financial and economic security of domestic business entities, timely detection and diagnostics of the sources of danger require increased attention.

Therefore, for a deeper understanding of the impact of risks and threats on the state of the financial and economic security of the enterprise, it is necessary to clarify the meaning of the concepts of "security", "financial and economic security", which are closely related to the categories of "threat" and "risk". It will allow us to identify internal and external risks comprehensively and fully, to classify them and to determine their impact on the sphere of the financial and economic security of the enterprise.

The research objective. The main goal of this study is to clarify the meaning of the concepts of "security", "financial and economic security", "risk" and "threat", as well as the identification, systematization and classification of threats to the financial and economic security of the enterprise.

The statement of basic materials. The present realities and the constant volatility of the environment dictate more stringent requirements to the system of financial and economic security of the enterprise. Such a system should take into account existing risks and threats, as well as predict potential ones in order to minimize negative impacts.

The "security of an enterprise" means the state of security of its important interests from unfair competition, illegal activities of criminal formations and individuals, the ability to withstand external and internal threats, and maintain the stability of the operation and development of the enterprise in accordance with its statutory objectives [6]. Consequently, from this definition, it can be concluded that the financial and economic security of the enterprise is the state of the security of the enterprise against any negative impact of existing and potential threats to the external and internal environment of its functioning and the creation of the necessary financial and economic conditions for ensuring successful activity and sustainable development in the future.

The state of financial and economic security of the enterprise is a feature that changes constantly under the influence of factors and threats both internal and external environment. Thus, the financial and economic security of the enterprise is directed at [10]:

- defined goals and achievements of the tasks of the enterprise;
- access to economic resources;
- ensuring a sufficient level of efficiency of financial and economic activity;
- creation of prerequisites for sustainable development in the current and long-term period;
- protection from external and internal threats and dangers.

Therefore, an enterprise is an open system that operates in a complex, changing environment characterized by instability and constant changes, and consequently, bounds with threats and risks that forces management to respond promptly to their appearance and take measures to neutralize or minimize them.

The financial and economic security of business structures should be considered in the context of the existing dangers of mega-, macro-, meso- and micro-levels. It leads to necessity to use an integrated approach to the formation of a system for ensuring the financial and economic security of business structures, taking into account its conceptual foundations and structural components [1]. Taking into account systemicity, complexity, hierarchy and relative independence of the formation of the system of financial and economic security of business structures, such a system can be represented as an element of various components (Fig.).

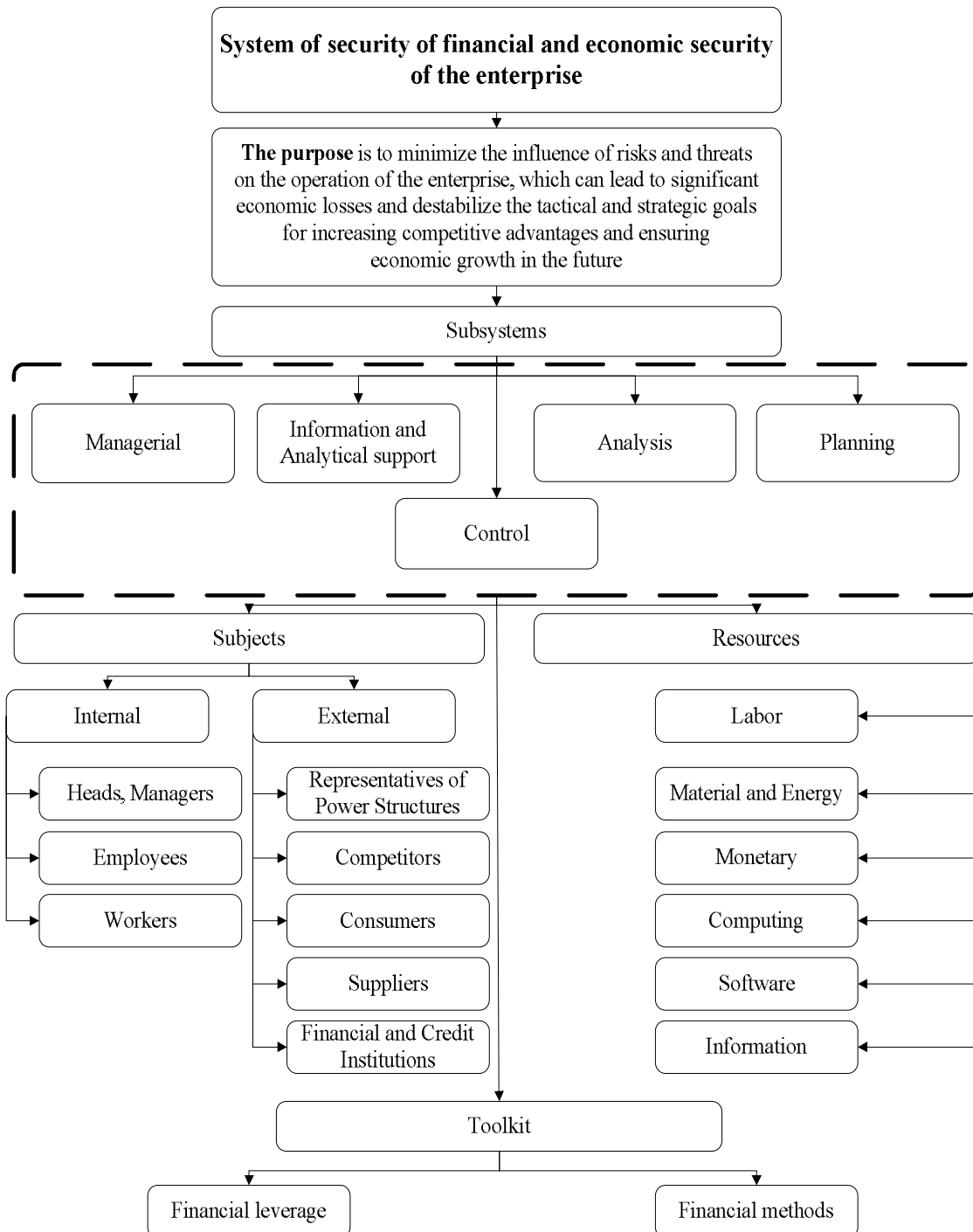

Fig. System of security of financial and economic security of the enterprise
 Source: grouped by authors using [2; 3; 9].

Thus, the system of financial and economic security of the enterprise involves a set of interrelated administrative measures of organizational, legal and financial and economic nature, which are implemented by the authorized bodies, services, departments of the business entity and aimed at protection of its interests from unlawful actions by real or potential carriers of threats that can lead to significant economic losses and destabilize tactical and strategic objectives to enhance competitive advantages and provide an economic growth in the future.

For the enterprise, a risk appears first and a threat later. That is, risk is a general, uncertain category, which means the possibility of occurrence of events with negative consequences as a result of certain decisions or actions or the likelihood of loss or loss of profit, uncertainty in obtaining the corresponding income or loss [6]. At the same time, the threat is that it is found, it can bring loss of resources, an obstacle to the goals and objectives of the enterprise as a result of influence of negative factors.

Under the threat of financial and economic security is understood the potential or real actions of individuals or legal entities that violate the state of security of the business entity and can lead to termination of its activities or to financial and other losses [5].

Threats reflect external and internal conditions in which the company operates, as well as its relationships with environment. The threat to financial security of the enterprise can be defined quantitatively as the magnitude of the loss or other integral indicator, which characterizes the degree of reduction of the economic potential of the enterprise [11].

Table shows the classification of threats for the financial and economic security of the enterprise.

Table

Classification of threats for financial and economic security of the enterprise

Indicators 1	Content 2
By location of the source of the threat is relation to the enterprise	– external – internal
By relation to human activity	– objective – subjective
By time (relevance) of occurrence	– relevant – irrelevant
By periodicity of occurrence	– permanent (system) – random (non-system)
By degree of controllability	– managed – unmanaged
By probability of occurrence	– explicit
By consequences of occurrence	– general – local
By possibility of threat prediction	– predictable – unpredictable
By object of existence	– real – fake
By influence on the enterprise	– active – passive
By sphere of origin	– legal – economic – political – ecological – social – scientific and technical – technological – demographic – competitive – criminal

End tabl.

1	2
By form of manifestation	– quantitative – qualitative
By duration of the impact on the operation and development of the enterprise	– short term – medium-term – long term
By subjects of the threat	– criminal structures – unfair competitors – contractors – employees – state – force majeure threats
By form of damages	– threats that bear direct damage – threats that lead to lost profit
By object of encroachments	– threats for the company – threats for the stakeholders of the enterprise

Source: grouped by authors using [4; 5; 7; 8].

The most widespread allocation of risks and threats is based on the location of the source of the threat in relation to the enterprise – external and internal ones.

As a rule, external threats arise outside the enterprise and are not directly related to its activities, but affect both the production process and performance results.

External threats include the following:

- imperfection of the regulatory framework in Ukraine;
- unfair competition (espionage, consumer fraud, corruption, etc.);
- criminalization of the economy;
- undeveloped capital markets and their infrastructure;
- instability of the economy;
- imperfection of the mechanisms of formation of the state economic policy;
- exchange rate change;
- emergence of new technologies;
- growth of industrial espionage with the use of informational and technical penetration into the commercial, technological and industrial secrets of the enterprise;
- non-cash form of payments with the use of computer systems;
- unauthorized penetration into data banks;
- lack of a single operational strategy for ensuring business security and mechanism of its implementation;
- unpredictable changes in the market situation;
- social tension;
- emergency situations;
- administrative prosecution directed at the market;
- unfavorable state economic policy for private business;
- manipulation of the discount rate, exchange rate, customs duties and taxes;
- groundless changes in the system of state regulation of entrepreneurial and economic activity;
- threats arising from uncoordinated normative acts issued by the legislative and executive state authorities, as well as by various ministries and departments, which are sometimes contrary to laws and to each other, but are still subject to enforcement.

As we see from the above incomplete list of external threats, most of them are related to the activities of the state, in particular public administration. It is the state administration that can be considered in one case as a threat to the economic security of the enterprise, and in other as an element of minimizing a set of threats that create a danger to the enterprise. Therefore, state

regulation depending on its direction and goals can be considered both as a positive and as a negative phenomenon. In this case, the main objective is the need to reduce its negative impact and increase the positive one on the state of economic security of the enterprise.

Among the internal threats can be identified such as:

- disclosure of a confidential information by employees;
- low qualification of specialists;
- ineffective work of the financial or economic security service and persons who are responsible for inspections;
- ineffective financial planning and asset management;
- ineffective management of the stock market of the enterprise;
- mistakes in the choice of dividend policy;
- intentional or occasional mistakes in management in the field of financial management of the enterprise;
- lack or unsatisfactory level of marketing strategy of the enterprise;
- instability of demand for finished products;
- availability of large financial obligations (a large number of borrowed funds and a significant level of receivables);
- occurrence of unwanted changes in properties, parameters or qualities at the level of a person or an enterprise;
- significant decrease in the level of efficiency of financial and economic activity and the use of critical mass of resource support of the enterprise;
- sharp deterioration of the level of competitiveness of the enterprise;
- formation of irrational and inefficient branch structure;
- decline in production of the enterprise, etc.

Taking into account that all of these threats are objectively serious, these issues should be constantly in the field of management of the enterprise. This can be achieved through the selection of skilled personnel. It is necessary to remember that no lawyer or accountant is able to possess all the diversity of regulations and instructions, as well as the peculiarities of their application in practice. Therefore, it is expedient to apply the work of third-party narrow specialists who are well versed in the intricacies of specific issues. As a rule, this event eventually turns out to be cheaper for an enterprise.

In order to achieve the maximum degree of protection against these threats, a certain activity is required to ensure the financial security of the enterprise. The consideration of threats allows us to prepare the basis for the overall analysis of the effectiveness of measures that are used to ensure the financial security of the enterprise. Thus, in order to counter external and internal threats, the following steps can be identified:

1. Research of the external and internal environment of the enterprise.
2. Identification of external and internal threats, both potential and real.
3. Forecasting of the possible development of processes occurring in the economy, as well as in the segment of the economy where the enterprise operates.
4. Formation of tactic and strategy for management of financial and economic security. Development of the strategy of financial and economic security of the enterprise.
5. Development of the model of financial and economic security of the enterprise.
6. Determination of the amount of funding and material and technical support to counter threats of the enterprise.
7. Control and adjustment of the process of management of financial and economic security of the enterprise.

Conclusions. Summarizing the above, we can conclude that transition of Ukraine from one system of state regulation to another, unfortunately, is accompanied by significant crises in the economy of the country and its socio-political life. It often destroys favorable precondi-

tions for activation of the entrepreneurial activity of the population and the development of entrepreneurship in general. The threats and risks that arise during the transition period may create irreparable difficulties in the establishment and development of entrepreneurship. Strengthening any of the above threats leads to destabilization of industrial, commercial links, unstable situation on the market, etc. The classification of risks developed in this study allows us to detail the types and sources of threats, to predict and forecast the consequences of negative effects more systematically, to determine the structure of risks, and to take into account the possibility of arising systemic business risks that could threaten not only its development but its functioning as well.

References

1. Bondarenko, O.O. & Sukhetskyi, V.A. (2014). Finansovo-ekonomichna bezpeka pidpriemstva: teoretychnyi ta praktychnyi aspekt [Financial and economic security of the enterprise: theoretical and practical aspects]. *Efektivna ekonomika – Effective Economy*, no. 10. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3580>.
2. Shkarlet, S.M. (ed.) (2015). *Kontseptualni zasady formuvannia finansovo-ekonomichnoi bezpeky [Conceptual basis for the formation of financial and economic security]*. Nizhyn: FOP Lukianenko V.V. ТРК «Orkhidea» (in Ukrainian).
3. Kopyliuk, O.I. & Muzychka, O.M. (2015). Formuvannia systemy finansovo-ekonomichnoi bezpeky pidpriemnytskykh struktur [Formation of the system of financial and economic security of business structures]. *Visnyk Lvivskoi komertsiinoi akademii. Seriya ekonomichna. – Herald of LUTE. Economic Sciences*, no. 48, pp. 104–109. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlca_ekon_2015_48_20.
4. Krystyniak, M.B. (2016). Vyznachennia zahroz dla ekonomichnoi bezpeky maloho pidpriemnytstva ta formuvannia alhorytmu protydii yim [Identification of threats to the economic security of small business and the formation of an algorithm for counteracting them]. *Naukovi zapysky – Scientific Papers*, no. 2(53), pp. 270–276. Retrieved from <http://nz.uad.lviv.ua/static/media/2-53/33.pdf>.
5. Mishchuk, O.V. (2014). *Otsinka zahroz finansovo-ekonomichnii bezpetsi subiektiv hospodariuvannia [Assessment of threats to financial and economic security of economic entities]*. Retrieved from http://dspace.udpu.org.ua:8080/jspui/bitstream/6789/2811/1/oczinka%20zagroz_failu.pdf.
6. Ifemichuk, V.S., Hryroriev, V.A., Manilych, M.I. & Shutak, H.D. (2008). *Navchalnyi ekonomichnyi slovnyk-dovidnyk (politekonomiia, mikroekonomika, makroekonomika, ekonomichnyi analiz, ekonomika pidpriemstva, menedzhment, marketynh, finansy, banky, investysii, birzhova diialnist, planuvannia): Terminy, poniattia, personalii [Educational economic dictionary (political economy, microeconomics, macroeconomics, economic analysis, enterprise economics, management, marketing, finance, banks, investments, stock exchange activities, planning): Terms, notions, personalities]*. Lviv: Mahnoliia 2006 (in Ukrainian).
7. Orlyk, O.V. (2015). Analiz faktoriv vplyvu na ekonomichnu bezpeku pidpriemstv ta metody zakhystu vid zahroz i neitralizatsii yikh naslidkiv [Analysis of the factors of influence on the economic security of enterprises and methods of protection against threats and neutralization of their consequences]. *Trendy ta innovatsii v suchasni ekonomitsi – Trends and innovations in modern economics* (Ivanilov O. S (eds.)). Kharkiv: KhNUBA, pp. 154–165. Retrieved from <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/handle/123456789/2996>.
8. Pashniuk, L. (2013). Zahrozy ekonomichnii bezpetsi pidpriemstva ta zasoby yikh neitralizatsii [Threats to the economic security of the enterprise and means of their neutralization]. *Ekonomika – Economy*, no. 10(151), pp. 93–97. Retrieved from http://papers.univ.kiev.ua/1/ekonomika/articles/pashnyuk-l-threats-of-economic-security-and-the-means-of-their-neutralization_24216.pdf.
9. Sadchykova, I.V., Sadchykov, V.S. (2016). Kontseptualni zasady informatsiino-analitychnoho zabezpechennia finansovo-ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva [Conceptual basis of informational and analytical support of financial and economic security of enterprise]. *Finansovi doslidzhennia – Financial researches*, no. 1. Retrieved from <http://fr.stu.cn.ua>.
10. *Sutnist i vydy finansovo-ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva [The essence and types of financial and economic security of the enterprise]*. Retrieved from <http://pidruchniki.com/78204/finansiv/finansova-bezpeka-pidpriemstv>.
11. *Finansovaya bezopasnost predpriyatiya, vnutrennie i vneshnie ugrozyi bezopasnosti [Financial security of the enterprise, internal and external security threats]*. Retrieved from <http://financy.biz/finansovaya-bezopasnost-predpriyatiya-vnutrennie.html> - Text from the screen.

References (in language original)

1. *Бондаренко О. О.* Фінансово-економічна безпека підприємства: теоретичний та практичний аспект [Електронний ресурс] / О. О. Бондаренко, В. А. Сухецький // Ефективна економіка. – 2014. – № 10. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3580>.
2. *Концептуальні засади формування фінансово-економічної безпеки* : колективна монографія / за заг. ред. д.е.н., проф. С. М. Шкарлета ; М-во освіти і науки України ; Чернігів. нац. технолог. ун-т. – Ніжин : ФОП Лук'яненко В.В. ТПК «Орхідея», 2015. – 432 с.
3. *Копилюк О. І.* Формування системи фінансово-економічної безпеки підприємницьких структур [Електронний ресурс] / О. І. Копилюк, О. М. Музичка // Вісник Львівської комерційної академії. Серія економічна. – 2015. – Вип. 48. – С. 104–109. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlca_ekon_2015_48_20.
4. *Кристиняк М. Б.* Визначення загроз для економічної безпеки малого підприємництва та формування алгоритму протидії їм [Електронний ресурс] / М. Б. Кристиняк // Наукові записки. – 2016. – № 2 (53). – С. 270–276. – Режим доступу : <http://nz.uad.lviv.ua/static/media/2-53/33.pdf>.
5. *Міщук О. В.* Оцінка загроз фінансово-економічній безпеці суб'єктів господарювання [Електронний ресурс] / О. В. Міщук. – 2014. – Режим доступу : http://dspace.udpu.org.ua:8080/jspui/bitstream/6789/2811/1/oczinka%20zagroz_failu.pdf.
6. *Навчальний економічний словник-довідник (політекономія, мікроекономіка, макроекономіка, економічний аналіз, економіка підприємства, менеджмент, маркетинг, фінанси, банки, інвестиції, біржова діяльність, планування): Терміни, поняття, персоналії / уклад.: В. С. Іфтемічук, В. А. Григорев, М. І. Манілич, Г. Д. Шутак ; за наук. ред. Г. І. Башнянина і В. С. Іфтемічука.* – Львів : Магнолія 2006, 2008. – 688 с.
7. *Орлик О. В.* Аналіз факторів впливу на економічну безпеку підприємств та методи захисту від загроз і нейтралізації їх наслідків [Електронний ресурс] / О. В. Орлик // Тренди та інновації в сучасній економіці : колективна монографія / за заг. ред. О. С. Іванілова. – Х. : ХНУБА, 2015. – С. 154–165. – Режим доступу : <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/handle/123456789/2996>.
8. *Пашнюк Л.* Загрози економічній безпеці підприємства та засоби їх нейтралізації [Електронний ресурс] / Л. Пашнюк // Економіка. – 2013. – № 10 (151). – С. 93–97. – Режим доступу : http://papers.univ.kiev.ua/1/ekonomika/articles/pashnyuk-l-threats-of-economic-security-and-the-means-of-their-neutralization_24216.pdf.
9. *Садчикова І. В.* Концептуальні засади інформаційно-аналітичного забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства [Електронний ресурс] / І. В. Садчикова, В. С. Садчиков // Фінансові дослідження. – 2016. – № 1 (1). – С. 87–95. – Режим доступу : <http://fr.stu.cn.ua>.
10. *Сутність і види фінансово-економічної безпеки підприємства* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pidruchniki.com/78204/finansii/finansova_bezpeka_pidpriyemstv.
11. *Финансовая безопасность предприятия, внутренние и внешние угрозы безопасности* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://financy.biz/finansovaya-bezopasnost-predpriyatiya-vnutrennie.html>.

Sadchykova Iryna – PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Financial and Economic Security, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

Садчикова Ірина Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансово-економічної безпеки, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Садчикова Ирина Владимировна – кандидат экономических наук, доцент кафедры финансово-экономической безопасности, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

E-mail: aspirant_chstu@ukr.net

Shtyrkhun Khrystyna – PhD in Economics, Teaching Assistant of the Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

Штирхун Христина Ігорівна – кандидат економічних наук, асистент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Штирхун Кристина Игоревна – кандидат экономических наук, ассистент кафедры финансов, банковского дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

E-mail: khrystyna.shtyrkhun@gmail.com

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОГО РИНКУ

УДК 330.567.25:658.14:330.5-048.35(477)

О. В. Мініна, канд. екон. наук, доцент

Н. Т. Шадура-Никипорець, канд. екон. наук, доцент

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

КАПИТАЛИЗАЦІЯ ЗАОЩАДЖЕНЬ ДОМАШНІХ ГОСПОДАРСТВ УКРАЇНИ ЯК ФАКТОР МОДЕРНІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

О. В. Минина, канд. экон. наук, доцент

Н. Т. Шадура-Никипорец, канд. экон. наук, доцент

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

КАПИТАЛИЗАЦИЯ СБЕРЕЖЕНИЙ ДОМАШНИХ ХОЗЯЙСТВ УКРАИНЫ КАК ФАКТОР МОДЕРНИЗАЦИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

Oksana Minina, PhD in Economics, Associate Professor

Nataliia Shadura-Nykyporets, PhD in Economics, Associate Professor

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

CAPITALIZATION OF UKRAINIAN HOUSEHOLDS SAVINGS AS A FACTOR OF MODERNIZATION OF THE NATIONAL ECONOMY

Стаття присвячена дослідженню одного з найпотужніших джерел інвестиційних ресурсів для модернізації національної економіки – заощаджень домашніх господарств. Проаналізовано динаміку і тенденції заощаджень домашніх господарств за останні десять років, виявлено основні проблеми формування заощаджень та їх трансформації в інвестиційні ресурси розвитку. Охарактеризовано особливості й тенденції у процесах інвестування, визначено потенційний рівень капіталізації заощаджень та його динаміку за період з 2005 по 2015 рр. Запропоновано напрями інвестування заощаджень населення і шляхи вирішення проблем, що склалися в цій сфері, а також сформульовано завдання, що належить вирішити на державному рівні, зокрема: підвищення доходів населення з одночасним зменшенням їхньої диференціації, приборкання інфляції на фоні активної політики зайнятості, розвиток фондового ринку, контроль над ринком банківських послуг, підвищення довіри населення до фінансової системи та держави в цілому.

Ключові слова: заощадження; інвестиції; капіталізація; модернізація; фінансові операції; фінансовий ринок; фондовий ринок; депозит; норма заощадження.

Статья посвящена исследованию одного из самых мощных источников инвестиционных ресурсов для модернизации национальной экономики – сбережений домашних хозяйств. Проанализированы динамика и тенденции сбережений домашних хозяйств за последние десять лет, выявлены основные проблемы формирования сбережений и их трансформации в инвестиционные ресурсы развития. Охарактеризованы особенности и тенденции процессов инвестирования, определен потенциальный уровень капитализации сбережений, показана его динамика за период с 2005 по 2015 гг. Предложены направления инвестирования сбережений населения и пути решения проблем, сложившихся в этой сфере, а также сформулированы задачи, которые предстоит решить на государственном уровне, в частности, повышение доходов населения с одновременным уменьшением их дифференциации, обуздание инфляции на фоне активной политики занятости, развитие фондового рынка, контроль над рынком банковских услуг, повышение доверия населения к финансовой системе и государству в целом.

Ключевые слова: сбережения; инвестиции; капитализация; модернизация; финансовые операции; финансовый рынок; фондовый рынок; депозит; норма сбережений.

The article is devoted to the research of one of the most powerful sources of investment resources for the modernization of the national economy – savings of households. The dynamics and trends of household savings in the last ten years have been analyzed, the main problems of formation of savings and their transformation into investment resources of development have been revealed. The features and tendencies in investment processes are characterized, the potential level of capitalization of savings and its dynamics for the period from 2005 to 2015 are determined. The directions of investment of population savings and ways of solving problems that have developed in this area are proposed, as well as the task to be solved on the state levels, in particular, increase in incomes of the population with simultaneous decrease of their differentiation, curbing inflation against the background of active employment policy, stock market development, market control of the bank services, increase public confidence in the financial system and the state as a whole.

Key words: saving; investments; capitalization; modernization; financial operations; financial market; stock market; deposit; saving rate.

Постановка проблеми. Вирішення проблеми забезпечення економічного зростання та сталого розвитку в Україні повсякчас гальмується на етапі пошуку фінансових джерел інвестування цих процесів і зумовлене відсутністю стабільної ефективної інвестиційної бази, неспроможністю суспільства та держави накопичувати достатні кошти для

«запуску» інвестиційного мультиплікатора, а також неефективністю механізму капіталізації заощаджень, нагромаджених власниками економічних ресурсів з доходів, отриманих від продажу цих ресурсів для потреб суспільного виробництва. «Розімкненість» кола, що описує рух коштів від підприємницького сектору до сектору домашніх господарств, що розподіляють одержані доходи на споживання, сплату податків і заощадження та формують за допомогою останніх «фундамент» подальшого інвестування виробництва, – саме на стадії перетворення заощаджень на інвестиції створює як практичну, так і наукову проблему, яка вимагає пошуку ефективних шляхів її вирішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню заощаджень домашніх господарств як важливого інвестиційного джерела та передумови економічного зростання, а також процесів, пов'язаних з трансформацією грошових заощаджень в інвестиції, інвестиційного потенціалу заощаджень, диспропорцій, породжених заощадженнями, тощо присвячено багато робіт вітчизняних науковців, серед яких В. Базилевич, В. Бандера, В. Буняк, О. Ватаманюк, Н. Дорофєєва, Н. Дучинська, Б. Кваснюк, Т. Кізима, В. Міщенко, С. Панчишин, А. Рамський, М. Савлук та ін., а також зарубіжних, зокрема, таких відомих класиків економічної науки, як С.Л. Брю, Л. Вальрас, Дж.М. Кейнс, К.Р. Макконел, Г. Марковіц, А. Маршалл, Ф. Модільяні, П. Самуельсон, А. Сміт, М. Фрідман, та сучасних, таких як У. Гейл і П. Орсаг, Ч. Хоріюка і А. Терада-Хагівара, ін. Якщо науковий пошук класиків було зосереджено на визначенні сутності заощаджень, глибокому дослідженні процесу нагромадження тимчасово вільних коштів, то увага сучасних учених прикута до питань визначення й аналізу мотивів заощадження домашніх господарств, зміни цих мотивів в умовах сучасної економічної ситуації, факторів їх формування, механізмів регулювання, виявлення характеру зв'язку між заощадженнями та інвестиціями, оцінки інвестиційного потенціалу національних заощаджень тощо.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Зазначені науковці результатами своїх досліджень суттєво збагатили теорію та методологію заощаджень, проте досі деякі питання з цієї теми залишаються дуже актуальними з огляду на специфіку поточної економічної ситуації в нашій країні та динаміку розвитку процесів заощадження й інвестування. Невирішеною залишається проблема підвищення рівня капіталізації заощаджень домашніх господарств з метою забезпечення потужного поштовху для розвитку національної економіки за рахунок «запуску» механізму інвестиційного мультиплікатора та виходу її на принципово новий якісний рівень.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є визначення фінансового потенціалу заощаджень домашніх господарств України та пошук ефективного механізму трансформації їх в інвестиційні ресурси модернізації національної економіки.

Виклад основного матеріалу. Як неодноразово зазначав проф. Б. Кваснюк, заощадження населення є одним з найперспективніших резервів фінансових ресурсів, і їхнє залучення в реальний сектор економіки є важливою передумовою економічного зростання [1, с. 5; 2, с. 665]. У країнах з розвинутою ринковою економікою модернізація виробництва істотною мірою фінансується за рахунок заощаджень домашніх господарств. Зокрема, у США 80 % своїх заощаджень населення вкладає саме у цінні папери [2, с. 665]. Проте, незважаючи на переважання приватної власності в ринковій економіці, заощадження формують не лише домашні господарства, а й підприємницький та державний сектори, хоч і в набагато менших обсягах. З огляду на це найбільший інтерес у економістів Заходу викликає дослідження загального розміру заощаджень у масштабі суспільства. Наочним для порівняння тут є показник норми валових заощаджень. За її величиною Україна суттєво відстає від загальносвітового рівня, хоча у 2005 р. мала кращі показники, однак протягом наступних десяти років розрив не на користь нашої держави поглиблювався, сягнувши у 2012 р. критичної величини – норма валових заощаджень в Україні впала до позначки в 0,77 % ВВП (рис. 1). Лише останні три роки показник демонструє тенденцію до зростання, чим зменшує розрив із загальносвітовим рівнем. За розглянутий період величина зазначеного показника в світі майже не змінювалася, спостерігалися лише незначні коливання.

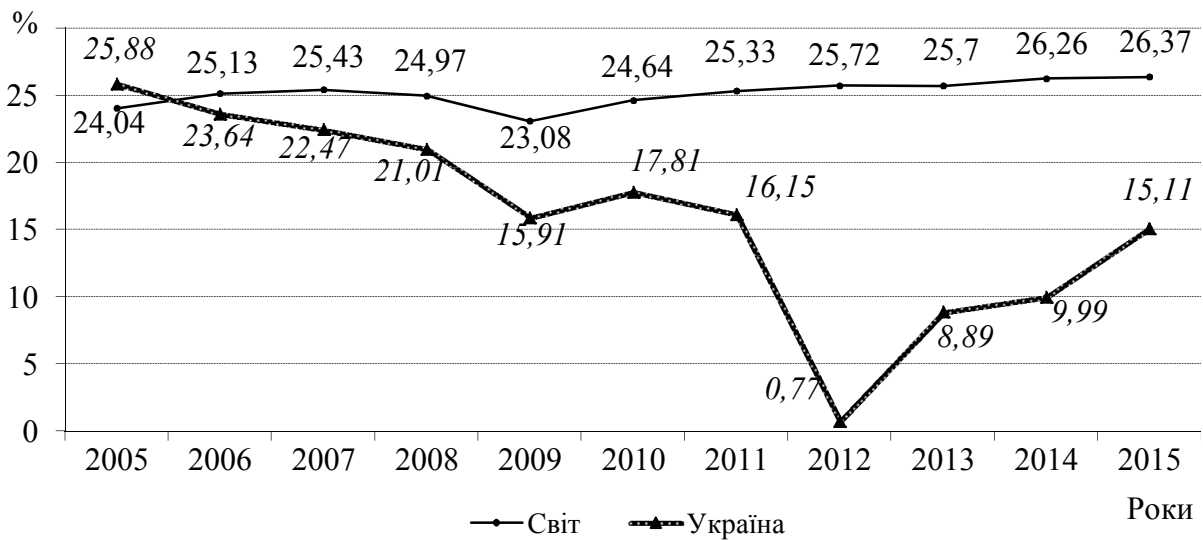

Рис. 1. Динаміка норми валових заощаджень в Україні та світі, % від ВВП
 Джерело: побудовано за даними [3].

Оскільки сукупні заощадження економічних суб'єктів країни є джерелом інвестування її розвитку, порівняння України з іншими державами може дати більш точне уявлення про внутрішній інвестиційний потенціал нашої країни (рис. 2).

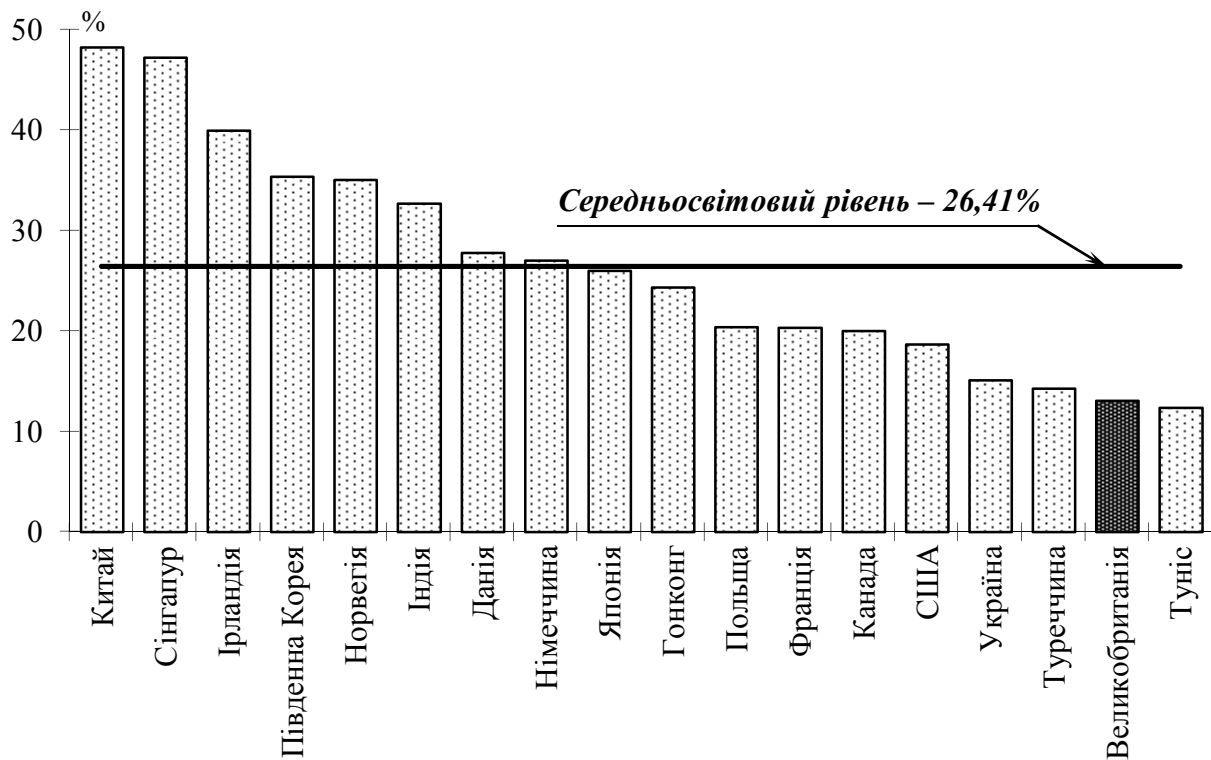

Рис. 2. Норма валових заощаджень у деяких країнах світу в 2015 р., % від ВВП
 Джерело: побудовано за даними [3].

Здебільшого найвищі темпи зростання демонструють країни з високою нормою національних заощаджень. Місце ж України в представленому порівнянні саме і пояснює низькі темпи розвитку її економіки. Проте цей рейтинг не дає вичерпної інформації, оскільки багато розвинених країн світу (США, Канада, Великобританія та ін.) також мають невисокі норми заощаджень, досить помірні темпи економічного зростання, однак характеризуються високим рівнем життя.

Деякі пояснення можемо знайти ще у теорії Т. Мальтуса, що встановлює різницю між заощадженнями, що виникають із зростаючих прибутків, і заощадженнями, що формуються за рахунок зменшення витрат [4]. На думку Т. Мальтуса, акт заощадження сам по собі не задовольняє потреби в капітальних благах, а нагромадження не забезпечувало попиту. І. Кузів у своєму дослідженні підкреслює, що бажання заощаджувати – це одне, а можливості інвестування заощаджень – це зовсім інше. Заощадження не можуть збільшуватися в умовах, коли дохід ще залишається низьким. Спочатку необхідно підвищити рівень доходу, що приведе, з одного боку, до розкриття нових інвестиційних можливостей, а з іншого – може обумовити новий потік заощаджень [5]. Таку ситуацію нині маємо і в Україні.

Згідно з класичною макроекономічною теорією єдиним джерелом доходу в будь-якій економічній системі є продаж ресурсів у тій чи іншій формі. Їхні власники (а в умовах ринкової економіки, побудованої на засадах приватної власності, це переважно сектор домашніх господарств), одержуючи доходи від продажу ресурсів (трудових – заробітну плату, землі (природних) – ренту, капітальних – відсоток, підприємницьких здібностей – прибуток), витрачають їх на задоволення своїх потреб. У розвинених країнах, де вартість ресурсів, особливо трудових, є високою, рівень одержуваних доходів дозволяє не лише споживати, а і заощаджувати частину доходу. Проте в Україні, де вартість ресурсів, а отже, і рівень доходів – низькі, схильність населення до заощадження є дуже незначною.

За останні десять років інвестиційний потенціал заощаджень домашніх господарств України катастрофічно знизився, що насамперед обумовлено зменшенням реальних доходів населення (табл.).

Таблиця

Динаміка доходів, заощаджень населення України та капітальних інвестицій

Рік	Наявний дохід домашніх господарств, млн грн	Заощадження домашніх господарств, млн грн	Середня норма заощаджень, %	Капітальні інвестиції, млн грн	Потенційний рівень капіталізації заощаджень, %
2005	298275	45651	15,31	111174	41,06
2006	363586	44203	12,16	148972	29,67
2007	470953	47779	10,15	222679	21,46
2008	634493	52011	8,20	272074	19,12
2009	661915	80182	12,11	192878	41,57
2010	847949	161867	19,09	189061	85,62
2011	988983	123123	12,45	259932	47,37
2012	1149244	147280	12,82	293692	50,15
2013	1215457	116256	9,57	267728	43,43
2014	1151656	30780	2,67	219420	14,03
2015	1330089	12979	0,98	273116	4,75

Джерело: розраховано авторами за даними [6].

Незважаючи на збільшення номінальної величини доходу в період з 2005 по 2015 рр. майже в 4,5 разу, його реальна величина за цей період зросла всього на 26,4 %. Що ж стосується заощаджень домашніх господарств, то їхня номінальна величина скоротилася більш ніж у 3,5 разу, а реальна – взагалі у 12,5 разу. Іншими словами, населення, унаслідок зубожіння, в основній своїй масі припиняє заощаджувати, оскільки одержаних доходів вистачає лише на споживання. Саме тому середня норма заощаджень, що, крім 2008 р., не опускалася нижче позначки у 10 %, за останні три роки досліджуваного періоду впала до 0,98 %. За таких умов домашні господарства взагалі можуть «випасти» з процесу формування інвестиційних ресурсів суспільного виробництва, прирікаючи тим самим економіку нашої держави на поглиблення залежності від зовнішніх джерел інвестування та зростання зовнішніх боргів.

Термін «капіталізація» має багато різних трактувань. Серед всього їх різноманіття, з огляду на предмет нашого дослідження, найбільший інтерес становить розуміння цього процесу як перетворення доходу в параметр вартості [7], переведення сформованих заощаджень населення (або певної їхньої частини) у капітал підприємств за допомогою механізму функціонування фінансового ринку. Енциклопедичне трактування капіталізації передбачає розуміння її як процесу використання додаткової вартості на розширення капіталістичного виробництва, а також процес вкладання частини доходів у цінні папери й отримання на них прибутку у формі відсотка [8, с. 212; 9, с. 224].

За наявних статистичних даних ми можемо оцінити лише потенційний рівень капіталізації заощаджень домашніх господарств як співвідношення їхньої суми та величини інвестицій, оскільки, як зазначає І. Іоргачова, заощадження населення можна вважати інвестиційними ресурсами лише у тому разі, коли домогосподарство приймає рішення вкласти свої заощадження в об'єкти підприємницької діяльності або інші види діяльності з метою збільшення їхньої вартості [10, с. 38]. Протягом аналізованого періоду, як можна бачити з таблиці, потенційний рівень капіталізації заощаджень в Україні скоротився вдсятеро, досягнувши в 2015 р. найнижчого свого значення – 4,75 %. Іншими словами, інвестиції в українську економіку, в її виробничі потужності менше ніж на 5 % забезпечені заощадженнями домогосподарств, що можуть бути використані для цієї мети і спрямовані для збагачення саме національної економіки.

Натомість для населення України сьогодні характерне переважання мотиву збереження цінності при формуванні заощаджень через нестабільну економічну ситуацію, недовіру до банківської системи та політики уряду, невпевненість у завтрашньому дні. Зокрема, на Всесвітньому економічному форумі в Давосі у звіті Global Competitiveness Report надійність українських банків у 2015 р. визнана найгіршою у світі. Її оцінили найнижчим показником – 140 із 140 [11]. Завдяки цьому перевага віддається неорганізованим заощадженням, що здійснюються у формі накопичення національної валюти, закупівлі іноземних валют (часто через нелегальних посередників), тобто частина коштів, що могла б «працювати», виводиться з обігу, породжуючи сформульований ще Дж. Кейнсом «парадокс ощадливості». Крім того, реальний обсяг заощаджень населення, а отже, й інвестиційний потенціал цих заощаджень, виявляється досить важко оцінити. За розрахунками експертів приблизно дві третини грошових заощаджень населення України перебувають поза межами банківської системи [12]. І ситуація не покращується. Зокрема, за 2014-2015 рр. домашні господарства вилучили 225 млрд грн своїх заощаджень, вкладених в інструменти фінансового ринку, що у 2014 р. становило майже 7,5 % ВВП, а у 2015 р. – 5,3 % ВВП [12; 6]. Нині населення України практично не бере участі у фінансуванні модернізації національної економіки через купівлю цінних паперів, має низький рівень фінансової та економічної грамотності, досить пасивно ставиться до своєї ролі в здійсненні модернізаційних змін.

Залучення заощаджень в інвестиційний процес, як зазначає Л. Ключник, передбачає наявність сукупності інструментів, форм і методів, які забезпечують капіталізацію частини доходів домашніх господарств та сприяють їхньому збереженню і зростанню, тобто особливого механізму трансформації заощаджень домогосподарств в інвестиції [13, с. 163]. Сучасна фінансова система в умовах розвиненої ринкової економіки пропонує багато напрямів інвестування заощаджень домогосподарств, що має не лише стимулювати спекулятивний мотив ощадливості, а і забезпечувати впевненість населення у збереженні набутої в результаті тривалої праці цінності, зокрема:

- депонування заощаджень на банківських рахунках;
- вклади у небанківських депозитних установах;
- участь в інститутах спільного інвестування та кредитних спілках;
- купівля цінних паперів найбільш успішних підприємств;
- безпосередня участь у формуванні статутного капіталу підприємств;

- участь у фондах фінансування капітального будівництва;
- партнерська участь в інвестуванні державних інвестиційних проектів;
- участь в операціях з нерухомістю та цінностями (дорогоцінні метали, антикваріат, коштовне каміння тощо);
- вкладення у страхові поліси;
- участь в інвестиційних, спекулятивних та хеджувальних операціях на валютному ринку;
- участь в лізингових і трастових операціях.

Недосконалість фінансового ринку в Україні призводить до того, що переважна більшість організованих заощаджень домашніх господарств перебуває на депозитних рахунках банків, проте доступність цих коштів, завдяки вартості їх використання, для реального сектору економіки залишає бажати кращого. Український фондовий ринок не становить відчутної конкуренції банківському ринку, що не може не відобразитися на ефективності роботи останнього. Крім того, у структурі грошової маси України велика частка готівки (25-30 %), що перетікає в неорганізовані заощадження, що знаходяться поза банківською системою і є недосяжними для залучення в господарський обіг. Натомість у розвинених країнах світу внутрішні інвестиційні резерви, що формуються із заощаджень домашніх господарств, є набагато більшими і доступними через переважання безготівкової системи розрахунків (частка готівки тут ледь сягає 7–10 %), коли всі платежі і транзакції здійснюються через банківську систему, всі доходи і заощадження населення знаходяться на банківських рахунках та активно використовуються для інвестування процесів економічного розвитку.

Висновки і пропозиції. Зважаючи на всі виявлені проблеми і недоліки трансформації заощаджень населення України в інвестиційний ресурс модернізації її економіки, першочерговим завданням держави на цьому етапі розвитку є розробка і впровадження системи заходів, спрямованих на стимулювання зростання реальних доходів населення, що є безпосередньою базою формування інвестиційного потенціалу країни, з одночасним зменшенням їхньої диференціації. Зважаючи на тезу Дж. Кейнса, «заощадження – це розкіш, тому багаті заощаджують більшу частину свого доходу порівняно з бідними» [14], починати потрібно саме з підвищення добробуту основної продукуючої сили суспільства – домашніх господарств, зменшення розриву між багатими і бідними, формування середнього класу. Водночас згідно з законом випереджального зростання продуктивності праці порівняно зі зростанням заробітної плати, слід докласти зусиль до створення умов для підвищення ефективності використання трудового потенціалу та його результативності.

Підвищення доходів може виступати стимулом збільшення заощаджень та інвестицій лише за умов стабільності цін в країні, тому ще одна проблема, яку слід вирішити на шляху успішної модернізації національної економіки – приборкання інфляції на фоні активної політики зайнятості.

Розвиток фондового ринку, контроль над ринком банківських послуг, підвищення довіри населення до фінансової системи та держави загалом – наступне нагальне завдання, що вимагає вирішення. Відсутність можливостей для трансформації заощаджень в інвестиції та недовіра до суб'єктів, що мають це здійснювати, досі залишається наріжним каменем формування потужного внутрішнього інвестиційного потенціалу в Україні.

Список використаних джерел

1. *Держава та економічне зростання* / за ред. д.е.н. Б. Є. Кваснюка. – К. : Інститут економічного прогнозування НАНУ, 2001. – 384 с.
2. *Структурні зміни та економічний розвиток України* : монографія / [Гесць В. М., Шинкарук Л. В., Артёмова Т. І. та ін.]; за ред. д-ра екон. наук Л. В. Шинкарук; НАН України; Ін-т екон. та прогноз. – К., 2011. – 696 с.

3. *The World Bank* [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Світового банку. – Режим доступу : <http://www.worldbank.org>.
4. Мальтус Т. Р. Дослідження закону народонаселення / Т. Р. Мальтус ; пер. з англ. В. Шовкун. – К. : Основи, 1998. – 535 с.
5. Кузів І. В. Еволюція поглядів щодо сутності поняття “заощадження” / І. В. Кузів // Наукові праці НДФІ. – 2008. – № 3 (44). – С. 144–151.
6. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
7. Григорьев В. В. Характеристика методик доходного подхода. Метод капитализации дохода / В. В. Григорьев // Городская собственность. – 1999. – № 4 (20). – С. 9–12.
8. Економічна енциклопедія : у трьох томах. Т. 1 / редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К. : Академія, 2000. – 864 с.
9. Брюховецька Н. Ю. Підходи до визначення капіталізації підприємств / Н. Ю. Брюховецька // Наукові праці ДонНТУ. Серія: економічна. – 2007. – Вип. 31-1. – С. 224–229.
10. Іоргачова М. І. Заощадження населення як перспективне інвестиційне джерело фінансування реального сектору / М. І. Іоргачова // Науковий вісник. Одеський державний економічний університет. Всеукраїнська асоціація молодих науковців. Науки: економіка, політологія, історія. – 2012. – № 7 (159). – С. 38–50.
11. *Global Competitiveness Report 2015-2016*. World Economic Forum [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.slideshare.net/andrewwilliamsjr/global-competitiveness-report-20152016-world-economic-forum>.
12. Заславська О. І. Проблема трансформації організованих заощаджень домогосподарств в інвестиційні ресурси банків / О. І. Заславська // Науковий вісник Ужгородського університету. – 2016. – № 2 (48). – С. 278–285.
13. Ключник Л. В. Заощадження домогосподарств як джерело інвестиційних ресурсів в Україні / Л. В. Ключник // Економічні науки. – 2012. – № 9 (33), ч. 4. – С. 163–164.
14. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег / Дж. М. Кейнс. – М. : Гелиос АРВ, 2002. – 352 с.

References

1. Kvasniuk, B.Ye. (ed.) (2001). *Derzhava ta ekonomichne zrostannia [State and economic growth]*. Kyiv: Instytut ekonomichnoho prohozuvannia NANU (in Ukrainian).
2. Heiets V. M., Shynkaruk L. V. (ed.), Artomova T. I. et al. (2011). *Strukturni zminy ta ekonomichnyi rozvytok Ukrainy [Structural changes and economic development of Ukraine]*. Kyiv (in Ukrainian).
3. *The World Bank*. Retrieved from <http://www.worldbank.org>.
4. Maltus, T.R. (1998). *Doslidzhennia zakonu narodonaseleennia [An Essay on the Principle of Population]* (V. Shovkun, Trans.). Kyiv: Osnovy (in Ukrainian).
5. Kuziv, I.V. (2008). Evoliutsiia pohliadiv shchodo sutnosti poniattia “zaoshchadzhennia” [Evolution of views on the essence of the notion of “saving”]. *Naukovi pratsi NDFI – Scientific works of NDFI*, no. 3 (44), pp. 144-151 (in Ukrainian).
6. *Ofitsiynyi sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Official site of the State Statistics Service of Ukraine]*. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>.
7. Grigorev, V.V. (1999). Kharakteristika metodik dokhodnogo podkhoda. Metod kapitalizatsii dokhoda [Characteristics of revenue approach methods. The method of capitalization of income]. *Gorodskaia sobstvennost – City property*, no. № 4 (20), pp. 9–12 (in Russian).
8. Mochernyi, S.V. (ed.) (2000). *Ekonomichna entsyklopediia [Economic Encyclopedia]* (Vols. 1-4). Vol. 1. Kyiv: Akademiia (in Ukrainian).
9. Briukhovetska, N.Yu. (2007). Pidkhody do vyznachennia kapitalizatsii pidpriemstv [Approaches to the definition of capitalization of enterprises]. *Naukovi pratsi DonNTU. Serii: ekonomichna – Scientific works of DonNTU. Series: economical*, issue 31-1, pp. 224–229 (in Ukrainian).
10. Iorghachova, M.I. (2012). Zaoshchadzhennia naseleennia yak perspektyvne investytsiine dzhere-lo finansuvannia realnoho sektoru [Population saving as a promising investment source of financing for the real sector]. *Naukovyi visnyk. Odeskyi derzhavnyi ekonomichnyi universytet. Vseukrainska asotsiatsiia molodykh naukovtsiv – Scientific Herald. Odessa State University of Economics. All-Ukrainian Association of Young Scientists*, no. 7 (159), pp. 38–50 (in Ukrainian).

11. *Global Competitiveness Report 2015-2016. World Economic Forum*. Retrieved from <http://www.slideshare.net/andrewwilliamsjr/global-competitiveness-report-20152016-world-economic-forum>.

12. Zaslavsk,a O.I. (2016). Problema transformatsii orhanizovanykh zaoshchadzhenn domohospodarstv v investytsiini resursy bankiv [The problem of transformation of organized households savings into investment resources of banks]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu – Scientific herald of Uzhgorod University*, no. 2 (48), pp. 278–285 (in Ukrainian).

13. Kliuchnyk, L.V. (2012). Zaoshchadzhenia domohospodarstv yak dzherelo investytsiinykh resursiv v Ukraini [Households savings as a source of investment resources in Ukraine]. *Ekonomichni nauky – Economic sciences*, no. 9 (33), part 4, pp. 163–164 (in Ukrainian).

14. Keins, Dzh. M. (2002). *Obshchaia teoriia zaniatosti protsenta i deneg [The General Theory of Employment, Interest and Money]*. Moscow: Gelios ARV (in Russian).

Мініна Оксана Валеріївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри теоретичної та прикладної економіки, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, Чернігів, 14027, Україна).

Минина Оксана Валерьевна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры теоретической и прикладной экономики, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, Чернигов, 14027, Украина).

Minina Oksana – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Theoretical and Applied Economics, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: minina.ok.v@gmail.com

Шадура-Никипорець Наталія Тимофіївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри теоретичної та прикладної економіки, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, Чернігів, 14027, Україна).

Шадура-Никипорець Наталия Тимофеевна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры теоретической и прикладной экономики, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, Чернигов, 14027, Украина).

Shadura-Nykyvorets Nataliia – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Theoretical and Applied Economics, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: nikiporetc@ukr.net

УДК 336.733:004.45

Д. С. Пілевич, канд. екон. наук

Університет державної фіскальної служби України, м. Ірпінь, Україна

ІНФОРМАЦІЙНА ІНФРАСТРУКТУРА КРЕДИТНОГО РИНКУ

Д. С. Пилевич, канд. экон. наук

Университет государственной фискальной службы Украины, г. Ирпень, Украина

ИНФОРМАЦИОННАЯ ИНФРАСТРУКТУРА КРЕДИТНОГО РЫНКА

Dmytro Pilevych, PhD in Economics

University of State Tax Service of Ukraine, Irpin, Ukraine

INFORMATION INFRASTRUCTURE OF THE CREDIT MARKET

У статті проаналізовано теоретичні засади функціонування інформаційної інфраструктури кредитного ринку, розглянуто сутність кредитного ринку та інформаційної інфраструктури як окремих об'єктів пізнання. Це дослідження дозволило запропонувати авторське трактування категорії «інформаційна інфраструктура кредитного ринку». Також проаналізовано процес обігу кредитної інформації у межах зазначеного ринку, досліджено основні характерні риси його інформаційної інфраструктури, визначено інституційну структуру окресленого типу інфраструктури. Зокрема, виділено два її види: ендогенна та екзогенна, наведено їх опис. Значна увага приділена визначенню сутності ендогенної інформаційної інфраструктури кредитного ринку, яка була розглянута у двох аспектах: з позиції клієнтів кредитних установ та з позиції роботи таких установ.

Ключові слова: інфраструктура; інформаційна інфраструктура; кредитний ринок; кредитні відносини; позичальник; кредитор; кредитна установа.

В статье проанализированы теоретические основы функционирования информационной инфраструктуры кредитного рынка, рассмотрена сущность кредитного рынка и информационной инфраструктуры как отдельных объектов познания. Такое исследование позволило предложить авторскую трактовку категории «информационная инфраструктура» кредитного рынка. Также проанализирован процесс обращения кредитной информации в пределах указанного рынка, исследованы основные характерные черты его информационной инфраструктуры, определена институционную структуру такого типа инфраструктуры. В частности, выделено два ее вида: эндогенная и экзогенная, приведены их описания. Значительное внимание уделено определению сущности эндогенной информационной инфраструктуры кредитного рынка, которая была рассмотрена в двух аспектах: с точки зрения клиентов кредитных учреждений и с позиции работы таких учреждений.

Ключевые слова: инфраструктура; информационная инфраструктура; кредитный рынок; кредитные отношения; заемщик; кредитор; кредитное учреждение.

The article analyzes the theoretical principles of functioning of the information infrastructure of the credit market, considers the essence of the credit market and information infrastructure as separate objects of cognition. The explored research allowed us to propose the author's position on the interpretation of the category of information infrastructure of the credit market. The process of credit information circulation within the mentioned market is analyzed, the main characteristics of its information infrastructure are investigated, the institutional structure of the defined type of infrastructure is determined. In particular, two of its types are distinguished: endogenous and exogenous, their description is given. Considerable attention is paid to the definition of the essence of the endogenous information infrastructure of the credit market, which was considered in two aspects: from the position of clients of credit institutions and from the position of such institutions.

Key words: infrastructure; information infrastructure; credit market; credit relations; borrower; creditor; lending institution.

Постановка проблеми. Кредитний ринок є однією з найважливіших складових фінансової системи будь-якої країни. Такий ринок дозволяє задовольняти попит різних економічних суб'єктів на фінансові ресурси, яких у них у певний момент часу не вистачає. Зазначений ринок має здатність також впливати на розвиток реального сектору національного господарства, прискорювати економічні процеси у межах економіки держави. З іншого боку, кредитний ринок також може і негативно впливати на функціонування національної економічної системи, експортуючи кризові явища свого функціонування на все національне господарство. Саме тому стабільний розвиток досліджуваного ринку є однією з ключових передумов формування стійкої економічної системи держави.

Саме стійкість кредитного ринку можна забезпечити виключно через підвищення рівня транспарентності функціонування всіх його учасників: кредитних установ, їхніх клієнтів, державних органів влади, що регулюють кредитні відносини у країні. Це обу-

© Д. С. Пілевич, 2017

мовлює необхідність підвищення рівня якості функціонування інформаційної інфраструктури, що діє у межах такого ринку, зростання ефективності її роботи та ролі у розбудові кредитних відносин. Зазначене й обумовлює актуальність цієї наукової роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Кредитний ринок як цілісний об'єкт дослідження на сьогодні перебуває у центрі багатьох наукових досліджень. Особливості розвитку такого ринку розглядали такі учені, як В. Г. Виговська, О. Я. Стойко, Ю. В. Топчій, С. І. Ходакевич та ін.

Інформаційна інфраструктура відіграє одну з найвагоміших ролей у функціонуванні кредитного ринку і тому активно досліджується науковцями, серед яких варто відзначити, зокрема, таких: Н. Балдич, О. В. Бондаренко, О. К. Волох, С. В. Глущенко, О. Д. Довгань, Ю. М. Сафонов, Г. Спьяк, С. М. Шкарлет та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проте, незважаючи на численні напрацювання у сфері дослідження особливостей функціонування кредитного ринку, на сьогодні фактично відсутні наукові праці із системного вивчення інформаційної інфраструктури цього ринку. Недостатньо ґрунтовних робіт у сфері пізнання особливостей формування та використання інформаційних ресурсів у межах кредитного ринку та впровадження заходів підвищення ефективності їх використання у процесі прийняття управлінських рішень.

Мета статті. Метою статті є пізнання сутності інформаційної інфраструктури як окремого об'єкта дослідження та визначення особливостей її функціонування у межах кредитного ринку.

Виклад основного матеріалу. Дослідження варто починати з ідентифікації сутності кредитного ринку та визначення його меж у середовищі існування фінансового ринку держави загалом. У цілому кредитний ринок формується та розвивається там, де зароджуються кредитні відносини між економічними суб'єктами. Для їх виникнення необхідно декілька (мінімум дві економічні одиниці) учасників таких відносин, які мають власну мотивацію до участі у процесі кредитування.

Кредитний ринок – середовище формування кредитних відносин, що створюються між економічними суб'єктами з приводу руху ресурсів від позикодавців до позичальників, що супроводжується виникненням попиту на такі ресурси та їх пропозиції, встановленням рівноважної ціни. Саме для зародження та розвитку окреслених процесів важливо сформуванню у межах такого ринку дійсно ефективно працюючу інформаційну інфраструктуру, оскільки кредитний ринок – це простір руху не лише кредитних ресурсів, але в реальності це також середовище обігу значних масивів кредитної інформації про основних суб'єктів зазначеного ринку. На рис. 1 наведено схему кредитного ринку з деталізацією основних потоків інформації, що створюється та рухається у межах такого ринку. Розглянемо зазначену модель більш детально.

У першу чергу, логічно припустити, що базовими центрами формування кредитної інформації є позичальники та кредитори, які у межах кредитного ринку створюють попит та пропозицію на кредитні послуги, що повністю пронизані кредитною інформацією. Зокрема позичальники формують інформацію про себе, власну кредитоспроможність, яку вони підтверджують відповідними документами. Кредитори цю інформацію матеріалізують та акумулюють у відповідні бази даних, які також становлять певну частину системи інформаційної інфраструктури.

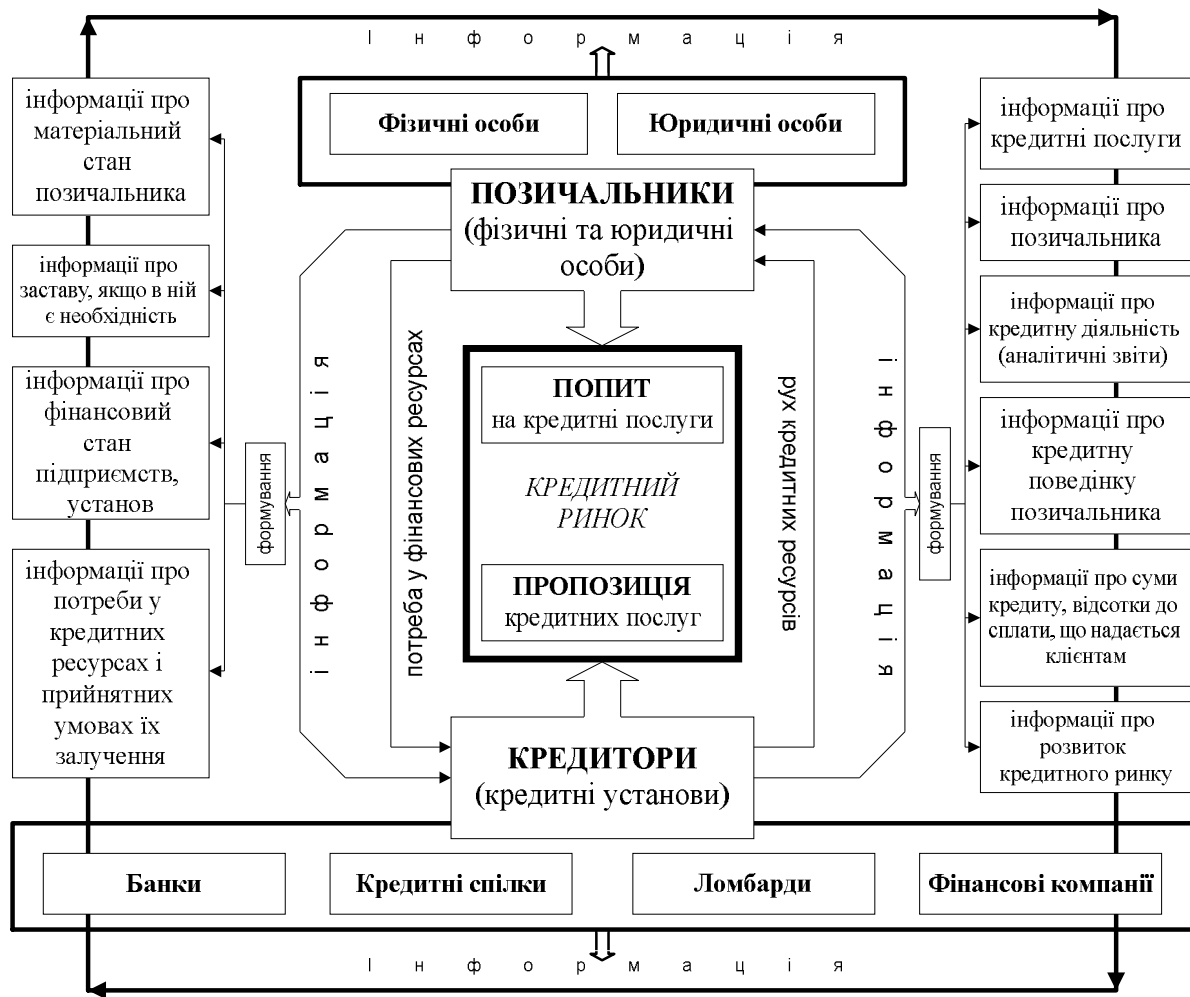

Рис. 1. Обіг інформації у межах кредитного ринку

Джерело: складено автором з урахуванням [3; 6; 9; 10].

Проаналізуємо більш детально сутність інформаційної інфраструктури кредитного ринку в теоретичній площині її пізнання. У межах статті інформаційну інфраструктуру як окремий об'єкт дослідження пропонуємо розглядати таким чином: інформаційна інфраструктура – окрема складова інфраструктури досліджуваного об'єкта, яка включає механізми створення, обробки, збереження, передачі, використання та захисту інформації різної природи, яка складається із сукупності програмного забезпечення, технічних засобів, сформованих правил роботи з такими даними у межах таких систем, і сприяють підвищенню рівня якості управління зазначеним об'єктом. До основних складових цього виду інфраструктури варто віднести такі: технічні засоби, програмне забезпечення, правила (інструкції) роботи з інформацією.

Враховуючи окреслене вище трактування категорії «інформаційна інфраструктура», визначимо сутність дефініції «інформаційна інфраструктура кредитного ринку». Її можна розглядати як окрему складову його загальної інфраструктури, яка складається із сукупності програмного забезпечення, технічних засобів, сформованих правил роботи з кредитною інформацією, що сприяє розвитку такого ринку через створення умов для функціонування механізмів формування, обробки, збереження, передачі, використання та захисту відповідної інформації, що продукується позичальниками та кредиторами.

До основних специфічних рис інформаційної інфраструктури кредитного ринку варто віднести такі:

1. Інформація продукується у процесі формування відносин між кредиторами та позичальниками з приводу передачі певного обсягу фінансових ресурсів у тимчасове користування клієнтам фінансовими посередниками.

2. Фінансові посередники мають здатність акумулювати інформацію про поведінку власних клієнтів у довгостроковій перспективі та використовувати її у своїй подальшій роботі.

3. Позичальники користуються інформацією про кредитні послуги фінансових посередників, враховуючи досить значний масив різних даних про кредитора, що дозволяє їм обрати ту установу, з якою вони будуть співпрацювати.

4. У межах кредитного ринку значний обсяг інформації також продукується державними органами влади для регулювання процесу надання таких послуг фінансовими установами.

5. Позикодавці у межах ринку кредитних послуг створюють механізми обміну кредитною інформацією про своїх позичальників для мінімізації кредитних ризиків та підвищення платоспроможної дисципліни споживачів таких послуг.

6. Фінансовими посередниками використовується широкий спектр різного програмного забезпечення для удосконалення роботи із значними обсягами кредитної інформації. Такі програмні продукти використовуються для аналітичної роботи, у процесі оформлення кредитних угод, для роботи з неплатниками за кредитами. Фактично вся система кредитних послуг побудована на використанні сучасного програмного забезпечення фінансовими установами.

На рис. 2 представлена модель інформаційної інфраструктури кредитного ринку з виділенням основних рівнів її функціонування. Розглянемо її сутність більш детально. Насамперед, на наше переконання, для забезпечення принципу системності реалізації досліджень у цій сфері, інформаційну інфраструктуру досліджуваного ринку варто поділити на дві групи: екзогенна та ендогенна. Такий поділ був проведений за ознакою створення окремих об'єктів вказаної інфраструктури у просторі функціонування кредитних відносин.

Екзогенна інформаційна інфраструктура кредитного ринку – це сукупність всіх інститутів, що сприяють розвитку такого ринку, формуючи інформаційне середовище функціонування позичальників та кредиторів. Основними джерелами виникнення таких даних є державні органи влади (НБУ, Нацфінпослуг, Державна служба фінансового моніторингу України, НКЦПФР та ін.), які впроваджують нормативні документи для регулювання діяльності кредитних установ, підвищення якості надання кредитних послуг, зростання рівня стійкості фінансових посередників і т. ін.

В окрему групу можна виділити інститути, що сприяють підвищенню якості надання кредитних послуг, сприяють розвитку фінансових установ. До їх числа варто віднести бюро кредитних історій, колекторські компанії. Ці установи виконують лише допоміжні функції у процесі кредитування, але відіграють важливу роль у підвищенні дисципліни всіх учасників кредитного ринку. Кожний з окреслених інститутів працює зі значними обсягами кредитної інформації, використовує спеціальне програмне забезпечення для підвищення вже ефективності власної роботи з метою отримання прибутку. Також вказані установи взаємодіють із іншими кредитними установами, між собою у процесі власної діяльності, що вимагає створення систем взаємодії та підтримки їх функціонування.

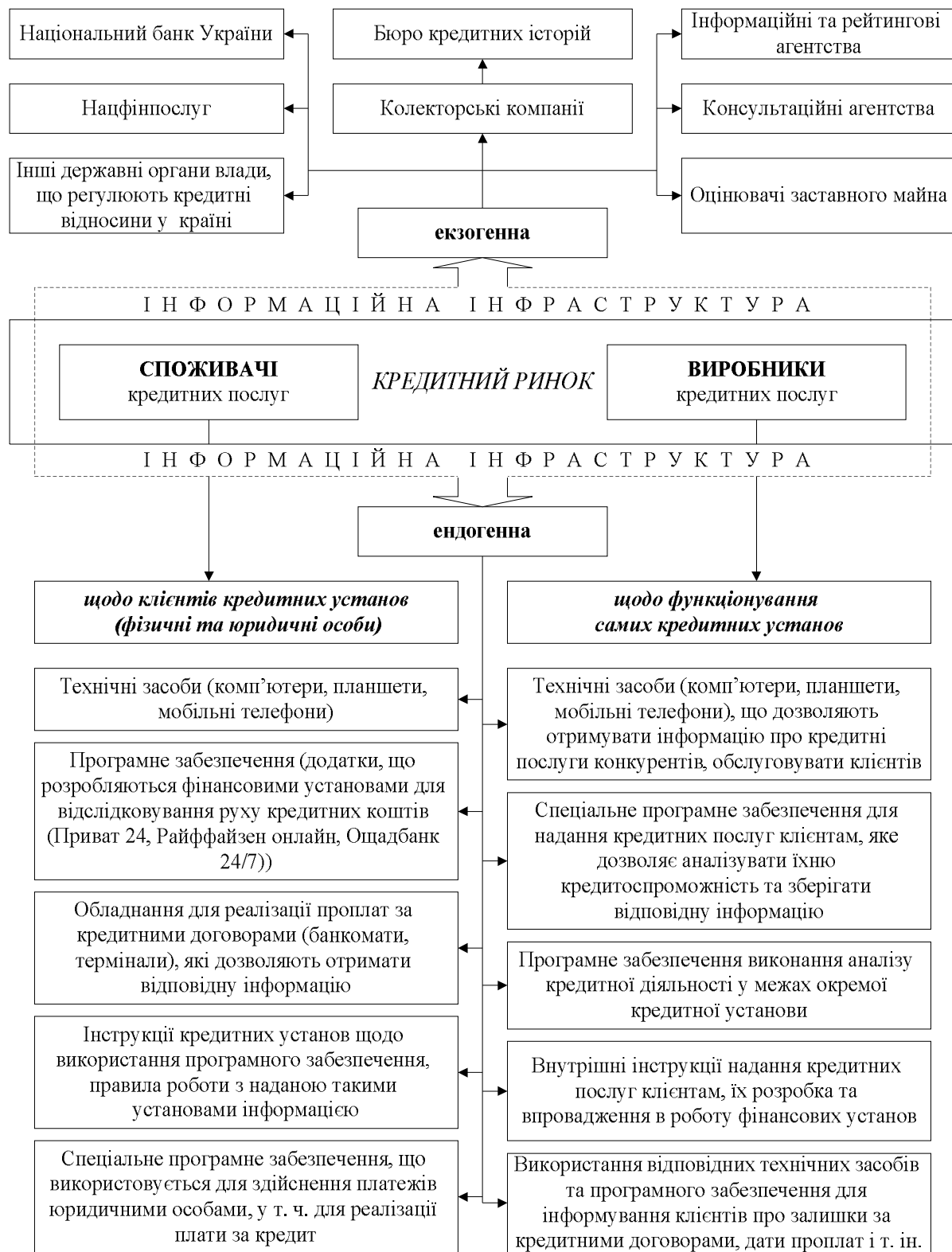

Рис. 2. Інформаційна інфраструктура кредитного ринку

Джерело: складено автором з урахуванням [1; 2; 4; 5; 7; 8].

Крім зазначених інститутів інформаційної інфраструктури кредитного ринку, також існує певне коло окремих установ, що виконують важливу роль у функціонуванні загалом всього кредитного ринку. До їх числа варто віднести рейтингові та інформаційні агентства, консультаційні центри з кредитування, оцінювачі майна тощо.

Взагалі діяльність таких установ полягає у сприянні процесів транспарентності функціонування кредитного ринку та окремих його учасників, формуванні та впровадженні механізмів у роботу кредитних установ, що прискорюють процес надання позик юридичним та фізичним особам, підвищують рівень повернення кредитів. Також такі установи дають змогу клієнтам правильно обрати кредитну установу, використовуючи значний обсяг різних пропозицій кредитних послуг, порівняти їх, визначити реальні процентні ставки за позиками і т. ін. Зростання чисельності таких установ у країні, що функціонують у межах кредитного ринку, лише підвищує прозорість його функціонування та сприяє зростанню рівня обслуговування клієнтів кредитними установами.

Ендогенна інформаційна інфраструктура кредитного ринку – це сукупність всіх технічних засобів, програмного забезпечення, що використовуються у роботі самими кредитними установами та у діяльності їхніх клієнтів при оформленні кредитних угод і у процесі обслуговування взятих позик. У межах цього виду інформаційної інфраструктури за природою її функціонування логічно виділити дві складові: та, що притаманна клієнтам кредитних установ, і та, що використовується ними в їхній основній діяльності. На рис. 2 наведено відповідні групи.

Інформаційна інфраструктура, що пов'язана з клієнтами кредитних установ, у переважній більшості випадків представлена сукупністю різних програмних продуктів, що використовуються споживачами для аналізу особливостей надання кредитних послуг різними установами, реалізації оплати за кредит, перевірку кредитного рахунку і т. ін. Для юридичних осіб система такої інфраструктури є дещо більшою, що обумовлюється складнішою специфікою господарської діяльності, використанням спеціального програмного забезпечення для здійснення виплат за позиками тощо.

Інформаційна інфраструктура, що пов'язана з роботою самих кредитних установ, також постійно змінюється під тиском нових технологій та вимог часу. На сьогодні більшість таких установ використовують спеціальне програмне забезпечення для аналізу рівня кредитоспроможності клієнта за введеною ним інформацією. Такі системи досить часто функціонують на основі використання штучного інтелекту, іноді частково кредитна інформація перевіряється працівниками кредитних установ. При цьому в кожному випадку робота проводиться виключно на основі отриманої інформації від клієнта з подальшим розширенням її змісту новими даними з інших джерел. Чим більше за розмірами кредитна установа, тим складніша система отримання позик у ній буде функціонувати, проте при цьому в сучасних умовах існування високої конкуренції на кредитному ринку за добросовісного позичальника всі окреслені установи намагаються впроваджувати інноваційні механізми опрацювання даних, прискорювати час аналізу кредитної інформації та створювати умови для формування якісного кредитного портфеля.

Таким чином, можна підсумувати, що розвиток інформаційної інфраструктури кредитного ринку є вагомим складовим розбудови досліджуваного ринку через підвищення, насамперед, прозорості його функціонування, формування цивілізованих відносин між позичальниками та кредиторами. Саме забезпечення, а в деяких випадках обов'язковість використання різних механізмів опрацювання кредитної інформації дозволяють досягти окресленого. Розвиток зазначеного виду інфраструктури кредитного ринку можливий лише за умови стабільно функціонуючої нормативної бази функціонування кредитних установ, що дозволяє їм створити відповідні механізми опрацювання інформації, її аналізу та продукування відповідних звітів. Також стабільність у економічній та політичній сфері дозволяють більш виважено та обдуманно створювати нові кредитні продукти, виводити їх на відповідний ринок та повністю задовольняти потреби клієнтів.

Висновки. У межах статті проаналізовано теоретичні засади функціонування інформаційної інфраструктури кредитного ринку. Зокрема, розглянуто сутність кредитного ринку та інформаційної інфраструктури як окремих об'єктів пізнання. Кредитний ринок запропоновано розуміти як середовище формування кредитних відносин, що ство-

рюються між економічними суб'єктами з приводу руху кредитних ресурсів від позикодавців до позичальників, що супроводжується виникненням попиту на такі ресурси та їх пропозиції, встановленням рівноважної ціни. Інформаційну інфраструктуру як окремий об'єкт дослідження визначено таким чином: інформаційна інфраструктура – окрема складова інфраструктури досліджуваного об'єкта, яка включає механізми створення, обробки, збереження, передачі, використання та захисту інформації різної природи, що складається із сукупності програмного забезпечення, технічних засобів, сформованих правил роботи з такими даними у межах таких систем, і сприяють підвищенню рівня якості управління зазначеним об'єктом.

Це дослідження дозволило запропонувати авторське трактування категорії «інформаційна інфраструктура кредитного ринку»: окрема складова його загальної інфраструктури, яка складається із сукупності програмного забезпечення, технічних засобів, сформованих правил роботи з кредитною інформацією, що сприяє розвитку такого ринку через створення умов для функціонування механізмів формування, обробки, збереження, передачі, використання та захисту відповідної інформації, яка продукується позичальниками та кредиторами.

У статті проаналізовано основні характерні риси інформаційної інфраструктури кредитного ринку. Також досліджено процес обігу кредитної інформації у межах зазначеного ринку, визначена інституційна структура окресленого типу інфраструктури. Зокрема, виділено два її види: ендогенна та екзогенна, наведено їх опис. Значна увага приділена визначенню сутності ендогенної інформаційної інфраструктури кредитного ринку, яка була розглянута у двох аспектах: з позиції клієнтів кредитних установ та з позиції роботи таких установ.

Список використаних джерел

1. Балдич Н. Інформаційна інфраструктура в системі регулювання фінансових ринків / Н. Балдич // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. Серія «Державне управління». – 2011. – № 4. – С. 151–159.
2. Бондаренко О. В. Стан і перспективи розвитку національної інформаційної інфраструктури / О. В. Бондаренко // Науковий вісник НЛТУ. – 2013. – Вип. 23.18. – С. 260–264.
3. Виговська В. Г. Інформаційне забезпечення оцінки кредитоспроможності позичальника: характеристика складу та вимог / В. Г. Виговська // Вісник ЖДТУ. – 2014. – № 2 (68). – С. 200–206.
4. Волох О. К. Поняття і складові інформаційно-комунікаційної інфраструктури / О. К. Волох // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2014. – Вип. 29, ч. 2. – Т. 4/2. – С. 29–32.
5. Довгань О. Д. Сучасна інформаційна інфраструктура України і основні завдання щодо її захисту / О. Д. Довгань // Юридична наука. – 2015. – № 7. – С. 64–73.
6. Дубина М. В. Сутність та система інфраструктури кредитного ринку України / М. В. Дубина, О. В. Шишкіна // Наукові записи Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2017. – № 4. – С. 80–86.
7. Пасічник О. О. Визначення оптимального варіанта інформаційної інфраструктури корпоративного інформаційного простору / О. О. Пасічник, О. І. Бурба // Управління розвитком складних систем. – 2014. – № 18. – С. 133–139.
8. Сафонов Ю. М. Функціонування інформаційних інститутів на фінансовому ринку [Електронний ресурс] / Ю. М. Сафонов // Ефективна економіка. – 2013. – № 7. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_7_3.
9. Сп'як Г. Інформаційне забезпечення кредитної діяльності банку в контексті її оптимізації / Г. Сп'як, Б. Сас // Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє. – 2014. – Вип. 19, ч. 1. – С. 146–154.
10. Шкарлет С. М. Організаційно-інфраструктурне забезпечення розвитку сільського господарства України / С. М. Шкарлет, М. В. Дубина, А. В. Тарасенко. – Чернівці : ЧНТУ, 2016. – 208 с.

References

1. Baldych, N. (2011). Informatsiina infrastruktura v systemi rehuliuвання finansovykh rynkiv [Information Infrastructure in the Financial Markets Regulation System]. *Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy. Seriiia "Derzhavne upravlinnia" – Bulletin of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine. Series "Public Administration"*, no. 4, pp. 151–159 (in Ukrainian).

2. Bondarenko, O.V. (2013). Stan i perspektyvy rozvytku natsionalnoi informatsiinoi infrastruktury [Status and prospects of development of the national information infrastructure]. *Naukovyi visnyk NLTU – Scientific Bulletin of UNFU*, issue 23.18, pp. 260–264 (in Ukrainian).
3. Vyhovska, V.H. (2014). Informatsiine zabezpechennia otsinky kredytopromozhnosti pozychalnyka: kharakterystyka skladu ta vymoh [Information support credit assessment of borrowers: composition characteristics and requirements]. *Visnyk ZhDTU – The Journal of Zhytomyr State Technological University*, no. 2 (68), pp. 200–206 (in Ukrainian).
4. Volokh, O.K. (2014). Poniattia i skladovi informatsiino-komunikatsiinoi infrastruktury [Concepts and components of information and communication infrastructure]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnogo universytetu – Scientific herald of Uzhgorod National University*, issue 29, part 2, vol. 4/2, pp. 29–32 (in Ukrainian).
5. Dovhan, O.D. (2015). Suchasna informatsiina infrastruktura Ukrainy i osnovni zavdannia shchodo yii zakhystu [The modern information infrastructure of Ukraine and the main tasks of its protection]. *Yurydychna nauka – Juridical science*, no. 7, pp. 64–73 (in Ukrainian).
6. Dubyna, M.V., Shyshkina, O.V. (2017). Sutnist ta systema infrastruktury kredytnoho rynku Ukrainy [Essence and system of infrastructure of the credit market of Ukraine]. *Naukovi zapysy Instytut zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy – Scientific records Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine*, no. 4, pp. 80–86 (in Ukrainian).
7. Pasichnyk, O.O., Burba, O.I. (2014). Vyznachennia optymalnogo varianta informatsiinoi infrastruktury korporatyvnoho informatsiinoho prostoru [Determination of the optimal variant of the information infrastructure of the corporate information space]. *Upravlinnia rozvytkom skladnykh system – Managing the development of complex systems*, no. 18, pp. 133–139 (in Ukrainian).
8. Safonov, Yu.M. (2013). Funktsionuvannia informatsiinykh instytutiv na finansovomu rynku [Functioning of information institutes in the financial market]. *Efektivna ekonomika – Effective economy*, no. 7. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_7_3.
9. Spiak, H. Sas, B. (2014). Informatsiine zabezpechennia kredytnoi diialnosti banku v konteksti yii optymizatsii [Information provision of the bank's lending activity in the context of its optimization]. *Ukrainska nauka: mynule, suchasne, maibutnie – Ukrainian science: past, present, future*, issue 19, part 1, pp. 146–154 (in Ukrainian).
10. Shkarlet, S.M., Dubyna, M.V., Tarasenko, A.V. (2016). *Orhanizatsiino-infrastrukturne zabezpechennia rozvytku silskoho hospodarstva Ukrainy [Organizational and infrastructural support for the development of agriculture in Ukraine]*. Chernihiv: ChNTU (in Ukrainian).

Пілевич Дмитро Станіславович – кандидат економічних наук, Національний університет ДФС України (вул. Університетська, 31, м. Ірпінь, 08201, Україна).

Пилевич Дмитрий Станиславович – кандидат экономических наук, Национальный университет ДФС Украины (ул. Университетская, 31, г. Ирпень, 08201, Украина).

Pilevych Dmytro – PhD in Economics, National University of DFS of Ukraine (31 Universytetska Str., 08201 Irpin, Ukraine).

УДК 336.717.3(477)

О. О. Тарасенко, аспірант

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ДЕПОЗИТНОГО РИНКУ УКРАЇНИ

Е. А. Тарасенко, аспірант

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

ОСНОВНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ДЕПОЗИТНОГО РЫНКА УКРАИНЫ

Olena Tarasenko, PhD student

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

MAIN TRENDS OF THE DEPOSIT MARKET OF UKRAINE DEVELOPMENT

У статті проведено наукове дослідження сучасного стану депозитного ринку. Виявлено, що до депозитних установ відповідно до чинного законодавства України можна віднести банківські установи, кредитні спілки та фінансові компанії. Також було проаналізовано основні тенденції функціонування зазначених установ на депозитному ринку з аналізом відповідної статистичної інформації, яка надається державними органами влади. Проведений компаративний аналіз функціонування депозитних установ дозволив виявити основні особливості функціонування вітчизняного депозитного ринку.

Ключові слова: депозит; депозитний ринок; динаміка; банківська установа; кредитна спілка; фінансова компанія; депозитний ресурс; заощадження.

В статье проведено научное исследование современного состояния депозитного рынка. Выявлено, что к депозитным учреждениям в соответствии с действующим законодательством Украины можно отнести банковские учреждения, кредитные союзы и финансовые компании. Также было проанализировано основные тенденции функционирования указанных учреждений на депозитном рынке с анализом соответствующей статистической информации, предоставляемой государственными органами власти. Проведенный компаративный анализ функционирования депозитных учреждений позволил выявить основные особенности функционирования отечественного депозитного рынка.

Ключевые слова: депозит; депозитный рынок; динамика; банковское учреждение; кредитный союз; финансовая компания; депозитный ресурс; сбережения.

The article is devoted to the scientific research of the current state of the deposit market. It was revealed that banking institutions, credit unions and financial companies can be referred to depository institutions in accordance with the current legislation of Ukraine. Also, the main trends in the functioning of these institutions in the deposit market were analyzed with an analysis of relevant statistical information provided by state authorities. Conducted a comparative analysis of the functioning of depository institutions made it possible to identify the main features of the functioning of the domestic deposit market.

Key words: deposit; deposit market; dynamics; banking institution; credit union; finance company; deposit resource; savings.

Постановка проблеми. Національна економіка розвивається під дією значної кількості різних за своєю природою чинників. Проте будь-який економічний розвиток неможливо уявити без існування необхідних для цього обсягів інвестиційних ресурсів. Фінансова складова завжди була і залишається провідною, базовою умовою активізації розвитку реального сектору економіки держави. Навіть незважаючи на інституційні та інституціональні прогалини, неефективно діючу бюрократичну машину, у країні навіть у складних умовах створюються нові підприємства, відбувається розвиток окремих галузей у межах всього господарського комплексу. Однак відсутність фінансових ресурсів стає найбільшою перепорою для подальшої активізації економічних процесів і гальмує розвиток економіки загалом.

У сучасних умовах господарювання існує два значні джерела формування зазначених ресурсів: внутрішні та зовнішні. У межах цієї роботи не ставимо за мету проводити аналіз переваг та недоліків, ризиків використання кожного із них, визначати шляхи активізації нагромадження їх обсягів. Фокусування уваги буде зроблено на пізнання механізмів трансформації внутрішніх ресурсів, що знаходяться у межах економічного простору держави, в інвестиційні та кредитні кошти.

Основним із важливих компонентів окреслених механізмів є депозитний ринок, який є складовою фінансового ринку й у межах якого формуються фінансові ресурси для подальшого їх використання для функціонування різних суб'єктів господарювання. Окреслений ринок є тим простором, у межах якого взаємодіють економічні суб'єкти, які мають тимчасово вільні фінансові ресурси та депозитні установи, що їх залучають

у свою власність. Ефективність формування інституціональної платформи забезпечення сприятливих умов розвитку зазначених процесів взаємодії є важливою передумовою формування належних засад розвитку всього фінансового ринку, забезпечення його гармонійного функціонування. Така важлива значущість депозитного ринку вимагає застосування методів дослідження сучасних тенденцій його розвитку в Україні, ідентифікації основних проблем діяльності депозитних установ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Депозитний ринок як макроекономічна система завжди знаходиться у фокусі досліджень багатьох учених, зважаючи на його важливість для подальшого розвитку національної економіки. До науковців, які досліджували питання пізнання особливостей функціонування досліджуваного ринку, варто віднести таких: О. В. Абакуменко, О. Власенко, Л. Галапул, Д. С. Ганжела, І. В. Діденко, К. М. Д'яконов, В. П. Ільчук, В. В. Коваленко, Р. В. Корнилюк, О. В. Кошонько, С. Красножон, Є. Носова, Л. В. Сердюк, О. І. Тищенко, В. Г. Шевелдіна.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на численні наукові напрацювання у сфері пізнання сутності депозитного ринку та основних тенденцій його розвитку, його динамічність та кореляція з постійно мінливою економічною ситуацією у країні, вимагають постійного оновлення наукових результатів у сфері пізнання цього ринку з необхідністю ідентифікації нових трендів його функціонування.

Мета статті. Метою статті є дослідження основних тенденцій розвитку депозитного ринку в Україні.

Виклад основного матеріалу. У межах цієї статті не ставимо за завдання пізнавати природу та сутність депозитного ринку. Саме тому окреслений ринок будемо розглядати як простір, у межах якого встановлюються відносини між депозитними установами, які мають право залучати фінансові ресурси інших економічних установ у власне управління, та власниками таких коштів, які тимчасово бажають їх розмістити з метою отримання додаткового доходу та збереження їх вартості у майбутньому [1, с. 195].

Провівши аналіз чинного вітчизняного законодавства у частині визначення сутності депозитної установи та їх видів, варто зауважити, що до таких установ необхідно відносити фінансових посередників, які відповідно до законодавства надають депозитні послуги (здійснюють депозитні операції). У межах цієї наукової роботи основну увагу ми сфокусували на пізнанні сучасних тенденцій функціонування таких депозитних установ: комерційних банків, кредитних спілок, фінансових компаній. Саме вказані інститути в цілому формують пропозицію на депозитному ринку країни.

Почнемо з опису результатів надання депозитних послуг банківськими установами. На рис. 1 наведено кількість цих установ, яка на сьогодні функціонує в Україні.

Дані рис. 1 свідчать, що в Україні протягом тривалого періоду спостерігалася досить стабільна тенденція щодо кількості банківських установ, внесених до Державного реєстру банків (номінальний показник). Фактично протягом 2006–2011 років кількість комерційних банків залишалася стабільною, незважаючи на складні умови ведення банківського бізнесу в роки фінансово-економічної кризи (2007–2008), зниження доходності операцій у цьому сегменті та виявлені системні кризові явища у діяльності банківських установ (неефективний менеджмент, значні обсяги простроченої кредитної заборгованості, неефективна діяльність структурних підрозділів тощо).

У 2014 році у банківському секторі України почалися трансформаційні процеси після зміни керівництва НБУ та прийняття нової концепції реформування банківського сектору. Політичні події, складна економічна ситуація потребували реалізації радикальних змін у фінансовому секторі країни. МВФ, як один з найбільших кредиторів України, також вимагав реалізації комплексу заходів щодо стабілізації банківської системи та початку її реформування. Відповідний процес розпочався у 2014 році і супроводжувався масовим закриттям великої кількості банківських установ, які не відповідали вимогам НБУ. Саме тому статистика кількості банків, які мають банківську ліцензію (на кінець періоду), не корелює із даними щодо кількості банківських установ у Державному реєстрі банків, проте повністю віддзеркалює реальну ситуацію (рис. 2).

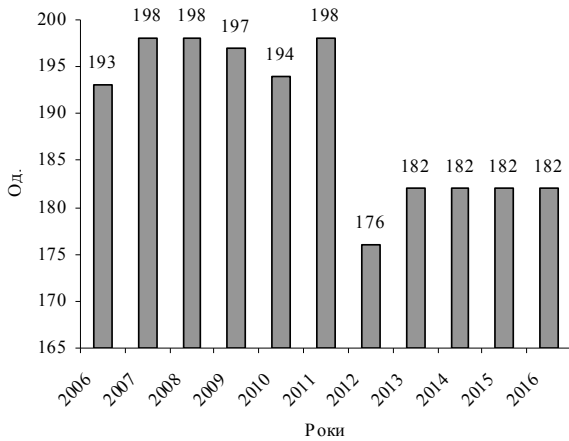

Рис. 1. Кількість банків, внесених до Державного реєстру банків (на кінець періоду)

Джерело: складено автором на основі [6].

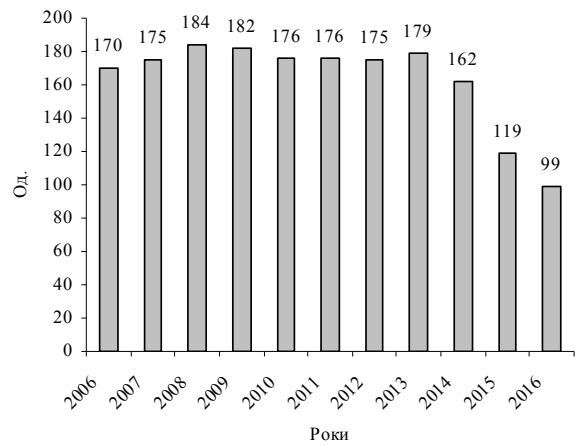

Рис. 2. Кількість банків, які мають банківську ліцензію (на кінець періоду)

Джерело: складено автором на основі [6].

Проаналізуємо діяльність банківських установ на депозитному ринку України. На рис. 3 наведено інформацію про загальні обсяги акумульованих фінансових ресурсів цими установами.

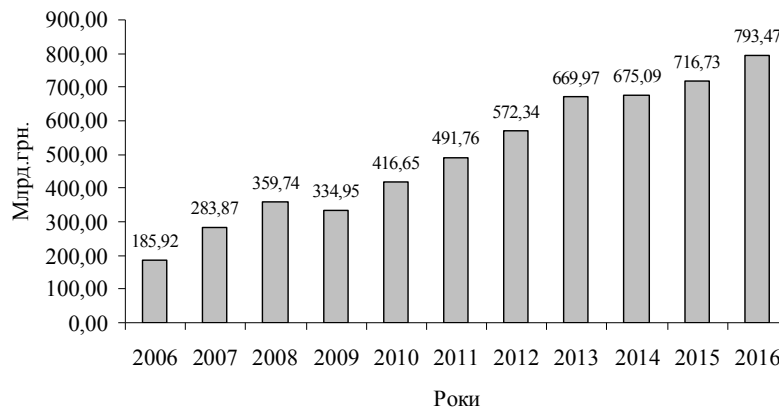

Рис. 3. Обсяги депозитів, акумульованих комерційними банками в Україні

Джерело: складено автором на основі [5].

З даних рис. 3 видно, що фактично до 2009 року в Україні обсяги депозитних ресурсів, що акумулювалися банками, постійно зростали. Фінансово-економічна криза мала негативний вплив на окреслений процес і призвела до вилучення значної суми коштів з банківської системи. Проте починаючи з 2010 року спостерігається позитивний тренд нарощування кількості залучених депозитів банками. Цей процес відбувається навіть у кризові 2014-2015 роки, коли економічна ситуація в Україні була дуже складною. Незважаючи на позитивний загальний тренд зростання депозитної бази банківських установ, варто зауважити про значні темпи зниження обсягів приросту депозитних коштів, оскільки рис. 4 показує процес нарощення загального обсягу, не акцентуючи уваги на окремих сумах приросту депозитів кожного року. Як бачимо з наведених даних, фінансово-економічна криза 2008–2009 років та криза 2014–2015 років мали значний вплив на розвиток депозитного ринку країни.

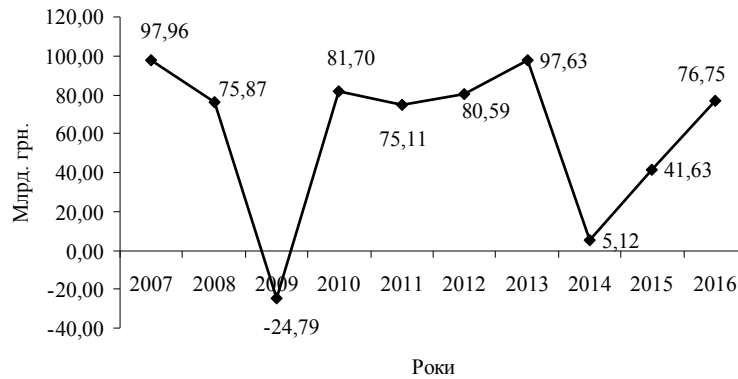

Рис. 4. Приріст депозитної бази комерційних банків в Україні

Джерело: складено автором на основі [5].

Найбільше коштів банківськими установами в Україні було акумульовано у 2010 році – 81,7 млрд грн, 2012 році – 80,59 млрд грн, 2013 році – 97,63 млрд грн. У 2009 році банківська система втратила майже 25 млрд грн депозитних ресурсів, саме тому великий обсяг акумульованих коштів у 2010 році може бути пояснений частковим повернення депозитів до цієї системи після панічних настроїв 2009 року. Значна девальвація національної валюти, підвищення рівня інфляції, та так званій, «банкопад» призвели до відтоку грошових ресурсів з банківської системи у 2014 році. Приріст був мінімальним – у розмірі 5,12 млрд грн – за останні 5 років.

Проаналізуємо валютну структуру депозитного портфеля комерційних банків, що сформований в Україні. На рис. 5 наведено дані щодо валют, у яких надають перевагу зберігати власні кошти економічні суб'єкти в Україні. Фактично наведена інформація засвідчує, що у 2013 році фізичні та юридичні особи найбільше довіряли національній валюті і зберігали кошти у гривні у порівнянні з обсягами коштів в інших валютах. Різниця становила майже 175 млрд грн між обсягами депозитів, номінованих у гривні та іноземних валютах.

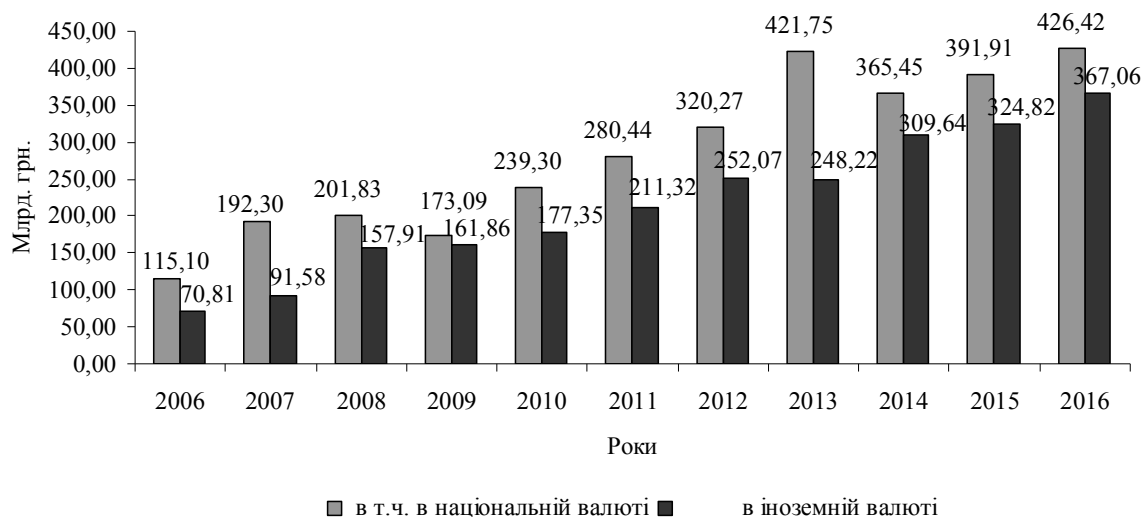

Рис. 5. Обсяги залучених депозитних ресурсів банківськими установами у розрізі валют

Джерело: складено автором на основі [5].

Однак після 2013 року спостерігається різке зниження попиту з боку економічних суб'єктів на депозити у національній валюті, що цілком пояснюється девальвацією останньої більш ніж у три рази. У такій ситуації почали зростати обсяги депозитів, номінованих в іноземній валюті. Фактично у 2016 році із 793,47 млрд грн загального обсягу залучених депозитних ресурсів, 426,42 млрд грн були вкладені у гривні, а 367,06 –

в іноземній валюті. У процентному відношенні це становить 53,74 та 46,26 % відповідно. Окреслена ситуація є деструктивною і має поступово вирішуватися на рівні держави шляхом впровадження заходів стабілізації курсу національної валюти, підтримки та нарощення золотовалютних стандартів країни, стабілізації економічної ситуації.

Проаналізуємо динаміку залучення обсягів депозитних ресурсів, насамперед, фізичних осіб, що були акумульовані банківськими установами в Україні, оскільки вважається, що такі ресурси є найбільш стабільними та довгостроковими для розвитку національної економіки. Цілком слушно зазначає Т. Л. Красножон, що домінування фізичних осіб у процесі формування заощаджень – явище об'єктивне, першоосновою для якого є їх виключна роль у відносинах власності на фактори виробництва й економічні ресурси і, відповідно, розподілі валового внутрішнього продукту [3, с. 44].

На рис. 6 наведено обсяги депозитів, що були акумульовані банками в Україні від населення.

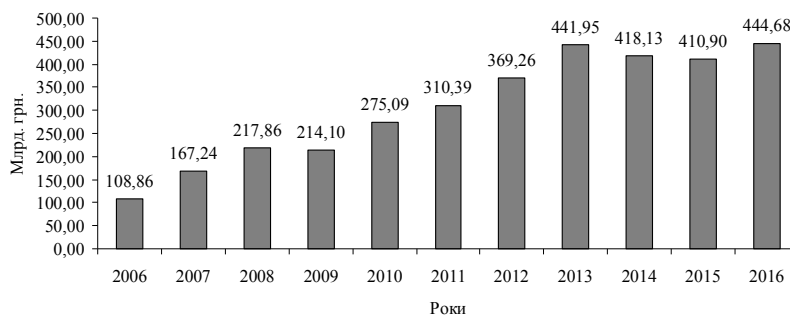

Рис. 6. Обсяги депозитних ресурсів фізичних осіб, акумульованих банківськими установами в Україні

Джерело: складено автором на основі [5].

З даних рис. 6 можна зробити такі висновки. У 2016 році загальний обсяг залучених депозитів від фізичних осіб банками становив 444,68 млрд грн. Якщо врахувати, що загальний обсяг депозитів у цьому році становив 793,47 млрд грн, то отримуємо, що кошти населення – 56,04 % від загального обсягу акумульованих банками фінансових ресурсів через надання депозитних послуг. Взагалі, на рис. 6 спостерігається позитивна тенденція нарощення обсягів депозитних ресурсів домогосподарств. Зниження окресленого показника можемо спостерігати у 2009, 2014 та 2015 роках.

Однак варто також зауважити, що після значного зниження реальної вартості гривні у порівнянні з іншими іноземними валютами, зростання депозитів після 2013 року виглядає дещо штучним показником, оскільки реальна вартість цих коштів є абсолютно іншою. Тобто майже 442 млрд грн депозитних ресурсів у 2013 році, з урахуванням тодішнього офіційного курсу національної валюти майже 8,0 грн за 1 дол. США (на 31.12.2013 [4]), у перерахунку становить 55,25 млрд дол. США. Звичайно, на той час така позиція національної валюти підтримувалася штучно і ситуація обумовлювалася певними як економічними, так і політичними подіями. Проте на 31.12.2016 офіційний курс гривні становив 27,19 грн за 1 дол. США, тобто майже 445 млрд грн депозитних ресурсів становили 16,37 млрд дол. США. Безумовно, різниця величезна, що, з іншого боку, не дає підстав стверджувати про високі темпи розвитку депозитного ринку.

Ще однією тенденцією останніх років на банківському депозитному ринку є зниження питомої ваги коштів фізичних осіб у загальному обсязі акумульованих банками депозитних ресурсів. На рис. 7 наведена відповідна інформація. Піками максимальної частки коштів населення у обсягах банківських депозитних рахунків можна вважати 2010 та 2013 роки, коли цей показник становив 66,0 %. Після 2013 року спостерігаємо різке його зниження, що може бути обумовлено зниженням довіри населення до депозитних продуктів комерційних банків на фоні більш стабільних показників залучення депозитних ресурсів суб'єктів господарювання.

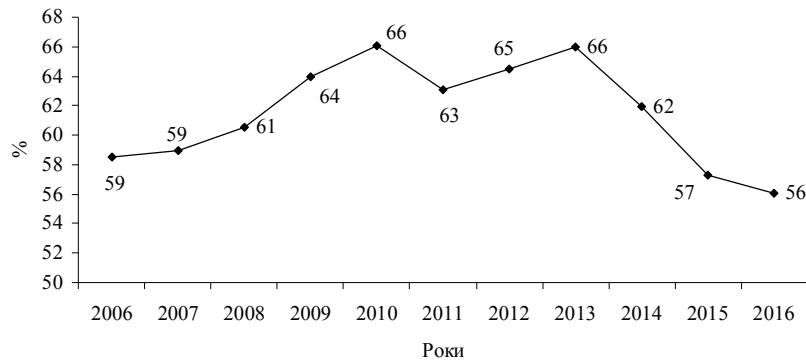

Рис. 7. Питома вага депозитів домогосподарств у загальному обсязі акумульованих банками депозитів

Джерело: складено автором на основі [5].

Цікавими також з позиції пізнання особливостей поведінки домогосподарств на депозитному ринку є інформація щодо схильності цих економічних суб'єктів до вибору валюти, у якій вони тримають власні ресурси у банках. На сьогодні варто констатувати бажання населення тримати власні фінансові ресурси у банках в іноземній валюті, що можна спостерігати особливо протягом 2014–2016 років (рис. 8). Така ситуація ще раз підтверджує негативний вплив нестабільності гривні, її девальвації та бажання формувати власні заощадження фізичними особами у національній валюті. Зазначимо, що до фінансово-економічної кризи 2008–2009 років у 2006–2007 роках превалювала інша ситуація і довіра до гривні була набагато вища, оскільки обсяги депозитів у національній валюті у 2007 році майже вдвічі перевищували кількість депозитних ресурсів, номінованих в іноземних валютах (рис. 8).

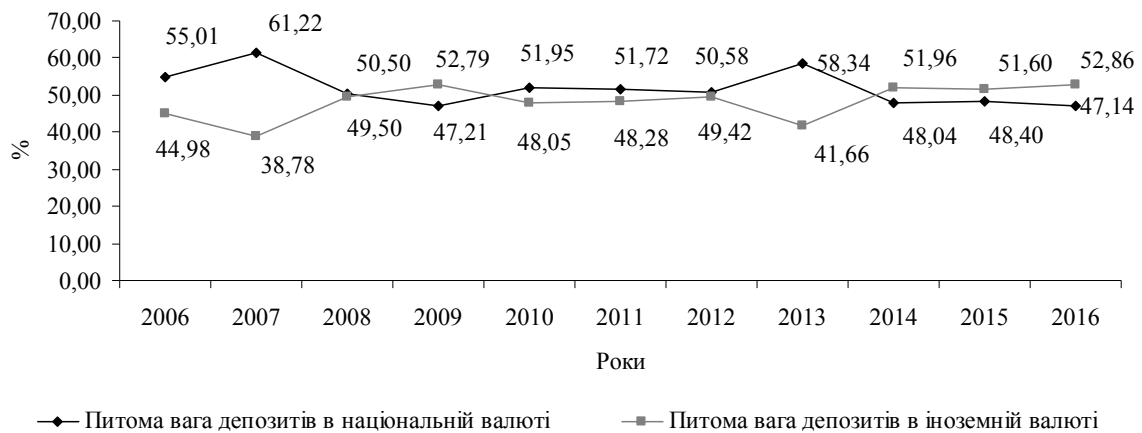

Рис. 8. Питома вага депозитів фізичних осіб, залучених банківськими установами, у розрізі валют

Джерело: складено автором на основі [5].

Проаналізуємо функціонування інших депозитних установ в Україні. Як вже зазначалося, кредитні спілки також мають право залучати грошові кошти населення та, відповідно, надавати депозитні послуги населенню. На рис. 9 наведено інформацію про кількість окреслених установ в Україні.

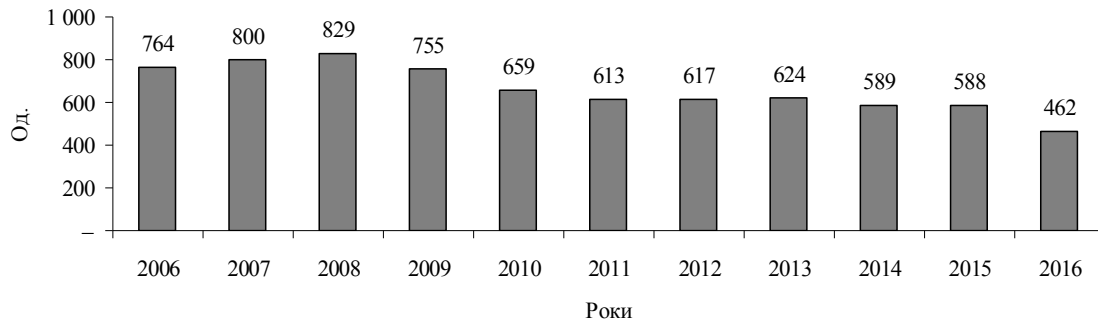

Рис. 9. Кількість кредитних спілок в Україні

Джерело: складено автором на основі [2].

В Україні на кінець 2016 року функціонувало 462 кредитні спілки, які були внесені до Державного реєстру фінансових установ. Зауважимо, що кількість таких установ в Україні з кожним роком зменшується, оскільки кредитним спілкам все складніше конкурувати з банківськими установами у просторі залучення фінансових ресурсів, а на кредитному ринку – з фінансовими компаніями, які на сьогодні активно виникають та розвиваються у країні.

Проте 462 установи кредитної кооперації на сьогодні функціонують в Україні й надають відповідні послуги своїм клієнтам. У порівнянні з 99 банками кількість кредитних спілок є значно більшою, але за показниками обсягу капіталу та активів банківський сектор однозначно є провідним на ринку фінансових послуг України фактично у всіх сегментах (кредитному, депозитному). На рис. 10 наведено інформацію про внески членів кредитних спілок на депозитні рахунки.

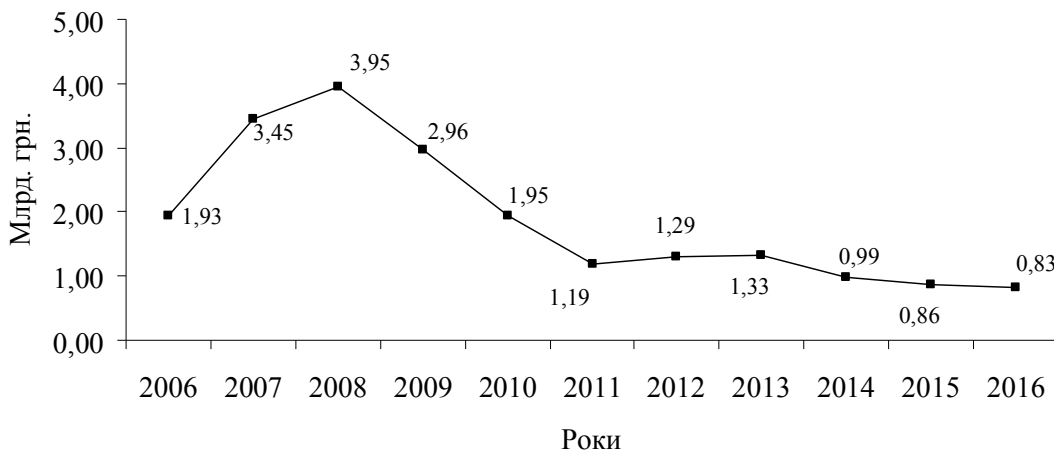

Рис. 10. Обсяги депозитів, залучених кредитними спілками

Джерело: складено автором на основі [2].

Дані рис. 10 свідчать про існування негативного тренду залучення ресурсів кредитними спілками в Україні, що свідчить про значне зниження попиту у населення на депозитні послуги цих установ. Найбільший обсяг ресурсів кредитними спілками був акумульований у 2008 році – 3,95 млрд грн. За вісім років ситуація кардинально змінилася. У 2016 році зазначені установи зібрали лише 830 млн грн депозитних ресурсів – зниження більш ніж у 4 рази. Такі показники свідчать про поступовий занепад системи кредитної кооперації у частині залучення депозитів населення. Відсутність гарантування повернення внесків їх власникам, що надаються у розпорядження кредитним спілкам, знижує конкурентоспроможність кредитних спілок на депозитному ринку в порівнянні з банківськими установами і призводить до тієї ситуації, яку нині спостерігаємо.

Ще одним видом депозитних установ, що можуть відповідно до чинного законодавства залучати кошти клієнтів, є фінансові компанії. Однак варто одразу зауважити, що ці установи не відіграють вагомій ролі у розвитку депозитного ринку України. За статистичними даними України такі компанії надають виключно фінансові послуги юридичним особам із зобов'язанням щодо наступного їх повернення. За даними Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, в Україні на кінець 2016 року було зареєстровано 650 фінансових компаній, які надавали досить великий спектр різних фінансових послуг.

У сфері надання депозитних послуг зазначені установи є не досить активними, оскільки цей вид діяльності більше контролюється державними органами влади і, відповідно, вимоги для отримання відповідної ліцензії та дозволів є більш складними. Проте, за даними Нацфінпослуг, у 2016 році фінансові компанії залучили фінансових активів юридичних осіб із зобов'язанням щодо наступного їх повернення на загальну суму 2,55 млрд грн. Варто зазначити, що у першому кварталі обсяг наданих цих послуг становив лише 480,6 млн грн і протягом одного року збільшився більш ніж у 5 разів. За своєю сутністю окреслена операція не зовсім є суто депозитною, але в її межах відбувається залучення ресурсів економічних суб'єктів з подальшим їх поверненням та сплатою відсотків. Саме такий принцип ідентифікації сутності цієї послуги закладений у постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з надання фінансових послуг (крім професійної діяльності на ринку цінних паперів)», що і дозволяє її розглядати як депозитну. Інформації щодо залучення коштів фізичних осіб фінансовими компаніями в Україні Нацфінпослуг не надаються, що дає підстави стверджувати про відсутність таких послуг.

Висновок. Таким чином, у межах статті виконано аналіз сучасного розвитку депозитного ринку України з деталізацією функціонування у його межах основних видів депозитних установ. Дані проведеного дослідження дають підстави стверджувати про превалюючу роль банківських установ у розвитку депозитного ринку України, незважаючи на численні турбулентні процеси у розвитку банківської системи та значну кількість банків, що виведені з фінансового ринку країни. Комерційні банки на кінець 2016 року змогли акумулювати майже 794 млрд грн депозитних ресурсів. Найбільше коштів банківськими установами в Україні було акумульовано у 2010 році – 81,7 млрд грн, 2012 році – 80,59 млрд грн, 2013 році – 97,63 млрд грн.

У 2016 році загальний обсяг залучених депозитів від фізичних осіб банками становив 444,68 млрд грн. Якщо врахувати, що загальний обсяг депозитів у цьому році дорівнював 793,47 млрд грн, то отримаємо, що кошти населення становили 56,04 % від загального обсягу акумульованих банками фінансових ресурсів через надання депозитних послуг.

Також було реалізовано дослідження діяльності кредитних спілок як одного з видів депозитних установ. Зокрема, в Україні на кінець 2016 року функціонувало 462 кредитні спілки, які були внесені до Державного реєстру фінансових установ. Найбільший обсяг ресурсів кредитними спілками був акумульований у 2008 році – 3,95 млрд грн. За вісім років ситуація кардинально змінилася. У 2016 році зазначені установи зібрали лише 830 млн грн депозитних ресурсів. Зниження більш ніж у 4 рази.

Також у статті виконано аналіз діяльності фінансових компаній в Україні у частині акумулювання ресурсів економічних суб'єктів. З'ясовано, що за даними Нацфінпослуг в Україні на кінець 2016 року було зареєстровано 650 фінансових компаній, які надавали досить великий спектр різних фінансових послуг. У сфері надання депозитних послуг ці установи є не досить активними, оскільки цей вид діяльності більше контролюється державними органами влади і, відповідно, вимоги для отримання відповідної ліцензії та дозволів є більш складними. Проте, за даними Нацфінпослуг, у 2016 році фінансові компанії залучили фінансових активів юридичних осіб із зобов'язанням щодо наступного їх повернення на загальну суму 2,55 млрд грн.

Список використаних джерел

1. Дубина М. В. Сутність депозитного ринку та особливості його функціонування / М. В. Дубина, О. О. Тарасенко // Економічний простір. – 2016. – № 116. – С. 189–199.
2. Інформація про стан і розвиток кредитних установ України [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. – Режим доступу : <https://nfp.gov.ua/content/stan-i-rozvitok-kreditnih-spilok.html>.
3. Красножон С. Заощадження населення як передумова інвестування / С. Красножон // Ринок цінних паперів України. – 2010. – № 7. – С. 43-46.
4. Офіційний курс валют на 31.12.2016 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Національного банку України. – Режим доступу : https://bank.gov.ua/control/uk/curmetal/currency/search?formType=searchFormDate&time_step=daily&date=31.12.2013&outer=table&execute=%D0%92%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D1%82%D0%B8.
5. Показники банківської системи [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Національного банку України. – Режим доступу : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=4661442&cat_id=34798593.
6. Про кредитні спілки [Електронний ресурс] : Закон України від 20 грудня 2001 року № 2908-III. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2908-14/print1477409656457359>.

References

1. Dubyna, M.V., Tarasenko, O.O. (2016). Sutnist depozytnoho rynku ta osoblyvosti yoho funktsionuvannia [The deposit market essence and peculiarities of its functioning]. *Ekonomichnyi prostir – Economic space*, no. 116, pp. 189–199 (in Ukrainian).
2. Informatsiia pro stan i rozvytok kredytnykh ustanov Ukrainy [Information on the state and development of Ukrainian credit institutions]. <https://nfp.gov.ua>. Retrieved from <https://nfp.gov.ua/content/stan-i-rozvitok-kreditnih-spilok.html>.
3. Krasnozhon, S. (2010). Zaoshchadzhenia naseleunia yak peredumova investuvannia [Savings of the population as a prerequisite for investing]. *Rynok tsinnykh paperiv Ukrainy – Securities Market of Ukraine*, no. 7, pp. 43-46 (in Ukrainian).
4. Ofitsiinyi kurs valiut na 31.12.2016 [The official exchange rate is 31.12.2016]. <http://www.bank.gov.ua>. Retrieved from https://bank.gov.ua/control/uk/curmetal/currency/search?formType=searchFormDate&time_step=daily&date=31.12.2013&outer=table&execute=%D0%92%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D1%82%D0%B8.
5. Pokaznyky bankivskoi systemy [Indicators of the banking system]. <http://www.bank.gov.ua>. Retrieved from https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442&cat_id=34798593.
6. Pro kredytni spilky: Zakon Ukrainy vid 20 hrudnia 2001 roku № 2908-III [On Credit Unions: Law of Ukraine on December 20, 2001 № 2908-III]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2908-14/print1477409656457359>.

Тарасенко Олена Олександрівна – аспірант, асистент кафедри фінансів і фінансово-економічної безпеки, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Тарасенко Елена Александровна – аспірант, асистент кафедри фінансов и фінансово-економічної безпеки, Чернігівський національний технологічний університет (ул. Шевченко, 95, г. Чернігов, 14027, Україна).

Tarasenko Olena – PhD student, assistant of Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

UDC 336.71

Svitlana Tulchynska, Doctor of Economics, Professor**Anna Pohrebniak**, PhD in Economics, Senior Lecturer

National Technical University of Ukraine "Kyiv Polytechnic Institute named after Igor Sikorsky", Kyiv, Ukraine

ANALYSIS OF THE BANKING SYSTEM OF UKRAINE**С. О. Тульчинська**, д-р екон. наук, професор**А. Ю. Погребняк**, канд. екон. наук, ст. викладач

Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», м. Київ, Україна

АНАЛІЗ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ**С. А. Тульчинская**, д-р экон. наук, профессор**А. Ю. Погребняк**, канд. экон. наук, ст. преподаватель

Национальный технический университет Украины «Киевский политехнический институт имени Игоря Сикорского», г. Киев, Украина

АНАЛИЗ БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЫ УКРАИНЫ

The article analyzes the banking system of Ukraine. Established in recent history, a decline in commercial banks at the beginning of 2016 their number was 111 banks, including 43 of which are banks with foreign capital. At the beginning of 2016 the state share in the authorized capital of solvent banks was 37.9% and the share of foreign capital – 39.4 %. This means customers are the main source of banks' resource base, customer deposit portfolio amounted to 64 % of liabilities, including deposits from individuals – 33.8% (389 bln. UAH), Funds of legal entities – 30.2 % (348 bln. UAH). In recent years, banks' credit activity remained low, the share of foreign currency loans in the loan portfolio was 58 %. The devaluation of the hryvnia has led to problems with servicing of such loans by borrowers who do not have their own currency earnings. To improve the situation, many banks since 2015, began implementing programs to restructure foreign currency loans.

The analysis of indicators of the banking system for 2011-2016. The constant tendency to increase profits for the period 2011-2016. Observed in banks such as Citibank (UKRAINE) and ProCredit Bank. Privatbank during the period studied by contrast shows a decline in profits. Reduced profit in two years was almost 9 times. First by the number of assets in Ukraine is Privatbank. From 2011-2016 assets increased 2.3 times, 2.7 times Oshadbank. Commitments such as bank PrivatBank, Oschadbank, Ukreximbank, Prominvestbank, Sberbank, which is headed by the top five banks in Ukraine in terms of commitment, from 2011-2016 increase.

The main problems of ukrainian banking sector for 2016 was a significant outflow of resources from the banking system, the deteriorating quality of loan portfolios banks and unprofitable activities. The growth of the main indicators of the banking sector in the 2014–2015. There was only due to exchange rate revaluation of assets and liabilities due to depreciation of the hryvnia against major foreign currencies.

Established that the cost of credit for contracts concluded limited creditworthiness of borrowers and yield other active operations of banks and does not fully reflect the value of the objective to raise funds.

Key words: banking system; bank; commercial banks; profit; loss; assets; liabilities.

У статті здійснено аналіз банківської системи України. Встановлено, що за останній період спостерігається скорочення комерційних банків і на початок 2016 р. їх кількість становила 111 банків, у тому числі 43 з яких є банками з іноземним капіталом. На початок 2016 р. частка держави у статутному капіталі платоспроможних банків становила 37,9 %, а частка іноземного капіталу – 39,4 %. При цьому кошти клієнтів залишаються основним джерелом ресурсної бази банків: клієнтський депозитний портфель становив 64 % зобов'язань, у тому числі кошти фізичних осіб – 33,8 % (389 млрд грн), кошти юридичних осіб – 30,2 % (348 млрд грн). За останні роки кредитна активність банків залишалася низькою, питома вага валютних кредитів у кредитному портфелі банків становила 58 %. Девальвація гривні призвела до проблем з обслуговуванням таких кредитів позичальниками, які не мають власної валютної виручки. З метою поліпшення ситуації багато банків починаючи з 2015 р. почали реалізацію програм з реструктуризації валютних кредитів.

Проведено аналіз показників банківської системи за 2011-2016 рр. Постійна тенденція до збільшення прибутку за період з 2011-2016 рр. спостерігалася у таких банків, як СІПБАНК (УКРАЇНА) та ПРОКРЕДИТ БАНК. ПРИВАТБАНК протягом дослідженого періоду навпаки демонструє зниження прибутку. Зменшення прибутку за два роки становило майже 9 разів. Перший за кількістю активів в Україні є ПРИВАТБАНК. З 2011–2016 рр. активи зросли у 2,3 рази, у ОЩАДБАНКУ у 2,7 рази. Зобов'язання у таких банків, як ПРИВАТБАНК, ОЩАДБАНК, УКРЕКСІМБАНК, ПРОМІНВЕСТБАНК, СБЕРБАНК, що очолюють першу п'ятірку банків України за обсягом зобов'язань, у період з 2011–2016 рр. зростають.

Основними проблемами банківського сектору України протягом 2016 року були значний відплив ресурсів з банківської системи, погіршення якості кредитних портфелів банків та збиткова діяльність. Зростання основних показників діяльності банківського сектору у 2014-2015 рр. відбулося лише за рахунок курсової переоцінки активів та зобов'язань банків через зниження курсу гривні до основних іноземних валют.

Встановлено, що вартість кредитів за укладеними договорами обмежувалася кредитоспроможністю позичальників та доходністю інших активних операцій банків і не повною мірою відображала об'єктивну вартість залучення коштів.

Ключові слова: банківська система; банк; комерційні банки; прибуток; збиток; активи; зобов'язання.

В статье осуществлен анализ банковской системы Украины. Установлено, что за последний период наблюдается сокращение коммерческих банков и на начало 2016 их количество составляло 111 банков, в том числе 43 из которых являются банками с иностранным капиталом. На начало 2016 доля государства в уставном капитале платежеспособных банков составляла 37,9 %, а доля иностранного капитала – 39,4 %. При этом средства клиентов остаются основным источником ресурсной базы банков: клиентский депозитный портфель составлял 64% обязательств, в том числе средства физических лиц – 33,8 % (389 млрд грн), Средства юридических лиц – 30,2 % (348 млрд грн). За последние годы кредитная активность банков оставалась низкой, удельный вес валютных кредитов в кредитном портфеле банков составляла 58 %. Девальвация гривны привела к проблемам с обслуживанием таких кредитов заемщиками, не имеют собственной валютной выручки. С целью улучшения ситуации многие банки начиная с 2015 г. начали реализацию программ по реструктуризации валютных кредитов.

Проведен анализ показателей банковской системы за 2011–2016 гг. Постоянная тенденция к увеличению прибыли за период с 2011-2016 гг. наблюдалась у таких банков, как СИТИБАНК (УКРАИНА) и ПРОКРЕДИТ БАНК. ПРИВАТБАНК в течение исследованного периода наоборот демонстрирует снижение прибыли. Уменьшение прибыли за два года составило почти 9 раз. Первый по количеству активов в Украине ПРИВАТБАНК. С 2011-2016 гг. Активы выросли в 2,3 раза, в СБЕРБАНКА в 2,7 раза. Обязательства в таких банках, как ПРИВАТБАНК, Ощадбанк, Укрэксимбанк, Проминвестбанк, Сбербанк, возглавляющих первую пятерку банков Украины по объему обязательств, в период с 2011–2016 гг. растут.

Основными проблемами банковского сектора Украины в течение 2016 были значительный отток ресурсов из банковской системы, ухудшения качества кредитных портфелей банков и убыточная деятельность. Рост основных показателей деятельности банковского сектора в 2014-2015 гг. Произошло только за счет курсовой переоценки активов и обязательств банков из-за снижения курса гривны к основным иностранным валютам.

Установлено, что стоимость кредитов по заключенным договорам ограничивалась кредитоспособностью заемщиков и доходностью других активных операций банков и не в полной мере отражала объективную стоимость привлечения средств.

Ключевые слова: банковская система; банк; коммерческие банки; прибыль; убыток; активы; обязательства.

Introduction. Currently economy a significant recession prevailing in Ukraine, considerable attention is paid to the banking system and in particular to commercial banks. Commercial banking activities imperfection complicated insurance system, public distrust in the activities of commercial banks, total non-payments crisis and so on.

Ensuring high efficiency of domestic banks is an important task of the modern stage of development of the banking system of Ukraine and a necessary condition for its further strengthening as a strategic component of the national economy. The study of this problem is especially important, as the state solves the problem of integration into the global financial market, for entering into which it is necessary to create a competitive infrastructure of financial services. Banking system is an organizational set of different types of banks in their relationship, which exists in one or another country in a well-defined historical period.

Banking relationships were foreign scientists in research, including: J. Gerar, J. Marshall, G. Kotler, K. Redherd, R. Rynutro P. Rose, W. Hankel on radial. Among Ukrainian scientists researching the banking system and banks should be noted: A. Baranovsky, S. Boynets [15], O. Vasyurenka [4], O. Gavrilyuk, A. Dzyublyuk, I. D'yakonova [6], and . Karbivnychoho [7] M. Kvasniy [8], A. Kyrychenko, V. Kozyuk, V. Lagutin, E. Lakosnyk [9] A. Mahayeva [11] A. Moroz, L. Prostebi [13] K. Rajewski, P. Reshetnikov [13] O. Rogach, M. Savluk, O. Stepanenko [14], S. Tulchynska [10] and others.

But, as shown by the review of the economic literature, number of issues concerning the banking system require more profound study.

Purpose of the article is an analysis of the banking system of Ukraine. To achieve this goal, it was decided the following objectives: performance analysis of banks of Ukraine from 2011-2016 of profit (loss), assets and liabilities; investigated the credit activity of banks, the total amount of customer funds (funds of legal and natural persons) of banks for the 2015–2016.

Main results. The functioning of the banking system in 2014-2016 has been accompanied by unresolved economic problems - chronic budget deficit and balance of payments, fiscal weakness for years reformed energy sector, significant deterioration of banks through an accelerated outflow of deposits and other. Of course, this macroeconomic situation adversely affected the performance of the banking sector.

As of 06.01.2015 in the State Register of banks were registered 182 banks, of which 162 were banking license (including 3 state – JSC “Oshadbank”, JSC “Ukreximbank”, JSC “Derzhzembank”) and 1 (JSC “Rodovid Bank”) – license curative bank. The number of banks

with foreign capital increased by 2 and was 51 banks, including 19 banks – with 100 % foreign capital. The banks had 133 operating branches (with 141 registered) 15 245 branches and 14 offices, of which 7 – in Ukraine [1].

As of January 1, 2016 NBU license to conduct banking activities had 120 banking institutions, which operate 117 institutions, and as of 06.01.2016 g. License had – 111 banks (including 43 banks with foreign capital). Thus, the number of banks for the year was reduced by 71 unit.

The results of operations of purification systems show that there have been qualitative and quantitative changes in the composition and structure of participants in the banking sector. Significantly increased the share of state banks and banks with foreign capital, as of early 2016, the state share in the authorized capital of solvent banks was 37.9 % and the share of foreign capital – 39.4 %. The share of assets of five largest banks increased to 54 % at the end of 2015 compared to 45 % in 2014. Increased and concentration of assets in funds of individuals – 62 %, due both to the withdrawal of many banks to market and increase confidence of depositors in the big banks.

Distribution of reserves and capital by groups of banks in Ukraine is presented in Table 1.

Table 1

Distribution of reserves and capital by groups of banks in Ukraine is presented in 2015–2016

Group of banks	2015		2016	
	Liabilities of banks		Capital of banks	
Banks with a state share (in which the state owns more than 75% of the share), UAH million.	333 915	365 118	65 818	65 818
% of the system	29,6	31,6	33,5	32,1
Banks of foreign bank groups (banks, owners of controlling blocks of shares in which there are foreign banking institutions), UAH million.	402732	383228	86465	94855
% of the system	35,7	33,2	44,0	46,2
Banks with private Ukrainian capital, Group I (banks with a share of assets of which more than 0.5% of assets of the banking system), UAH million.	330831	346823	30905	30905
% of the system	29,4	30,1	15,8	15,1
Banks with private Ukrainian capital, Group II (banks whose share of assets is less than 0.5% of assets of the banking system), UAH million.	59187	58728	13169	13555
% of the system	5,3	5,1	6,7	6,6
Total, UAH million	1 126 664	1 153 898	196 358	205 134

Source: compiled by the authors according to [2].

The data in Table 1 show that, according to the National Bank of Ukraine, the increase was observed for all groups of banks except for: groups of banks of foreign bank groups, where the decrease was UAH 19504 million. And the second group of banks with private Ukrainian capital, the decrease was UAH 459 mln. The total amount of liabilities at the beginning of 2016 amounted to 1 153 898 million UAH, its growth in relation to 2015 amounted to 2,725 million UAH.

Changes in bank capital also occurred for these two groups of banks. In the group of banks where the holders of controlling blocks of shares are foreign banking institutions, the capital has increased by 8390 million UAH. And in the group of banks with private Ukrainian capital, where the share of assets less than 0.5 % of the assets of the bank's capital increase amounted to UAH 386 mln. The total amount of capital at the beginning of 2016 amounted to UAH 205134 million, its growth in relation to 2015 amounted to UAH 8776 million.

Customer accounts remain the main source of banks' resource base, customer deposit portfolio amounted to 64% of liabilities, including deposits from individuals – 33.8 % (389 bln. UAH), Funds of legal entities – 30.2 % (348 billion. USD). Such a high proportion of the entities and individuals due to limited access to bank financing and other sources - including external debt markets. It is expected that the proportion of deposits banks' liabilities increase.

Gains (losses) of the first ten banks in Ukraine this indicator for 2011-2016 presented in Table 2.

Table 2

Profits (losses) banks in Ukraine in 2011–2016 at the beginning of the year, mln. UAH

Bank	2011	2012	2013	2014	2015	2016
CITIBANK (UKRAINE)	302	409	484	483	1380	1630
ING BANK UKRAINE	268	173	552	76	229	855
CREDIT AGRICOLE BANK	-23	46	409	369	90	441
BANK CREDIT DNIPRO	5	2	2	-23	-110	283
UKRGAZBANK	10	-3614	1100	1002	-2801	260
PRIVATBANK	1370	1426	1533	1873	749	216
RBC BANK	0	0	0	0	0	188
DEUTSCHE BANK DBU	-29	-33	36	22	28	132
KREDOBANK	-392	94	-61	0	5	112
PROCREDIT BANK	-13	22	48	59	79	79

Source: compiled by the authors according to [2].

Indicators of profit (loss) of banks Ukraine talk about the lack of common trends of increase or decrease. So constant tendency to increase profits for 2011–2016. Observed in banks such as Citibank (UKRAINE) and ProCredit Bank. PRIVATBANK during the period studied by contrast shows a decline in profits. Since the beginning of 2014 profit of 1.873 bln. UAH. And at the beginning of 2016, 216 mln. UAH, that is, reducing profits for the two years was almost 9 times.

Indicators of assets first ten banks in Ukraine this figure for the 2011–2016 are presented in Table 3.

Table 3

Assets of banks in Ukraine in 2011-2016 at the beginning of the year, mln. UAH

Bank	2011	2012	2013	2014	2015	2016
PRIVATBANK	113437	145118	172429	214491	204585	264886
OSCHADBANK	59019	73968	85996	103568	128104	159389
UKREXIMBANK	73172	75103	87949	94349	126000	141285
UniCredit (Ukrsotsbank)	41603	40207	38830	43057	48258	54219
Sberbank	9924	16933	27026	35095	46740	51807
RAIFFEISEN BANK AVAL	55100	51347	47694	43460	46859	51239
UKRSYBBANK	46128	32868	25888	24112	26337	43418
ALPHA BANK	26595	27965	25589	29293	36694	42363
PROMINVESTBANK	34613	38161	41318	39737	52656	41652
UKRHAZBANK	13837	18157	20997	23794	21028	41555

Source: compiled by the authors according to [2].

Analysis of data from Table 3 shows that most of the assets of banks increased. So the first by the number of assets in Ukraine PrivatBank 2011. in 2016 it increased 2.3 times, savings bank increased 2.7 times.

The indicators of obligations first ten banks in Ukraine this indicator for the 2011-2016 is presented in Table 4.

Table 4

Banking commitment in Ukraine in 2011–2016 at the beginning of the year, mln. UAH

Bank	2011	2012	2013	2014	2015	2016
PRIVATBANK	101557	128371	154128	194179	181889	237399
OSCHADBANK	42393	56321	67877	83113	105355	152049
UKREXIMBANK	55717	57374	70093	76266	112464	144413
PROMINVEST-BANK	30023	33079	36045	34353	46581	53922
SBERBANK	8819	14718	23925	31428	42836	49539
RAIFFEISEN BANK AVAL	48659	44876	41348	36223	40711	44971
UKRSYBBANK	41273	31609	23260	21461	24556	41615
UNICREDIT (UKRSOTSBANK)	35033	33599	31173	34389	42020	40482
ALPHA BANK	23474	23890	21489	25095	33184	39739
UKRHAZBANK	11846	15353	17183	19271	19457	37263

Source: compiled by the authors according to [2].

Analysis Table 4 shows that the obligations of such banks as PrivatBank, Oschadbank, Ukreximbank, Prominvestbank, Sberbank, which is headed by the top five banks in Ukraine in terms of obligations between 2011-2016 increased. So PrivatBank's obligations during this period increased by 2.3 times, and the greatest increase during this period took place in Sberbank of Russia in 5,6 times.

The dynamics of market interest rates on new loans against the background of the different phases of social and political tension during 2015 was diverse.

The credit activity of banks during the year remained low. By reducing the resource base and solvency deterioration of payment discipline of borrowers, banks have reduced lending to both businesses and citizens. The balance of loans (excluding accrued interest) of solvent banks in national currency decreased by 875 mln. UAH, And in foreign currency – by 2.6 bln. USD.

The devaluation of the hryvnia has led to problems with servicing of such loans by borrowers who do not have their own currency earnings. To improve the situation, many banks in 2015 began implementing programs to restructure foreign currency loans. The quality of bank assets in 2015 significantly deteriorated. The share of negatively classified debts in the loan portfolio of operating banks as of 01.01.2016 g. Was 28.2 % or 365.6 billion. UAH. (Compared to 18.4 % and 197.5 bln. USD. A year earlier). In most deteriorated quality of loans in foreign currency – growth of bad debts amounted to 3.8 bln. Dollars.

In the first half 2016 net assets of the banking system of Ukraine has increased slightly. Their volume as of 07.01.2016 was 1,260 bln. USD against 1.254 billion. UAH at the beginning of the year (ie an increase of 0.5 %).

The total customer funds (funds of legal entities and individuals) purified from changes due to revaluation of the currency in 2015 increased by 9.6 %. After a long period of panic retail deposits in domestic currency resumed growth since April 2015 (not including insolvent banks) at the end of the year their volume exceeded pre-crisis levels. However, investments in foreign currency decreased by December 2015, and a total of outflows during the year amounted to 2.3 bln. USD equivalent (excluding banks declared insolvent). In 2015, the banking system received 199.2 billion. UAH. revenues 33.2 bln. UAH more than in 2014.

The main source of income (67.8 %) are interest income. In terms of lending to narrow in 2015 banks expanded range of services and intensified banking operations that generate fee income. According to the 2015 commission income increased by 30.3 % and their share in total revenues was 14.3 %. Trading income compared to 2014 increased by 70.5 % – to 21.5 bln. UAH, Which was due to profits on trading of derivatives (growth by 15.7 bln. UAH).

Following the 2015 operating banks Ukraine received cumulative loss 66.6 billion. USD. The main reason for the losses was a significant increase in allocations to reserves, compared with the year 2014 increased by half and amounted to 114.5 billion. UAH (43.1% of total expenses) for 2015. In the first half 2016 revenues of banks in Ukraine continued to decline and amounted to 88.0 bln. UAH, expenses increased by 18.6 % – to 97.2 bln. UAH. This is primarily because of losses from trading operations, namely from foreign currency and precious metals and by reducing the interest income of banks. At the beginning of 2016 to 30 101 operating banks in Ukraine received damages totaling \$ 15.9 billion. USD. Other banking institutions have completed the reporting period with positive results, were collectively 6.7 bln. USD profits.

However, net operating income for 2015 was positive and amounted to 81.5 billion. UAH., which indicates the ability of most banks generate positive net operating cash flows in the future. Since 2014 the National Bank of Ukraine, taking into account the world practice, introduced regular diagnostic examination of banks to determine additional needs of banks in the capital. Diagnostic examination consists of two phases - analysis of asset quality of banks and stress testing. The increase in capital of banks on the results of diagnostic testing increases the financial stability of the banking system and create the necessary basis for the resumption of lending. In 2015, examined the twentieth largest in terms of assets banks. The result revealed that 16 of the 20 largest banks need additional capital. Most of them fulfilled the agreed program with the National Bank of capitalization and restructuring.

The main problems of the banking sector Ukraine for 2016 was a significant outflow of resources from the banking system, the deteriorating quality of loan portfolios banks and unprofitable activities. The growth of the main indicators of the banking sector in the 2014-2015 biennium. There was only due to exchange rate revaluation of assets and liabilities due to depreciation of the hryvnia against major foreign currencies.

At the end of 2016 in the banking system of Ukraine held a significant event, and it was nationalized PJSC CB «PrivatBank», which is the largest bank in Ukraine. So the Cabinet of Ministers of Ukraine December 18, 2016 was decided on the nationalization of the bank December 19, introduced a temporary administration, and only after the December 22 sale of 100% of the Ministry of Finance of Ukraine interim administration was launched. There is no doubt that the nationalization of the bank's major impact on the banking system of Ukraine as a whole.

Conclusions. Thus, carried out research makes it possible to say that the conditions in which functioning banking system of Ukraine is unstable and risky, which is reflected in the banks.

Because of the high risks of default loans and accumulated a significant portfolio of bad debts the banks in 2015 mainly focused on:

- debt restructuring (through the extension of credit, interest rate revision, etc.);
- maintaining constructive relations with existing creditworthy borrowers;
- assignable and sale of troubled assets.

The cost of loans concluded contracts for limited creditworthiness of borrowers and yield other active operations of banks and does not fully reflect the objective value of funds (due to rising dominance of qualitative parameters when making credit decisions). Banks increased the rigidity of standards and criteria for the selection of both the contractors and the possible collateral.

References

1. Analitichnyi ohliad bankivskoi systemy Ukrainy za I kvartal 2016 roku [Analytical review of the banking system of Ukraine for the 1st quarter of 2016]. *National rating agency «Rurik»*. Retrieved from http://rurik.com.ua/documents/research/bank_system_1_kv_2016.pdf.
2. *Bankivska statystyka [Banking Analyst]*. Retrieved from <http://bankografo.com/analiz-bankiv/bankivska-statystyka>.
3. Kyrychenko, O.A. (ed.), Hilenko, I.V., Rohol, S.L., Nemoi, O. (2013). *Bankivskiy menedzhment [Banking Management]*. Kyiv: Academy (in Ukrainian).
4. Vasiurenko, A.V., Podchesova, V.Yu. (2010). *Instrumentarii analizu v systemi kredytnoho ryzhuk-menedzhmentu [Analysis tool system of credit risk management]*. Kyiv: UB NBU (in Ukrainian).
5. Gutsal, I. (2011). *Bankivske kredytuvannia subiektiv rynku v transformatsiinii ekonomitsi Ukrainy: (pytannia teorii, metodyky, praktyky) [Bank lending market players in economy Ukraine: (questions of theory, methodology, practice)]*. Kyiv: JSC “Biblios” (in Ukrainian).
6. Diakonova, I.I., Mordan, Ye.Yu. (2011). Adaptivnist bankivskoi systemy ta yii proiav u dynamitsi ekonomichnoho rozvytku Ukrainy [Adaptability banking system and its manifestation in the dynamic economic development of Ukraine]. *Visnyk SumDU. Seriya «118 Ekonomika» – Bulletin of Sumy State University. Series “Economy”, № 4*, pp. 118–126 (in Ukrainian).
7. Karbivnychy, I. (2006). Teoretychni aspekty formuvannia kredytnoi polityky banku [Theoretical aspects of loan policy]. *Problemy i perspektyvy rozvytku bankivskoi systemy Ukrainy – Problems and prospects of the development of the banking system of Ukraine*, vol. 17, pp. 264–270 (in Ukrainian).
8. Kvasniy, M.M. (2014). Intehratsiia metodiv modeliuвання dlia prohozuvannia yakosti kredytnoho portfeliu banku [Integration of modeling techniques for predicting the quality of the loan portfolio of the bank]. *Aktualni problemy ekonomiky – Actual problems of economy. № 4 (154)*, pp. 387–393 (in Ukrainian).
9. Lakosnik, E. (2014). Novye IT dlia finansovykh institutov [New IT for financial institutions]. *Bankovskaia praktika za rubezhom – Banking practice abroad*, no. 11, pp. 34–39 (in Russia).
10. Lindayev, D.V., Tulchynska, S.O. (2016). Analiz kredytnykh vidnosyn v Ukraini v umovakh transformatsiinoy ekonomiky [Analysis of relations in Ukraine in conditions of transformational economy]. *Suchasni problemy ekonomiky ta biznesu – Modern Problems of Economics and Business*, issue 18, pp. 95–103 (in Ukrainian).

11. Mahaieva, O. (2014). Elektronni hroshi v Yevropi ta Ukraini [Electronic money in Europe and Ukraine]. *Materialy Natsionalnoho banku Ukrainy – Proceedings of the National Bank of Ukraine*, № 9, pp. 22–24 (in Ukrainian).
12. Prostebi, L. (2013). Problemy rozvytku bankivskoi systemy ukrainy ta mekhanizmiv rehuliuвання yii diialnosti [Problems of the banking system of Ukraine and regulatory mechanism of its activity]. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomika – Bulletin of the Odessa National University. Economics*, vol. 18, issue 2/1, pp. 109–112 (in Ukrainian).
13. Reshetnikov, P. (2014). Dosvid vykorystannia informatsiinykh tekhnolohii u bankivskomu sektori [Experience of information technology in banking]. *Visnyk Natsionalnoho banku Ukrainy – Bulletin of the National Bank of Ukraine*, № 4, pp. 40–43 (in Ukrainian).
14. Stepanenko, A.P. (2013). Otsinka efektyvnosti ta funktsionuvannia bankivskoi systemy [Evaluation of the efficiency and functioning of the banking system]. *Rozvytok ekonomiky – Economy Development*, № 1 (65), pp. 5–10 (in Ukrainian).
15. Wojnes, S., Oliynyk O., Adamenko, V. (2014). Credit rationing as a result of optimization of the loan portfolio provided a cautious attitude to risk. *Actual problems of economy*, № 10 (160), pp. 437–445.

References (in language original)

1. Аналітичний огляд банківської системи України за I квартал 2016 року [Електронний ресурс] / Національне рейтингове агентство «Рюрик». – Режим доступу : http://rurik.com.ua/documents/research/bank_system_1_kv_2016.pdf.
2. Банківська статистика [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bankografo.com/analiz-bankiv/bankivska-statystyka>.
3. Банківський менеджмент : навч. посіб. / О. А. Кириченко, І. В. Гіленко, С. Роголь, С. В. Сиротян, О. Немой. – К. : Знання-Прес, 2002. – 438 с.
4. Васюренко О. В. Інструментарій аналізу в системі кредитного ризик-менеджменту : монографія / О. В. Васюренко, В. Ю. Подчесова. – К., 2010. - 192 с.
5. Гуцал І. С. Банківське кредитування суб'єктів ринку в трансформаційній економіці України: (питання теорії, методики, практики) / І. С. Гуцал. – Л. : ВАТ «Біблос», 2001. – 242 с.
6. Д'яконова І. І. Адаптивність банківської системи та її прояв у динаміці економічного розвитку України / І. І. Д'яконова, С. Ю. Мордань // Вісник СумДУ. Серія «118 Економіка». – 2011. – № 4. – С. 118–126.
7. Карбівничий І. В. Теоретичні аспекти формування кредитної політики банку / І. В. Карбівничий // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: збірник наукових праць. – Суми : УАБС НБУ, 2006. – Т. 17. – С. 264–270.
8. Квасній М. М. Інтеграція методів моделювання для прогнозування якості кредитного портфелю банку / М. М. Квасній // Актуальні проблеми економіки. – 2014. – № 4 (154). – С. 387–393.
9. Лакосник Е. Новые ИТ для финансовых институтов / Е. Лакосник // Банковская практика за рубежом. – 2004. – № 11. – С. 34–39.
10. Ліндаєв Д. В. Аналіз кредитних відносин в Україні в умовах трансформаційної економіки / Д. В. Ліндаєв, С. О. Тульчинська // Сучасні проблеми економіки та бізнесу. – 2016. – Вип. 18. – С. 95–103.
11. Магаєва О. Електронні гроші в Європі та Україні / О. Магаєва // Матеріали Національного банку України. – 2014. – № 9. – С. 22–24.
12. Простебі Л. І. Проблеми розвитку банківської системи України та механізмів регулювання її діяльності / Л. І. Простебі // Вісник Одеського національного університету. Економіка. – 2013. – Т. 18, вип. 2/1. – С. 109–112.
13. Решетніков П. Досвід використання інформаційних технологій у банківському секторі / П. Решетніков // Вісник Національного банку України. – 2014. – № 4. – С. 40–43.
14. Степаненко А. П. Оцінка ефективності та функціонування банківської системи / А. П. Степаненко // Розвиток економіки. – 2013. – № 1 (65). – С. 5–10.
15. Wojnes S. Credit rationing as a result of optimization of the loan portfolio provided a cautious attitude to risk / S. Wojnes, O. Oliynyk, V. Adamenko // Actual problems of economy: economic journal Science. – 2014. – № 10 (160). – Pp. 437–445.

Tulchynska Svitlana – Doctor of Economics, Professor, National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute» (37 Peremogy Av., 03056 Kyiv, Ukraine).

Тулчинська Світлана Олександрівна – доктор економічних наук, професор, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» (просп. Перемоги, 37, м. Київ, 03056, Україна).

Тулчинская Светлана Александровна – доктор экономических наук, профессор, Национальный технический университет Украины «Киевский политехнический институт имени Игоря Сикорского» (просп. Победы, 37, г. Киев, 03056, Украина).

E-mail: tuha@ukr.net

Anna Yuryevna Pogrebnyak – PhD in Economics, Senior Lecturer, National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute» (37 Peremogy Av., 03056 Kyiv, Ukraine).

Погребняк Анна Юрійвна – кандидат економічних наук, старший викладач, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» (просп. Перемоги, 37, м. Київ, 03056, Україна).

Погребняк Анна Юрьевна – кандидат экономических наук, старший преподаватель, Национальный технический университет Украины «Киевский политехнический институт имени Игоря Сикорского» (просп. Победы, 37, г. Киев, 03056, Украина).

E-mail: anna.u.pogrebnyak@gmail.com

UDC 336.71

Viktoria Kostogryz, PhD in Economics

Vitalina Sokolenko, master

Cherkasy Educational and Scientific Institute State Higher Educational Institution «University of Banking», Cherkasy, Ukraine

MODERN APPROACHES TO THE MENTION AND PECULIARITIES OF BANKING COMPETITION IN THE FINANCIAL SERVICES MARKET

В. Г. Костогриз, канд. екон. наук, доцент

В. О. Соколенко, магістрант

Черкаський навчально-науковий інститут ДВНЗ «Університет банківської справи», м. Черкаси, Україна

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО СУТНОСТІ ТА ОСОБЛИВОСТЕЙ БАНКІВСЬКОЇ КОНКУРЕНЦІЇ НА РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

В. Г. Костогриз, канд. экон. наук, доцент

В. А. Соколенко, магистрант

Черкасский учебно-научный институт ГВУЗ «Университет банковского дела», г. Черкассы, Украина

СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ К СУЩНОСТИ И ОСОБЕННОСТЯМ БАНКОВСКОЙ КОНКУРЕНЦИИ НА РЫНКЕ ФИНАНСОВЫХ УСЛУГ

Within the article, modern approaches to the interpretation of defining the essence of the concept of "banking competition" was provided and the author's definition of the above category was proposed. In addition, a comparative analysis of banks and their main competitors in the financial services market, which are non-bank financial (insurance companies, credit unions, pawnshops, leasing companies, pension funds, etc.) and non-financial institutions (post offices, construction companies, etc.) were conducted. On the basis of scientific sources peculiarities of banking competition in the present conditions were determined.

Key words: competition; banking competition; commercial bank; non-bank institution.

У межах статті розглянуто сучасні підходи до тлумачення сутності поняття «банківська конкуренція» та запропоновано авторське визначення вищевказаної категорії. Крім того, проведено порівняльний аналіз банків та їх основних конкурентів на ринку фінансових послуг, якими виступають небанківські фінансові (страхові компанії, кредитні спілки, ломбарди, лізингові компанії, пенсійні фонди та ін.) та нефінансові установи (поштові відділення, будівельні компанії та ін.). На підставі дослідження наукових джерел визначено особливості банківської конкуренції в умовах сьогодення.

Ключові слова: суперництво; конкуренція; банківська конкуренція; комерційний банк; небанківська установа.

В рамках статті рассмотрены современные подходы к толкованию сущности понятия «банковская конкуренция» и предложено авторское определение вышеуказанной категории. Кроме того, проведен сравнительный анализ банков и их основных конкурентов на рынке финансовых услуг, которыми выступают небанковские финансовые (страховые компании, кредитные союзы, ломбарды, лизинговые компании, пенсионные фонды и др.) и нефинансовые учреждения (почтовые отделения, строительные компании и др.). На основании исследования научных источников определены особенности банковской конкуренции в сегодняшних условиях.

Ключевые слова: соперничество; конкуренция; банковская конкуренция; коммерческий банк; небанковская организация.

Statement of the problem. In the context of globalization and liberalization of the financial sector there is a tendency of increasing competition between economic entities. The particular relevance of this problem is for banking institutions, due to their leading positions in the financial services market. Therefore, for banks to develop special methods and means of preserving their place in the market or conquering its new segments, there is a need for further research on the essence and features of banking competition.

The analysis of the recent publications and research. The main theoretical aspects of banking competition are reflected in the scientific works of Yu. I. Korobov, S. M. Boiko, O. V. Dubovyk, A. V. Nikitin, G. O. Samoylov, A. G. Bachalov etc. Certain aspects of competitive relations in the banking sector are considered in the scientific works of such scientists as: M. E. Liuzniak, D. A. Mizgulin, L. I. Fedulova, I. P. Voloshchuk, O. V. Vasiurenko and others.

Selection of previously unsettled parts of the general problem. Paying tribute to the works of these and other scientists, it should be noted that in the economic science is still debating the concept of "Bank competition" and not enough attention is paid to the complex analysis system of competitive relations in the financial services market.

The aim of the article is to study theoretical approaches to the definition of the essence of banking competition and identify its features in modern conditions of development of financial services market.

Ground of scientific results. A kind of competition in a market economy is banking competition. That is why most of the fundamental principles formulated by the authors of the works devoted to the competitive struggle in commodity relations can be transferred to the study of the essence of banking competition [3, p. 14]. In the domestic banking system, competitive relations are primarily regulated by the Law of Ukraine “On banks and banking activity” (article 53, 55, 56) of 7 December 2000 №2121-III [9], but the focus is not on competition itself, but on the bank’s client.

Research of scientific and methodological approaches to the definition of the concept of “banking competition” indicates its complexity and ambiguity, and allows us to assert that there is no common understanding of the content of this category (Table 1).

Table 1

Interpretation of the concept of “banking competition”

Author	Elements of the definition of the concept of “banking competition”		
	content	subjects	object
O. V. Dubovyk, S. M. Boiko M. A. Vozniuk T. D. Hirchenko [4, c. 171]	struggle, during which excellent competitive advantages of own institution and its products are created	economic entities	attracting the most attractive consumer segments
A. V. Nikitin, H. P. Bortnikov, A. V. Fedorchenko [6, c. 97]	economic rivalry	commercial banks and other lending institutions	acquiring and retaining customers on the most favorable conditions of realization of financial products
D. A. Mizgulin [4, c. 12]	competition	banking institutions	general conditions for providing banking services
Yu. I. Korobov [2, c. 9]	dynamic process of rivalry	subjects of the banking market	strong market position
G. O. Samoylov, A. G. Bachalov [11, c. 29]	dynamic process of rivalry	commercial banks, credit institutions and other financial organizations	strong position in the market of loans and banking services also in the alternative new markets of substitute services
L. I. Fedulova, I. P. Voloshchuk [12, c. 24]	dynamic process of rivalry	subjects of the banking market	achieving the same goal
A. E. Przhanova [7, c. 6]	dynamic process of rivalry	commercial banks and other lending institutions	establishment of prices and volume of offer for banking services; formation of prices and volume of demand for credit resources; providing a reliable position in the market of loans and banking services
O. V. Vasiurenko, N. P. Pohorelenko [1, c. 22]	desire	banks	using of resources of contractors operating in one market segment

Source: created by authors.

After analyzing the data of Table 1, we can make the following conclusions: firstly, all the interpretation of the definition of “banking competition” defines it as a process; secondly, in most of the above definitions, it is emphasized that banking competition takes place not only between banks but also other financial and credit institutions; thirdly, when defining banking competition, attention is focused on rivalry (struggle).

Summing up the aforesaid, in the context of banking competition we suggest to understand as dynamic process of rivalry of banks among themselves and with other non-bank financial and non-financial institutions in the course of which they seek to ensure strong position in the financial services market by satisfying the economic needs of clients.

Each of the participants in the banking competition in the process of realization identical products has its own competitive advantages (Table 2).

Table 2

Comparative characteristics of banks and their main competitors

Alternative structures	Name of products/services	Advantages of banks	Advantages of non-bank institutions
Non-bank financial institutions			
Insurance companies	raising funds; investing; lending to individuals; asset management	1) availability of Deposit Guarantee Fund; 2) a wide range of deposit programs; 3) a borrower may be any individual who meets the requirements of a separate credit program, while in life insurance companies only citizens-insurers are potential borrowers	1) flexible financial schemes; 2) an individual approach to each client
Credit unions	raising funds; consumer lending; issuing guarantees/sureties; asset management	1) availability of Deposit Guarantee Fund; 2) the possibility of lending for significant amounts; 3) a wide range of credit programs; 4) an extensive network of banking institutions	1) high deposit rates; 2) simplified lending procedure
Pawn shops	consumer lending	1) the possibility of lending for significant amounts; 2) the opportunity to receive a blank loan; 3) lower cost of credit operations	1) simplified lending procedure; 2) rapid clearance of loans; 3) less risky activity; 4) flexible work schedule
Leasing companies	business financing	1) lower cost of credit	1) flexible financial schemes
Pension funds	raising funds; transactions in the stock market	1) availability of Deposit Guarantee Fund; 2) investments diversification	1) flexible financial schemes; 2) tax privileges; 3) reliability
Financial companies	consumer lending	1) transparency; 2) greater trust	1) simplified lending procedure
Investment funds	mediation in investments; asset management	1) stable income during the deposit period; 2) the presence of significant resources	1) professional level; 2) investments diversification; 3) higher income
Factoring companies	factoring; issuing guarantees/sureties	1) a wide range of additional related services	1) simplified procedure
Trust companies	trust services	there are no competitive advantages	1) narrow specialization; 2) the presence of skilled workers
Non-bank non-financial institutions			
Post offices	money transfers; payment of utility bills	1) simplicity; 2) automatic payment of your utility bills: water, gas and other services	1) reliability and trust; 2) an extensive branch network; 3) an attractive pricing policy
Construction companies	raising funds; investment	1) reliability	1) lower cost; 2) flexible financial schemes

Source: summarized by authors based on sources [3, c. 19–20; 6, c. 102–103].

After analyzing the data of Table 1, it should be noted that the most acute competition between banks and non-bank institutions is observed in the field of lending and savings. In this case, the main advantages of non-bank institutions are flexible financial schemes and simplified procedures for conducting operations. Despite this, leading positions remain for banks. Banks are the only financial institutions in Ukraine that are able to carry out large-scale financing the economy unlike the non-banking financial sector that does not have such a resource base. In addition, the bank is a financial institution that provides the widest range of

financial services. Others are specialized agencies that perform only a limited range of financial services, depending on their legal status and the availability of licenses [3, c. 18]. Secondly, banks are distinguished from other financial institutions by the protection level of clients' interests, that is ensured through Deposit Guarantee Fund.

Today, cooperation between banks and non-bank financial institutions is the most popular. In this cooperation bank and financial company (often insurance) enter into a partnership agreement on joint agent sales of their services (for example, the financial group OTP Group). The basis of activity of JSC "OTP Bank" is the provision of standard banking services (cash and settlement services; lending; deposit and current accounts; plastic cards; online services). However, within the framework of cooperation with the asset management company "OTP Capital", which controls 7 public investment funds, 2 venture funds and an open-ended non-state pension fund "OTP Pension", the bank also provides investment services. The leasing services of JSC "OTP Bank" are conducted in close cooperation with the leasing company "OTP Leasing", where the main field of activity is provision of long-term financial and operational leasing. The company is actively cooperating with both large and medium corporate business. "OTP Leasing" is financing: leasing of commercial vehicles; leasing of machinery and equipment; leasing of used cars; leaseback.

We consider it expedient to identify the following features of banking competition:

1. Banking competition, like most modern economic processes, tends to globalization. As a result, banks in developed countries aspire to foreign expansion in the form of participation in the capital of foreign banks, through direct and portfolio investments, opening branches etc.

2. Liberalization of state regulation of banking activity. It is traced the removal of restrictions on the implementation of individual financial transactions by banks, eliminating barriers of foreign banks penetration on the domestic financial market.

3. The tendency towards universalization of banking activity. As of 01.09.2017, 88 banks operate in Ukraine [7] and only 2 of them are specialized, namely savings. In accordance with the Resolution of the National Bank of Ukraine "On Approval of the Instruction on the Procedure for Regulating Bank Activities in Ukraine" of 28 August 2001 № 368 [10] the bank shall acquire the status of specialized savings bank if more than 50 percent of its liabilities represent household deposits (regardless of the type of assets). In particular, these are state-owned banks such as PJSC "Oschadbank" and PJSC "PrivatBank". Thus, most banking institutions are universal and carry out a wide range of banking operations and services.

4. Increasing the level of concentration of banking business, which, on the one hand, contributes to the growth of the efficiency and power of the banking market, and on the other hand, may lead to the formation of an oligopoly or a monopoly.

5. The latest banking technologies are actively implemented in the banking system. This technologies have a "strategic effect" on the growth of the client base, reducing the cost of banking operations with the optimal level of operational risk and operating costs.

These features, both collectively and individually, have a significant impact on the intensification of competition in the banking sector. And this, in turn, stimulates the use of various tools to increase the competitiveness of individual banks.

Conclusions and suggestions. The critical analysis of approaches of scientists to the definition of the concept "banking competition" allows to consider it as a dynamic process of rivalry of banks among themselves and with other non-bank financial and non-financial institutions in the course of which they seek to ensure strong position in the financial services market by satisfying the economic needs of clients. The globalization processes, the processes of liberalization of state regulation of banking activities, and also the inclusion in the economic competition of non-bank financial and non-financial institutions whose main activity is not related to the implementation of banking operations has a significant impact on the quality of the data of competitive relations.

References

1. Vasiurenko, O.V., Pohorelenko, N.P. (2006). Orhanizatsiia upravlinnia stiikym rozvytkom bankivskoi ustanovy [Organization of management of sustainable development of a banking institution]. *Visnyk Natsionalnoho banku Ukrainy – Bulletin of the National Bank of Ukraine*, no. 6, pp. 22–24 (in Ukrainian).
2. Korobov, Yu. I. (1996). *Teoriia bankovskoi konkurentsii [The Theory of Banking Competition]*. Saratov (in Russian).
3. Liuzniak, M.E. (2010). *Konkurentospromozhnist banku na rehionalnomu rynku [Bank competitiveness in the regional market]*. Sumy (in Ukrainian).
4. Dubovyk, O.V., Boiko, S.M., Vozniuk, M.A., Hirchenko, T.D. (2007). *Marketynh u banku [Marketing in the bank]*. Kyiv: Aleuta (in Ukrainian).
5. Mizgulin, D.A. (2003). Eshche raz k voprosu o konkurentsii na rynku bankovskikh uslug [Once again to the issue of competition in the banking services market]. *Bankovskoe delo – Banking*, no. 6, pp. 12–14 (in Russian).
6. Nikitin, A.V. (ed.), Bortnikov, H.P., Fedorchenko, A.V. (2006). *Marketynh u banku [Marketing in the bank]*. Kyiv: KNEU (in Ukrainian).
7. *Osnovni pokaznyky diialnosti bankiv Ukrainy [Main indicators of banks activities in Ukraine]*. Retrieved from https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442&cat_id=34798593.
8. Przhanova, A.E. (2004). *Vzaimodeistvie sobstvennosti i konkurentsii v sovremennoi Rossii [Interaction of property and competition in modern Russia]*. Volgograd (in Russian).
9. *Pro banky i bankivsku diialnist [About banks and banking activities]*. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2121-14>.
10. *Instruktsiia pro poriadok rehuliuвання diialnosti bankiv v Ukraini [Instruction on the procedure of regulating banks activities in Ukraine]*. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01>.
11. Samoylov, G.O., Bachalov, A.G. (2002). *Bankovskaia konkurentsii [Banking competition]*. Moscow: Ekzamen (in Russian).
12. Fedulova, L.I., Voloshchuk, I.P. (2002). *Upravlinnia konkurentospromozhnistiu bankiv v umovakh transformatsiinoi ekonomiky [Management of banks competitiveness in the conditions of transformation economy]*. Kyiv: Nauk. svit (in Ukrainian).

References (in language original)

1. Васюренко О. Організація управління стійким розвитком банківської установи / О. Васюренко, Н. Погореленко // Вісник Національного банку України. – 2006. – № 6. – С. 22–24.
2. Коробов Ю. И. Теория банковской конкуренции / Ю. И. Коробов. – Саратов, 1996. – 147 с.
3. Люзьяк М. Е. Конкуренентоспроможність банку на регіональному ринку : дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.08 / Мирослава Емілівна Люзьяк. – Суми, 2010. – 206 с.
4. *Маркетинг у банку : [навчальний посібник] / О. В. Дубовик, С. М. Бойко, М. А. Вознюк, Т. Д. Гірченко. – [2-ге вид.]. – К. : Алеута, 2007. – 275 с.*
5. *Мизгулин Д. А. Еще раз к вопросу о конкуренции на рынке банковских услуг / Д. А. Мизгулин // Банковское дело. – 2003. – № 6. – С. 12–14.*
6. *Нікітін А. В. Маркетинг у банку : навч. посіб. / А. В. Нікітін, Г. П. Бортніков, А. В. Федорченко ; за ред. А. В. Нікітіна. – К. : КНЕУ, 2006. – 432 с.*
7. *Основні показники діяльності банків України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442&cat_id=34798593.*
8. *Пржанова А. Е. Взаимодействие собственности и конкуренции в современной России : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.01 «Экономическая теория» / Анна Еркеновна Пржанова. – Волгоград, 2004. – 23 с.*
9. *Про банки і банківську діяльність [Електронний ресурс] : Закон України від 7 грудня 2000 року № 2121-III. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2121-14>.*
10. *Про затвердження Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні [Електронний ресурс] : Постанова Національного банку України від 28 серпня 2001 року № 368. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01>.*
11. *Самойлов Г. О. Банковская конкуренция / Г. О. Самойлов, А. Г. Бачалов. – М. : Экзамен, 2002. – 256 с.*

12. Федулова Л. І. Управління конкурентоспроможністю банків в умовах трансформаційної економіки / Л. І. Федулова, І. П. Волощук ; Міжрегіон. акад. упр. персоналом. – К. : Наук. світ, 2002. – 301 с.

Kostogryz Viktoria – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Finance and Banking, Cherkasy Educational and Scientific Institute State Higher Educational Institution «University of Banking» (164 V. Chornovola Str., 18028 Cherkasy, Ukraine).

Костоґриз Вікторія Григорівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів та банківської справи, Черкаський навчально-науковий інститут ДВНЗ «Університет банківської справи» (вул. В. Чорновола, 164, Черкаси, 18028, Україна).

Костоґрыз Виктория Григорьевна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансов и банковского дела, Черкасский учебно-научный институт ГВУЗ «Университет банковского дела» (ул. В. Черновола, 164, Черкасы, 18028, Украина).

E-mail: kostogryzvg@gmail.com

Sokolenko Vitalina – master, Cherkasy Educational and Scientific Institute State Higher Educational Institution «University of Banking» (164 V. Chornovola Str., 18028 Cherkasy, Ukraine).

Соколенко Віталіна Олександрівна – магістрант, Черкаський навчально-науковий інститут ДВНЗ «Університет банківської справи» (вул. В. Чорновола, 164, Черкаси, 18028, Україна).

Соколенко Виталина Александровна – магистрант, Черкасский учебно-научный институт ГВУЗ «Университет банковского дела» (ул. В. Черновола, 164, Черкасы, 18028, Украина).

E-mail: vita.sokolenko@gmail.com

РОЗВИТОК ФІНАНСОВОГО ПОСЕРЕДНИЦТВА

УДК 336.77

Ю. В. Жежерун, канд. екон. наук

О. М. Бартош, ст. викладач

Черкаський інститут ДВНЗ «Університет банківської справи», м. Черкаси, Україна

ПЕРСПЕКТИВИ ВІДНОВЛЕННЯ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ

Ю. В. Жежерун, канд. екон. наук

О. М. Бартош, ст. преподаватель

Черкасский институт ГВУЗ «Университет банковского дела», г. Черкассы, Украина

ПЕРСПЕКТИВЫ ВОССТАНОВЛЕНИЯ БАНКОВСКОГО КРЕДИТОВАНИЯ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРА ЭКОНОМИКИ

Yuliia Zhezherun, PhD in Economics

Olga Bartosh, Senior Lecturer

Cherkassy educational-scientific institute of the Banking University, Cherkassy, Ukraine

PERSPECTIVES FOR THE RESUMPTION OF THE BANK LENDING OF THE REAL ECONOMY

Відновлення кредитування реального сектору економіки відіграє ключову роль у зростанні конкурентоспроможності національної економіки. У статті досліджено особливості банківського кредитування реального сектору економіки в умовах економічної нестабільності. Проведено аналіз сучасного стану кредитування банками України реального сектору економіки. Розкрито взаємозв'язок між обсягами наданих банками кредитів, рівнем банківської ліквідності та фінансовими результатами діяльності вітчизняних підприємств. Виявлено причини, які перешкоджають банкам нарощувати обсяги кредитування реального сектору економіки та негативно відображаються на їх кредитній активності, ускладнюють доступ вітчизняних підприємств до кредитних ресурсів у процесі фінансування виробничої діяльності. Проведено аналіз частки непрацюючих кредитів як однієї з ключових причин, що стримує відновлення кредитування. Це дозволило виявити ризики, реалізація яких перешкоджає банкам відновити кредитування. Досліджено перспективи активізації банківського кредитування реального сектору вітчизняної економіки та запропоновано заходи з його відновлення.

Ключові слова: банківське кредитування; реальний сектор економіки; нефінансові корпорації; домашні господарства; кредитний ризик; непрацюючі кредити; ліквідність банку.

Возобновление кредитования реального сектора экономики играет ключевую роль в росте конкурентоспособности национальной экономики. В статье исследованы особенности банковского кредитования реального сектора экономики в условиях экономической нестабильности. Проведен анализ современного состояния кредитования банками Украины реального сектора экономики. Раскрыта взаимосвязь между объемами предоставленных банками кредитов, уровнем банковской ликвидности и финансовыми результатами деятельности отечественных предприятий. Выявлены причины, которые препятствуют банкам наращивать объемы кредитования реального сектора экономики и негативно отражаются на их кредитной активности, затрудняют доступ отечественных предприятий к кредитным ресурсам в процессе финансирования производственной деятельности. Проведен анализ доли непрацюючих кредитов как одной из ключевых причин, которая сдерживает восстановление кредитования. Это позволило выявить риски, реализация которых препятствует банкам возобновить кредитование. Исследованы перспективы активизации банковского кредитования реального сектора отечественной экономики и предложены меры по его восстановлению.

Ключевые слова: банковское кредитование; реальный сектор экономики; нефинансовые корпорации; домашние хозяйства; кредитный риск; неработающие кредиты; ликвидность банка.

The renewal of the bank lending of the real sector of the economy plays a key role in increasing the competitiveness of the national economy. In this paper we research the peculiarities of the bank lending of the real economy in the conditions of economic instability. We analyze the current state of the lending by the Ukrainian banks and firstly pay attention to those credit services. It is revealed the relationship among the volumes of loans provided by banks, the level of bank liquidity and financial results of the domestic enterprises. We have revealed the reasons that hinder banks to increase lending of the real sector of the economy and in general negatively affect their lending activity, complicate the domestic enterprises access to credit resources for the production activity financing. It is analyzed the non-performing loans as one of the key factors that prevents bank lending renewal. The analysis of the above reasons has allowed to identify the risks that prevent banks from restoring lending. The prospects of activation of bank lending for the real sector of the national economy are investigated and measures for its resumption are proposed.

Key words: bank lending; real sector of the economy; non-financial corporations; householders; credit risk; non-performing loans; bank liquidity.

Постановка проблеми. Економічна нестабільність останніх років негативно вплинула не лише на фінансовий, а й на реальний сектори економіки. На сучасному етапі реальний сектор економіки є базисом національних економік багатьох промислово роз-

винених країн, ключовою ланкою економіки держави, яка забезпечує її конкурентоспроможність. Підвищення ефективності вітчизняної економіки, забезпечення її сталого зростання в умовах економічної нестабільності неможливе без безперерйного фінансування реального сектору економіки, основним джерелом якого є банківський кредит. За таких умов особливої уваги потребує виявлення перспектив відновлення банківського кредитування реального сектору економіки, що матиме позитивний вплив не лише на його розвиток, а й на інвестиційний процес загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Протягом останніх років у науковій літературі дедалі активніше висвітлюються питання, пов'язані з кредитуванням реального сектору економіки. Зазначеним питанням присвячено наукові праці О. Волод, М. Борецького, Б. Данилишина, В. Дубровського, О. Маслак, І. Пліско, С. Рибалки, Н. Юрків та ін. Погляди науковців зводяться здебільшого до визначення сутності реального сектору економіки, дослідження джерел його фінансування, оцінки кредитного портфеля вітчизняних банків, визначення впливу кредитування на розвиток підприємств реального сектору економіки тощо.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Однак, незважаючи на ґрунтовні наукові праці вчених-економістів, в умовах економічної нестабільності особливої уваги потребують дослідження перспектив активізації банківського кредитування реального сектору вітчизняної економіки та розробка заходів з його відновлення.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є комплексне дослідження сучасного стану та особливостей банківського кредитування реального сектору економіки, виявлення основних причин, що стримують процес його відновлення, а також розробка на цій основі заходів з їх нейтралізації.

Виклад основного матеріалу. За часів командно-адміністративної системи та вже в умовах незалежності України вважалося, що сукупний суспільний продукт і національний дохід держави створювалися тільки у виробничій сфері (сектор матеріального виробництва) та розраховувалися на її основі (до 1996 року). Втім, навіть і в сучасних дослідженнях можна відшукати праці, де до реального сектору економіки відносять лише виробничу сферу (причому, наприклад, без будівництва), оминаючи ринки товарів та послуг [6]. Таке трактування не є комплексним, оскільки сфера нефінансових послуг, торгівля також здійснюють свій внесок у валовий внутрішній продукт (далі – ВВП).

Як зазначає Н. Юрків, підставою для широкого розуміння реальної економіки (сектору) є створення (виробництво) валового національного продукту, концепція та методологія обчислення якого становила теоретичну основу системи національних рахунків, офіційно прийнятої ООН. У межах системи національних рахунків сформоване й поняття економічного виробництва, що містить всі види економічної діяльності, які враховуються у ВВП (ВНП), у тому числі тіньового характеру – як легальні, так і неформальні (заборонені). До реальної економіки зараховується матеріальне виробництво, торгівля і сфера нематеріальних послуг, посередницька діяльність банків і страхових установ, які здійснюють свій внесок у ВВП, до фінансового сектору відносяться всі операції господарюючих суб'єктів, пов'язані з придбанням фінансових зобов'язань і фінансових активів на спекулятивній основі [12, с. 161]. Ми вважаємо, що фінансові установи не є складовими реального сектору економіки, оскільки належать до фінансового сектору економіки.

Найбільш повним та зрозумілим є визначення реального сектору економіки О. Волод та І. Пліско: «один з секторів національної економіки, до якого входять суб'єкти господарювання, що безпосередньо створюють валову додану вартість та формують валовий внутрішній продукт і національний дохід, виробляючи матеріальні та нематеріальні товари та послуги, які не відносяться до фінансового сектору економіки» [2, с. 25]. Реальний сектор економіки забезпечує виробництво товарів і послуг, пропозицію та реалізацію на внутрішньому ринку, формує попит на товари (послуги) з метою особистого і виробничого споживання.

Тому надалі під час проведення розрахунків до реального сектору економіки буде-мо відносити домашні господарства та нефінансові корпорації (нефінансовий корпора-тивний сектор), що виробляють матеріальні та нематеріальні товари і послуги.

Оскільки реальний сектор економіки забезпечує зростання ВВП, необхідно проана-лізувати його динаміку протягом останніх років (2014 р. – II квартал 2017 р.), які харак-теризуються економічною нестабільністю. Так, у 2016 р. ВВП збільшився на 2,3 % та становив 2383,2 млрд грн (рис. 1). Дослідження динаміки за видами економічної діяль-ності показало, що зростання відбулось, переважно, за рахунок торгівлі, переробної промисловості та сільського господарства, зниження – за рахунок водопостачання, кан-алізації, поводження з відходами. Номінальний ВВП у II кварталі 2017 р. становив 657,0 млрд грн. Реальний ВВП порівняно з попереднім кварталом (з урахуванням се-зонного фактора) збільшився на 0,6 %, а порівняно з II кварталом 2016 р. – на 2,3 %. Ситуація у базових галузях дещо поліпшилась з кінця 2015 р., проте позитивна динамі-ка індексу виробництва базових галузей (далі – ІВБГ) у II кварталі 2017 р. на рівні 2,6 % у річному обчисленні є показником лише незначного відновлення економіки.

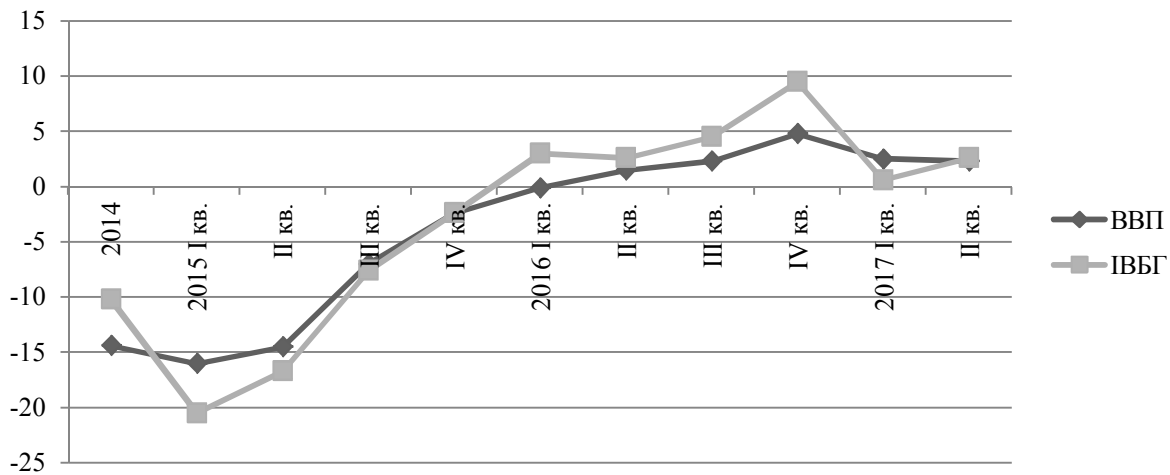

Рис. 1. Динаміка ІВБГ та реального ВВП протягом 2014 р. – II кв. 2017 р., у % до відповідного кварталу попереднього року

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України [8], Національного банку України [9].

Огляд економічної літератури показав, що низьку активність банків щодо кредиту-вання реального сектору економіки пов’язують з низькою прибутковістю більшості під-приємств та недостатньою ліквідністю банків.

Ключовою умовою ефективного функціонування підприємства є достатній рівень його прибутковості. Для підприємств реального сектору економіки 2014–2015 рр. були збитковими, сукупний збиток становив 582 502,6 млн грн та 361 927,5 млн грн відпові-дно. Найбільш збитковим видом економічної діяльності була промисловість. Ситуація поліпшилась з 2016 р., за результатами якого підприємства отримали незначний прибу-ток – 31 388 млн грн. У II кварталі 2017 р. частка прибуткових підприємств у загальній кількості становила лише 67,5 % (табл. 1).

Низька прибутковість підприємств реального сектору економіки, а в деяких випад-ках і збитковість, негативно впливають на оцінку кредитоспроможності та унеможли-вають отримання банківського кредиту.

Таблиця 1

*Фінансовий результат підприємств за видами економічної діяльності
протягом 2014 р. – II кв. 2017 р.*

Вид економічної діяльності	Фінансовий результат, млн грн			Фінансовий результат, млн грн	Частка прибут- кових підпри- ємств, %
	2014	2015	2016		
Сільське, лісове та рибне гос- подарство	21 481,3	102 849,1	90 160,4	311,9	84,8
Промисловість	-178 730,9	-188 267,9	-29 096,1	60 827,8	67,6
Будівництво	-27 948,8	-25 861,9	-10 179,6	559,9	67,6
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засо- бів і мотоциклів	-133 219,4	-88 161,0	-4750,7	23962,6	75,6
Транспорт, складське госпо- дарство, поштова та кур'єрська діяльність	-22 591,6	-17847,8	7007,3	3667,7	56,4
Тимчасове розміщування й організація харчування	-6641,9	-6874,9	-1896,0	482,2	62,2
Інформація та телекомунікації	-17 137,1	-12 590,2	1785,9	6340,9	65,8
Операції з нерухомим майном	-105 425,7	-64 369,0	-41 200,6	3456,9	65,0
Професійна, наукова та техніч- на діяльність	-100 347,2	-48 656,0	25 036,8	27 936,4	65,8
Надання інших видів послуг	-13 955,3	-14 162,9	-7495,4	223	66,7
Усього	-582 502,6	-361 927,5	31 388,0	127 769,3	67,5

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України [8].

За даними НБУ вітчизняні банки протягом 2014 р. – II кв. 2017 р. працювали в умовах структурного профіциту ліквідності (табл. 2). Так, упродовж досліджуваного періоду коефіцієнт миттєвої ліквідності перевищував нормативне значення в 3–4 рази, коефіцієнт поточної ліквідності – в 2–3 рази, коефіцієнт короткострокової ліквідності – в 1,5 рази. Тому можна зробити висновок, що низька кредитна активність банків не пов'язана з їх ліквідністю.

Таблиця 2

Нормативи ліквідності банків України станом на 01.01.2015–01.07.2017 рр.

Норматив	01.01.2015	01.01.2016	01.01.2017	01.04.2017	01.07.2017
Миттєвої ліквідності (не менше 20 %)	57,13	78,73	60,79	61,93	58,59
Поточної ліквідності (не менше 40 %)	79,91	79,98	102,14	115,54	106,61
Короткострокової ліквідності (не менше 60 %)	86,14	92,87	92,09	95,76	94,95

Джерело: складено за даними Національного банку України [9].

Незважаючи на те, що протягом 2016 р. банківська система функціонувала в умовах значного надлишку ліквідності, збереження високих юридичних ризиків та значного боргового навантаження на бізнес відновлення кредитування залишалось слабким. Поступове відновлення довіри до банків, поживлення економічної активності та поліпшення фінансових результатів підприємств сприяло поверненню до банківської системи депозитів у національній валюті та припиненню їх відпливу в іноземній [11, с. 47].

Стан реального сектору економіки і його співвідношення з фінансовою сферою визначають загальний характер розвитку національної економіки, її конкурентоспроможність. Банківське кредитування впливає на галузеву структуру економіки, оскільки здійснює перерозподіл тимчасово вільних ресурсів у найбільш прибуткові галузі.

Під банківським кредитуванням реального сектору економіки будемо розуміти процес надання банківського кредиту нефінансовим корпораціям та домашнім господарствам, який включає в себе механізм реалізації кредитних відносин.

В. Дубровський зазначає, що зміна кредитної активності банків зумовлює адекватні зміни ділової активності суб'єктів господарювання, а покращення показників виробничої діяльності та рентабельності суб'єктів господарювання стимулюють покращення ефективності банківської діяльності через зниження кредитних ризиків та зменшення простроченої заборгованості [5].

Останніми роками участь банків у кредитуванні реального сектору економіки залишається низькою, кредити залучаються переважно на короткий термін на фінансування обігового капіталу. Протягом 2014–2015 рр. в Україні відбувся колапс кредитування. Залишки за кредитами у гривні скоротились на 168,9 млрд грн (до 433,8 млрд грн), в іноземній валюті – на 15,7 млрд \$ (до 22,8 млрд \$).

Оцінюючи модель кредитування, яка склалася в Україні на сьогодні, варто відзначити, що, на жаль, вона не відповідає задекларованим цілям довгострокового розвитку, оскільки спрямована переважно на споживання та підтримку поточної діяльності підприємств, а не на економічне зростання (частка кредитів банків у поточну діяльність коливається у межах 80 %). Для забезпечення переходу на інвестиційно-інноваційний шлях розвитку економіки уже сьогодні кредитна система має бути спрямована на підтримку інноваційної діяльності, вкладення основних довгострокових кредитних інвестицій у наукомісткі, високотехнологічні галузі, що стане підґрунтям у майбутньому для високих темпів економічного зростання [7].

За 2014–2015 рр. промислове виробництво впало на 21,8 %, зокрема й за рахунок недоступності кредитів.

Навіть з урахуванням ефекту обмінного курсу обсяги банківського кредитування станом на 01.01.2017 р. знизились на 3,5 %. Гривневі кредити корпоративному сектору за 2016 р. збільшилися на 71,8 млрд грн, або 21 %, а в іноземній валюті скоротилися на 4,5 млрд дол. США. Питома вага валютних кредитів корпоративному сектору в кредитному портфелі знизилася з 59 до 53 %. Кредитування домашніх господарств зменшилося як у гривні, так і в іноземній валюті у середньому на 10 %. Банки нарощували портфель державних цінних паперів [11, с. 47]. Такий стан пов'язують з розвитком негативних тенденцій на світових ринках капіталів, зменшенням вільної ліквідності банків, високою вартістю нових кредитів, посиленням вимог НБУ щодо оцінки кредитоспроможності клієнтів та якості забезпечення кредитів.

На кінець 2015 року співвідношення обсягу кредитів до ВВП, тобто фінансова глибина економіки (financial deepening), становило менше 50 %, що значно нижче цього показника для інших країн, зокрема, у Данії – 180 %, в Японії – 187 %, у країнах Євросоюзу (в середньому) – вище 100 %, у країнах із найбільшими доходами – вище 150 % [10].

У II кварталі 2017 р. кредитування в національній валюті дещо поживавилось. Структура наданих кредитів свідчить про спрямування коштів головним чином на оптову та роздрібну торгівлю (майже 34 %), кредитування великих агропромислових корпорацій. Обсяг нових кредитів, наданих у національній валюті реальному сектору економіки, у II кварталі 2017 р. загалом по системі становив 9,1 млрд грн – та зріс на 2,2 %. Зростання відбулось за рахунок переважно короткотермінових кредитів, наданих на фінансування поточної діяльності корпоративного сектору окремими великими банками з іноземним капіталом.

Динаміка кредитування банками нефінансових корпорацій та домашніх господарств протягом 2014 р. – II кварталу 2017 р. свідчить, що найбільшим залишається обсяг кредитів нефінансовим корпораціям у національній валюті у загальному обсязі вимог (рис. 2). При цьому процентні ставки як у національній, так і в іноземній валютах для домашніх господарств є значно вищими, ніж для нефінансових корпорацій.

Рис. 2. Динаміка процентних ставок та обсягів банківського кредитування реального сектору економіки протягом 2014 р. – II кв. 2017 р.

Джерело: складено за даними Національного банку України [9].

Через скорочення кредитування продовжує погіршуватись якість активів банків, на-самперед кредитного портфеля. Однією з головних причин, що стоїть на шляху відновлення кредитної активності вітчизняних банків, залишається високий рівень кредитних ризиків у корпоративному секторі через низьку якість кредитного портфеля.

Саме через високі кредитні ризики банки обмежують обсяги кредитування, підвищують відсоткові ставки, вимагають високоліквідну заставу та інвестують вільні кошти в низькоризикові облігації внутрішньої державної позики (далі – ОВДП).

Аналіз якості кредитного портфеля вітчизняних банків показав, що лише протягом II кварталу 2017 р. обсяг наданих кредитів реальному сектору економіки збільшився приблизно на 23,31 %, а частка непрацюючих кредитів – на 31,86 % в абсолютному виразі та на 0,74 % – у відносному. Якщо на початок 2017 р. частка непрацюючих кредитів знаходилась у межах 53,99 % за загальним кредитним портфелем, то в II кварталі 2017 р. вона становила 57,73 %, у т. ч.: 58,47 % – за кредитами нефінансовим корпораціям, 57,95 % – за кредитами домашнім господарствам, 51,69 % – за кредитами в національній валюті, 64,09 % – за кредитами в іноземній валюті.

При цьому найбільше непрацюючих кредитів припадає на такі сектори економіки, як будівництво та нерухомість (71 %), металургія (60 %), машинобудування та добувна промисловість (58 %), харчова промисловість (55 %), а найменше – на легку промисловість (12 %) [4].

Слід зазначити, що відповідно до Постанови НБУ «Про затвердження Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями» № 351 від 30.06.2016 р. непрацюючим кредитом або дефолтним (з вірогідністю дефолту 100 %) вважається кредит, за яким боржника –юридичну особу віднесено до 10 класу, а боржника – фізичну особу – до 5 класу. Отже, значні обсяги непрацюючих кредитів зумовлюють величезні збитки банків, погіршують їхню фінансову стійкість та обмежують можливості кредитування реального сектору економіки.

Наступним ризиком, який є причиною стриманої кредитної активності банків є юридичний ризик, пов'язаний з низьким рівнем захисту прав кредиторів. Юридичний ризик найбільше перешкоджає банкам відновлювати кредитування, оскільки вони не можуть швидко повернути боги в результаті тривалих та витратних судових процедур, пов'язаних з банкрутством позичальників.

Іншою причиною, що штучно створює дефіцит кредитних ресурсів для реального сектору економіки, є перерозподіл тимчасово вільних коштів банків з кредитного портфеля у портфель боргових цінних паперів держави замість пошуку перспективних клієнтів і проектів для кредитування, які б відновили економіку. Адже високі процентні ставки (до 20 % річних) суттєво знижують зацікавленість банків у кредитуванні реального сектору економіки. Так, інвестиції банків на купівлю ОВДП зросли з 86 млрд грн станом на 01.01.2016 р. до 132 млрд грн станом на 01.05.2016 р. Сукупна частка вкладень банків у ОВДП зросла на 1,7 в. п. до 26,2 % чистих активів, тоді як обсяг виданих банками гривневих кредитів за цей же період скоротився майже на 36 %. Зростання спричинила докапіталізація держбанків ОВДП у I кварталі 2017 р. на 26,4 млрд грн та відповідним збільшенням ОВДП у портфелі [3].

Таким чином, дослідивши причини, які перешкоджають банкам нарощувати обсяги кредитування реального сектору економіки, можна запропонувати такі першочергові заходи з його відновлення:

1) нарощення обсягів довгостроково залучених коштів через налагодження співпраці з міжнародними кредитними організаціями або державними банками щодо довгострокового кредитування;

2) цільове фінансування НБУ програм державних банків з кредитування реального сектору економіки;

3) розробка нормативно-правової бази для захисту прав кредиторів з урахуванням міжнародного досвіду, яка надала б змогу знизити вплив кризових явищ та створити дієві механізми захисту прав банків-кредиторів;

4) більш ретельне вивчення ризиків на стадії оцінювання кредитоспроможності потенційного позичальника. При цьому слід вивчати кредитоспроможність позичальника не лише на базі фактичних фінансових звітів за два попередні роки, але й з урахуванням перспективних потоків. Тобто треба розраховувати прогнозні показники фінансового стану підприємств з урахуванням сум майбутнього кредиту, оцінювати майбутні фінансові результати з урахуванням плати за кредит та зі збільшенням доходів від кредитованого проекту [1, с. 36];

5) зміна державного механізму підтримки підприємств-позичальників шляхом запровадження схеми гарантування кредитів для малих та середніх підприємств замість механізму компенсації відсоткових ставок за кредитами (насамперед для підприємств аграрного сектору).

Запровадження зазначених заходів дозволить підвищити ступінь зацікавленості банків у наданні довгострокових кредитів підприємствам реального сектору економіки, що буде стимулювати виробництво, імпортозаміщення, насичення внутрішнього ринку вітчизняними товарами, зростання зайнятості та доходів населення.

Висновки і пропозиції. Обмеженість власних ресурсів підприємств реального сектору економіки, низька прибутковість їхньої діяльності та значний рівень зношеності основних фондів визначають потребу в банківському кредитуванні. Дослідження обсягів банківського кредитування протягом 2014 р. – II кв. 2017 р. виявило низьку кредитну активність банків, що погіршує перспективи розвитку реального сектору економіки. Така ситуація пов'язана з високою вартістю нових кредитів, посиленням вимог НБУ щодо оцінки кредитоспроможності клієнтів та якості забезпечення кредитів.

Дослідження перспектив активізації банківського кредитування реального сектору економіки дозволило запропонувати такі першочергові заходи з його відновлення: нарощення обсягів довгостроково залучених коштів, розробка нормативно-правової бази

для захисту прав кредиторів, удосконалення процесу вивчення ризиків на стадії оцінювання кредитоспроможності потенційного позичальника, зміна державного механізму підтримки підприємств-позичальників. Позитивний ефект можливий лише за конструктивної співпраці держави, банків, домашніх господарств та нефінансових корпорацій. Саме це є головним завданням в умовах необхідності якнайшвидшої нейтралізації наслідків економічної нестабільності у вітчизняній економіці та запорукою забезпечення її подальшого розвитку.

Список використаних джерел

1. *Борецький М.* Проблематика довгострокового кредитування / М. Борецький // Вісник НБУ. – 2007. – № 5. – С. 32–38.
2. *Волот О. І.* Реальний сектор економіки: сутність, складові та його роль в забезпеченні стійкого розвитку економіки держави / О. І. Волот, І. М. Пліско // Науковий вісник Полісся. – 2016. – № 1 (5). – С. 23–29.
3. *Грошово-кредитна статистика* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=27843415&cat_id=44578#1.
4. *Данилишин Б.* Богдан Данилишин: про відновлення кредитування реального сектору економіки [Електронний ресурс] / Б. Данилишин. – Режим доступу : <https://news.finance.ua/ua/news/-/406924/bogdan-danylyshyn-pro-vidnovlennya-kredytuvannya-realnogo-sektoru-ekonomiky>.
5. *Дубровський В. Ж.* Институциональное обеспечение механизма взаимодействия банковского и реального секторов экономики / В. Ж. Дубровський, В. А. Ли // Вестник Челябинского государственного университета. Экономика. – 2009. – № 26 (164). – Вып. 22. – С. 32–41.
6. *Ляш Н. І.* Концептуальні підходи до визначення поняття «реальний сектор економіки» [Електронний ресурс] / Н. І. Ляш // Інноваційна економіка. – 2013. – № 8. – С. 59–62. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/inek_2013_8_12.pdf.
7. *Маслак О. І.* Особливості кредитування реального сектору економіки в умовах фінансової нестабільності / О. І. Маслак, Л. А. Квятковська // Financial and credit activity: problems of theory and practice. – 2011. – Vol 2. – № 11 (2011) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://fkf.org.ua/article/view/28927/25999>.
8. *Офіційний сайт Державної служби статистики України* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
9. *Офіційний сайт Національного банку України* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=58127.
10. *Рибалка С.* Відновити кредитування / С. Рибалка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://agropolit.com/blog/86-vidnoviti-kredytuvannya>.
11. *Річний звіт Національного банку України за 2016 рік* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=49064031>.
12. *Юрків Н.* Реальний сектор економіки як об'єкт дослідження в системі економічної безпеки держави / Н. Юрків // Економічний аналіз. – 2012. – Вип. 10, ч. 2. – С. 161–165.

References

1. Boretskyi, M. (2007). Problematyka dovhostrokovoho kredytuvannya [Problems of long-term crediting]. *Visnyk NBU – Bulletin of the NBU*, no. 5, pp. 32–38 (in Ukrainian).
2. Volot, O.I. & Plisko, I.M. (2016). Realnyi sektor ekonomiky: sutnist, skladovi ta yoho rol v zabezpechenni stiikoho rozvytku ekonomiky derzhavy [Real economy: essence, components and its significance in providing steady growth of state economy]. *Naukovyi visnyk Polissia – Scientific bulletin of Polissia*, no. 1 (5). pp. 23–29 (in Ukrainian).
3. *Hroshovo-kredytna statystyka [Monetary and financial statistics]*. Retrieved from https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=27843415&cat_id=44578#1.
4. Danylyshyn, B. (2017). *Bohdan Danylyshyn: pro vidnovlennia kredytuvannya realnogo sektoru ekonomiky [Bohdan Danylyshyn: On the restoration of lending to the real economy]*. Retrieved from <https://news.finance.ua/ua/news/-/406924/bogdan-danylyshyn-pro-vidnovlennya-kredytuvannya-realnogo-sektoru-ekonomiky>.
5. Dubrovskiy, V.Zh. & Li, V.A. (2009). Instytutsionalnoe obespechenie mekhanizma vzaimodeistviia bankovskogo i realnogo sektorov ekonomiki [Institutional support of the mechanism of interaction between the banking and real economy]. *Vestnyk Cheliabynskoho hosudarstvennoho unyversyteta – Bulletin of the Chelyabinsk State University*, no. 26 (164), pp. 32–41 (in Russian).

6. Iliash, N.I. (2013). Kontseptualni pidkhody do vyznachennia poniattia «realnyi sektor ekonomiky» [Methodological aspects of economic security of real economy of Ukraine]. *Innovatsiina ekonomika – Innovative economy*, no. 8, pp. 59-62. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/j-pdf/inek_2013_8_12.pdf.

7. Maslak, O.I. & Kviatkovska, L.A. (2011). Osoblyvosti kredytuvannia realnoho sektoru ekonomiky v umovakh finansovoi nestabilnosti [Especially the credit of real economy in the minds of the financial instability]. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*, no. 11, vol. 2. Retrieved from <http://fkd.org.ua/article/view/28927/25999>.

8. *Ofitsiyni sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy* [The official website of the State Statistics Service of Ukraine]. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>.

9. *Ofitsiyni sait Natsionalnoho banku Ukrainy* [Official website of the National Bank of Ukraine]. Retrieved from https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=58127.

10. Rybalka, S. (2016). *Vidnovyty kredytuvannia* [Resume lending]. Retrieved from <http://agropolit.com/blog/86-vidnoviti-kredytuvannya>.

11. *Richnyi zvit Natsionalnoho banku Ukrainy za 2016 rik* [Annual report 2016 of the National Bank of Ukraine]. Retrieved from <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=49064031>.

12. Iurkiv, N. (2012). Realnyi sektor ekonomiky yak obiekt doslidzhennia v systemi ekonomichnoi bezpeky derzhavy [The real sector of economy as an object of study in the system of state economic security]. *Ekonomichnyi analiz – Economic analysis*, no. 10, Vol 2, pp. 161–165 (in Ukrainian).

Жежерун Юлія Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів та банківської справи, Черкаський інститут ДВНЗ «Університет банківської справи» (вул. В. Черновола, 164, Черкаси, 18028, Україна).

Жежерун Юлия Владимировна – кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов и банковского дела, Черкасский институт ГВУЗ «Университет банковского дела» (ул. В. Черновола, 164, Черкасы, 18028, Украина).

Zhezherun Yuliia – PhD in Economics, Associate Professor at the Department of Finance and Banking, Cherkassy educational-scientific institute of the Banking University (164 V. Chornovola Str., 18028 Cherkasy, Ukraine).

E-mail: Julia_Dm@ukr.net

Бартош Ольга Михайлівна - старший викладач кафедри фінансів та банківської справи, Черкаський інститут ДВНЗ «Університет банківської справи» (вул. В. Черновола, 164, Черкаси, 18028, Україна).

Бартош Ольга Михайловна – старший преподаватель кафедры финансов и банковского дела, Черкасский институт ГВУЗ «Университет банковского дела» (ул. В. Черновола, 164, Черкасы, 18028, Украина).

Bartosh Olga – Senior Lecturer at the Department of Finance and Banking, Cherkassy educational-scientific institute of the Banking University (164 V. Chornovola Str., 18028 Cherkasy, Ukraine).

E-mail: obartosh7@gmail.com

УДК 336.71

М. Е. Хуторна, канд. екон. наук
ДВНЗ «Університет банківської справи», м. Київ, Україна

ОБГРУНТУВАННЯ ВИЗНАЧАЛЬНИХ ОЗНАК ПРОЦЕСУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СТАБІЛЬНОСТІ КРЕДИТНИХ УСТАНОВ

М. Э. Хуторная, канд. экон. наук
ГБУЗ «Университет банковского дела», г. Киев, Украина

ОБОСНОВАНИЕ ОТЛИЧИТЕЛЬНЫХ ОСОБЕННОСТЕЙ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ФИНАНСОВОЙ СТАБИЛЬНОСТИ КРЕДИТНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ

Myroslava Khutorna, PhD in Economics
SHEE "Banking University", Kyiv, Ukraine

DETERMINATIVE FEATURES OF THE CREDIT INSTITUTIONS FINANCIAL STABILITY PROVISION

У статті чітко виокремлено детермінантні ознаки забезпечення фінансової стабільності поряд з іншими управлінськими процесами у загальній системі менеджменту кредитних установ. Визначено суб'єктно-об'єктний склад процесу забезпечення фінансової стабільності кредитних установ, обгрунтовано основні завдання та взаємодію суб'єктів цього процесу, окреслено очікувані результати їх взаємозв'язку. Особливу увагу приділено узагальненню та систематизації чинників фінансової стабільності кредитних установ з урахуванням їх причинно-наслідкових зв'язків. Одержані результати дозволили уточнити зміст поняття «забезпечення фінансової стабільності кредитних установ», розглядаючи його у двох вимірах: мезорівневому та мікрорівневому. Проведене дослідження дозволить у подальшому виокремити процес забезпечення фінансової стабільності як підсистему комплексної системи управління кредитною установою, обгрунтувати її внутрішню структуру та особливості функціонування.

Ключові слова: кредитна установа; фінансова стабільність; чинники дестабілізації; об'єкти забезпечення фінансової стабільності кредитних установ; суб'єкти забезпечення фінансової стабільності кредитних установ.

В статті чітко виділені детермінантні ознаки забезпечення фінансової стабільності поряд з іншими управлінськими процесами в загальній системі менеджменту кредитних установ. Визначено суб'єктно-об'єктний склад процесу забезпечення фінансової стабільності кредитних установ, обгрунтовано основні завдання та взаємодію суб'єктів цього процесу, окреслено очікувані результати їх взаємозв'язку. Особливу увагу приділено узагальненню та систематизації чинників фінансової стабільності кредитних установ з урахуванням їх причинно-наслідкових зв'язків. Одержані результати дозволили уточнити зміст поняття «забезпечення фінансової стабільності кредитних установ», розглядаючи його у двох вимірах: мезорівневому та мікрорівневому. Проведене дослідження дозволить у подальшому виокремити процес забезпечення фінансової стабільності як підсистему комплексної системи управління кредитною установою, обгрунтувати її внутрішню структуру та особливості функціонування.

Ключевые слова: кредитное учреждение; финансовая стабильность; факторы дестабилизации; объекты обеспечения финансовой стабильности кредитных учреждений; субъекты обеспечения финансовой стабильности кредитных учреждений.

In this article the author identifies the determinants of financial stability along with other managerial processes in the general system of management of the credit institutions. The author defines the subject-object structure of the credit institutions financial stability providing, substantiates the main tasks and interaction of the subjects of this process and the expected results of their interconnection. Particular attention is paid to generalization and systematization of the factors of the credit institutions financial stability taking into account their causal links. The obtained results allowed to clarify the content of the term "providing the financial stability of the credit institutions", considering it in two dimensions: mezzo-level and micro-level. The conducted research will allow the author to distinguish the process of providing financial stability as a subsystem of a complex system of management of the credit institution, and to substantiate its internal structure and features of functioning.

Key words: credit institution; financial stability; destabilization factors; objects of financial stability of credit institutions; entities providing financial stability of credit institutions.

Постановка проблеми. Глобальна криза 2008 року стала каталізатором зміни парадигми забезпечення фінансової стабільності кредитних установ на макро- та мегарівні. Якщо розглядати цю проблему з погляду інституційного підходу, то необхідно зауважити, що за останні десять років відбулися докорінні інституційні зміни як на неформальному (перегляд наукових теорій щодо природи фінансової стабільності; зміна стереотипів на рівні суспільного усвідомлення щодо її забезпечення та довгострокового утримання), так і на формальному рівні (перегляд законодавчої бази, зміна організаційної структури регуляторно-наглядного інституту як за формою, так і за змістом). За таких умов забезпечення фінансової стабільності кредитних установ, як підсистема системи забезпечення стабільності фінансової системи, не може залишатися незмінним та потребує наукового пізнання з метою обгрунтування напрямів його удосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі питання, пов'язані з забезпеченням фінансової стабільності кредитних установ, висвітлені у працях таких учених-економістів, як Я. Белінська, Х. Вівес, О. Колодізев, О. Лаврушин, І. Лютий, А. Фалюта, Г. Дж. Шиназі та ін. Погляди науковців зводяться здебільшого до визначення сутності фінансової стабільності, загроз та чинників дестабілізації. При цьому не достатньо дослідженими залишаються питання, пов'язані з такими елементами процесу забезпечення фінансової стабільності кредитних установ, як суб'єкти, об'єкти, завдання та функції, що не дозволяє комплексно розглядати цей процес.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Однак, незважаючи на суттєві наукові результати, недостатня увага приділяється питанням дослідження сутності забезпечення фінансової стабільності окремих фінансово-кредитних установ. Також у науковому просторі існує думка, що питання забезпечення фінансової стабільності є об'єктом уваги виключно державних інституцій, а на рівні мікроекономічних систем це зводиться до управління фінансовою стійкістю діяльності. По-перше, ми не погоджуємося з такою думкою та у попередніх роботах обґрунтували різницю між фінансовою стійкістю та фінансовою стабільністю, а по-друге, переконані у тому, що перекладання відповідальності за забезпечення фінансової стабільності виключно на регуляторно-наглядовий інститут є утопічним шляхом, оскільки призводить до ще більшого поглиблення протистояння інтересів між окремими підприємницькими структурами (у тому числі, кредитними установами) та загальносуспільними інтересами.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є комплексне дослідження концептуальних підходів до забезпечення фінансової стабільності кредитних установ через уточнення змісту поняття «забезпечення фінансової стабільності кредитних установ» на мікро- та мезорівні, систематизацію дестабілізуючих чинників, а також виявлення на цій основі суб'єктів, об'єктів та основних завдань процесу забезпечення фінансової стабільності кредитної установи.

Виклад основного матеріалу. У науковій літературі забезпечення фінансової стабільності кредитної установи часто ототожнюється, по-перше, із забезпеченням фінансової стійкості, по-друге, зі стабільністю діяльності, по-третє, з антикризовим управлінням кредитною установою. Стосовно першого, то наші роздуми щодо їх змістовного розділення представлено у праці [1]. Щодо стабільності діяльності, то вона являє собою такий стан кредитної установи, який характеризується сталістю, незмінністю параметрів її діяльності протягом визначеного проміжку часу. Проте стабільність діяльності ще не є доказом ні її збалансованості, ні потенціалу до планомірного розвитку, що є невід'ємними функціональними ознаками фінансово стабільної кредитної установи. Крім цього, стабільна діяльність установи може бути ознакою організаційно-управлінського застою в її діяльності, що особливо може проявитися у післякризовий період через недостатню ефективність системи управління кредитною установою, брак дієвих управлінських рішень, здатних сприяти її розвитку. За таких умов кредитна установа може продовжувати зберігати адаптивну здатність до змін зовнішнього середовища. Однак адаптація означає пасивний характер поведінки установи, оскільки передбачає відповідні дії на зміни, що відбулися. Подібна позиція кредитної установи зумовлює девіантний характер функціонування її системи управління та суттєво знижує ефективність досягнення поставлених цілей відповідно до визначеної стратегії розвитку. У свою чергу, забезпечення фінансової стабільності кредитної установи передбачає її активну позицію та обумовлює необхідність застосування превентивних дій, які спрямовані на буферизацію фінансової стабільності на основі формування потенціалу до протидії потенційним загрозам.

З приводу антикризового управління кредитною установою, то тлумачення сутності цього терміна неоднозначне та розглядається як: управління організацією в умовах загальної економічної кризи; управлінські дії щодо попередження банкрутства; особлива система управління кредитною установою, яка має комплексний характер та спрямована

на подолання кризотвірних факторів, що негативно впливають на діяльність та можуть зумовити банкрутство установи. Тобто цей вид управління, насамперед, передбачає заходи щодо виходу установи з кризи як на стратегічному, так і на тактичному рівнях.

Вважаємо, що антикризове управління установою за своїм функціональним змістом є синонімічним процесу попередження фінансової нестабільності установи. У свою чергу, забезпечення фінансової стабільності передбачає використання таких управлінських і фінансових механізмів, які б уможливили підтримку у часі цільового рівня фінансової стабільності кредитної установи та недопущення її критичного зниження. Однією з базових ознак антикризового управління є його стратегічна спрямованість, що є характерним і для забезпечення фінансової стабільності кредитної установи. Проте об'єктом уваги установи в аспекті її антикризового управління є кризотвірні фактори, у той час як у процесі забезпечення фінансової стабільності здійснюється комплексний моніторинг всієї сукупності внутрішніх та зовнішніх чинників, які впливають на рівень фінансової стабільності, у тому числі тих, які здатні викликати фінансову нестабільність, тобто кризовий стан кредитної організації. Розрізняючи стабільний, крихкий та нестабільний види фінансового стану кредитної установи вважаємо, що заходи із антикризового управління спрямовані на подолання негативного стану установи (крихкого або нестабільного) та повернення до попереднього ефективного функціонування та розвитку, тобто до континууму станів фінансової стабільності (рис. 1).

Рис. 1. Розподіл функціональних зон застосування системи антикризового управління та системи забезпечення фінансової стабільності кредитної установи

Джерело: розроблено автором.

Більшість науковців, вивчаючи питання забезпечення фінансової стабільності кредитних установ, насамперед звертають увагу на ймовірність дестабілізації, фінансові аспекти та загрози їхній діяльності. Так, Х. Вівес (*Xavier Vives*) потенційну крихкість, тобто ймовірну дестабілізацію діяльності банку, пов'язує з такими унікальними рисами установи: високий рівень фінансового левериджу, що формується переважно за рахунок короткострокових коштів; необмежене коло постачальників фінансових ресурсів та часткова невизначеність якості довгострокових банківських активів через інформаційну асиметрію. Основною загрозою фінансовій стабільності кредитної установи є рішення інвесторів або вкладників щодо дострокового вилучення депозитів, тобто реалізація ризику ліквідності [2, с. 14]. Виділені нами аспекти, беззаперечно, важливі, однак процес забезпечення фінансової стабільності кредитних установ не обмежується виключно збалансуванням розподілених у часі фінансових потоків між вкладниками та позичальниками.

П. Каллаур виділяє такі ознаки фінансової стабільності фінансово-кредитних інституцій: відповідність встановленим пруденційним наглядовим нормативам і вимогам; наявність у них резервів, адекватних прийнятим ризикам; розкриття ними інформації про прийняті ризики перед інвесторами і контрагентами; пруденційна поведінка учасників фінансового ринку [3, с. 6]. Звичайно, зазначені аспекти належать до характеристик фінансово стабільної установи, проте відображають виключно поточний її рівень, а тому більшою мірою стосуються фінансової стійкості установи. Неврахованими залишилися такі внутрішні фінансові фактори, як збалансованість кредитно-депозитної діяльності, якість активів (насамперед кредитного портфеля), рівень прибутковості. Виконання кредитною установою всіх законодавчих норм та вимог є важливим чинником його фінансової стійкості та стабільності, однак, його значущість безпосередньо залежить від обґрунтованості застосовуваних нормативів, їх здатності вчасно виявляти дестабілізуючі ознаки. Зокрема, подібні зауваження стосуються документа Базельського комітету з банківського нагляду «Міжнародна конвергенція принципів вимірювання капіталу і стандартів капіталу», відомого як «Базель-2», який був оприлюднений у листопаді 2005 року та позиціонувався як ефективний механізм забезпечення довгострокової фінансової стабільності. Втім, як засвідчила світова економічна криза 2008, визначені пруденційні стандарти регулювання діяльності кредитних установ виявилися нездатними запобігти світовій фінансовій кризі та масовому банкрутству кредитних установ.

І. Лютий та О. Юрчук в аспекті забезпечення стабільності банку виділяють як внутрішні передумови, які полягають у дотриманні певних корпоративних умов ведення банківського бізнесу, так і зовнішні чинники, а саме: макроекономічна стабільність, наявність ринкової інфраструктури [4, с. 40]. Ми погоджуємося, що фінансова стабільність кредитної установи є результатом комплексу дій як окремої установи, так і заходів відповідних державних фінансових інституцій щодо формування сприятливого зовнішнього середовища. Разом з тим вважаємо неправильним звужувати процес забезпечення фінансової стабільності на мікрорівні до корпоративного управління кредитною установою.

Значно ширший підхід знаходимо у праці С. Реверчука та А. Фалюти, які тлумачать управління фінансовою стабільністю банку як комплексне управління ліквідністю, платоспроможністю, прибутковістю, ризиками банку, його персоналом, безпекою, організаційною структурою тощо з метою забезпечення високого рівня фінансової стабільності банку [5, с. 4]. Проте поза увагою дослідників залишилося управління фінансовою стійкістю банку. Також не погоджуємося з автором, що безпека банку – це внутрішній фактор його фінансової стабільності, оскільки визначаємо останнє передумовою фінансової безпеки.

У свою чергу, Г. Дж. Шиназі у контексті дослідження забезпечення фінансової стабільності на рівні фінансово-кредитних установ виділяє як фінансові, так і нефінансові внутрішні загрози, а саме: фінансові ризики, операційний ризик, інформаційно-технологічну недосконалість діяльності установи, ризик репутації, стратегічний ризик, а також недостатній рівень капіталу, його неадекватність прийнятим на себе ризикам [6]. Тобто науковець акцентує увагу на питаннях ризик-менеджменту як основи забезпечення фінансової стабільності установи.

Загалом проведений аналіз наукової літератури дозволив виявити існування спрощеного тлумачення змісту процесу забезпечення фінансової стабільності кредитних установ, який, по-перше, розглядається науковцями з погляду задоволення інтересів найближчих зацікавлених суб'єктів відносин – власників та менеджменту. По-друге, неврахованими залишилися змістоформуючі характеристики поняття фінансової стабільності, зокрема, динамічний аспект, прогностичний характер та множинність станів. За такого підходу незрозумілою є визначальна відмінність змісту забезпечення фінансової стійкості від фінансової стабільності. По-третє, на наш погляд, неправильно

в умовах зміни парадигми побудови системи забезпечення фінансової стабільності фінансової системи залишати незмінною методологію її забезпечення на рівні окремих фінансово-кредитних інституцій.

Вважаємо, що підхід до забезпечення фінансової стабільності кредитних установ, який базується на виключному врахуванні та задоволенні інтересів найближчих зацікавлених учасників відносин; управлінні індивідуальними ризиками з позиції забезпечення стійкості до внутрішніх та зовнішніх шоків у конкретний момент часу, на нашу думку, недосконалий та нездатний гарантувати довгострокових перспектив ефективного функціонування установи. Зокрема, поточна фінансова стійкість кредитної установи дозволяє їй ефективно виконувати функціональне призначення та протистояти зовнішнім і внутрішнім шокам у поточний момент часу. При цьому її фінансовий стан може не характеризуватися належним рівнем потенціалу для забезпечення стійкості до майбутніх негативних впливів. За таких умов кредитна установа є фінансово стійкою, однак рівень її фінансової стабільності є пограничним, тобто за незмінності якісних та кількісних параметрів фінансового стану установи та одночасної реалізації загроз, кредитна установа ймовірно зазнає фінансової дестабілізації. У цьому контексті ми погоджуємося з думкою О. Лаврушина, що саме винесення кредитними установами на перше місце не інтересів господарства, а власних, пов'язаних з отриманням прибутку, стало головною причиною неефективності їх сучасного розвитку [7, с. 13]. Слушним також є зауваження І. Івасіва, що сучасний менеджмент знаходиться у процесі відходу від моделі акціонерів, яка проголошує максимізацію прибутковості акціонерів головною метою управління, саме до утвердження необхідності врахування інтересів усіх суспільних груп, з якими банк взаємодіє чи стикається у процесі своєї діяльності [8, с. 372].

Поряд з цим деякі науковці вважають, що питання забезпечення фінансової стабільності є виключною прерогативою держави в особі уповноважених фінансово-економічних інституцій. Так, С. Моїсєєв під політикою підтримання фінансової стабільності розуміє пакет дій держави, які насамперед стосуються питань реформування банківського сектору, а саме: рекапіталізації кредитних установ, удосконалення механізму рефінансування з метою стимулювання довгострокового кредитування, реструктуризації кредитних установ та механізму їх очищення від проблемних активів [9]. Схожу думку щодо суб'єктів забезпечення фінансової стабільності висловлює О. Підхонний, зауважуючи, що це «комплексне питання і потребує вирішення багатьох завдань, узгоджених зусиль широкого кола державних органів, включаючи центральні банки, міністерства фінансів, органи фінансового нагляду та регулювання» [10, с. 128]. Л. Волошина, описуючи заходи щодо забезпечення фінансової стабільності банківського сектору, насамперед, розглядає їх з погляду державних фінансових інституцій. Так, дослідник до таких заходів відносить: підтримку високого рівня її ліквідності; зменшення процентних ставок для сприяння стабілізації економіки; посилення макропруденційного регулювання у фінансовій сфері; забезпечення банківських установ достатнім обсягом коштів з метою їх рекапіталізації (у тому числі за участі держави); викуп проблемних «поганих» активів; стимулювання кредитування (спеціальні програми спільно з урядом); збільшення гарантійних зобов'язань збереження вкладів [11]. Вважаємо, що обмеження суб'єктів забезпечення фінансової стабільності виключно колом державних органів, по-перше, не враховує здатності фінансової системи до саморегулювання в умовах ринку, а по-друге, знецінює спроможність фінансових та нефінансових установ до ефективного самоуправління бізнесом у межах чинного законодавства, забезпечуючи планомірний, довгостроковий розвиток, незважаючи на стан зовнішнього середовища і, тим самим, сприяючи стабілізації фінансової системи загалом.

Звичайно, після кризи 2008 року роль державних інституцій у системі забезпечення фінансової стабільності суттєво посилилася. Нині є очевидним, що фокусування системи нагляду на індивідуальних ризиках фінансово-кредитних установ або окремих

фінансових продуктів не відповідає завданням системи забезпечення фінансової стабільності, які вимагають від регуляторів фінансового сектору, а також інших залучених державних інституцій володіти інформацією щодо різноманітних взаємозв'язків, взаємовпливів учасників ринку та їх реальний і потенційний синергетичний вплив на стан фінансової системи та реального сектору економіки.

З огляду на це, роль державних органів, у тому числі регуляторів фінансового сектору, полягає у запровадженні ефективної системи нагляду за фінансовим сектором з метою якісного діагностування, попередження розвитку системних ризиків та оцінки реального та потенційного впливу шоків на стан функціональності фінансової системи; забезпеченні контрциклічного регулювання фінансового сектору з метою згладжування економічних циклів; налагодженні ефективного системного упереджувального моніторингу. Тобто державні інституції відповідальні за визначення оптимальних якісних та кількісних характеристик функціонування фінансово-кредитних установ, а також моніторинг, контроль і оперативне реагування на реальні та потенційно негативні індивідуальні або синергетичні відхилення від «безпечної зони».

Однак не менш важливими є ефективні системи управління діяльністю фінансово-кредитних установ, які забезпечують їх здатність до довгострокового розвитку. При цьому відмінною рисою забезпечення довгострокової фінансової стабільності установи від її стабільного розвитку є акцентування уваги на збалансуванні індивідуальних інтересів власників установ, менеджменту, працівників та загальносуспільних національних фінансово-економічних інтересів. Це дає підстави стверджувати, що процес забезпечення фінансової стабільності кредитних установ є багатограним та багаторівневим завданням, до якого прямо або опосередковано залучається широке коло суб'єктів, залежно від виконуваних функцій у зазначеній сфері (рис. 2).

На підставі вищезазначеного вважаємо за доцільне уточнити зміст поняття забезпечення фінансової стабільності кредитних установ, розглядаючи його на мезо- та мікрорівні. Щодо мезорівня, доцільно говорити про *забезпечення фінансової стабільності сектору кредитних установ, яке тлумачимо як цілеспрямований комплекс заходів регуляторно-наглядових, спеціалізованих міжвідомчих органів і саморегулювних організацій щодо упередження загроз, які загрожують результативності та ефективності функціонування сектору кредитних установ у часі; протидії накопиченню деструктивних ефектів когерентної поведінки кредитних установ або мінімізації сили її негативного впливу на стан реальної економіки.*

Метою забезпечення фінансової стабільності сектору кредитних установ є налагодження безперебійного та ефективного його функціонування в аспекті формування, перерозподілу і використання фінансових ресурсів та здійснення розрахунків в економіці, протягом тривалого часу навіть в умовах негативних внутрішніх та зовнішніх шоків, що дозволяє забезпечити реалізацію інтересів як безпосередніх суб'єктів відносин, так і суспільства загалом.

Стосовно мікрорівня вважаємо, що *забезпечення фінансової стабільності кредитної установи – це комплекс заходів, спрямованих на досягнення та підтримку у часі її цільового рівня, що передбачає ідентифікацію та систематизацію чинників фінансової стабільності; прогнозування, аналіз та систематичний моніторинг умов та причин, які здатні зумовлювати трансформацію факторів фінансової стабільності в її загрози, та прийняття управлінських рішень щодо своєчасного запобігання та протистояння їх реальним та потенційним негативним наслідкам, які здатні перешкодити безперебійному та ефективному виконанню кредитною установою основних функцій.*

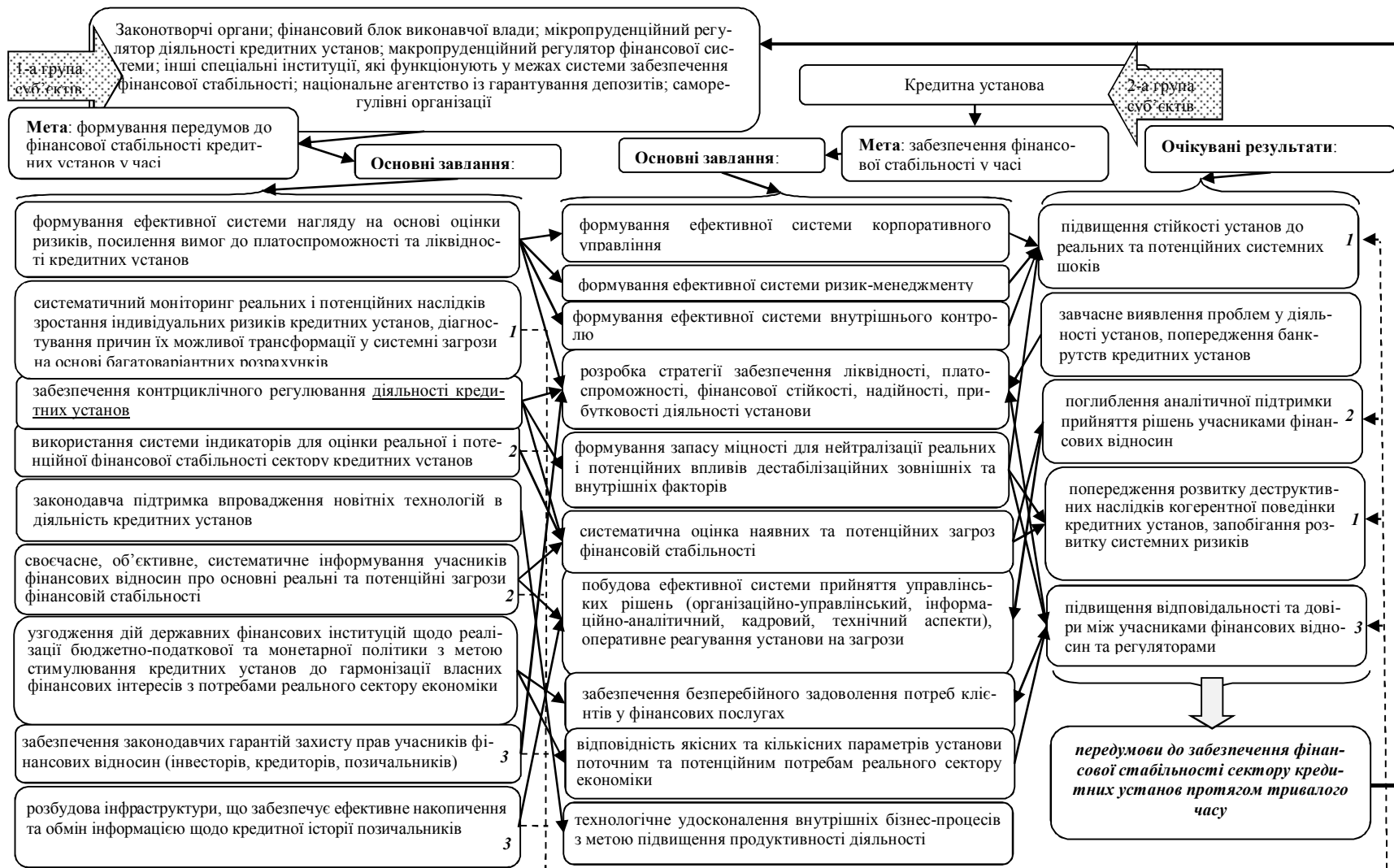

Рис. 2. Основні завдання та взаємодія суб'єктів процесу забезпечення фінансової стабільності кредитних установ

Примітка. Цифрами позначено відповідність між змістом окремих завдань зовнішніх суб'єктів процесу забезпечення фінансової стабільності кредитних установи та очікуваними результатами.

Джерело: розроблено автором.

До об'єктів досліджуваного процесу відносимо: фінансові потоки кредитної установи, персонал (менеджмент та співробітники) та власників, інформаційні ресурси (науково-методологічна, директивна, фінансово-економічна, організаційно-нормативна інформація, надана у вигляді документів і масивів незалежно від форм і способів їх представлення).

Варто зауважити, що основні завдання, які реалізуються суб'єктами процесу забезпечення фінансової стабільності кредитних установ, спрямовані на своєчасне запобігання, уникнення, протидію або мінімізацію негативного впливу дестабілізуючих чинників. Серед науковців не існує єдиного міркування щодо змісту цих чинників, їх значущості та сили впливу в аспекті ефективного забезпечення фінансової стабільності.

Огляд економічної літератури дозволив зробити висновок, що більшість науковців чинники дестабілізації діяльності кредитних установ поділяють на зовнішні та внутрішні. Одні науковці серед внутрішніх чинників виділяють такі групи: фінансові, організаційні, організаційно-управлінські [12, с. 104]. При цьому до фінансових чинників відносять: достатність і величину власного капіталу, ліквідність, величину і якість активів, якість зобов'язань, прибутковість банку та управління ризиками. До організаційних чинників належать: професіоналізм керівництва і персоналу, організаційна структура банку, склад та можливості акціонерів, ефективність системи планування, технологічне забезпечення та географічні межі діяльності. Не менш суттєвими є такі групи внутрішніх чинників: організаційно-управлінські, комерційні, кадрові, інформаційно-аналітичні, технологічні.

У свою чергу, у структурі зовнішніх дестабілізуючих чинників виділяють такі групи: фінансово-економічні та соціально-правові, економічні, соціальні, фінансові, ринкові [12, с. 152-154]. На нашу думку, також доречно додати загальноекономічні, ринкові, нормативно-правові, соціально-психологічні, політичні та інформаційні чинники.

І. Химич основним критерієм класифікації чинників фінансової стабільності підприємства визначає рівень значущості їх впливу, виділяючи базові (І рівень), похідні (ІІ рівень) та деталізуючі (ІІІ рівень) чинники. При цьому до зовнішніх чинників науковець відносить широкий спектр різнопланових груп факторів (економічні, соціальні, фінансові, ринкові), які комплексно описують стан зовнішнього середовища, в аспекті внутрішніх чинників [13, с. 152-154].

Дослідження показало, що традиційний поділ чинників на внутрішні та зовнішні не дозволяє відобразити глибину їх взаємозумовленості, отже, фінансову стабільність кредитних установ, ураховуючи їх причинно-наслідкові зв'язки.

Для цього скористаємося методичним підходом, запропонованим К. Ісікавою, а саме, структуруємо чинники, враховуючи їх причинно-наслідкові зв'язки. Для цього виділимо результуючі чинники (І рівня), які безпосередньо впливають на рівень фінансової стабільності кредитної установи та одночасно є наслідком реалізації чинників вищого порядку та містять у собі чинники ІІ рівня: рівень попиту на послуги кредитної установи (фінансовий стан економічних агентів, розвиток інститутів інфраструктури фінансового ринку, фінансова культура суспільства, персоналізація обслуговування клієнтів, довіра до кредитної установи); ефективність регулювання та нагляду (попередження розвитку системних ризиків, виявлення ознак погіршення рівня фінансової стійкості кредитної установи); обґрунтованість стратегії розвитку кредитної установи (відповідність кредитної установи суспільним потребам та інтересам, збалансованість внутрішнього ресурсного потенціалу, науково-методологічне забезпечення); ефективність та результативність організаційно-управлінських процесів у кредитній установі (корпоративне управління, ризик-менеджмент, організаційна структура, кадрова політика); запас фінансової міцності кредитної установи (рівень ліквідності, рівень прибутковості, рівень достатності капіталу, рівень фінансової надійності, рівень фінансової стійкості, дотримання обов'язкових економічних нормативів).

Виділені чинники охоплюють внутрішні та зовнішні фактори впливу на процес забезпечення фінансової стабільності кредитних установ, а подальша їх деталізація на основі причинно-наслідкового аналізу дозволила виділити базові чинники (III рівень), до яких віднесено:

- в аспекті екзогенного впливу: фінансову політику країни; розвиток інститутів фінансового посередництва (як банківського, так і небанківського типу); захист прав кредиторів, інвесторів та споживачів фінансових послуг; методологічне забезпечення системи регулювання та нагляду; якість системного моніторингу з боку регулятора; якість, повноту, достовірність, об'єктивність, систематичність та своєчасність розкриття регулятором статистичної інформації та оприлюднення аналітичних продуктів щодо стану стабільності фінансової системи у розрізі її підсистем; фазу економічного розвитку економічної системи;

- в аспекті ендегенного впливу: якість маркетингового менеджменту; прозорість діяльності та комунікаційну політику кредитної установи; стадію життєвого циклу установи; концепцію фінансової стабільності кредитної установи; збалансованість інтересів власників, менеджменту та інших зацікавлених сторін; якість внутрішнього контролю; IT-забезпечення внутрішніх процесів; збалансованість активів та зобов'язань (за строками, валютою, напрямками розміщення); якість активів (за рівнем ліквідності, доходності, ризику, проблемної заборгованості, галузевої та клієнтської диверсифікації); обсяг фінансового ризику; структуру та обсяг капіталу; повноту та своєчасність формування резервів.

Висновки і пропозиції. Таким чином, проведене дослідження дозволило обґрунтувати змістовні межі процесу забезпечення фінансової стабільності кредитних установ та виявити його визначальні риси у порівнянні з антикризовим управлінням. Показано різницю між тлумаченням цього процесу на мезо- та мікрорівні. Особливу увагу приділено уточненню суб'єктного складу досліджуваного процесу з визначенням основних завдань, що ними реалізуються з метою забезпечення фінансової стабільності кредитних установ. Зауважуючи, що насамперед процес забезпечення фінансової стабільності кредитної установи передбачає усунення або мінімізацію впливу дестабілізуючих чинників у роботі досліджено та наведено авторське бачення структурування факторів фінансової стабільності кредитної установи на трьох рівнях, що дозволило означити як першопричини досліджуваного процесу, так і результуючі чинники, які спричиняють зміни рівня фінансової стабільності кредитної установи. Проведене дослідження дозволить у подальшому виокремити процес забезпечення фінансової стабільності як підсистему комплексної системи управління кредитною установою, обґрунтувати її внутрішню структуру та особливості функціонування.

Список використаних джерел

1. Хуторная М. Э. Теоретическая взаимосвязь понятий «финансовая устойчивость», «финансовая стабильность» и «финансовая безопасность» / М. Э. Хуторная // Материалы международной научно-практической конференции «Современная экономика и образование: проблемы, возможности и перспективы развития» (29 марта 2017 г.). – Т. 2. – Алматы : Алматинская академия экономики и статистики, 2017. – С. 145-149.
2. Vives X. Competition and Stability in Banking / X. Vives – Barcelona : IESE Business School University of Navarra, 2010. – 58 p.
3. Каллаур П. Финансовая стабильность как цель деятельности центрального банка / П. Каллаур // Банковский вестник. – 2010. – № 1. – С. 5–10.
4. Лютий І. О. Фінансова стабільність як основа розвитку банківських послуг / І. О. Лютий, О. М. Юрчук // Вісник Національного банку України. – 2005. – № 4. – С. 39–43.
5. Фінансова стабільність банків в Україні: організаційно-управлінські аспекти : монографія / С. К. Реверчук, А. В. Фалюта. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2011. – 208 с.
6. Schinassy G.J. Safeguarding Financial Stability: Theory and Practice / G. J. Schinassy. — Washington, D.C.: International Monetary Fund, 2005. – 311 p.

7. Лаврушин О. И. Банки в современной экономике: необходимость перемен / О. И. Лаврушин // Банковское дело. – 2013. – № 4 – С. 6–13.
8. Івасів І. Б. Ділова етика в банківському бізнесі / І. Б. Івасів // Формування ринкової економіки : зб. наук. пр. – Київ : КНЕУ, 2006. – Вип. 16. – С. 365–373.
9. Моисеев С. Политика поддержания финансовой стабильности / С. Моисеев // Вопросы экономики. – 2008. – № 11. – С. 51–61.
10. Підхомний О. М. Роль центрального банку у забезпеченні фінансової стабільності / О. М. Підхомний, В. А. Вишневський, В. С. Хар // Вісник Хмельницького національного університету. – 2011. – № 3. – Т. 3. – С. 127–130.
11. Волошина Л. М. Зарубежный опыт по обеспечению финансовой стабильности банковской системы [Электронный ресурс] / Л. М. Волошина, Ю. А. Филиппова. – Режим доступа : http://elibrary.ru/download/elibrary_25549926_33092934.pdf.
12. Клюско Л. А. Забезпечення фінансової стабільності банків в умовах фінансової кризи / Л. А. Клюско // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – №10(100) . – С. 97–106.
13. Химич І. Корпоративна культура – чинник фінансової стабільності підприємств у сучасних економічних умовах / І. Химич // Галицький економічний вісник. – 2012. – № 4 (37). – С. 147–156.

References

1. Khutornaya, M.E. (2017). Teoreticheskaya vzaimosvyaz' ponyatiy «finansovaya ustoychivost'», «finansovaya stabil'nost'» i «finansovaya bezopasnost'». [Theoretical Interrelation of the "Financial Firmness", "Financial Stability" and "Financial Security"]. Proceeding from *Materialy mezhdunarodnoy nauchno-prakticheskoy konferentsii «Sovremennaya ekonomika i obrazovaniye: problemy, vozmozhnosti i perspektivy razvitiya»*. [Materials of the International Scientific and Practical Conference "Modern Economy and Education: Problems, Opportunities and Development Prospects"]. Almaty: Almatinskaiia akademiia ekonomki i statistiki (in Russian).
2. Vives, X. (2010). Competition and Stability in Banking. *IESE Business School University of Navarra*.
3. Kallaur, P. (2010). Finansovaya stabil'nost' kak tsel' deyatelnosti tsentral'nogo banka. [Financial Stability as the Purpose of the Activity of the Central Bank]. *Bankovskiy vestnik – Banking Bulletin*, no. 1, pp. 5–10 (in Russian).
4. Lyuty, I.O., Yurchuk, O.M. (2005). Finansova stabilnist yak osnova rozvytku bankivskykh posluh [Financial Stability as a Basis for the Development of Banking Services]. *Visnyk Natsionalnoho banku Ukrainy – Bulletin of the National Bank of Ukraine*, no. 4, pp. 39–43 (in Ukrainian).
5. Reverchuk, S.K., Falyuta, A.V. (2011). *Finansova stabilnist bankiv v Ukraini: orhanizatsiino-upravlinski aspekty* [Financial stability of banks in Ukraine: organizational and managerial aspects]. Lviv. Lviv Ivan Franko National University (in Ukrainian).
6. Schinassy, G. J. (2005). *Safeguarding Financial Stability: Theory and Practice*. Washington, D.C. International Monetary Fund.
7. Lavrushin, O.I. (2013). Banki v sovremennoi ekonomike: neobkhodimost peremen. [Banks in the Modern Economy: Need for Change]. *Bankovskoye delo – Banking*, no. 4, pp. 6–13 (in Russian)
8. Ivasiv, I.B. (2006). Dilova etyka v bankivskomu biznesi [Business Ethics in the Banking Business]. *Formuvannya rynkovoї ekonomiky – Formation of Market Economy*, issue 16, pp. 365–373 (in Ukrainian).
9. Moiseyev, S. (2008). Politika podderzhaniia finansovoi stabilnosti [The Policy of Maintaining Financial Stability]. *Voprosy ekonomiki – Questions of Economics*, no. 11, pp. 51–61 (in Russian)
10. Pidkhomnyy, O.M., Vyshnevskyy, V.A., Khar, V S. Rol tsentralnoho banku u zabezpechenni finansovoi stabilnosti [The Role of the Central Bank in Financial Stability Providing]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu – Bulletin of the Khmelnytsky National University*, no. 3, vol. 3, pp. 127–130 (in Ukrainian).
11. Voloshina, L.M., Filippova, Yu.A. (2015). Zarubezhnyi opyt po obespecheniiu finansovoi stabilnosti bankovskoi sistemy [Foreign Experience in Providing Financial Stability of the Banking System]. *Aktualnye problemy razvitiia ekonomicheskikh, finansovykh i kreditnykh system – Actual Problems of Development of Economic, Financial and Credit Systems*. Retrieved from http://elibrary.ru/download/elibrary_25549926_33092934.pdf.

12. Klyusko, L.A. (2009). Zabezpechennia finansovoi stabilnosti bankiv v umovakh finansovoi kryzy [Providing Financial Stability of Banks in the Conditions of the Financial Crisis]. *Aktualni problemy ekonomiky – Actual Problems of Economics*, no, 10 (100), pp. 97–106 (in Ukrainian).

13. Khymych, I. (2012). Korporatyvna kultura – chynnyk finansovoi stabilnosti pidpryiemstv u suchasnykh ekonomichnykh umovakh [Corporate Culture – a Factor of Financial Stability of Enterprises in Modern Economic Conditions]. *Halytskyi ekonomichnyi visnyk – Galician Economic Journal*, no. 4 (37), pp. 147–156 (in Ukrainian).

Хуторна Мирослава Емілівна – кандидат економічних наук, доцент, Черкаський інститут ДВНЗ «Університет банківської справи» (вул. В. Черновола, 164, Черкаси, 18028, Україна).

Хуторная Мирослава Эмильевна – кандидат экономических наук, доцент, Черкасский институт ГБУЗ «Университет банковского дела» (ул. В. Черновола, 164, Черкасы, 18028, Украина).

Khutorna Myroslava – PhD in Economics, Associated Professor, Cherkassy educational-scientific institute of the Banking University (164 V. Chornovola Str., 18028 Cherkasy, Ukraine).

E-mail: Lmiroslava7@gmail.com

УДК 336.71

А. В. Жаворонок, асистент

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці, Україна

**КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ТИПІВ НЕТРАДИЦІЙНИХ
БАНКІВСЬКИХ ПОСЛУГ****А.В. Жаворонок**, ассистент

Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича, г. Черновцы, Украина

**КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ПОЛОЖЕНИЯ ИДЕНТИФИКАЦИИ ТИПОВ
НЕТРАДИЦИОННЫХ БАНКОВСКИХ УСЛУГ****Artur Zhavoronok**, Assistant

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi, Ukraine

**SYSTEMATIZATION OF TYPES OF NON-TRADITIONAL BANKING SERVICES
AND DEFINING THEIR ROLE IN THE FUNCTIONING OF BANKING
INSTITUTIONS**

У статті досліджено різні підходи до класифікації банківських послуг та визначено, що найпоширенішим з підходів до класифікації банківських послуг є їх поділ на традиційні та нетрадиційні. Виокремлено причини виникнення та подальшого розвитку нетрадиційних банківських послуг. У процесі реалізації аналізу існуючих наукових підходів до визначення типів нетрадиційних банківських послуг та їх систематизації визначено, що до нетрадиційних банківських послуг слід відносити: лізинг; факторинг; трастові послуги; гарантії та поручительства; дистанційне обслуговування; консультаційні послуги; інформаційні послуги. Визначено сутність кожної з них, роль у функціонуванні банківських установ та обґрунтовано, що перевагами їх використання є зменшення часу обслуговування клієнтів, можливість клієнтів управляти своїми операціями, полегшення роботи працівників комерційного банку, розширення кола клієнтів, підвищення доходності, забезпечення переваг над конкурентами та інші.

Ключові слова: послуга; банк; банківська операція; банківська послуга; нетрадиційна банківська послуга; факторинг; лізинг; трастові послуги; гарантії та поручительства; дистанційне обслуговування; консультаційні послуги; інформаційні послуги.

В статье исследованы различные подходы к классификации банковских услуг определено, что самым распространенным из подходов к классификации банковских услуг является их разделение на традиционные и нетрадиционные. Выделены причины возникновения и дальнейшего развития нетрадиционных банковских услуг. В процессе реализации анализа существующих научных подходов к определению типов нетрадиционных банковских услуг и их систематизации определено, что до нетрадиционных банковских услуг следует относить: лизинг; факторинг; трастовые услуги; гарантии и поручительства; дистанционное обслуживание; консультационные услуги; информационные услуги. Определена суть каждой из них, роль в функционировании банковских учреждений и обосновано, что преимуществами их использования является уменьшение времени обслуживания клиентов, возможность клиентов управлять своими операциями, облегчение работы работников коммерческого банка, расширение круга клиентов, повышение доходности, обеспечение преимуществ над конкурентами и другие.

Ключевые слова: услуга; банк; банковская операция; банковская услуга; нетрадиционная банковская услуга; факторинг; лизинг; трастовые услуги; гарантии и поручительства; дистанционное обслуживание; консультационные услуги; информационные услуги.

In the article examines different approaches to the classification of banking services, and it is determined that the most common approach to the classification of banking services is their division into traditional and non-traditional ones. The reasons for the emergence and further development of non-traditional banking services are highlighted. In the process of implementing the analysis of existing scientific approaches to the definition of types of non-traditional banking services and their systematization, it is determined that non-traditional banking services should include: leasing; factoring; trust services; warranties and sureties; remote service; consulting services; informational services. The essence of each of them, the role in the functioning of banking institutions is determined, and it is substantiated that the advantages of using it are reducing the time of customer service, the ability of clients to manage their operations, facilitating the work of commercial bank employees, expanding the range of clients, increasing profitability, providing advantages over competitors, and others.

Key words: service; bank; banking operation; banking service; non-traditional banking service; factoring; leasing; trust services; warranties and sureties; remote service; consulting services; informational services.

Постановка проблеми. Сучасний економічний розвиток національного господарства не може відбуватися без активного функціонування банківських установ. Банки є основними інституційними інвесторами та кредиторами української економіки і саме тому їхня діяльність є важливою для функціонування всієї економіки країни. Стійкість та надійність роботи окреслених установ є об'єктивною передумовою забезпечення стабільної діяльності основних суб'єктів господарювання та національної економіці загалом.

На сьогодні комерційні банки в нашій країні надають значний спектр різних за своєю природою послуг, які у сукупності і становлять основну базу банківської діяльності. До базових таких послуг прийнято відносити депозитні, кредитні послуги, розрахунково-касове обслуговування клієнтів та операції з цінними паперами. В цілому наведені послуги є операціями, які надають комерційні банки у всіх країнах світу, і така ситуація пов'язана з історичними особливостями зародження як самих банківських установ, так і поступовим виникненням окремих типів послуг цих фінансових посередників.

Однак у розвинутих країнах світу банківські установи розвиваються досить швидкими темпами, диверсифікуючи власну діяльність і створюючи нові послуги відповідно до особливостей сучасного розвитку національної економіки. Вже на сьогодні, крім традиційних послуг, банки пропонують своїм клієнтам значний спектр нових унікальних продуктів для повного задоволення їх потреб.

В Україні такі послуги не досить розвинуті, що обумовлюється низькими темпами функціонування та розвитку фінансового ринку країни та наявністю достатнього попиту на такі послуги. Проте, фінансово-економічна криза 2008-2009 років та економічна криза 2014-2015 років продемонстрували важливість використання банками диверсифікованого підходу при формуванні системи банківських послуг. Саме наявність нетрадиційних послуг у портфелі банку надає йому значних конкурентних переваг на ринку банківських послуг, сприяє зростанню клієнтів через більш повне задоволення їх потреб у банківському обслуговуванні.

Окреслене лише підтверджує актуальність обраної теми та обґрунтовує важливість проведення додаткових досліджень у сфері пізнання сутності та видів нетрадиційних банківських послуг.

Аналіз основних наукових досліджень і публікацій. Вивченню банківських послуг присвячено праці багатьох вітчизняних економістів, зокрема: О. Д. Василика, В. І. Міщенко, Н. Г. Слав'янської, А. А. Пересади, О. В. Дзюблюка, Л. О. Примостки, М. І. Савлука та інших. Діяльність банків у сфері надання нетрадиційних послуг і досі залишається однією з найменш досліджених сфер функціонування комерційних банків. Фахівці переважно всі банківські операції поділяють на три групи: активні, пасивні та розрахунково-касові операції і приділяють основну увагу їх дослідженню. Разом з тим нетрадиційні банківські послуги є малодослідженими і саме тому існує потреба в поглибленні наукових положень надання цих послуг.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на численні напрацювання у сфері пізнання банківських послуг, визначення їх типів та обґрунтування механізмів надання таких послуг, питання реалізації цими установами саме нетрадиційних послуг не достатньо вивчені у науковій літературі. Дискусійними нині є положення щодо визначення сутності зазначених послуг, їх типів та ролі у функціонуванні банківських установ. Отже, питання поглиблення теоретичних засад надання нетрадиційних банківських послуг вимагають додаткових досліджень.

Мета статті. Метою статті є поглиблення наукових засад надання банками нетрадиційних послуг та ідентифікація їх типів.

Виклад основного матеріалу. Банківська діяльність пов'язана з виробництвом банківських послуг (рисунок). Це відрізняє ці установи від підприємств реального сектору економіки та інших суб'єктів господарювання.

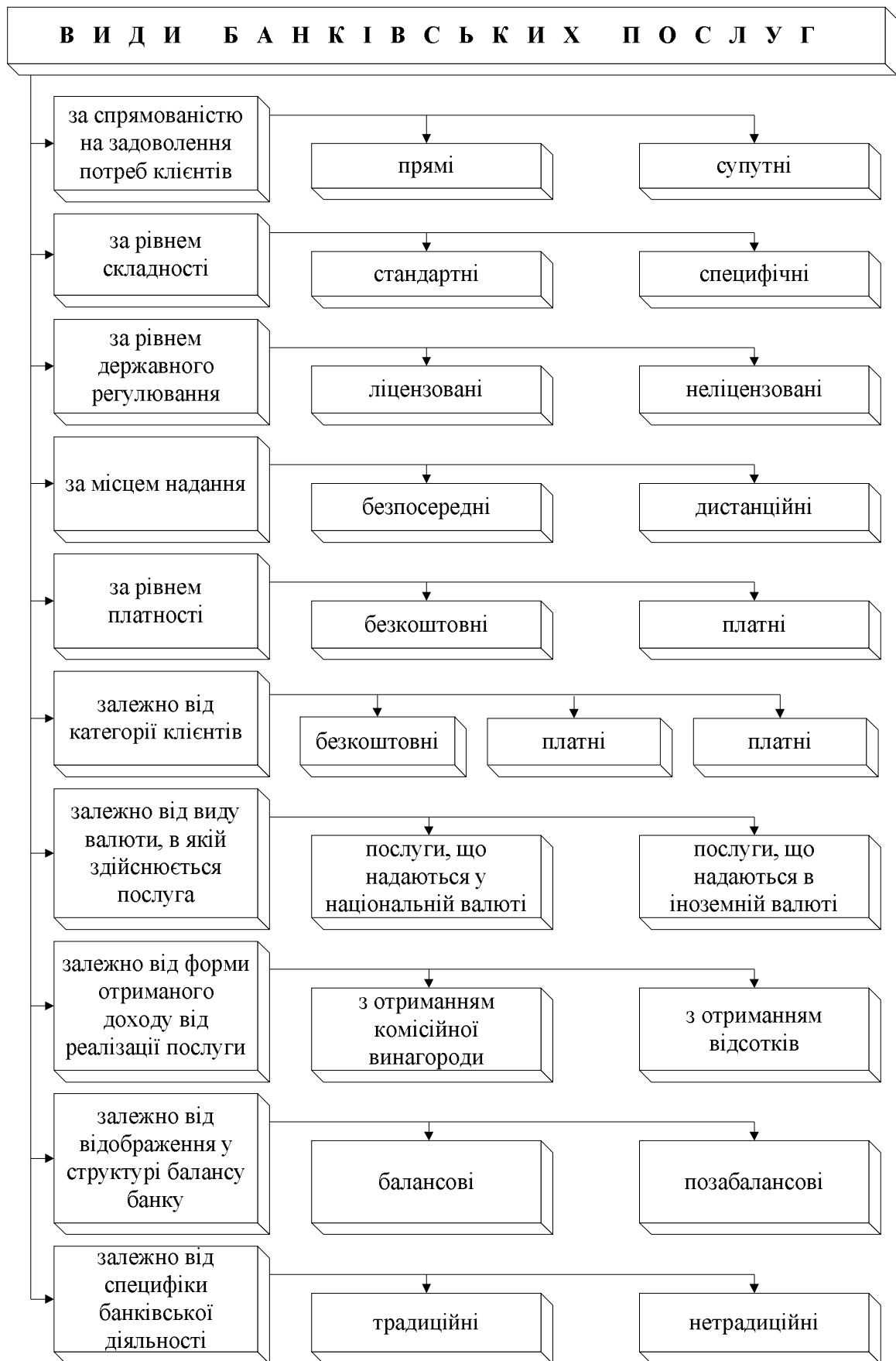

Рис. Класифікація видів банківських послуг

Джерело: [4].

Для банків характерним є надання унікальних фінансових послуг, які, наприклад, не можуть надаватися іншими установами на ринку фінансових послуг. До таких послуг можна віднести, зокрема, розрахунково-касове обслуговування. Значний спектр банківських послуг, який на сьогодні притаманний комерційним банкам, обумовлює велику кількість наукових підходів до їх систематизації та класифікації, що реалізовано вітчизняними та іноземними вченими (рисунок).

За специфікою надання банківських послуг їх прийнято поділяти на традиційні та нетрадиційні. Однак у переважній більшості наукових робіт досить умовно визначається основна ознака, за якою такі послуги варто відносити до тієї або іншої групи. Це ускладнює сам процес пізнання нетрадиційних послуг банків, не дає можливості чітко виписати базові їх типи.

Загалом розвиток нетрадиційних банківських послуг пов'язаний з історичним етапом становлення самої банківської системи у межах національних економік багатьох країн. Розвиток фінансового ринку завжди супроводжується розбудовою окресленої системи, що обумовлюється також функціонуванням окремих банків. Саме в останні роки активне впровадження інноваційних технологій у сферу функціонування банків і обумовило формування окремої групи таких послуг, які прийнято називати нетрадиційними. До основних причин виникнення таких послуг варто віднести такі:

- зниження рівня дохідності традиційних банківських послуг;
- збільшення конкуренції між банками та небанківськими фінансово-кредитними установами, а також між банківськими установами;
- розширення переліку банківських послуг для залучення нових клієнтів для обслуговування;
- необхідність підвищення якості обслуговування своїх клієнтів комерційними банками; відновлення довіри населення до банківської системи загалом;
- диверсифікація банківських доходів шляхом збільшення в них частки непроцентних доходів, включаючи комісійні доходи;
- необхідність підвищення платоспроможності ліквідності та стійкості банку.

Подальше дослідження пов'язане із систематизацією та класифікацією основних типів нетрадиційних банківських послуг. Для реалізації окресленого важливою складовою такого дослідження є аналіз вже наявних у науковому середовищі підходів до групування таких послуг, які представлені у таблиці.

Таблиця

Систематизація типів нетрадиційних банківських послуг

Тлумачення	Автор, джерело
1	2
Нетрадиційні послуги – такі, що раніше не належали до характеристик банківських послуг, з'явилися відносно недавно – гарантійні, брокерські, трастові (довірчі), консалтингові та інші	Шпильовий В. А. Підходи до класифікації банківських послуг / В. А. Шпильовий // Економіка та держава. – 2016. – № 1. – С. 27–30 [11, с. 29]
Нетрадиційні банківські операції – це операції з надання в користування сейфів, консалтингових послуг, довірчих (трастових) операцій тощо. Нетрадиційними послугами комерційних банків називають послуги, які можуть виконати і інші небанківські установи. Оскільки нетрадиційні послуги комерційного банку пов'язані і з розвитком міжнародних, експортно-імпортних відносин, підвищується роль цих операцій для розвитку держави в цілому	Нетрадиційні банківські послуги: характеристика та перспективи розвитку в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=42113 [7]
Нетрадиційні банківські послуги – це в першу чергу банківські послуги, серед яких головне місце займають трастові, гарантійні, консультативні тощо, що здійснюються банком за дорученням клієнта, за його рахунок та, як правило, від його імені. Банк за їх виконання отримує комісійну винагороду	Нетрадиційні банківські послуги [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.authorstream.com/Presentation/denisgerasimov75-1762946 [6]

Закінчення табл.

1	2
Нетрадиційними послугами комерційних банків називають послуги, які можуть надавати і інші небанківські установи. До них відносяться: лізингові послуги, факторингові послуги, форфейтинг, трастові послуги, поручительства і гарантії комерційних банків, операції з дорогоцінними металами і інші види послуг	Аналіз нетрадиційних послуг банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://refoteka.ru/r-203674.html [1]
До нетрадиційних для банків України операцій та послуг можна віднести: лізинг; факторинг; довірчі (трастові) послуги; операції з дорогоцінними металами; гарантійні, посередницькі, консультаційні та інформаційні послуги; фінансовий інжиніринг	Череп А. В. Банківські операції: навч. посіб. / А. В. Череп, О. Ф. Андросова. – К.: Кондор, 2007. –410 с. [10, с. 335–336]
До складу нетрадиційних банківських послуг входять всі інші послуги. Їх досить багато, у тому числі: посередницькі послуги; послуги, спрямовані на розвиток підприємства (упровадження на біржу, розміщенні акцій, юридична допомога, інформаційні послуги та інше); надання гарантій і поручительств; довірчі операції (включаючи консультації і допомогу в кредитуванні власністю з доручення клієнта); бухгалтерська допомога підприємствам; представлення клієнтських інтересів у судових органах послуги з надання сейфів (депозитарні) та інше	Банківські операції: навч. посіб. / В. І. Капран, М. С. Кривченко, О. К. Коваленко, І.С. Омельченко. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – С. 46–47 [2, с. 46].
Крім традиційних комерційні банки можуть використовувати і нетрадиційні послуги, що дає змогу розширити клієнтуру, збільшити обсяг прибутку і диверсифікувати ризики. Розвитку нетрадиційних банківських послуг сприяють висока кваліфікація банківських працівників, спорідненість процедур обслуговування, спеціальна оснащеність банківських приміщень та ряд інших умов. До цього виду послуг: посередницькі, консультаційні, інформаційні, гарантійні, трастові, лізингові послуги, послуги поручительства, факторингу, форфейтингу, зберігання цінностей, представлення клієнтських інтересів у судових органах, послуги інтернет-банкінгу тощо	Косова Т. Д. Банківські операції : навч. посіб. / Т. Д. Косова, О. Р. Циганов. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 372 с. [5, с. 228]
Нетрадиційні послуги широко використовуються у розвинутих країнах світу, в той час як в Україні вони перебувають в стадії свого розвитку, їх надає невелика кількість комерційних банків і в дуже незначних обсягах. До цього виду послуг належать: посередницькі, консультаційні, інформаційні, гарантійні, трастові, лізингові послуги, послуги поручительства, факторингу, форфейтингу, зберігання цінностей, представлення клієнтських інтересів у судових органах, послуги інтернет-банкінгу тощо	Чернюк Д. С. Концептуальні основи функціонування світового ринку банківських послуг / Д. С. Чернюк // Науковий вісник Херсонського університету. Серія «Економічні науки». – 2014. – Вип. 7, ч. 1. – С. 160–164 [9, с. 163].

Джерело: складено автором.

Враховуючи наявні у таблиці підходи до визначення типів нетрадиційних банківських послуг, варто зазначити, що розрізнити між собою традиційні та нетрадиційні послуги досить складно. Враховуючи, що кількість нетрадиційних банківських послуг постійно розширюється, то простіше визначити їх сукупність через ідентифікацію класичних послуг та віднесення всіх інших до нетрадиційних. Класичні послуги – це активні, пасивні та комісійно-посередницькі. В активних банк ризикує власними ресурсами, пасивні надаються з метою формування власних ресурсів окресленої фінансової установи, розрахунково-касові – для обслуговування клієнтів та у процесі надання їм активних та пасивних операцій. Решта послуг, що не пов'язані з рухом фінансових ресурсів на тимчасовій основі і не покликані обслуговувати реалізацію такого руху, можна віднести до нетрадиційних. З іншого боку, до цих послуг можна частково віднести ті, що можуть надаватися іншими фінансовими установами, не відносяться до класичних (лізинг, факторинг), але також пропонуються і банківськими установами. Окреслений

поділ є досить умовним, але, використовуючи вказані принципи, на цій основі можна виділити нетрадиційні послуги з усього переліку послуг банківських установ. Таким чином, до основних з них варто віднести наступні:

- лізинг;
- факторинг;
- трастові послуги;
- гарантії та поручительства;
- дистанційне обслуговування;
- консультаційні послуги;
- інформаційні послуги.

Одним із перспективних видів банківських послуг є факторинг – ризикований, але високоприбутковий бізнес, ефективний інструмент фінансового менеджменту, одна із форм диверсифікації альтернативних банківських послуг, які найбільш пристосовані до сучасних процесів розвитку економіки.

Послуга факторингу в Україні досить не розвинута, але кількість банків, що починають її пропонувати, нині постійно зростає. Зародження та формування українського ринку факторингу припадає на 2001 рік. Першим банком, що розпочав надавати послуги з факторингових операцій, був АКБ «Укрсоцбанк». З часом технологію факторингу підтримав і запровадив АКБ «ТАС-Комерцбанк», розпочавши активну експансію ринку. Проте в момент становлення ринку факторингу в Україні була відсутня необхідна нормативна, теоретична і практична база, не було підготовленого кадрового потенціалу, а технологія факторингу була основана на розробках російських колег. Українські теоретики і практики розробили нову технологію, внесли відповідні корективи, вдосконалили і спростили факторинговий цикл, і в 2004 році факторинговий бізнес розпочинає своє друге зародження в банківських установах і корпораціях [8].

З 2006 року факторингові операції починає проводити АТ «Державний Експортно-імпортний банк». Однак операції в основному проводилися з поточними клієнтами банку, які активно користувалися кредитними послугами, таким чином замінюючи кредит факторингом. Крім банків, факторинг починають надавати інші фінансові установи, наприклад, компанія «Арма Факторинг». Проте, працюючи на ринку факторингу з 2004 року, ця компанія обслуговує не більше 15 клієнтів.

Отже, факторинг – комплекс послуг, що надаються клієнту фінансовою компанією (фактором) в обмін на уступку дебіторської заборгованості (обов'язковим є перехід права власності на дебіторську заборгованість). Важливо знати і розуміти, що факторинг – самостійний напрямок економіки, скерований на надання комплексних послуг, що сприяють росту обсягу продажів торгових і виробничих компаній та не є частиною ніякої іншої галузі економіки і важливий сам по собі.

З початку ринкових реформ комерційні банки стали освоювати лізингові послуги, привабливість яких пояснюється наявністю у цієї банківської послуги реального матеріального забезпечення. Крім того, розвиток лізингового бізнесу дає банкам можливість розширити коло своїх операцій, підвищити якість обслуговування клієнтів і тим самим збільшити їх кількість, зміцнити традиційні зв'язки і встановити нові взаємовигідні партнерські відносини з клієнтами. У той же час в умовах високих темпів інфляції будь-які банківські операції, що носять середньостроковий і довгостроковий характер, стають для комерційних банків занадто ризикованими. Тому нині лізинг на довгостроковій основі практично не отримав належного розвитку. Комерційні банки воліють передавати майно в лізинг на терміни, що не перевищують 3-6 місяців. Частка майна, придбаного для лізингу в даний час, не піднімається вище 3-4 % загальної вартості основних коштів банків.

У практиці зарубіжних країн найбільше значення мають так звані довірчі (трастові) послуги, пов'язані з розвитком фондового ринку, ринку нерухомості та ін. Вони виникли як форма особливих відносин клієнта і банку. Для здійснення таких операцій необхідно мати значний рівень довіри вкладників до банку, які реалізують послуги щодо управління коштами своїх клієнтів. Саме така специфіка досліджуваних послуг і обумовила їх назву. Можна виділити три великі групи трастових операцій: розпорядження спадщиною; управління майном за дорученням й у зв'язку з опікою; агентські послуги.

Трастові операції банків з цінними паперами відносяться до посередницької (агентської) діяльності, здійснюваної за комісійну винагороду. При виконанні траст-відділом банку функції агента він управляє майном, виконуючи вказівки клієнта, а право власності зберігається за власником. Клієнт, іменованний принципалом, доручає траст-відділу банку діяти від свого імені з урахуванням отриманих вказівок. Вони містяться в договорі трасту або в агентській угоді, що укладається між сторонами. Дії агента можуть здійснюватися в інтересах клієнта або в інтересах зазначеної третьої сторони, іменованої бенефіціаром [3].

Банки зауважують, що для надання довірчих послуг необхідно у межах банківської установи створювати спеціальні відділи, які б здійснювали виключно ці види послуг. Проте для прибуткового функціонування таких підрозділів банк повинен реалізовувати значний обсяг операцій. Це пов'язано з наявністю відносно великих постійних та змінних накладних витрат, які здебільшого обумовлюються необхідністю залучення висококваліфікованих працівників для надання цієї послуги. Для невеликих банків надання окреслених операцій є збитковим через неможливість сформулювати достатні обсяги їх надання. Щодо великих банків, то на сьогодні фактично кожна банківська установа має відділ, що займається трастовими операціями. Значну частину прибутку цього відділу становлять доходи від інших підрозділів банку за депозитні залишки трастових рахунків.

Аналіз практичної діяльності показує, що банк, як і будь-яка інша особа, може використовувати поручительство і банківську гарантію як способи забезпечення виконання зобов'язань або як форму кредитування. Так, при наданні клієнтам кредитів банк може виступати кредитором позичальника, який бере поручительство або банківську гарантію, поручителем або гарантом, що кредитує клієнта і приймає на себе відповідальність за нього перед третіми особами.

Беручи поручительство або банківську гарантію за третю особу, банк фактично отримує ще одного допоміжного боржника, тому банки частіше приймають поручительства за зобов'язаннями клієнтів, але досить рідко виступають самі поручителями. Виконання зобов'язання боржником у цьому випадку гарантовано зобов'язанням інших осіб перед кредитором, який набуває право загальної вимоги застави, тобто можливість забезпечувати свою вимогу всім майном тих, хто прийняв на себе зобов'язання. При цьому закон забороняє вимагати від поручителя виконання зобов'язань шляхом заліку зустрічної вимоги до позичальника або безспірного стягнення з нього коштів [10].

Дистанційне обслуговування реалізується банками, насамперед, для зменшення потреби клієнтів відвідувати офіс банку, але для надання їм додаткових можливостей отримувати додаткові послуги від цієї фінансової установи. Більшість відповідних послуг на сьогодні реалізується через систему онлайн-платежів, де кожний клієнт має змогу отримати свою власну скриньку й у її межах отримувати банківські послуги. Також до дистанційних послуг можна віднести послуги смс-інформування клієнтів про стан їх рахунків, телефонні дзвінки і т. ін.

Банки також надають консультаційні послуги, які пов'язані з вибором варіантів вигідного розміщення коштів клієнта, комплексним плануванням фінансів, ризиком і прибутковістю окремих операцій. Як фінансові посередники, банки збирають, обробляють і аналізують величезну кількість інформації про своїх клієнтів, розробляють для кредиторів і позичальників різні схеми надання кредитів та залучення депозитних

ресурсів. Консультаційні (консалтингові) послуги банку можна визначити як вид інтелектуальної діяльності, пов'язаний з аналізом, дослідженнями і видачею інформації та рекомендацій з широкого кола питань як у галузі банківської діяльності, так і поза нею.

До консультаційних послуг належать: консультування клієнтів з питань здійснення операцій з валютою і цінними паперами, а також у сфері трактування законодавчих норм, що регулюють господарську діяльність; підготовка господарських договорів та зовнішньоекономічних контрактів; консультації з питань фінансового планування і контролю, організації й ведення бухгалтерського обліку; консультації з питань ведення бізнесу – збільшення капіталу, реорганізації, злиття, придбання інших компаній; надання інформації про поточну ринкову кон'юнктуру та прогностичні оцінки щодо їхніх змін [10].

Всю сукупність консультаційних послуг, які банки можуть надавати клієнтам, можна поділити на два блоки: послуги загального характеру та спеціальні послуги. Загальні консультаційні послуги не передбачають які-небудь дії з грошовими ресурсами і є видом супутніх послуг усім банківським операціям. До таких послуг можна віднести, наприклад, консультації про порядок відкриття й ведення розрахункових, поточних та інших рахунків; про правила ведення депозитних, касових операцій і найбільш доцільних варіантів їхнього застосування; про операції з цінними паперами; про оформлення банківських розрахунково-платіжних документів.

Консультаційні послуги можуть надаватись усно або письмово, а плата за їхнє надання у деяких випадках входить до плати за основний вид операції, який супроводжується консультуванням. Наданням консультаційних послуг можуть займатися як менеджери відділів банків, так і працівники спеціально створених підрозділів. В окремих випадках консультантами можуть бути сторонні спеціалісти, які залучаються банками для надання консультацій своїм клієнтам.

До найпоширеніших видів інформаційних послуг, що надають комерційні банки, можна зарахувати такі: інформування про чинне законодавство зарубіжних країн у галузі банківської справи, фінансів, валютного регулювання, оподаткування та ін.; надання копій грошово-розрахункових документів; допомога у розшуку перерахованих сум; надання інформації про прийняття Національним банком України та іншими органами рішень, які впливають на господарську діяльність клієнта; доведення інформації про курси іноземних валют, котирування цінних паперів та їхню дохідність й ін.; сприяння в підборі партнерів (покупців або постачальників), засновників, учасників обмінних операцій та ін.

Висновки і пропозиції. Надання послуг є сутністю банківської діяльності і має вагомий вплив на функціонування як самої банківської системи країни, так і на функціонування національної економіки загалом. На сьогодні банки пропонують своїм клієнтам значний спектр різних послуг, які можна класифікувати за різними ознаками, що було і реалізовано у межах цієї статті. Зокрема, зазначені послуги були розподілені за такими рисами: за спрямованістю на задоволення потреб клієнтів, за рівнем складності, за рівнем державного регулювання, за місцем надання, за рівнем платності, залежно від категорії клієнтів, залежно від виду валюти, в якій здійснюється послуга, залежно від форми отриманого доходу від реалізації послуги, залежно від відображення у структурі балансу банку, залежно від специфіки банківської діяльності. Наведено відповідні їм конкретні групи банківських послуг.

Також у статті залежно від специфіки банківської діяльності було всі послуги банків поділено на традиційні та нетрадиційні. У зв'язку з тим, що кількість нетрадиційних банківських послуг постійно розширюється, то простіше визначити їх сукупність через ідентифікацію класичних послуг та віднесення всіх інших до нетрадиційних. Класичні послуги – це активні, пасивні та комісійно-посередницькі. Решта послуг, що не пов'язані з рухом фінансових ресурсів на тимчасовій основі і не покликані обслуговувати реалізацію такого руху, можна віднести до нетрадиційних. З іншого боку, до цих пос-

луг можна частково віднести ті, що можуть надаватися іншими фінансовими установами, не відносяться до класичних (лізинг, факторинг), але також пропонуються і банківськими установами. Такий поділ є досить умовним, але, використовуючи окреслені принципи, на цій основі можна виділити нетрадиційні послуги з усього переліку послуг банківських установ. Таким чином, до основних з них варто віднести такі: лізинг; факторинг; трастові послуги; гарантії та поручительства; дистанційне обслуговування; консультаційні послуги; інформаційні послуги. Розкрита сутність зазначених видів послуг.

Список використаних джерел

1. *Аналіз нетрадиційних послуг банку* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://refoteka.ru/r-203674.html>.
2. *Банківські операції* : навч. посіб. / В. І. Капран, М. С. Кривченко, О. К. Коваленко, І. С. Омельченко. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 208 с.
3. *Грязнова А. Г.* Трастові, інвестиційні та електронні послуги банків / А. Г. Грязнова – М. : Дека, 1995. – 97 с.
4. *Дубина М. В.* Поліваріантність трактувань змісту дефініцій «банківська операція», «банківська послуга», «банківський продукт» / М. В. Дубина // Наукові основи економічного розвитку України та світу : кол. моногр. / за заг. ред. О. В. Царенко, С. В. Коляденко, В. П. Ільчука ; М-во освіти і науки України; Акад. муніцип. упр. МОН України, Вінниц. нац. аграр. ун-т, Чернігів. нац. технол. ун-т, Нац. гірн. ун-т. – Д. : НГУ, 2014. – С. 235–267.
5. *Косова Т. Д.* Банківські операції : навч. посіб. / Т. Д. Косова, О. Р. Циганов. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 372 с.
6. *Нетрадиційні банківські послуги* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.authorstream.com/Presentation/denisgerasimov75-1762946>.
7. *Нетрадиційні банківські послуги: характеристика та перспективи розвитку в Україні* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=42113>.
8. *Прохорова Ю. В.* Дослідження стану ринку факторингу в Україні [Електронний ресурс] / Ю. В. Прохорова, М. О. Терновська // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2010. – № 30. – Режим доступу : http://www.nbuiv.gov.ua/portal/natural/Vetp/2010_30/10pyvofi.pdf.
9. *Чернюк Д. С.* Концептуальні основи функціонування світового ринку банківських послуг / Д. С. Чернюк // Науковий вісник Херсонського університету. Серія «Економічні науки». – 2014. – Вип. 7, ч. 1. – С. 160–164.
10. *Череп А. В.* Банківські операції : навч. посіб. / А. В. Череп, О. Ф. Андросова. – К. : Кондор, 2007. – 410 с.
11. *Шпильовий В. А.* Підходи до класифікації банківських послуг / В. А. Шпильовий // Економіка та держава. – 2016. – № 1. – С. 27–30.

References

1. *Analiz netradytsiinykh posluh banku [An analysis of non-traditional banking services]*. Retrieved from <http://refoteka.ru/r-203674.html>.
2. Kapran, V.I., Kryvchenko, M.S., Kovalenko, O.K., Omelchenko, I.S. (2006). *Bankivski operatsii [Bank operations]*. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury (in Ukrainian).
3. Hriaznova, A.H. (1995). *Trastovi, investytsiini ta elektronni posluhy bankiv [Trust, investment and electronic banking services]*. Moscow: Deka (in Ukrainian).
4. Dubyna, M.V. (2014). Polivariantnist traktuvan zmistu defynitsii «bankivska operatsiia», «bankivska posluha», «bankivskiy produkt» [Polyvariance of the interpretation of the definition of the terms “banking”, “banking service”, “banking product”]. Proceeding from *Naukovi osnovy ekonomichnoho rozvytku Ukrainy ta svitu [Scientific fundamentals of economic development of Ukraine and the world]* (Tsarenko, O.V., Koliadenko, S.V., Ilchuk, V.P. (eds.)). Dnipropetrovsk: NHU, pp. 235–267 (in Ukrainian).
5. Kosova, T.D. & Tsyhanov, O.R. (2008). *Bankivski operatsii [Bank operations]*. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury (in Ukrainian).
6. *Netradytsiini bankivski posluhy [Unconventional banking services]*. Retrieved from <http://www.authorstream.com/Presentation/denisgerasimov75-1762946>.
7. *Netradytsiini bankivski posluhy: kharakterystyka ta perspektyvy rozvytku v Ukraini [Unconventional banking services: characteristics and prospects of development in Ukraine]*. Retrieved from <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=42113>.

8. Prokhorova, Y.V. & Ternovska, M.O. (2010). *Doslidzhennia stanu rynku faktorynhu v Ukraini [Investigation of the state of the factoring market in Ukraine]*. Retrieved from http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/Vetp/2010_30/10pyvofi.pdf.

9. Cherniuk, D.S. (2014). Kontseptualni osnovy funktsionuvannia svitovoho rynku bankivskykh posluh [Conceptual basis of functioning of the world market of banking services]. *Naukovyi visnyk Kherkhonskoho universytetu. Seriiia «Ekonomiczni nauky» – Scientific Herald of Kherson University. Series “Economic Sciences”, issue 7, ch. 1, pp. 160–164 (in Ukrainian).*

10. Cherep, A.V. & Androsova, O.F. (2007). *Bankivski operatsii [Bank operations]*. Kyiv: Kondor (in Ukrainian).

11. Shpylovyi, V.A. (2016). Pidkhody do klasyfikatsii bankivskykh posluh [Approaches to the classification of banking services]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and the state*, no. 1, pp. 27–30 (in Ukrainian).

Жаворонок Артур Віталійович – асистент кафедри публічних, корпоративних фінансів та фінансового посередництва, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича (вул. Садова, 5, Чернівці, 58000, Україна).

Жаворонок Артур Витальевич – ассистент кафедры общественных, корпоративных финансов и финансового посредничества, Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича (ул. Садовая, 5, Черновцы, 58000, Украина).

Artur Zhavoronok – Assistant Professor at the Department of Public, Corporate Finances and Financial Mediation, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University (Sadova Str., 5, Chernivtsi, 58000, Ukraine).

E-mail: artur_zhavoronok@bk.ru

ФІНАНСИ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

УДК 330.1

К. П. Индус, канд. екон. наук

Ужгородський торговельно-економічний інститут КНТЕУ, м. Ужгород, Україна

М. Ф. Рябець, магістр

В. Г. Гарагонич, магістр

ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород, Україна

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

К. П. Индус, канд. экон. наук

Ужгородский торгово-экономический институт КНТЭУ, г. Ужгород, Украина

М. Ф. Рябец, магистр

В. Г. Гарагонич, магистр

ДВНЗ «Ужгородский национальный университет», г. Ужгород, Украина

ОТДЕЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ ФОРМИРОВАНИЯ ФИНАНСОВОГО ПОТЕНЦИАЛА ПРЕДПРИЯТИЯ

Kateryna Indus, PhD in Economics

Uzhhorod Trade and Economic Institute KNTEI, Uzhhorod, Ukraine

Myroslava Ryabets, Master Degree student

Viktoriia Harahonych, Master Degree student

State Higher Educational Establishment "Uzhhorod National University", Uzhhorod, Ukraine

SPECIFIC ASPECTS OF THE FORMATION OF FINANCIAL POTENTIAL OF THE ENTERPRISE

У статті розглянуто окремі аспекти формування фінансового потенціалу підприємства через призму сутнісного розуміння фінансового потенціалу країни та її регіонів. Зазначено, що фінансовий потенціал є спроможністю підприємства генерувати позитивні чисті грошові потоки в обсягах, адекватних його фінансовому стану. Виокремлено наукові підходи до розуміння сутності фінансового потенціалу і наголошено, що тлумачення досліджуваного поняття істотно різняться, оскільки фінансовий стан підприємства як явище має багато аспектів та різних форм прояву. Закцентовано увагу на тому, що процес забезпечення ефективності використання фінансових ресурсів країни та її регіонів, оцінювання фінансових можливостей суб'єктів господарювання, зокрема підприємств, повинен супроводжуватися розробленням механізмів управління фінансовими ресурсами регіонів країни, внесенням пропозицій щодо доцільності змін у державній і регіональних стратегіях їх економічного розвитку.

Ключові слова: фінансовий потенціал; підприємство; фінансові ресурси; суб'єкти господарювання; фінансова система; наукові підходи; загальносистемні властивості.

В статье рассмотрены отдельные аспекты формирования финансового потенциала предприятия через призму сущностного понимания финансового потенциала страны и ее регионов. Отмечено, что финансовый потенциал есть способностью предприятия генерировать положительные чистые денежные потоки в объемах, адекватных его финансовому состоянию. Выделены научные подходы к пониманию сущности финансового потенциала и отмечено, что толкование исследуемого понятия существенно различаются, поскольку финансовое состояние предприятия как явление имеет много аспектов и различных форм проявления. Акцентируется внимание на том, что процесс обеспечения эффективности использования финансовых ресурсов страны и ее регионов, оценки финансовых возможностей субъектов хозяйствования, в частности предприятий, должен сопровождаться разработкой механизмов управления финансовыми ресурсами регионов страны, внесением предложений о целесообразности изменений в государственной и региональных стратегиях их экономического развития.

Ключевые слова: финансовый потенциал; предприятие; финансовые ресурсы; субъекты хозяйствования; финансовая система; научные подходы; общесистемные свойства.

The article considers some aspects of forming the financial potential of the enterprise through the prism of the essential understanding of the financial potential of the country and its regions. It has been noted that financial potential is the ability of an enterprise to generate positive net cash flows in the volumes that are adequate to its financial position. The scientific approaches to understanding the essence of financial potential are singled out and it has been emphasized that the interpretation of the concept under study varies considerably, since the financial condition of an enterprise as a phenomenon has many aspects and different forms of manifestation. The emphasis has been placed on the fact that the process of ensuring the effective use of the financial resources of the country and its regions, assessment of financial capabilities of economic entities, in particular enterprises, should be accompanied by the development of the mechanisms for managing the financial resources of the regions of the country, making suggestions on the feasibility of changes in the state and regional strategies of their economic development.

Key words: financial potential; enterprise; financial resources; business entities; financial system; scientific approaches; system-wide properties.

Постановка проблеми. Складовою частиною фінансів держави є фінанси регіону. Основою формування фінансового потенціалу є доходи і прибутки підприємств та населення, що розміщені і проживають у регіоні. Фінансова система країни та її регіонів зумовлюється динамічністю, оскільки відбувається постійна зміна попиту і пропозиції як основних характеристик ринку. При цьому висока динамічність і структурна складність зазначеної системи дозволяє визначати її як стохастичну. Проте з метою забезпечення ефективного функціонування фінансової системи окремого регіону необхідним є врахування фінансових пропорцій у його межах для окреслення певного критерію, тобто ознаки, за якою відповідними показниками оцінюється результативність функціонування та розвитку господарюючого суб'єкта. Забезпеченість процесів економічного, соціального та інноваційного розвитку регіону фінансовими ресурсами і їх динаміка дозволяють виявити фінансові пропорції, що формуються в його межах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблемних питань щодо формування фінансового потенціалу країни та її регіонів, окреслення сутності зазначеного поняття присвячено значну кількість наукових праць вітчизняних учених: В. Боронос [3], М. Скрипниченко [10], С. Шумської [13] та ін. Зокрема В. Боронос стверджує, що у вузькому трактуванні фінансовий потенціал зводиться до визначення «фінансового потенціалу території», тобто сукупності фінансових потенціалів підприємств, що розташовані на території [2].

Виокремлення наукових підходів до формування фінансового потенціалу підприємства зумовлюється оцінюванням його фінансових можливостей та фінансового стану. Фінансовий потенціал підприємства, як зазначають В. Ковальов [6], А. Важдаєв [4], М. Баканов [1] та А. Шеремет [12], характеризується показниками ліквідності, платоспроможності, фінансової стійкості, внутрішньофірмової ефективності, прибутковості, рентабельності та інвестиційної привабливості. Окремі науковці пов'язують потенціал підприємств з їх ресурсними можливостями. Так, С. Орехов виокремлює потенціал корпорації як ресурси, що мобілізуються нею на фінансовому ринку [9]. Надане тлумачення через призму предметної складової потенціалу розглядає доступні потенційні джерела, що формують фінансові ресурси. Водночас, доцільно відзначити, що у науковій літературі розглядаються окремі ресурси як об'єктивні носії різних видів потенціалу.

Розкриття сутності фінансового потенціалу підприємства також пов'язують з фінансовою незалежністю, стійкістю і кредитоспроможністю, тобто ліквідністю [8].

На думку О. Соколова, фінансовий потенціал підприємства є наявністю його фінансових можливостей, з метою інвестування коштів у поточну діяльність, нарощування виробничого потенціалу, функціонування і розвитку підприємства на перспективу [11]. При цьому доцільним є визначення підходів до виявлення джерел зазначених можливостей.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Зумовлюється необхідність виявлення особливостей фінансового потенціалу підприємства з метою забезпечення ефективного функціонування фінансової системи країни.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є виявлення окремих аспектів формування фінансового потенціалу підприємства через призму сутнісного розуміння фінансового потенціалу країни та її регіонів.

Виклад основного матеріалу. Забезпечення фінансового потенціалу країни залежить від фінансової діяльності господарюючих суб'єктів усіх сфер і видів економічної діяльності, усіх форм власності. Регіональною особливістю організації фінансів є те, що їх функціонування зумовлено типом державного устрою, що формується і змінюється відповідно до правової конституційної основи й адміністративно-територіальної організації країни. Разом з тим фінанси значно впливають на фінансовий стан держави, оскільки вони є підґрунтям її фінансової системи.

Фінансовий потенціал зумовлюється відносинами між суб'єктами економічної, фінансової та соціальної сфери з приводу формування, розподілу та сукупно-взаємної ефективності і раціональності використання фінансових ресурсів окремого регіону, що

становить загальну державну фінансову систему. Саме через фінансову систему реалізуються власні інтереси суб'єктів виробництва товарів, робіт і послуг, забезпечується отримання високих прибутків, формування власних бюджетів для відтворення і нагромадження основного й оборотного капіталів, утворення нових робочих місць, підготовка висококваліфікованих спеціалістів і відбувається диверсифікація виробництва і підвищується конкурентоспроможність продукції. Високоєфективне функціонування виробничих підприємств регіону, територіальний поділ праці і зазначена диверсифікація всередині регіону і за його межами забезпечує підвищення рівня зайнятості економічно активного населення і реальних його доходів, формує рівень самодостатності регіонального бюджету для вирішення проблемних питань як соціального, так і екологічного характеру, сприяє підвищенню добробуту і благополуччя населення, а загалом є основою перспективного розвитку регіону. Однак у вітчизняній економіці відсутнє чітке окреслення вимог до забезпечення ефективної діяльності кожного з основних учасників формування фінансового потенціалу регіону, регламентації їхніх повноважень стосовно використання фінансового потенціалу регіону як у його межах, так і за межами. Вищезазначене дає підстави стверджувати, що через таку ситуацію більшість регіонів належать до статусу дотаційних, а відповідно і депресивних, які не в змозі забезпечити соціально-економічний розвиток території за рахунок власних фінансових ресурсів і потребують допомоги з боку держави.

Основні класифікаційні ознаки, за якими пропонується досліджувати фінансовий потенціал країни та внесок основних суб'єктів, що беруть участь в їх формуванні, слід розглядати як наукове підґрунтя, що закладається в основу побудови нової системи управління фінансовим потенціалом регіонів країни, виходячи із його реальних, потенційних ресурсних можливостей та компетенції влади у процесі забезпеченні їх ефективного використання відповідно до визначених цілей територіального розвитку і соціальних потреб населення [5, с. 16].

Взагалі фінансовий потенціал регіонів країни розглядається як складна, багатфункціональна система, елементами якої є доходи, видатки, механізми формування та ефективного використання доходів, відносин між суб'єктами системи та регіональні фінансові інститути, що управляють ними. При цьому фінансовий потенціал країни, як і будь-яка інша система, володіє загальносистемними властивостями, зокрема цілісністю, ієрархічністю та інтегративністю.

Властивістю цілісності системи фінансового потенціалу країни є те, що у процесі окремих структурних змін, зв'язків і відповідної поведінки будь-якого зі структурних елементів відбувається вплив на інші економічні суб'єкти, що спонукає до зміни системи в цілому. Умовою існування фінансової системи регіону є функціонування системи зв'язків всіх її елементів на усіх рівнях. Відмінність потреб учасників системи зумовлює наявність таких зв'язків.

Ієрархічність, як властивість досліджуваної системи, зумовлюється взаємодією підсистем з іншими системами. Інтегративність, як властивість системи, полягає в тому, що тільки ті зв'язки, які перетворюють взаємодіючі суб'єкти в єдине ціле, можна ототожнювати з інтеграцією.

Таким чином, ефективне функціонування фінансової системи країни і її регіонів забезпечується на основі принципу консолідації фінансових ресурсів суб'єктів фінансових відносин, у тому числі підприємств. Процес консолідації регіональних фінансових ресурсів можна здійснювати в таких формах [5, с. 18]: 1) визначаючи розрахункові індикатори та кількісні параметри фінансів регіонів країни і використовуючи їх з аналітичними цілями; 2) розробляючи соціально-економічні програми і прогнози розвитку окремих регіонів країни; 3) оцінюючи стан регіону в окремих системах країни, зокрема в економічній і фінансовій; 4) розробляючи перспективні плани її регіонів.

Процес взаємодії й інтегрування існуючих підсистем фінансової системи регіонів країни характеризують певні властивості, до яких відносять динамічність, стохастичність, відкритість, відносна самостійність.

Зауважимо, що бюджетно-податковим законодавством України фінансову систему регіонів країни задекларовано як відкриту систему, також визначено роль держави, яку вона відіграє у процесі взаємодії регіону та зовнішнього фінансового середовища. Для регіональної економічної системи, відкритість фінансової системи регіонів країни може мати як позитивний, так і негативний аспект.

Фінансова система регіонів країни, як було вже зазначено, характеризується динамічністю, оскільки попит і пропозиція, як елементи ринкового механізму, перебувають у постійному русі. Стохастичність фінансової системи регіонів зумовлюється її динамічністю і складністю структури. Відносна самостійність залежить від наявних фінансових пропорцій та їх динаміки, що дозволяють виявити забезпеченість фінансовими ресурсами процесів соціально-економічного й інноваційного регіонального розвитку. В умовах ринкової економіки самостійність регіонів суттєво зростає, що сприяє підвищенню рівня соціального забезпечення населення, посилюється роль регіональних фінансів щодо ефективного управління економікою регіону. Крім цього, шляхом бюджетного регулювання, і в межах фінансового забезпечення регіону, держава впливає на процес вирівнювання рівня соціально-економічного розвитку регіонів.

Одним з основних факторів формування фінансового потенціалу є фінансовий стан підприємства. Так, фінансовий потенціал є спроможністю підприємства генерувати позитивні чисті грошові потоки в обсягах, адекватних його фінансовому стану. Однак наукові підходи до розуміння його сутності істотно різняться, оскільки фінансовий стан підприємства як явище має багато аспектів та різних форм прояву.

Узагальнення та систематизація дефініцій фінансового потенціалу, запропонованих вітчизняними науковцями, дозволяють зазначити, що серед економістів підходи до трактування змісту досліджуваного поняття різняться несуттєво, оскільки чітко окреслюється ресурсна складова (досить часто у розрізі реально наявних та потенційно доступних фінансових ресурсів) та нематеріальна складова, що характеризує можливості регіону щодо розширення ресурсної бази та оптимального використання фактично акумульованих ресурсів. Водночас, дещо варіюються підходи вчених стосовно мети реалізації фінансового потенціалу регіону (рис.).

Рис. Схематичне зображення змістовних характеристик фінансового потенціалу з позиції вітчизняних науковців

Джерело: сформовано на основі [7].

Стосовно зазначеного визначення доцільним є акцентування уваги на окремих уточненнях, а саме: виокремлення у складі ресурсної складової як фактично акумульованих, так і потенційно доступних фінансових ресурсів, адже саме акумулювання інформації щодо реальних та потенційно доступних фінансових ресурсів є основою для проведення адекватного процесу фінансового планування і, як наслідок, покращення фінансової самодостатності країни; конкретизація нематеріальної складової у розрізі організаційно-управлінських, функціонально-інфраструктурних та адаптивних можливостей економічної системи і їх впливу та взаємозв'язку з ресурсною складовою фінан-

сового потенціалу; врахування динамічного характеру руху фінансових ресурсів та трансформації їх форми (з фінансових ресурсів у продуктивний фінансовий капітал), зумовленого існуючими у певний момент часу можливостями економічної системи та стадією її розвитку; окреслення як головної мети використання фінансового потенціалу для забезпечення сталого розвитку країни та її регіонів, що відповідає сучасним тенденціям світогосподарських відносин тощо.

Висновки і пропозиції. Отже, фінансовий потенціал країни та її регіонів розглядається як сукупність взаємопов'язаних та взаємозумовлених компонент, зокрема фактично акумульованих фінансових ресурсів, потенційно доступних фінансових ресурсів, організаційно-управлінських характеристик економічної системи, що забезпечують можливість акумулювання додаткових фінансових ресурсів та ефективність їх трансформації у реальні, функціонально-інфраструктурних можливостей країни щодо перетворення фінансових ресурсів у продуктивний економічний, соціальний та екологічний капітал та його оптимальний перерозподіл, параметрів адаптивності економічної системи щодо абсорбції перерозподіленого капіталу та його ефективного сприйняття регіональними ринками під впливом дії ендогенних та екзогенних факторів з метою забезпечення сталого розвитку.

Процес забезпечення ефективності використання фінансових ресурсів країни та її регіонів, оцінювання фінансових можливостей суб'єктів господарювання, зокрема підприємств, повинен супроводжуватися розробленням механізмів управління фінансовими ресурсами регіонів країни, внесенням пропозицій щодо доцільності змін у державній і регіональних стратегіях їх економічного розвитку.

Список використаних джерел

1. *Баканов М. И.* Теория экономического анализа: учебник / М. И. Баканов, А. Д. Шеремет. – [4-е изд., доп. и перераб.]. – М.: Финансы и статистика, 2006. – 416 с.
2. *Боронос В. Г.* Аналіз економічного змісту фінансового потенціалу регіону / В. Г. Боронос, І. В. Карпенко // Схід. – 2011. – № 1 (108) – С. 32–36.
3. *Боронос В. Г.* Дослідження сутності фінансового потенціалу території / В. Г. Боронос // Экономика и управление. – 2012. – № 4. – С. 82–87.
4. *Важдаев А. Н.* Информационная система инвестора для оценки и анализа экономического потенциала предприятия на основе данных бухгалтерского учета [Электронный ресурс] / А. Н. Важдаев. – Режим доступа : <http://www.ict.nsc.ru/ws/YM2006/10500/va.doc>.
5. *Газуда М. В.* Детермінанти формування і удосконалення системи управління фінансовим потенціалом України: монографія / М. В. Газуда, К. П. Индус, М. Ю. Лалакулич. – Ужгород: Видавництво «ФОП Сабов А.М.», 2017. – 220 с.
6. *Ковалев В. В.* Финансы организаций (предприятий): учебник / В. В. Ковалев, В. В. Ковалев. – М.: Велби, Проспект, 2006. – 352 с.
7. *Кредитні рейтинги регіонів України незалежного рейтингового агентства «Кредит-Рейтинг»* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.credit-rating.ua.
8. *Лосева С. А.* Финансово-инвестиционный потенциал предприятия и его влияние на управление инвестициями: [Электронный ресурс] / С. А. Лосева, В. И. Зубкова, А. В. Накивайло. – Режим доступа : www.cci.zp.ua/invest/article/knp20_7.doc.
9. *Орехов С. А.* Обратные средства корпоративных объединений: теоретические и практические аспекты статистического анализа / С. А. Орехов. – М.: Буквица, 2004. – 157 с.
10. *Потенціал ендогенного зростання економіки України: монографія* / М. І. Скрипниченко, Т. І. Приходько, В. Р. Сіденко; ред.: М. І. Скрипниченко; Ін-т економіки та прогнозування НАН України. – К., 2010. – 435 с.
11. *Соколов А. В.* Потенциал промышленного предприятия: оценка и управление с системных позиций: автореф. дис. ... канд. экон. наук: спец. 08.00.05 / А. В. Соколов. – Кемерово, 2007. – 23 с.
12. *Шеремет А. Д.* Комплексный анализ хозяйственной деятельности / А. Д. Шеремет. – М.: ИНФРА-М, 2006. – 415 с.
13. *Шумська С. С.* Фінансовий потенціал України: методологія визначення та оцінки / С. С. Шумська // Фінанси України. – 2007. – № 5. – С. 55–65.

References

1. Bakanov, M.Y. (2006). *Teoriia ekonomicheskoho analyza [Theory of economic analysis]*. Moscow: Finansy i statistika (in Russian).
2. Boronos, V.N. (2011). Analiz ekonomichnoho zmistu finansovoho potentsialu rehionu [Analysis of the economic content of the financial potential of the region]. *Skhid – East*, no. 1 (108), pp. 32–36 (in Ukrainian).
3. Boronos, V.N. (2012). Doslidzhennia sutnosti finansovoho potentsialu terytorii [Investigation of the essence of the financial potential of the territory]. *Ekonomika i upravlenie – Economics and management*, № 4, pp. 82–87 (in Ukrainian).
4. Vazhdaev, A.N. *Informatsionnaia sistema investora dlia otsenki i analiza ekonomicheskogo potentsiala predpriiatia na osnove dannykh bukhhalterskogo ucheta [Investor Information System for Estimating and Analyzing the Economic Potential of an Enterprise Based on Accounting Data]*. Retrieved from <http://www.ict.nsc.ru/ws/YM2006/10500/va.doc>.
5. Hazuda, M.V., Indus, K.P., Lalakulych, M.Yu. (2017). *Determinanty formuvannia i udoskonalennia systemy upravlinnia finansovym potentsialom Ukrainy [Determinants of the formation and improvement of the financial potential management system of Ukraine]*. Uzhorod: FOP Sabov A. M. (in Ukrainian).
6. Kovalev, V.V., Kovalev, V.V. (2006). *Finansy organizatsii (predpriiatii) [Finances of organizations (enterprises)]*. Moscow: Velby, Prospekt (in Russian).
7. *Kredytni reytnyhy rehioniv Ukrayiny nezalezhnogo reytnhovoho ahentstva «Kredyt-Reytnh» [Credit ratings of the regions of Ukraine of the independent rating agency “Credit-Rating”]*. Retrieved from www.credit-rating.ua.
8. Loseva, S.A., Zubkova, V.I., Nakyvaylo, A.V. *Finansovo-investytsionnyi potentsial predpriiatia i eho vliianie na upravlenie investytsiyami [The financial and investment potential of the enterprise and its impact on investment management]*. Retrieved from www.cci.zp.ua/invest/article/knp20_7.doc.
9. Orekhov, S.A. (2004). *Oborotnye sredstva korporativnykh obedinenii: teoreticheskie i prakticheskie aspekty statisticheskogo analyza [Current assets of corporate associations: theoretical and practical aspects of statistical analysis]*. Moscow: Bukvytsa (in Russian).
10. Skrypnychenko, M.I., Prykhodko, T.I., Sidenko, V.R. (2010). *Potentsial endohennoho zrostannya ekonomiky Ukrayiny [The potential of the endogenous growth of the Ukrainian economy]*. Kyiv (in Ukrainian).
11. Sokolov, A.V. (2007). Potentsial promyshlennogo predpriiatia: otsenka i upravlenie s sistemnykh pozitsii [Industrial enterprise potential: assessment and management of system positions]. *Extended abstract of candidate's*. Kemerovo (in Russian).
12. Sheremet, A.D. (2006). *Kompleksnyi analiz khoziaistvennoi deiatelnosti [A comprehensive analysis of economic activity]*. Moscow: INFRA-M (in Russian).
13. Shumska, S.S. (2007). Finansovyi potentsial Ukrainy: metodolohiia vyznachennia ta otsinky [Financial potential of Ukraine: methodology for determination and evaluation]. *Finansy Ukrayiny – Finance of Ukraine*, № 5, pp. 55–65 (in Ukrainian).

Індус Катерина Петрівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, Ужгородський торговельно-економічний інститут КНТЕУ (вул. Коритнянська, 4, м. Ужгород, 88020, Україна).

Індус Катерина Петровна – кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов, Ужгородский торговельно-экономический институт КНТЭУ (ул. Коритнянская, 4, г. Ужгород, 88020, Украина).

Indus Kateryna – PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Finance, Uzhgorod Trade and Economic Institute KNTEI (4 Corinthanska Str., 88020 Uzhgorod, Ukraine).

Рябець Мирослава Федорівна – магістр, ДВНЗ «Ужгородський національний університет» (пл. Народна, 3, м. Ужгород, 88000, Україна).

Рябець Мирослава Федоровна – магістр, ДВНЗ «Ужгородский национальный университет» (пл. Народная, 3, г. Ужгород, 88000, Украина).

Ryabets Myroslava – Master Degree student, State Higher Educational Establishment “Uzhhorod National University” (3 Narodna Square, 88000 Uzhhorod, Ukraine).

Гарагонич Вікторія Гаврилівна – магістр, ДВНЗ «Ужгородський національний університет» (пл. Народна, 3, м. Ужгород, 88000, Україна).

Гарагонич Виктория Гавриловна – магістр, ДВНЗ «Ужгородский национальный университет» (пл. Народная, 3, г. Ужгород, 88000, Украина).

Harahonych Viktoriia – Master Degree student, State Higher Educational Establishment “Uzhhorod National University” (3 Narodna Square, 88000 Uzhhorod, Ukraine).

E-mail: lesyagazuda@gmail.com

УДК 631.14: 330.341.1

В. М. Русан, канд. екон. наук

Інститут стратегічних досліджень, м. Київ, Україна

О. В. Ніколюк, канд. екон. наук, доцент

А. І. Лівінський, канд. с.-г. наук, доцент

Одеський державний аграрний університет, м. Одеса, Україна

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПРІОРИТЕТНИХ ГАЛУЗЕЙ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА

В. М. Русан, канд. экон. наук

Институт стратегических исследований, г. Киев, Украина

Е. В. Николюк, канд. экон. наук, доцент

А. И. Ливинский, канд. с.-х. наук, доцент

Одесский государственный аграрный университет, г. Одесса, Украина

ФИНАНСОВОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ ПРІОРИТЕТНЫХ ОТРАСЛЕЙ АГРАРНОГО ПРОИЗВОДСТВА

Vitaly Rusan, PhD in Economics

Institute for Strategic Studies, Kiev, Ukraine

Elena Nikoluk, PhD in Economics, Associate Professor

Anatoliy Livinsky, PhD in Agricultural Sciences, Associate Professor

Odessa State Agrarian University, Odessa, Ukraine

FINANCIAL PROVIDER OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF PRIORITY BRANCHES OF FARMING

У статті проаналізовано структуру виробництва сільськогосподарської продукції, розкрито питання фінансової підтримки аграрного сектору національної економіки з боку держави, визначено проблеми продовольчої безпеки України. Розглянуто основні законодавчі акти, що регулюють систему підтримки аграрного виробництва, наведеної критичний аналіз застосування в сучасних умовах. Визначено переешкоди для активізації інноваційного попиту товаровиробників. Проведено оцінювання фінансового забезпечення інноваційного розвитку пріоритетних галузей аграрної сфери за допомогою державного регулювання, зокрема галузі тваринництва. Конкретизовано проблеми залучення інвестиційних ресурсів в інноваційний розвиток аграрної галузі та їх раціонального використання. Як результат, узагальнено активні заходи щодо вирівнювання міжгалузевої асиметрії фінансових ресурсів за допомогою організаційно-фінансових механізмів.

Ключові слова: інноваційний розвиток; інвестиції; аграрне виробництво; державна фінансова підтримка; сільськогосподарська продукція; аграрна політика.

В статье проанализирована структура производства сельскохозяйственной продукции, раскрыты вопросы финансовой поддержки аграрного сектора национальной экономики со стороны государства, определены проблемы продовольственной безопасности Украины. Рассмотрены основные законодательные акты, регулирующие систему поддержки аграрного производства, приведен их критический анализ применения в современных условиях. Определены препятствия для активизации инновационного спроса товаропроизводителей. Проведена оценка финансового обеспечения инновационного развития приоритетных отраслей аграрной сферы с помощью государственного регулирования, в частности животноводства. Конкретизированы проблемы привлечения инвестиционных ресурсов в инновационное развитие аграрной отрасли и их рационального использования. Как результат, обобщенно активные меры по выравниванию межотраслевой асимметрии финансовых ресурсов с помощью организационно-финансовых механизмов.

Ключевые слова: инновационное развитие; инвестиции; аграрное производство; государственная финансовая поддержка; сельскохозяйственная продукция; аграрная политика.

The article analyzes the structure of production of agricultural products, reveals the issues of financial support to the agrarian sector of the national economy from the state, problems of food security of Ukraine are identified. The main legislative acts governing the support system of agrarian production are outlined, their critical analysis of application in the modern conditions is given. The obstacles are identified for activating the innovation demand of commodity producers. The financial support of innovative development of priority sectors of the agrarian sphere is assessed with the help of state regulation, in particular, the livestock sector. The problems of attraction of investment resources in the innovative development of the agrarian sector and their rational use are specified. As a result, active measures are taken to equalize cross-sectoral asymmetry of financial resources with the help of organizational and financial mechanisms.

Key words: innovation development, investments, agrarian production, state financial support, agricultural products, agrarian policy.

Постановка проблеми. Вітчизняні підприємства аграрного виробництва сьогодні знаходяться під впливом динамічних трансформацій, які характеризуються високими геополітичними та внутрішніми ризиками розвитку аграрної сфери, дефіцитом інвести-

ційних ресурсів, виснаженням матеріально-технічної бази, яка потребує оновлення та модернізації тощо. Вирішення питань розвитку підприємств, що забезпечують розвиток пріоритетних галузей аграрної сфери України, неможливе без фінансового забезпечення інноваційних процесів та державної підтримки. Імплементация економічної частини «Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом», з одного боку, формує унікальні можливості для українських підприємств аграрного виробництва щодо підкорення нових сегментів європейського аграрного ринку, а з іншого – потребує реструктуризації існуючих підходів до забезпечення ефективності його функціонування та гарантування продовольчої безпеки держави, проте євроінтеграційні процеси потребують взаємоузгодження нормативно-правової бази регулювання аграрної сфери, підвищують конкуренцію на агропродовольчому ринку, об'єктивно посилюють необхідність інноваційної модернізації аграрного сектору та його техніко-технологічного переоснащення, зумовлюють зростання вимог споживачів до рівня якості та безпеки продукції продовольства, вимагають наближення вітчизняних практик господарювання до стандартів передового європейського досвіду, що в сукупності посилює трансформаційні процеси та наростаючі структурні перетворення в аграрній сфері. Під агроінновацією розуміють перетворення в аграрній сфері, метою яких є одержання різних видів ефектів на основі задоволення певних соціальних потреб і забезпечення продовольчої безпеки країни [7]. Саме тому проблема фінансового забезпечення агроінновацій залишається актуальною та такою, що потребує подальших наукових досліджень.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми фінансового забезпечення інноваційного розвитку пріоритетних галузей аграрної сфери досліджували такі вчені: М. Й. Малік, Б. Й. Пасхавер, П. Т. Саблук, Ю. О. Лупенко, І. Ю. Гришова [10], О. Б. Наумов [8], В. Г. Маргасова, М. В. Дубина, Т. С. Шабатура, В. Ф. Савченко, С. С. Стоянова-Коваль, О. М. Галицький, О. В. Ніколюк [9], А. О. Кравчук [3–5], Т. Л. Шестаковська, Б. О. Язлюк та інші. Науковці зауважують, що діючі до цього часу програми державної підтримки галузі було реалізовано неефективно, оскільки їх дія спрямовувалась передусім на утримання та збереження молодняка домогосподарствами, тобто нарощування поголів'я ВРХ замість підвищення ефективності тваринництва та переходу на інноваційну модель розвитку.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Недостатня фінансова підтримка розвитку тваринництва, високий період обороту капіталу, що стримує залучення інвестицій, диспаритет цін між продукцією тваринництва та промисловості зумовлюють хронічні кризові явища у цій ключовій галузі аграрного сектору. Актуальним напрямом дослідження є сучасний критичний аналіз та оцінка фінансового забезпечення інноваційного розвитку галузей сільського господарства, враховуючі чинні норми законодавства.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є надати оцінку фінансового забезпечення інноваційного розвитку пріоритетних галузей аграрної сфери за допомогою державного регулювання, зокрема галузі тваринництва.

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на наявні ринкові трансформації, в Україні погіршується структура виробництва сільськогосподарської продукції в розрізі основних категорій господарств, що знижує ефективність функціонування вітчизняного АПК та посилює дисбаланси спрямування фінансових ресурсів, негативно впливає на спрямування бюджетних коштів в аграрний сектор для підтримки вітчизняних товаровиробників. Так, за підсумками господарювання в 2016 р. вироблено сільськогосподарської продукції на суму 254,0 млрд грн, у тому числі продукції рослинництва – 184,8 млрд грн, продукції тваринництва – 69,2 млрд грн. При цьому в 2016 р. порівняно з 2015 р. частка тваринницької продукції скоротилася на 2,5 % і становила 27,2 % від загального обсягу виробленої продукції [3]. Це також загострює проблему забезпечення раціонального природокористування та збереження природної родючості ґрунтів, що за

оцінками науково-експертного середовища потребує збалансування рослинницької та тваринницької галузей у співвідношенні 60×40 %. Надмірно високою є частка господарств населення в загальній структурі виробництва сільськогосподарської продукції, яка в 2016 р. становила 43,0 %, у тому числі продукції рослинництва – 38,7 %, продукції тваринництва – 54,3 % [4]. Такий розподіл структури валової продукції за категоріями виробників знижує її конкурентоспроможність як на внутрішньому, так і зовнішньому ринках, посилює проблеми загострення проблем продовольчої безпеки та гарантування безпеки продуктів харчування через відсутність дієвих механізмів моніторингу та контролю виробничо-технологічних процесів у господарствах населення. Ситуація ускладнюється в умовах повноправного членства України в СОТ та імплементації економічної частини «Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом», у межах яких Україна взяла на себе зобов'язання відійти від практики прийому переробними підприємствами сільськогосподарської продукції, що вироблена в господарствах населення. Суттєвим викликом для продовольчої безпеки України є посилення концентрації земельних ресурсів у користуванні одного власника, що загострює проблему монополізації окремих сегментів аграрного ринку, формує ризики появи штучного дефіциту, погіршення кон'юнктури та виникнення «цінової змови» на продовольчих ринках, створює передумови для порушення фундаментальних засад ведення добросовісної конкуренції, посилює ризики інтенсифікації та безконтрольного використання сільськогосподарських угідь.

Отже, актуалізується проблема фінансової підтримки аграрного сектору національної економіки з боку держави. Проте на сьогодні спостерігається факт відсутності спеціального програмного документа розвитку галузі тваринництва. В Україні до 2015 р. діяла Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року [8], яка окремим розділом містила заходи щодо розвитку тваринництва, та галузева Програма розвитку молочного скотарства України до 2015 року [10], заходи якої були спрямовані на збільшення виробництва молока до обсягів, що забезпечують продовольчу безпеку країни, досягнення споживання молока і молочних продуктів на рівні фізіологічної норми, а також нарощування експортних можливостей галузі. Водночас до нині жодних програм на заміну вказаних не розроблено. З 01.01.2017 р. втратила чинність ст. 209 Податкового кодексу України «Спеціальний режим оподаткування діяльності у сфері сільського та лісового господарства, а також рибальства», що діяла з 2004 р. і якою користувалися понад 16 тис. сільгосппідприємств, із яких близько третини фермерських господарств. При цьому сума непрямой державної підтримки сільськогосподарства за цим механізмом, за різними оцінками, становила 20–26 млрд грн. Натомість вводяться прямі державні дотації. Зокрема, за бюджетною програмою «Фінансова підтримка сільгосптоваровиробників» у Держбюджеті на 2017 р. передбачено 4,7 млрд грн., але з них лише 1,4 млрд у загальному фонді, а 3,3 млрд – у спеціальному фонді за рахунок надходжень від єдиного податку 4-ї групи та коштів від реалізації конфіскованого майна. При цьому необхідно враховувати, що до реєстру отримувачів бюджетної дотації вноситимуться тільки ті підприємства, в яких 75 % вартості всіх товарів, поставлених ними протягом звітного періоду, відводиться на продукцію тваринництва (за КВЕД). Тобто підприємства, які мають дійне стадо, але також займаються рослинництвом, вартість продукції якого перевищує чверть від їхнього загального товарообороту (а така діяльність є притаманною для більшості дрібних та середніх сільгоспвиробників), втрачають право подавати заявку на отримання дотацій. Таким чином, система прямих державних дотацій вигідна передусім інтегрованим підприємствам, що займаються птахівництвом та свинарством.

Сьогодні ключовою є проблема залучення інвестиційних ресурсів в інноваційний розвиток та їх раціонального використання, і від вирішення цієї проблеми залежать можливості подальшого економічного розвитку аграрного виробництва. Інвестиційний

дефіцит, зумовлений згоранням державної фінансової підтримки сільськогосподарських підприємств, відсутністю розвиненої фінансово-кредитної інфраструктури, зміною доміант державної аграрної політики, зумовленою вступом України в СОТ, перманентним збільшенням диспаритету цін на промислову та сільськогосподарську продукцію, високим рівнем зношення матеріально-технічної бази аграрного виробництва низькою інвестиційною привабливістю окремих сегментів аграрної сфери, є фактично основною перешкодою для активізації інноваційного попиту товаровиробників. В умовах окресленого стану аграрної сфери, надзвичайно важливою є диверсифікація інструментів кредитної підтримки сільськогосподарських виробників, нагромадження власних інвестиційних ресурсів суб'єктами аграрного підприємництва, запровадження оптимальних схем оподаткування та страхування, врахування екологічного чинника при розробленні інвестиційної стратегії потужних агропромислових об'єднань. Все це вимагає кумулятивного підходу щодо витрачання інвестиційних та бюджетних коштів, а саме їх концентрації та капіталізації у пріоритетних напрямках розвитку (освіті, науці, трансферу технологій та імплементації зарубіжного досвіду, вирівнювання структури капіталу між галузями, за сферами виробництва та обігу оборотного капіталу тощо). Активні заходи щодо вирівнювання міжгалузевої асиметрії фінансових ресурсів слід доповнити розробкою організаційно-фінансових механізмів, що забезпечать конкурентоспроможність та якість вітчизняної агропродовольчої продукції, базуючись на здійсненні інвестицій у розвиток людського капіталу, що є основою впровадження нових знань організаційного, економічного, технологічного, екологічного спрямування. У процесі державного регулювання необхідно забезпечити пряме фінансування венчурних проєктів, їх пільгове оподаткування і кредитування, спеціального режиму їхньої діяльності тощо.

Висновки і пропозиції. З метою зупинення негативних тенденцій у тваринництві та формування дієвих фінансових механізмів щодо відновлення зростання у галузі необхідно вжити відповідних заходів, основними з яких є такі.

1. Удосконалити механізм надання державної підтримки тваринництва в Україні, поширивши її на всі юридичні та фізичні особи. Для цього п. 2 Постанови Кабінету Міністрів України від 8 лютого 2017 р. № 83 «Про затвердження Порядку розподілу бюджетної дотації для розвитку сільськогосподарських товаровиробників та стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції у 2017 році» [5] викласти в такій редакції: «Право на отримання бюджетної дотації мають юридичні особи та фізичні особи-підприємці, основною діяльністю яких є постачання сільськогосподарських товарів (у визначенні пункту 2.15 статті 2 Закону України «Про державну підтримку сільськогосподарства України»), вироблених ними на власних або орендованих основних засобах»; посилити фінансову підтримку сільськогосподарських товаровиробників, спрямовану на формування ними високопродуктивного поголів'я за рахунок племінних ресурсів племпідприємств та забезпечення дрібнотоварних виробників високоякісним генетичним матеріалом для штучного осіменіння та поліпшення генетичного потенціалу худоби. Для цього необхідно передбачити збільшення обсягів фінансування таких заходів з бюджетного напрямку «Державна підтримка галузі тваринництва».

2. Запропонувати фонд підтримки державної програму розвитку тваринництва, в якій передбачити шляхи і механізми нарощування поголів'я великої рогатої худоби, її продуктивності, обсягів продукції скотарства з відповідним організаційно-економічним, технологічним, технічним та нормативно-правовим забезпеченням.

3. Розробити нову програму фінансування оздоровлення території України від сказу – як основного документа, спрямованого на ліквідацію сказу в Україні, що передбачатиме комплексне вирішення проблеми захисту населення та сільськогосподарських, свійських і диких тварин від захворювання на сказ в інтересах безпеки окремої людини, суспільства, довкілля.

4. Сприяти розширенню посівів кормових культур, збільшенню площ пасовищ з штучним поливом для забезпечення кормової бази тваринництва, збільшення виробництва збалансованих за поживною та кормовою цінністю кормів для тварин; забезпечити надання інформаційно-методичної підтримки організації молочарських кооперативів з метою заохочення збільшення поголів'я тварин, насамперед великої рогатої худоби, у сільськогосподарських підприємствах та створення умов для розвитку молочного скотарства у фермерських підприємствах; створити умови для розширення інтеграційних і технологічних зв'язків між товаровиробниками та підприємствами харчової промисловості для становлення комплексів, які об'єднують у єдиному технологічному ланцюгу виробництво зерна, комбікормів, вирощування свиней, ВРХ та переробку сировини у продукти харчування високого ступеня готовності; сприяти застосуванню комплексної механізації, автоматизації та комп'ютеризації виробничих процесів при вирощуванні й відгодівлі худоби, поліпшенню структури раціонів годівлі худоби, зокрема збільшенню у ній повноцінних комбінованих кормів, сіна, сінажу та коренеплодів – у спосіб всебічного інформування сільгосптоваровиробників про сучасні досягнення науки і техніки, організації виставок, ярмарок та презентацій, спрямованих на оволодіння ними новими знаннями; запровадити механізми підтримки розвитку сімейних ферм, що спеціалізуються передусім на виробництві м'ясо-молочної продукції.

Список використаних джерел

1. Глушко О. В. Визначення рівня економічної стійкості підприємств на основі показників ефективності / О. В. Глушко, І. Ю. Гришова, М. Ю. Щербата // Економічний часопис-XXI. – 2015. – № 155 (11-12). – С. 82–86.
2. Жилиєв І. Б. Інституційні детермінанти й стратегічні напрями економічного розвитку національного господарства / І. Б. Жилиєв, О. Б. Наумов, Л. М. Наумова // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2016. – № 5. – С. 89–95.
3. Кравчук А. О. Активізація інвестиційних процесів у контексті податкового навантаження національної економіки України / А. О. Кравчук, О. В. Ніколюк // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2017. – № 4. – С. 86–92.
4. Кравчук А. О. Діагностика та моніторинг діяльності суб'єктів аграрного бізнесу / А. О. Кравчук, О. В. Карабанов // Український журнал прикладної економіки. – 2016. – Т. 1, № 4. – С. 56–64.
5. Кравчук А. О. Стан банківського кредитування підприємств аграрного сектору / А. О. Кравчук, О. О. Давидюк // Збірник тез доповідей II Міжнародної науко-практичної конференції «Ukraine- EU. Modern Technology, Business and Law». Ч. 1. Сучасні пріоритети економіки. Інженерія та технології (April 19-23, 2016. Slovak Republic). – Chernihiv: CNUT, 2016. – Рр. 161–163.
6. Кушнір С. О. Методологічні засади розвитку кредитних продуктів для аграрних підприємств України / С. О. Кушнір, Т. І. Батракова // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Економіка та менеджмент». – 2016. – № 12 (70). – С. 97–100.
7. Лагодієнко Н. В. Фінансово-економічний механізм управління ризиками підприємств аграрної сфери / Н. В. Лагодієнко, О. В. Ніколюк, О. О. Давидюк // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Економіка та менеджмент». – 2015. – № 12 (66). – С. 25–28.
8. Наумов О. Б. Стратегічні вектори державного регулювання агропромислового виробництва: інструменти та методи консолідації ресурсів розвитку / О. Б. Наумов, Л. М. Наумова // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2017. – № 4. – С. 93–100.
9. Ніколюк О. В. Організаційно-інституційні імперативи політики регулювання агробізнесу в контексті забезпечення його соціально-економічного захисту / О. В. Ніколюк // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Економіка та менеджмент». – 2016. – № 8 (69). – С. 124–130.
10. Strielkowski W. Ukrainian labour migration in the Czech Republic / W. Strielkowski I. Yu. Gryshova // Науковий вісник Полісся. – 2016. – № 4 (8). – С. 224–231.

References

1. Hlushko, O.V., Hryshova, I.Yu., Shcherbata, M.Yu. (2015). Vyznachennia rivnia ekonomichnoi stiykosti pidpryyemstv na osnovi pokaznykiv efektyvnosti [Determining the level of economic sustainability of enterprises based on performance indicators] *Ekonomichnyy chasopys- XXI – Economic Newsletter-XXI*, no. 155 (11-12), pp. 82–86 (in Ukrainian).

2. Zhylyayev, I.B., Naumov, O.B., Naumova, L.M. (2016). Instytutsiini determinanty i stratehichni napriamy ekonomichnoho rozvytku natsionalnoho hospodarstva [Institutional determinants and strategic directions of economic development of the national economy]. *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoyi Rady Ukrayiny – Scientific notes of the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine*, no. 5, pp. 89–95 (in Ukrainian).
3. Kravchuk, A.O., Nikoliuk, O.V. (2017). Aktyvizatsiia investytsiinykh protsesiv u konteksti podatkovoho navantazhennia natsionalnoi ekonomiky Ukraini [Activation of investment processes in the context of the tax burden of the national economy of Ukraine]. *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoyi Rady Ukrayiny – Scientific notes of the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine*, no. 4, pp. 86–92 (in Ukrainian).
4. Kravchuk, A.O., Karabanov, O.V. (2016). Diahnostyka ta monitorynh diialnosti subiektiv ahrarnoho biznesu [Diagnostics and monitoring of the activities of agricultural business entities]. *Ukrayinskyi zhurnal prykladnoi ekonomiky – Ukrainian Journal of Applied Economics*, vol. 1, no. 4, pp. 56–64 (in Ukrainian).
5. Kravchuk, A.O., Davydyuk, O.O. (2016). Stan bankivskoho kredytuvannia pidpriemstv ahrarnoho sektoru [The status of bank lending to enterprises in the agrarian sector.] Proceeding from «Ukraine- EU. Modern Technology, Business and Law». Part 1: Modern Economic Priorities. Engineering and Technology (April 19-23, Slovak Republic). Chernihiv: CNUT, pp. 161–163 (in Ukrainian).
6. Kushnir S.O. Batrakova T.I. (2016). Metodolohichni zasady rozvytku kredytnykh produktiv dlya ahrarnykh pidpriemstv Ukrayiny [Methodological principles of development of credit products for agrarian enterprises of Ukraine]. *Visnyk Sumskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu. Seriiia “Ekonomika ta menedzhment” – Bulletin of the Sumy National Agrarian University series “Economics and Management”*, no. 12 (70), pp. 97–100 (in Ukrainian).
7. Lahodiienko, N.V., Nikolyuk, O.V., Davydyuk, O.O. (2015). Finansovo-ekonomichniy mekhanizm upravlinnia ryzykamy pidpriemstv ahrarnoi sfery [Financial and economic mechanism of risk management of agrarian enterprises]. *Visnyk Sumskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu. Seriiia “Ekonomika ta menedzhment” – Bulletin of the Sumy National Agrarian University series “Economics and Management”*, no. 12 (66), pp. 25–28 (in Ukrainian).
8. Naumov, O.B., Naumova, L.M. (2017). Stratehichni vektory derzhavnoho rehuliuвання ahropromysloвого vyrobnytstva: instrumenty ta metody konsolidatsii resursiv rozvytku [Strategic vectors of state regulation of agro-industrial production: tools and methods of consolidation of development resources]. *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoyi Rady Ukrayiny – Scientific notes of the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine*, no. 4, pp. 93-100 (in Ukrainian).
9. Nikolyuk, O.V. (2016). Orhanizatsiino-instytutsiini imperatyvy polityky rehuliuвання ahrobiznesu v konteksti zabezpechennia yoho sotsialno-ekonomichnoho zakhystu [Organizational and institutional imperatives of the agribusiness regulation policy in the context of providing its socio-economic protection]. *Visnyk Sumskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu. Seriiia “Ekonomika ta menedzhment” – Bulletin of the Sumy National Agrarian University series “Economics and Management”*, no. 8 (69), pp. 124–130 (in Ukrainian).
10. Strielkowski, W., Gryshova, I.Yu. (2016). Ukrainian labour migration in the Czech Republic. *Naukovyy visnyk Polissya – Scientific bulletin Polesie*, no. 4 (8). pp. 224–231.

Русан Віталій Миколайович – кандидат економічних наук, Інститут стратегічних досліджень (вул. Пирогова, 7-а, м. Київ, 01030, Україна).

Русан Віталій Николаевич – кандидат экономических наук, Институт стратегических исследований (ул. Пирогова, 7-а, г. Киев, 01030, Украина).

Rusan Vitaliy – PhD in Economics, Institute for Strategic Studies (7-a Pirohova Str., 01030 Kyiv, Ukraine).

Ніколюк Олена Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, Одеський державний аграрний університет (вул. Пантелеймонівська, 13, м. Одеса, 65012, Україна).

Ніколюк Елена Владимировна – кандидат экономических наук, доцент, Одесский государственный аграрный университет (ул. Пантелеймоновская, 13, г. Одесса, 65012, Украина).

Nikoluk Elena - PhD in Economics, Associate Professor, Odessa State Agrarian University (13 Panteleimonovska Str., 65012 Odessa, Ukraine).

Лівінський Анатолій Іванович – кандидат сільськогосподарських наук, доцент, Одеський державний аграрний університет (вул. Пантелеймонівська, 13, м. Одеса, 65012, Україна).

Ливинский Анатолий Иванович – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры учета и налогообложения, Одесский государственный аграрный университет (ул. Пантелеймоновская, 13, г. Одесса, 65012, Украина).

Livinsky Anatoliy – PhD in Agricultural Sciences, Associate Professor, Odessa State Agrarian University (13 Panteleimonovska Str., 65012 Odessa, Ukraine).

УДК 658.14/.17:334.72-047.37

О. В. Шишкіна, канд. екон. наук

А. А. Баранець, студентка

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

ДОСЛІДЖЕННЯ СУТНОСТІ ФІНАНСОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Е. В. Шишкіна, канд. экон. наук

А. А. Баранец, студентка

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

ИССЛЕДОВАНИЕ СУЩНОСТИ ФИНАНСОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СУБЪЕКТОВ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Olena Shyshkina, PhD in Economics

Alina Baranets, student

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

RESEARCH ESSENCE OF FINANCIAL ACTIVITIES OF BUSINESS ENTITIES

Розглянуто дефініцію «фінансова діяльність підприємства». Уточнено сутність поняття «фінансова діяльність підприємства». Структуровані цілі, завдання і напрями фінансової діяльності, уточнено їх сутність і зміст. Досліджено взаємозв'язок і взаємодію фінансової діяльності з інвестиційною та операційною. Сформульовано основні проблеми здійснення фінансової діяльності і запропоновано напрямки їх вирішення.

Ключові слова: фінансова діяльність; операційна діяльність; інвестиційна діяльність; функціонування; розвиток; фінансові ресурси.

Рассмотрена дефиниция «финансовая деятельность предприятия». Уточнена сущность понятия «финансовая деятельность предприятия». Структурированы цели, задачи и направления финансовой деятельности, уточнены её сущность и содержание. Исследована взаимосвязь и взаимодействие финансовой деятельности с операционной и инвестиционной. Сформулированы основные проблемы осуществления финансовой деятельности и предложены направления их решения.

Ключевые слова: финансовая деятельность; операционная деятельность; инвестиционная деятельность; функционирование; развитие; финансовые ресурсы.

The definition of financial activity of the enterprise has been considered. The essence of the concept of financial activity of the enterprise has been specified. Goals, tasks, and directions of financial activity have been structured; their essence and content have been clarified. The interconnection and interaction of financial activity with investment and operational ones have been investigated. The main problems of financial activity have been formulated and the directions of their solution have been proposed.

Key words: financial activity; operational activity; investment activity; functioning; development; financial resources.

Постановка проблеми. В умовах загострення фінансово-економічної кризи у національній економіці, актуалізується проблема підтримки життєздатності суб'єктів підприємства, яка визначається ефективністю їхньої операційної, фінансової та інвестиційної діяльності. У зв'язку з цим питання удосконалення організації фінансової діяльності підприємства, у взаємодії з операційною та інвестиційною, набуває особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми удосконалення організації фінансової діяльності підприємства знайшли широке відображення у наукових працях таких вітчизняних та іноземних учених, як В. І. Аранчій, І. В. Бланк, Л. С. Мартюшева, Г. М. Азаренкова, А. М. Поддєрьогін, А. Г. Загородній, М. М. Бердар, О. О. Терещенко, В. М. Опарін та багатьох інших [1–9]. Переважна більшість праць присвячена теоретико-методичним і методологічним аспектам визначення сутності фінансової діяльності підприємств, формуванню цілей та основних завдань фінансової діяльності підприємства, проблемам фінансового забезпечення функціонування суб'єктів господарювання тощо. Проте попри значну кількість праць, присвячених проблемам організації фінансової діяльності суб'єктів підприємства, не існує єдиного підходу до визначення сутності дефініції фінансової діяльності підприємства, що потребує уточнення її змісту, функціонального призначення, напрямів організації та діяльності з урахуванням тактичних і стратегічних планів розвитку.

© О. В. Шишкіна, А. А. Баранець, 2017

Метою цієї статті є теоретичне обґрунтування сутності фінансової діяльності суб'єктів підприємництва, уточнення її функціонального призначення, оцінювання її ефективності та формулювання напрямків і цілей розвитку.

Виклад основного матеріалу. В умовах нестабільної економічної ситуації, невизначеності зовнішнього і внутрішнього середовища функціонування економічних суб'єктів, підтримання на належному рівні необхідних для функціонування і розвитку фінансових, матеріальних, енергетичних та інших ресурсів, виникає необхідність удосконалення управління організацією діяльності підприємства.

Кожний суб'єкт підприємницької діяльності потребує раціонального використання наявних фінансових ресурсів, що визначає ефективність діяльності, яка, у свою чергу, залежить від своєчасності та повноти фінансового забезпечення виробничо-господарської діяльності, виконання фінансових зобов'язань перед державою та іншими суб'єктами господарювання й інших факторів.

У науковій літературі можна знайти безліч визначень поняття «фінансова діяльність підприємства», які характеризують різні аспекти фінансово-господарського стану.

Зауважимо, що відсутність єдиного погляду на сутність цієї дефініції ускладнює теоретико-прикладні процеси організації ефективної фінансової діяльності, а отже, потребують уточнення. У таблиці відображено наукові і нормативно-правові аспекти цієї дефініції.

Таблиця

Аналіз сутності поняття «фінансова діяльність підприємства»

Автори, джерела	Визначення	Коментар
1	2	3
Господарський кодекс України [9]	Фінансова діяльність суб'єктів господарювання включає грошове та інше фінансове посередництво, страхування у сфері фінансів і страхування	Діяльність, пов'язана з фінансовим посередництвом
П(С)БО, Мартюшева Л. С., Меренкова Л. О. [1]	Діяльність, яка веде до змін розміру і складу власного та позичкового капіталу підприємства (який не є результатом операційної діяльності)	Діяльність, пов'язана із формуванням та розподілом фінансових ресурсів підприємства
Аранчій І. В. [2]	Особливий вид діяльності персоналу підприємства з формування та використання фінансових ресурсів. Фінансова діяльність повинна бути організована так, аби рішення, що приймаються з управління фінансами, були найефективніші за наявних обмежень, якими є брак коштів у підприємства та особливості середовища бізнесу	Фінансова діяльність розглядається як діяльність персоналу підприємства, що направлена на прийняття найефективніших рішень з управління фінансовими ресурсами
Азаренко Г. М. [3]	Діяльність суб'єкта господарювання, що реалізується шляхом використання відповідних форм і методів фінансового забезпечення функціонування підприємств для досягнення ними основної мети – отримання доходів	Діяльність, що забезпечує функціонування підприємства шляхом використання фінансових інструментів
Поддєрьогін А. М. [4]	Система форм і методів, які використовуються для фінансового забезпечення функціонування підприємств та досягнення ними поставлених цілей	Діяльність, спрямована на досягнення тактичних і стратегічних цілей
Бердар М. М. [5]	Діяльність, пов'язана з організацією фінансів підприємства та здійснення відповідно до цілей і завдань стратегії економічного розвитку господарюючого суб'єкта. Ця діяльність пов'язана із формуванням активів та фінансової структури капіталу	Діяльність щодо формування економічних та фінансових ресурсів, спрямована на реалізацію стратегії економічного розвитку підприємства
Загородній А. Г. [6]	Діяльність, спрямована на забезпечення фінансовими ресурсами поточної операційної, фінансової та інвестиційної діяльності підприємства	Метою діяльності є забезпечення підприємства фінансовими ресурсами
Зятковський І. В. [7]	Діяльність суб'єкта господарювання, пов'язана з мобілізацією фінансових ресурсів, необхідних для виконання завдань, які поставив перед ним його засновник	Під фінансовою діяльністю розуміється мобілізація фінансових ресурсів для задоволення потреб власника

Закінчення табл.

1	2	3
Терещенко О. О. [8]	Фінансова діяльність, яку одночасно розглядають у вузькому та широкому значеннях. У вузькому значенні основний зміст фінансової діяльності полягає у фінансуванні підприємства (надходження власного капіталу із зовнішніх джерел, отримання позик, погашення позик, сплата дивідендів). У широкому значенні під фінансовою діяльністю розуміють усі заходи, пов'язані з мобілізацією капіталу, його використанням, примноженням (збільшення вартості) та поверненням	Діяльність щодо формування фінансових ресурсів підприємства

Джерело: складено авторами на основі [1–10].

Систематизація наведених у таблиці понять дозволяє уточнити цю економічну категорію. На наш погляд, під фінансовою діяльністю підприємства слід розуміти цілеспрямований процес формування та ефективного використання фінансових ресурсів суб'єкта підприємницької діяльності, орієнтованої на ефективне функціонування і розвиток у контексті з обраною фінансовою стратегією.

Виходячи з наведеного визначення можна сформулювати такі основні завдання, які стоять перед підприємством і спрямовані на реалізацію його тактичних і стратегічних цілей:

- пошук резервів мінімізації витрат та збільшення доходів;
- підвищення рентабельності та платоспроможності;
- забезпечення необхідного рівня фінансової стійкості;
- контроль за розподілом та використанням фінансових ресурсів;
- фінансове забезпечення поточної виробничо-господарської діяльності тощо (рис. 1).

Реалізація цілей і завдань фінансової діяльності відбувається у напрямках фінансового планування та прогнозування, аналізу і контролю господарської діяльності та оперативної (поточної) фінансово-економічної роботи. Різноманітність напрямів діяльності великих організацій приводить до формування системи цілей. Так, структурам, орієнтованим на отримання прибутку, необхідно сформулювати цілі в таких напрямках діяльності, які стосуватимуться частки ринку, розробки нової продукції, підвищення якості послуг, підготовки і добору менеджерів, зростання соціальної відповідальності тощо. Натомість некомерційні організації формують цілі, які переважно зорієнтовані на соціальну відповідальність. Зазначимо, що будь-яка орієнтація, що визначається метою, пронизує всі наступні рішення керівників підприємств, організацій та установ. При цьому мета має бути поставлена для кожного виду діяльності, який, на думку компанії, є важливим і виконання якого вона буде контролювати.

За відповідною спрямованістю підприємства у контексті його сфери та видів діяльності, цілі можуть бути стратегічними, тактичними й оперативними.

Стратегічні – орієнтовані на вирішення перспективних масштабних проблем, які надають новий імпульс або змінюють вектор розвитку, якісно змінюють життя й імідж підприємства, наприклад, за рахунок досягнення першості у своїй сфері діяльності, виходу на міжнародні ринки, докорінного оновлення виробничої бази тощо. Стратегічні цілі визначають характер діяльності на перспективу, а їх реалізація потребує великих витрат. Вибір стратегії поведінки фірми – завжди дуже відповідальна та важлива справа, яка передбачає глибоке опрацювання можливих варіантів стратегії і ретельне обґрунтування обраної альтернативи. У стратегічних цілях відбивається зміст практичного менеджменту фірм, його соціальна значущість, рівень орієнтованості на задоволення потреб персоналу фірм, суспільства в цілому, його соціальних груп тощо.

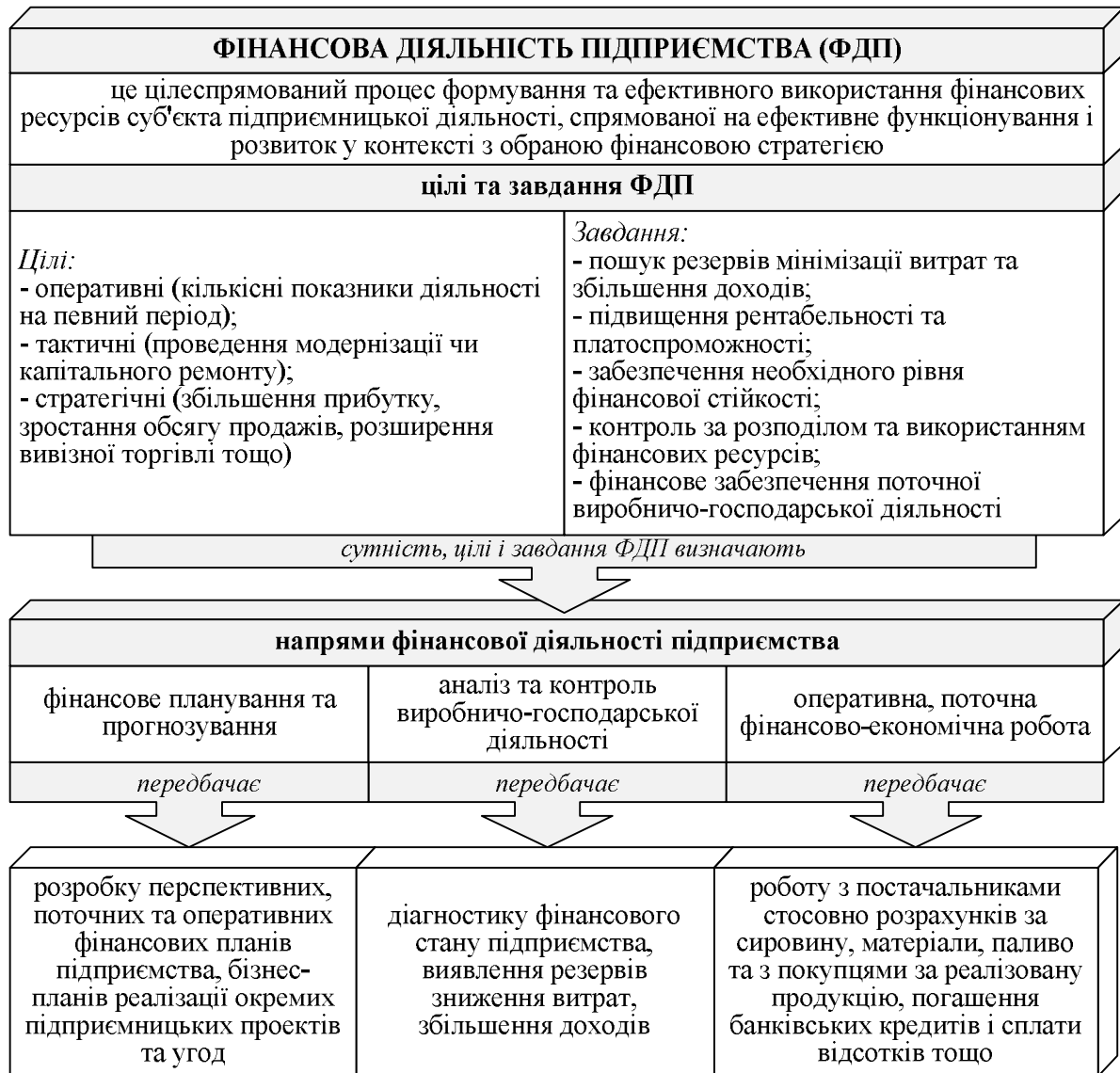

Рис. 1. Суть, цілі, завдання та напрями фінансової діяльності підприємства

Джерело: складено авторами.

Тактичні цілі є проміжними відносно стратегічних і відображують окремі етапи їх досягнення, наприклад, проведення часткового оновлення основних засобів, їх модернізація чи капітальний ремонт.

Оперативні цілі визначаються на основі стратегії розвитку фірми і реалізуються у межах стратегічних ідей та поточних установок. Якщо, скажімо, стратегічні цілі виражають якісні параметри існування фірми, то оперативні цілі, навпаки, – кількісні показники діяльності на певний період. У разі якщо фірма надає пріоритетне значення стратегічним цілям перед поточними, то це означає, що керівництво орієнтує підрозділи і весь персонал на досягнення довгострокового комерційного успіху, високих стандартів діяльності. І, навпаки, орієнтація переважно на поточні ефекти й успіхи означає відсутність у фірми (суб'єкта господарювання) перспективи посісти чільне місце у світі здорового цивілізованого бізнесу. Тому оперативні цілі, пов'язані з вирішенням поточних проблем, описують результати, необхідні для досягнення тактичних і стратегічних цілей підприємства.

На постановку цілей впливає різноманіття факторів, які за своїм складом можуть бути поділені на такі групи:

- бажання суб'єктів управління підприємства (власників і топ-менеджерів);
- можливості підприємства та її структурних підрозділів, а також загальна організаційна культура;
- стан зовнішнього середовища підприємства [10].

Від якості і зваженості постановки цілей значною мірою залежить ефективність фінансової діяльності підприємства. Тому до якості цілей висувуються підвищені вимоги. Найважливіші з них такі:

- конкретність і вимірюваність;
- досяжність (відповідність можливостям підприємства та станом зовнішнього середовища);
- значущість (підвищений інтерес та їх важливість для власників підприємства, суб'єктів управління і персоналу в цілому);
- сполучність (взаємозв'язок усіх цілей підприємства та її структурних підрозділів);
- повнота (охоплення цілями всіх напрямів фінансової діяльності підприємства та всіх її структурних підрозділів).

Для кожного підприємства процес формування організаційних цілей достатньо складний і трудомісткий, проте можна виділити певні спільні риси цього процесу, які будуть притаманними будь-якому суб'єкту підприємницької діяльності. Ці риси знаходять своє відображення в етапах цілеполягання, які містять:

- аналіз факторів, які впливають на постановку цілей;
- постановку генеральної мети організації;
- структурування генеральної мети за напрямками та видами діяльності, термінами й іншими ознаками;
- розробку цілей структурних підрозділів підприємства.

Бажання суб'єктів управління підприємством повинні потребує чіткої формалізації. Це дозволить якісно визначити організаційні цілі і досягти їх з найбільшою ефективністю.

Формування цілей і завдань функціонування і розвитку підприємств відбувається з урахуванням основних напрямів фінансової діяльності (рис. 1). Розглянемо зазначені напрями фінансової діяльності підприємства детальніше.

Фінансове планування та прогнозування є однією з найважливіших ділянок фінансової роботи підприємства, у процесі якого визначається загальна потреба у грошових коштах, необхідних для забезпечення нормальної виробничо-господарської діяльності та можливість одержання таких коштів.

Аналіз та контроль виробничо-господарської діяльності підприємства передбачає діагностику його фінансово-економічного становища і спрямований на визначення недоліків і мінімізацію прорахунків, виявлення та мобілізацію внутрішньогосподарських резервів, збільшення доходів та прибутків, зменшення витрат виробництва, підвищення рентабельності, а отже, на поліпшення фінансово-господарської діяльності підприємства загалом. Матеріали зазначеного аналізу є підґрунтям здійснення фінансового планування та прогнозування.

Оперативна, поточна фінансово-економічна робота передбачає проведення всіх видів економічної і фінансової діяльності щодо здійснення поточної діяльності підприємства і містить спектр робіт, починаючи з роботи з постачальниками, закінчуючи розрахунками з усіма кредиторами. Це передбачає виконання певної фінансової роботи.

Фінансова робота являє собою діяльність з управління фінансами фірми, що включає: планування й організацію фінансів, облік фінансових ресурсів, контроль і аналіз ефективності їх використання, регулювання доходів і видатків, стимулювання кінцевих результатів виробництва і т. ін.

Фінансова робота складається з процедур різного рівня складності та різних рівнів відповідальності [10]. На першому рівні відбувається ухвалення фінансових рішень щодо перспектив розвитку і поточної діяльності, залучення і використання фінансових ресурсів, реалізація фінансової політики. Зауважимо, що розробка стратегії і політики розвитку є завданням вищого рівня складності і відповідальності, а отже, його рішення входить у компетенцію фінансового топ-менеджменту підприємства та залежно від існуючої організаційно-управлінської структури підприємства може делегуватися більш низьким ланкам управління.

Зауважимо, якщо в управлінні виробничо-господарською діяльністю керівники підприємства можуть йти на суттєву децентралізацію, тобто делегувати нижчим ланкам, наприклад філіалам, відділенням, іншим підрозділам, широкі повноваження щодо ухвалення управлінських рішень, то фінансова діяльність знаходиться під безпосереднім контролем топ-менеджменту, який координує грошові потоки й ухвалює фінансові рішення щодо розвитку підприємства.

Другий рівень передбачає виконання різного роду фінансових розрахунків, оформлення фінансових документів, складання звітів, тобто більш прості технічні завдання, які вирішують працівники бухгалтерської, фінансової, економічної служб. При цьому деякі з цих завдань можна доручити працівникам інших підрозділів як фінансового, так і нефінансового профілю підприємства.

У процесі виконання фінансової роботи виникає сукупність конфліктів і проблем, що потребують негайного вирішення і можуть спричинити ланцюгову реакцію, здатну призвести до втрати доходів (прибутків, капіталу). Зокрема, за дослідженнями М. Саткліфа та М. Доннеллана, більшість підприємств у своїй діяльності мають конфлікт у двох сферах [10]. А отже, на їх думку, значна увага повинна приділятися керівництву і стратегії, при цьому одночасно зосереджуватися увага на базових функціях фінансової діяльності і бухгалтерського обліку. Їхні дослідження на базі Accenture (консалтингової компанії, що надавала послуги організаціям щодо консульства у сферах стратегічного планування, оптимізації й організації аутсорсинга бізнес-процесів, управління взаємозв'язків з клієнтами, менеджменту персоналу, запровадження інформаційних технологій, управління логістикою тощо) дали змогу виділити такі п'ять ключових фінансових здібностей, які позитивно впливають на якість діяльності підприємства і можуть бути представлені у вигляді стовпців (колон), на яких тримається фінансова структура організації (рис. 2).

Рис. 2. Організація високоефективної фінансової діяльності

Джерело: [10].

На наше переконання, організація фінансової діяльності за таким сценарієм дозволить мінімізувати ризики і підвищити рівень фінансово-економічної безпеки суб'єктів господарювання.

Фінансова служба на підприємстві є складовою його організаційної структури, а отже, закономірним є вплив на неї організаційно-управлінської структури підприємства. Її функціонування у межах прийнятої на підприємстві моделі сприяє забезпеченню

високоєфективної діяльності не лише окремих структурних підрозділів, але й в цілому суб'єкта господарювання. У ринковому середовищі фінансова структура організації повинна сприяти формуванню культури, орієнтованої на створення вартості, покращення управління якістю, капіталом і підприємницькими ризиками. До того ж до функціонування фінансової служби висувають вимоги власники підприємства, інвестори, органи нормативно-правового регулювання, постачальники і замовники. Все це обумовлює специфіку вимог до організації цього структурного підрозділу, яка повинна здійснюватись у межах видів діяльності, відповідати стратегії функціонування і розвитку суб'єкта підприємництва та ринковим умовам господарювання.

На рівні суб'єкта підприємництва згідно з П(С)БО виділяють такі види діяльності (рис. 3): операційна, фінансова, інвестиційна.

Рис. 3. Класифікація видів діяльності суб'єктів підприємництва, їх взаємозв'язок та взаємодія
Джерело: складено авторами.

Операційна – є основною діяльністю підприємства, яка пов'язана з виробництвом продукції, виконанням робіт, наданням послуг, визначає галузеву спеціалізацію і специфіку діяльності суб'єктів господарювання.

Інвестиційна діяльність – являє собою цілеспрямовано здійснюваний процес формування необхідних інвестиційних ресурсів, збалансований відповідно до обраних параметрів інвестиційної програми (інвестиційного портфеля) на основі вибору ефективних об'єктів інвестування та забезпечення їх реалізації; це придбання та реалізація тих необоротних активів, а також тих фінансових інвестицій, які не є частиною грошових коштів та їх еквівалентів.

Фінансова діяльність – це система норм і методів, які використовуються для фінансового забезпечення функціонування підприємств і досягнення ними поставлених цілей; це діяльність, яка призводить до змін розміру і складу власного та позикового капіталу підприємства.

Застосовуючи розглянуту класифікацію, слід мати на увазі, що віднесення операцій до відповідної групи залежить передусім від характеру господарської діяльності підприємства. Наприклад, інвестиції в цінні папери зазвичай є інвестиційною діяльністю підприємства, але для інвестиційної компанії вони будуть відноситись до основної (операційної) діяльності.

В організаційній та управлінській роботі підприємств посідає особливе місце фінансова діяльність, оскільки від неї залежить своєчасність та повнота фінансового забезпечення виробничо-господарської діяльності та розвиток підприємства, виконання фінансових зобов'язань перед державою та іншими суб'єктами господарювання і т. ін.

Успішна інвестиційна та операційна підприємницька діяльність можлива лише за наявності надійного фінансового фундаменту, тобто достатнього обсягу капіталу, а отже, від фінансування, яке являє собою мобілізацію підприємством необхідних для виконання поставлених перед ним планових завдань фінансових ресурсів. Саме до фінансування підприємства зводиться основний зміст фінансової діяльності у вузькому розумінні.

Рух грошових коштів у результаті фінансової діяльності відображаються у статтях фінансової звітності як «довгострокові зобов'язання» та «поточні зобов'язання». До типових прикладів руху коштів у результаті фінансової діяльності слід віднести: надходження власного капіталу, отримання і погашення позичок, сплата дивідендів.

Організація фінансової діяльності підприємства орієнтована на підвищення ефективності виробництва товарів (надання послуг, виконання робіт).

З огляду на специфіку руху коштів у межах фінансової діяльності можна зазначити її вирішальний вплив на процеси генерування вартості підприємства і динаміку коливання такої вартості. Зауважимо, що оптимізація структури капіталу (оптимізація фінансування) сприяє зменшенню затрат на його залучення і створює фінансову базу для успішної операційної та інвестиційної діяльності.

Суттєвою причиною кризового стану багатьох вітчизняних підприємств на сучасному етапі розвитку української держави є неналежне виконання фінансовими службами покладених на них функцій і завдань, зокрема відсутність або неналежний рівень фінансового планування (бюджетування) та фінансового й економічного аналізу, роботи щодо оптимізації структури активів та пасивів дій щодо мінімізації загроз і ризиків навколишнього середовища тощо. Одна з причин такого становища пов'язана із недосконалістю управлінської й організаційної структури. Зокрема, відповідальність за всю фінансову роботу на підприємстві покладається на бухгалтерію, а фінансові служби або взагалі відсутні, або їх завдання є невизначеними, що потребує проведення ґрунтовних теоретико-прикладних досліджень та застосування передового світового досвіду.

Висновки. Узагальнення теоретичних основ організації фінансової діяльності підприємства дали змогу зробити наступні висновки. В результаті дослідження наукової літератури визначено завдання, напрями та цілі фінансової діяльності підприємства. Зокрема визначено основні аспекти, які доцільно відображати у системі цілей, структуровані пов'язані з ними проблеми і конфлікти. Сформульовані висновки створюють базу для удосконалення теоретичних аспектів організації фінансової діяльності підприємства і проведення подальших досліджень.

Список використаних джерел

1. Мартюшева Л. С. Фінансова діяльність суб'єктів підприємництва : навч. посіб. / Л. С. Мартюшева, Л. О. Меренкова. – Х. : ХНЕУ, 2008. – 218 с.
2. Аранчій В. І. Фінанси підприємств : навч. посіб. / В. І. Аранчій. – К. : Професіонал, 2004. – 304 с.
3. Азаренкова Г. М. Фінанси підприємств : навч. посіб. / Г. М. Азаренкова, Т. М. Журавель, Р. М. Михайленко. – К. : Знання-Прес, 2009. – 299 с.
4. Фінанси підприємств : підручник / А. М. Поддєрьогін, М. Д. Білик, Л. Д. Буряк та ін. ; за ред. А. М. Поддєрьогіна. – Вид. 6-те, перероб. і доп. – К. : КНЕУ, 2006. – 552 с.
5. Бердар М. М. Фінанси підприємств : навч. посіб. / М. М. Бердар. – К. : ЦУЛ, 2010. – 352 с.
6. Загородній А. Г. Фінансово-економічний словник / А. Г. Загородній. – К. : Знання, 2007. – 1072 с.
7. Зятковський І. В. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання : навч. посіб. / І. В. Зятковський, Л. І. Зятковська, М. В. Романів. – Чернівці : Золоті литаври, 2007. – 274 с.
8. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання: навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. / О. О. Терещенко, Я. І. Невмержицький, А. П. Куліш та ін. ; за заг. ред. О. О. Терещенка. – К. : КНЕУ, 2006. – 312 с.
9. Господарський кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
10. Кравчук О. М. Фінансова діяльність суб'єктів підприємництва : навч. посіб. / О. М. Кравчук, В. П. Лещук. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 504 с.

References

1. Martuyusheva, L.S., Merenkova, L.O. (2008). *Finansova diyalnist subiektiv pidpriemnytstva [Financial activity of business entities]*. Kyiv: KHNEU (in Ukrainian).
2. Aranchiy, V.I. (2004). *Finansy pidpriemstv [Finances of enterprises]*. Kyiv: Profesional (in Ukrainian).
3. Azarenkova, H.M., Zhuravel, T.M., Mykhaylenko, R.M. (2009). *Finansy pidpriemstv [Finances of enterprises]*. Kyiv: Znannya-Pres (in Ukrainian).
4. Poddierohin, A.M. (ed.), Bilyk, M.D., Buryak, L.D. et al. (2006). *Finansy pidpriemstv [Finances of enterprises]*. Kyiv: KHNEU (in Ukrainian).
5. Berdar, M.M. (2010). *Finansy pidpriemstv [Finances of enterprises]*. Kyiv: TSUL (in Ukrainian).
6. Zahorodniy, A.H. (2007). *Finansovo-ekonomichniy slovnyk [Financial and Economic Dictionary]*. K.: Znannia (in Ukrainian).
7. Zyatkovskiyii, I.V., Zyatkovska, L. I., Romaniv, M. V. (2007). *Finansova diialnist subiektiv hospodariuvannia [Financial activities of business entities]*. Chernivtsi: Zoloti lytavry (in Ukrainian).
8. Tereshchenko, O. O., Nevmerzhytskyi, Ya.I., Kulish, A.P. et al. (2006). *Finansova diialnist subiektiv hospodariuvannia [Financial activity of business entities]*. Kyiv: KNEU (in Ukrainian).
9. *Hospodarskyi kodeks Ukrainy [The Commercial Code of Ukraine]* (2003, January 16). Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
10. Kravchuk, O.M., Leshchuk, V.P. (2010). *Finansova diialnist subiektiv pidpriemnytstva [Financial activity of business entities]*. Kyiv: Tsentр uchbovoyi literatury (in Ukrainian).

Шишкіна Олена Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Шишкіна Елена Викторовна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

Shyshkina Olena – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: shyshkina.olena.v@gmail.com

Баранець Аліна Анатоліївна – студентка кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Баранец Алина Анатольевна – студентка, кафедры финансов, банковского дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

Baranets Alina – student of Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: angel03080309@gmail.com

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Фінансові дослідження

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№ 1 (2)

Коректор О. С. Смєлова
Комп'ютерна верстка і макетування Т. М. Колот

Підписано до друку 04.09.2017. Формат 60x84/8.
Гарнітура Times New Roman. Ум. друк. арк. – 22,79.
Тираж 100 пр. Замовлення № 402/17.

Редакційно-видавничий відділ Чернігівського національного технологічного університету
14027, Україна, м. Чернігів, вул. Шевченка, 95.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 4802 від 01.12.2014 р.